

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

УДК 371.214.114+373.21(043.5)

ФРОЛЕНКОВА НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІСТУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор
Лисенко Неллі Василівна

Івано-Франківськ – 2016

ЗМІСТ

СЛОВНИК АБРЕВІАТУР.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ВИМІРАХ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	12
1.1 Історіографія та джерела наукового дослідження.....	12
1.2 Дефінітивно-смісловий аналіз предмета наукового дослідження.....	28
1.3 Основні підходи до формування програмно-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України в другій половині XX століття.....	56
Висновки до першого розділу	84
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІСТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ.....	88
2.1 Особливості програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти України наприкінці XX – у перші десятиліття XXI століття.....	88
2.1.1 Стратегії оновлення змісту дошкільної освіти.....	88
2.1.2 Наукове обґрунтування концептуальних підходів до оновлення програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти.....	103
2.2 Напрями модернізації змісту дошкільної освіти України на початку XXI століття	115
Висновки до другого розділу	129
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	133
3.1 Шляхи удосконалення змісту дошкільної освіти.....	133
3.1.1 Вплив пошуково-дослідницької діяльності вітчизняних учених на удосконалення змісту дошкільної освіти та його науково-	

методичного забезпечення.....	133
3.1.2 Інтегрування зарубіжних педагогічних технологій у зміст дошкільної освіти України.....	154
3.2 Організаційно-педагогічне обґрунтування переходу дошкільних навчальних закладів України до діяльності за нових соціокультурних умов.....	174
Висновки до третього розділу.....	188
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	229

СЛОВНИК АБРЕВІАТУР

АМН СРСР – Академія медичних наук Союзу Радянських Соціалістичних Республік

АПН СРСР – Академія педагогічних наук Союзу Радянських Соціалістичних Республік

БКДО – Базовий компонент дошкільної освіти

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ЗУН – знання, уміння, навички

ІТЗО – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти

КПРС – Комуністична Партія Радянського Союзу

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

МОН – Міністерство освіти і науки

НДІ – Науково-дослідний інститут

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УНДІП – Український науково-дослідний інститут педагогіки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УЦЕПД – Український центр економічних і політичних досліджень

ЦК КПРС – Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

ЦК КПУ – Центральний Комітет Комуністичної партії України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Входження України в Європейський освітній простір зумовлює поступовий перехід на міжнародні освітні стандарти національної системи освіти і передусім дошкільної, що розглядаємо складником процесу оновлення її змісту та модернізації в руслі інновацій і на підставі законодавчого підґрунтя, зокрема: законів України «Про освіту» (1991), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), «Про вищу освіту» (2014). Стратегію осучаснення технологій дошкільної освіти представлено в державному стандарті – Базовому компоненті дошкільної освіти (2012), а також у нормативних документах Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки України та Міжвідомчої ради з питань дошкільної освіти, чинних освітніх програмах і цільових документах (Резолюція І Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти (2010), Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. (2010), проект Концепції розвитку освіти на період 2015-2025 рр. (2014)).

Реформування дошкільної освіти на тлі модернізації всіх сфер суспільства відбувається не лише в Україні, а й за кордоном. Його орієнтиром стала якість освіти, яку визнано у світовому співтоваристві на ХХІ сторіччя безумовною та визначальною метою і пріоритетним показником розвитку кожної країни, оскільки саме освіті підпорядковано і нею обумовлено критерії оцінки якості життя її громадян і людства загалом. Якість дошкільної освіти об'єктивно узалежнена від її компонента – науково-методичного забезпечення. Вивчення його еволюційного поступу свідчить про його істотні зміни впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Порушену проблему представлено в дослідженнях відомих учених, зокрема: особливостей розвитку національної освіти України – С. Гончаренко, І. Зайченко, М. Євтух, Т. Кочубей, В. Кремінь, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко; фундаментальних і концептуальних положень дошкільної освіти – Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, З. Борисова, О. Кононко,

В. Кузь, Н. Кудикіна, К. Щербакова; історико-педагогічного доробку – Г. Беленька, О. Добош, Н. Дем'яненко, Ю. Косенко, Т. Куліш, Н. Лисенко, З. Нагачевська, І. Прудченко, О. Пшеврацька, Г. Рего, Т. Слободянюк, Т. Степанова, І. Улюкаєва; окремі аспекти досліджуваного питання висвітлено в працях Т. Бондаренко, С. Дітковської, О. Стягунової та ін. Цінним для дослідження розглядаємо внесок російських науковців – Т. Богуславської, В. Новицької, І. Пільдес, у яких проаналізовано теоретичні засади дошкільної освіти у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Представлені результати аналізу науково-методичного забезпечення дошкільної освіти загалом і в Україні зокрема в окреслений нами період свідчать про відсутність його цілісного наукового дослідження. Актуальність порушеної проблеми та недостатність вивчення наукового й методичного компонентів її змісту, а також відсутність їх об'єктивної оцінки зумовили вибір теми дисертації – **«Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідницької роботи кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування в європейський освітній простір» (державний реєстраційний номер – 0106U009432). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 11 від 30 листопада 2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 25 вересня 2012 р.).

Мета дослідження – проаналізувати здобутки теорії і практики дошкільної освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття та обґрунтувати вплив науково-методичного забезпечення на її еволюцію.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити історіографію проблеми наукового дослідження.
2. Схарактеризувати чинники еволюції науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України в радянський і пострадянський періоди.
3. Проаналізувати програмно-методичне забезпечення дошкільної освіти України в різні роки досліджуваного періоду.
4. Обґрунтувати детермінанти впливу на зміст науково-методичного забезпечення дошкільної освіти означеної доби та окреслити можливості його творчого використання за умов реформування й модернізації освіти України загалом.

Об’єкт дослідження – дошкільна освіта в Україні (друга половина XX – початок XXI століття).

Предмет дослідження – теорія і практика науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття).

Для розв’язання поставлених завдань і досягнення мети використано такі **методи дослідження**: *теоретичний аналіз* наукової літератури; *історико-хронологічний* – для визначення вихідних теоретичних позицій дослідження; *порівняльно-зіставний, системно-структурний* аналіз з метою систематизації теоретичних питань науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в другій половині XX ст.; *проблемно-цільовий і порівняльний* – для аналізу, зіставлення, узагальнення, систематизації, інтерпретації досліджуваних матеріалів; *ретроспективний аналіз* для виявлення та врахування особливостей використання набутого досвіду в сучасних умовах; *контент-аналіз* – вивчення змісту науково-методичного забезпечення дошкільної освіти з подальшою інтерпретацією результатів та їх узагальненням.

Хронологічні межі дослідження: друга половина XX – початок XXI століття. Вибір нижньої межі (друга половина XX сторіччя) зумовлений ухвалою основного програмного документа «Керівництво для вихователя

дитячого садка» (друге видання – 1947 рік, третє – 1953 рік) та Постановою ЦК КПУ «Про заходи щодо поліпшення роботи в дошкільних установах і установах материнства та дитинства Української РСР» (1950). Верхню межу – 2014 рік – умотивовано ухвалою проекту Концепції розвитку освіти на період 2015-2025 рр. (2014) і другим виданням програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2014).

Теоретико-методологічна основа дослідження – це основні положення законів України «Про освіту» (1991), «Про дошкільну освіту» (2001) та «Про охорону дитинства» (2001), «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти» (2010)», державного стандарту – Базового компонента дошкільної освіти (2012), Резолюції I Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти (2010), Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. (2010), проекту Концепції розвитку освіти на 2015-2025 рр. (2014); наукові праці з теорії і практики дошкільної освіти.

Джерельна база дослідження: документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ), Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Хмельницької області; матеріали Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. Сухомлинського, Наукової бібліотеки ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського, бібліотек Хмельницького національного університету та Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, а також монографії, збірники наукових праць, матеріали фахових періодичних видань і наукової преси, офіційні державні й нормативні документи, Internet-ресурси тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* на основі комплексного історико-хронологічного аналізу дошкільного виховання України схарактеризовано чинне науково-методичне забезпечення та виокремлено в його структурі низку компонентів:

законодавчий і нормативно-правовий (закони, укази, постанови, накази, листи, розпорядження), програмно-методичний (програми й методичні посібники, рекомендації, навчально-методичні комплекти, фахові періодичні видання);

– *означено* чинники еволюції науково-методичного забезпечення, зумовлені впливом політико-економічних (комуністична ідеологія в ухвалах партії та постановах уряду; темпи розвитку народного господарства, зростання матеріального добробуту та культурного рівня населення в межах СРСР; падіння виробництва на початку 1990-х років, вимушена передача відомчих дошкільних закладів у підпорядкування органам місцевого самоврядування) і соціокультурних (русифікація розвитку педагогічної думки, обмеження доступу до зарубіжного досвіду дошкільного виховання, підготовка вихователів для дошкільних закладів у руслі філософії формування «нової історичної спільноти – радянський народ», криза фінансового забезпечення дошкільної освіти наприкінці XX століття) умов;

– *систематизовано* підходи до укладання програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти (від 50-х років XX століття, коли були відсутні єдині, науково й концептуально обґрунтовані засади програмотворення, до пролонгування чинних програм згідно з принципом наступності за особистісно орієнтованим, діяльнісним та компетентнісним напрямками реалізації);

– *доведено*, що мета і зміст дошкільної освіти наприкінці 90-х років XX століття й до сьогодні об'єктивно детерміновані концептуальними орієнтирами: стратегією розвитку освіти загалом й дошкільної зокрема в Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)»; створенням методичного забезпечення на основі синтезу результатів експериментальних досліджень і здобутків практики; комплексним та інтегрованим підходами до навчально-виховних завдань; цілісним впливом на особистість; системним підходом до педагогічного процесу: від цілепокладання до діагностування освітніх досягнень дошкільників;

– *збагачено* історіографію проблеми дослідження та проаналізовано програмове забезпечення за такими параметрами: концепція програми, її

засадничі положення (завдання навчання, виховання, розвитку); принципи її побудови, структура і логіка єдності основних компонентів; особливості програми, її відмінні ознаки з нині чинними; сприйнятливість до альтернатив; синтез ідей вітчизняної та зарубіжної педагогіки та ін.);

– *подальшого розвитку набули основні поняття і дефініції предмета дослідження («зміст дошкільної освіти», «якість дошкільної освіти», «науково-методичне забезпечення», «програмно-методичне забезпечення», «освітня програма» та ін.).*

Практична значущість дослідження: одержані результати включено до робочих програм курсів «Історія дошкільної педагогіки України», «Дошкільна педагогіка», «Вступ до спеціальності»; розроблено елективний курс «Дошкільна освіта України: проблеми, пошуки, знахідки і перспективи» для студентів і практичних педагогів про актуальні проблеми програмотворення та його перспективи в умовах євроінтеграційних процесів. Систематизовані фактичні матеріали можна використовувати для розробки спецсемінарів із дисциплін фахової підготовки у вищих навчальних закладах України різних рівнів акредитації, для підвищення кваліфікації педагогів у системі післядипломної освіти, написання науково-методичних посібників та підручників.

Результати дисертації **впроваджено** в навчально-виховний процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 211/1 від 10 квітня 2015 року); ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження № 01-15/03-569 від 16 квітня 2015 року); Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу (акт про впровадження № 01-05-206 від 12 травня 2015 року); Мукачівського державного університету (акт про впровадження № 1019 від 18 травня 2015 року); Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт про впровадження № 17/15-2554 від 28 травня 2015 року); Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (акт про впровадження № 612-А від 08 червня 2015 року).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи апробовано шляхом їх оприлюднення в наукових статтях, виступах і доповідях на *міжнародних*: «Місце народних здоров'язберігаючих технологій у моделюванні освітнього простору сучасних навчальних закладів для дітей і молоді» (Івано-Франківськ, 2010); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2011); «Народні звичаї, традиції й обряди у просторі сучасної полікультурної освіти дітей та молоді» (Львів, 2013); «Дошкільна освіта у сучасних вимірах» (Хмельницький, 2013); «Теорія і практика освіти в сучасному світі» (Миколаїв, 2014); «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри» (Суми, 2015) та на *всеукраїнських*: «Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти: проблеми та шляхи вдосконалення» (Харків, 2011); «Удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів в контексті модернізації вищої школи» (Хмельницький, 2011); «Модернізація змісту дошкільної освіти в контексті сучасних вимірів» (Хмельницький, 2014) науково-практичних конференціях.

Достовірність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень дисертації, ґрунтовним аналізом історико-педагогічної та сучасної наукової літератури з окресленої проблеми.

Публікації. Результати дослідження оприлюднено у 21 одноосібній науковій праці, з яких: 10 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 6 – наукових статей, 4 – тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (316 найменувань, з них 54 – іноземною мовою), 11 додатків. Загальний обсяг дисертації – 324 сторінки, із них 196 сторінок основного тексту. Робота містить 24 таблиці і 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ВИМІРАХ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

1.1 Історіографія та джерела наукового дослідження

Еволюційному поступу дошкільного виховання України притаманні процеси становлення, розвитку та вдосконалення на різних історичних етапах. Особливих змін його розвиток зазнав у другій половині ХХ століття, під впливом суперечливих і внутрішніх, і зовнішніх політико-економічних та соціокультурних умов.

Неодмінною запорукою повноцінного функціонування дошкільного виховання, як і будь-якої іншої сфери суспільної діяльності, розглядаємо його законодавчо-нормативне регулювання. В умовах СРСР в Україні, як і в інших союзних республіках, власне правове забезпечення освітнього простору було відсутнє. Закони, норми і правила регулювання освітньою галуззю відбувалося у руслі загальної державної ідеології радянської доби.

Історико-філософські проблеми освіти України (еволюція, чинники впливу, зміст, якість) стали предметом дослідження учених – В. Андрущенка, Т. Кочубей, В. Кременя, К. Левківського, В. Огнев'юка, І. Предборської, І. Сірополка, О. Сухомлинської, М. Фіцули, М. Ярмаченка та ін.

Історико-педагогічний аспект дошкільної ланки у вимірах минулого й сьогодення відображено в працях Л. Артемової, З. Борисової, О. Венгловської, Ю. Косенко, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, З. Нагачевської, О. Пшеврацької, Г. Рего, Т. Степанової, І. Улюкаєвої, Т. Філімонової та ін.

Спираючись на результати досліджень, доходимо висновку про те, що наука і освіта в радянській Україні розвивалися винятково в руслі централізованого планування й були детерміновані в СРСР впливом об'єктивних чинників; залежали від політичної й економічної ситуації в країні, у тому числі й у

союзних республіках. Відповідно до комуністичної доктрини, приділяли увагу передусім розвитку матеріального виробництва та воєнної промисловості. Освіта і наука перебували на умовах залишкового фінансування [46, с. 110].

Попри труднощі повоєнного періоду, дошкільне виховання як обов'язкову ланку в системі освіти України відбудовували і розвивали, відновлюючи її як галузь, на основі системного підходу до її структури загалом. Одним із таких підходів була організація обласних наукових конференцій (1950) для працівників дошкільних закладів, на яких підводили підсумки кожного навчального року і ставили нові завдання на подальший розвиток галузі, які були визначені КПРС (додаток А).

Друга світова війна зруйнувала дошкілля, а кошти, які держава виділяла на його відродження у перші повоєнні роки, які започатковують досліджуваний нами період, були незначними. Першочерговим тоді стало питання охоплення всіх дітей дошкільного віку (за бажанням батьків) дитячими садками і платню за їх утримування для окремих верств населення було зменшено на 50 % [154]. Водночас держава реалізувала низку заходів задля поліпшення соціального й матеріального становища передусім, працюючих жінок-матерів [157, с. 16].

Із 50-60-тих рр. XX ст. функціонування дошкільного виховання в Україні стимульоване низкою соціально-економічних (розвиток промисловості, народного господарства із залученням жінок до виробництва, їх активна громадська діяльність у різних галузях, зокрема й освіті), ідеологічних (зміни в уряді; уніфікація системи освіти) і освітніх (розвиток педагогічної думки; вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері дошкільного виховання; підготовка кадрів для роботи з дітьми дошкільного віку) умов [40].

До найхарактерніших особливостей дошкільного виховання означених років відносимо контроль і керівництво комуністичною партією та радянським урядом за діяльністю дитячих садків, а також узалежненість від темпів розвитку народного господарства і зростання матеріального добробуту та культурного рівня на теренах союзних республік у межах СРСР [265, с. 67].

Визначальною для розвитку дошкільного виховання стала потреба в робочій силі батьків, які працювали в колгоспах, радгоспах на фабриках і заводах, що реконструювались по війні. Відповідно державні органи діяли в межах стратегії забезпечення виховання дітей із раннього віку і аж до вступу на навчання до школи, що було затверджено на законодавчому рівні Постановою ЦК КПУ «Про заходи щодо поліпшення роботи в дошкільних установах і установах материнства та дитинства Української РСР» (1950) [61, арк. 18].

Починаючи із 1953/1954 навчального року, навчально-виховну роботу в дитячих садках планували вже за віковими групами: молодша (3-4 роки), середня (5 років), старша (6 років), а її зміст подавали в посібниках і підручниках з дошкільної педагогіки, які слугували для практиків своєрідним навчально-методичним супроводом до третього перевидання основного програмного документа «Керівництво для вихователя дитячого садка» (1953).

Відповідно до рішення пленуму ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства СРСР» (1953) розроблено нормативні документи для дошкільних закладів у сільській місцевості – «Положення про колгоспний дитячий садок» (1954) і «Положення про колгоспні сезонні дитячі заклади» (1955), згідно з якими на державному рівні було заплановано збільшення кількості дошкільних закладів у сільській місцевості [141]. У зв'язку із цим спрямовувалися заходи щодо поліпшення становища жінок-матерів, матерів-колгоспниць, які працювали на полях і фермах (відпустка для догляду за дітьми, неперервний трудовий стаж, відкриття колгоспних дитячих ясел-садків і т.д.).

Після XX з'їзду КПРС (1956) передбачалося створення єдиних комплексних дитячих закладів для дітей від ясельного до старшого дошкільного віку. Значну увагу приділяли вдосконаленню матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення дитячих садків відповідно до вимог навчально-виховного процесу [157]. Проте їх матеріальне забезпечення загалом та педагогічний процес зокрема залишалися ще на досить низькому рівні, оскільки державних асигнувань було все ж недостатньо [307].

З метою підвищення рівня навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку в руслі Постанови ЦК КПУ «Про заходи щодо поліпшення роботи в дошкільних установах і установах материнства та дитинства Української РСР» (1950) [61, арк. 18], народним комісаріатом освіти УРСР ініційовано створення навчальних закладів для підготовки та вдосконалення педагогічних кадрів, а саме: короткотермінових курсів (від 1 до 6 місяців) підготовки вихователів для ясел і садків; педагогічних училищ для підготовки керівників дитячих садків; педагогічних класів при жіночих загальноосвітніх середніх школах для прискореної підготовки вихователів для дитячих садків; курсової підготовки виховательок-колгоспниць [140].

Підвищення кваліфікації дошкільних працівників здійснювали шляхом проведення методичних об'єднань, семінарів, науково-практичних конференцій, створення методичних кабінетів дошкільного виховання при обласних інститутах удосконалення учителів.

Новий етап розвитку дошкільного виховання започатковує ухвала Верховною Радою СРСР Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) [157]. Його виконання спрямовували на забезпечення переходу до комунізму, а радянську освіту планували переорієнтувати на виховання нової людини – будівника комунізму з гармонійним поєднанням духовного багатства, моральної чистоти й фізичної досконалості. У руслі ухваленого в програмі КПРС курсу на побудову комунізму перед дошкільним вихованням було сформульовано низку нових завдань, зокрема формування «нової людини – будівника комунізму», який житиме в комуністичному суспільстві. З цією метою дітей слід було виховувати з опертям винятково на моральний кодекс будівника комунізму.

Вплив Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) поширювався на реформування всієї системи освіти, у тому числі й дошкільної. Міністерство охорони здоров'я, в підпорядкуванні якого перебували ясла, було покликане забезпечувати охорону життя й здоров'я дітей до трьох років. Призначення й завдання нового типу

дошкільного закладу – ясла-садок – Рада Міністрів СРСР окреслила в постанові «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних установ, покращення виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959) [157, с. 335].

Відповідно ясла та дитячі садки об'єднувались в єдиний дошкільний заклад, що зумовило їхнє підпорядкування й в Україні Міністерству освіти республіки (1959). Відтак збільшувались асигнування для дошкільного виховання, розгорталося будівництво приміщень для ясел-садків, поліпшувалось їх матеріально-технічне забезпечення та якість навчально-виховної роботи за новими типовими програмами. Загалом це стимулювало розширення контингенту дітей, охоплених суспільним дошкільним вихованням [3, с. 326].

У «Положенні про об'єднану дошкільну дитячу установу (ясла-садок)», згідно з постановою Ради Міністрів УРСР (1960), зазначалось, що ясла-садок є державною установою громадського виховання дітей віком від двох місяців до семи років, що здійснює завдання всебічного розвитку дітей, відповідно до перспектив їхнього виховання у школі, а також сприяє участі жінок-матерів у виробничому та громадсько-політичному житті країни.

Особливості організації діяльності дитячих садків у сільській місцевості та специфіку їхнього функціонування було затверджено Постановою Ради Міністрів СРСР та ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про розгортання мережі дошкільних дитячих закладів при колгоспах і радгоспах Української РСР» (1963) [157]. Її зміст опирався на основні підходи «Положення про об'єднану дошкільну дитячу установу (ясла-садок)» (1960).

Економічне зростання та політична стабільність СРСР у 60-70-ті роки ХХ ст. сприятливо впливали на розвиток освіти в Україні. Наукова педагогіка, а за нею і освітянська практика поступово відходили від авторитарності, що зумовлювалось і відповідними змінами в суспільстві. Учені та передові освітяни-практики прагнули вдосконалювати освіту дітей та молоді і впроваджувати новітні педагогічні технології. Органи державної влади теж приділяли належну увагу дошкільно: було випрацювано значну кількість нормативно-законодавчих

документів, які регламентували його роботу як структурного компонента освітньої галузі [3, с. 327].

У спільних ухвалах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР 60-80-тих років минулого століття визначалися напрями розвитку дошкільного виховання в державі, які схвалювала комуністична партія: спершу їх затверджували на всесоюзному рівні, а надалі керівні органами союзних республік ухвалювали ідентичні постанови. Централізація пронизувала всі сфери діяльності, дошкільне виховання зокрема [3, с. 328].

Характеризуючи систему освіти радянського періоду, сучасні вчені України наголошують на тому, що період від другої половини 60-тих – до початку 80-тих років XX століття вирізняється посиленням на неї ідеологічного тиску, її русифікацією та утвердженням механізму ідеологічного протистояння між двома світовими системами. Кінцевою метою визначалася трансформація в радянську освіту універсальних ціннісних приписів, норм та ідеалів поведінки, згідно з філософією формування « нової історичної спільноти » – радянського народу, стрижневими для якого були б настанови та догмати панівної комуністичної ідеології [170, с. 67]. Радянська система подвійних вимірів сягала кожної людини будь-якого віку, охоплюючи практично все населення, і була спрямована на імплементацію вимог тоталітаризму [170, с. 75].

Отож ці роки ознаменовані зміцненням ідеології комунізму, у руслі якої виховні чинники доповнювалися поняттями « комуністична мораль », « виховання комуністичного ставлення до праці », « радянська дитина » та ін., які вже до кінця 80-тих років XX століття практично набули статусу професійної термінології і, відповідно, стали в педагогічній літературі пріоритетними для використання в усіх ланках народної освіти [277, с. 175].

Згідно з документом « Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту » (1973), дошкільне виховання посіло місце першого та обов'язкового структурного компонента цілісної системи державної освіти. Її провідними принципами визнано єдність усіх ланок системи народної освіти і спадкоємність між усіма типами навчальних закладів задля забезпечення

успішного переходу від нижчих ступенів навчання до вищих, єдності між навчанням і комуністичним вихованням [265, с. 74].

На виконання «Основ...» спрямовувалася відповідна постанова Ради Міністрів Української РСР «Про стан і заходи щодо подальшого розвитку дошкільного виховання дітей у республіці» (1974) [158]. Основну увагу в ній було приділено якості виховної роботи з дітьми в дошкільних закладах. Саме ця постанова стала основним документом для розробки програмно-методичного супроводу навчально-виховного процесу дитячих садків. У руслі вищезазначеної постанови мережа дитячих садків повинна була зростати, матеріальна база вдосконалюватись, а зі змісту роботи слід було усунути всі недоліки і в організації, і в методиці підготовки дітей до навчання у школі [277, с. 166].

На основі аналізу джерелознавчих матеріалів [1; 130; 167] доходимо висновку про те, що нагальні проблеми освіти не були розв'язані, і за 80-тих років XX століття назріла потреба в її реформуванні в руслі загальносвітової кризи суспільного устрою. Вона не оминула і Радянський Союз наприкінці 70-тих – на початку 80-тих років XX століття. Розвиток гуманістичного напрямку в педагогіці, у її теорії й практиці зумовив активне використання ідей видатних педагогів-гуманістів (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, С. Русова, В. Сухомлинський, С. Френе та ін.) про вплив середовища на розвиток особистості та її індивідуального потенціалу.

Зміни в освітній галузі радянської держави започатковує Постанова ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984), якою проголошується поступовий перехід на навчання з шести років [158].

В окремому розділі документа представлено напрями реформування дошкільного виховання з метою подолання недоліків у змісті й методах навчання і виховання шляхом удосконалення планів і програм, поліпшення рівня викладання в навчальних закладах фахової підготовки, посилення відповідальності за якість навчання дітей. У руслі освітньої реформи зусилля вчених і педагогів-практиків

спрямовувалися на розробку нових документів для врегулювання освітньої діяльності на всіх її рівнях, у тому числі й у дитячих садках.

Необхідні заходи для подальшого розвитку суспільного дошкільного виховання дітей, удосконалення роботи із всебічного розвитку особистості з дошкільного віку і забезпечення підготовки до навчання в школі здійснювалися відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР «Про подальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовки дітей до навчання в школі» (1984) [304, с. 484]. Істотне значення для перспективного розвитку дошкілля України мала постанова Міністерства освіти СРСР (1984) про затвердження і введення в дію «Положення про дитячий дошкільний заклад» (1985), а також створення навчально-виховних комплексів «школа-дитячий садок».

Таким чином, можемо стверджувати, що новий етап розвитку дошкільного виховання розпочався із реформуванням системи освіти СРСР загалом і УРСР зокрема. Його зміст і шляхи реалізації вимагали нових фундаментальних праць із актуальних питань навчання і виховання дітей. У зв'язку із цим, було доручено розробити, експериментально перевірити та апробувати нові програмно-методичні документи, збільшити тиражі навчальних і наочних посібників для роботи з дошкільниками, а також науково-методичної літератури для педагогів.

Розвиток дошкільного виховання у 80-ті роки XX століття ознаменований реформуванням змісту навчання дітей у дитячих садках, яке все ще залишалося під посиленою увагою комуністичної авторитарної системи управління його процесами. З цього приводу О. Савченко зазначала, що «...зміст освіти змінювався без наукового обґрунтування, за вказівками партії» [255, С. 6].

Нормативно-законодавче регулювання змісту дошкільного виховання детерміноване впливом соціально-економічних чинників. На підставі даних історико-педагогічного аналізу [157; 158] робимо висновок про те, що дошкільна освіта розвивалася відповідно до запитів суспільства, які були визначені у постановах партійних органів, резолюціях з'їздів; обстоювалась тоталітарна й заідеологізована модель дошкільного виховання; система його регулювання

залишалась уніфікованою й централізованою, а зміст формувався під впливом ідеологічних нашарувань у трактуваннях патріотичного та інтернаціонального напрямів на всій географічній території СРСР.

Розглянемо чинники впливу на дошкільну освіту в Україні на межі століть. Наприкінці 90-тих – на початку 2000-го року соціально-економічні та суспільно-політичні чинники, безумовно, віддзеркалювалися в її змісті, про що наголошено в наукових працях О. Карпюк, О. Ключової, Т. Кочубей, Є. Краснякова, В. Кременя, Г. Мухаметзянової, В. Огнев'юка, О. Савченко, В. Смирнова, О. Сухомлинської, В. Філіппової та ін.

За результатами аналізу нормативно-законодавчого супроводу дошкільної галузі освіти другої половини ХХ століття (до 1991 року) [157; 158] констатуємо, що її тогочасному розвитку в Україні притаманні активні пошуки досконалих організаційних форм, методів, а також змістового наповнення та окреслення продуктивніших термінів для навчання дітей. Педагогічна наука та освітянська практика виходили за межі авторитарності, намагаючись демократизувати дошкільну галузь освіти загалом.

Кардинальні зміни в усіх ділянках, у тому числі й у дошкільній освіті, зініціювало, передусім обґрунтування нових концептуальних підходів до її розвитку. Таким чином, використання та актуалізацію досвіду попередніх років на основі результатів порівняльного аналізу можемо розглядати важливим внеском у започатковану нами проблему дослідження.

Здобутки дошкільної освіти у вимірах минулого й сьогодення та прогнозування майбутнього відображено в працях українських учених – Л. Артемової, З. Борисової, Ю. Косенко, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, З. Нагачевської, О. Пшеврацької, Т. Степанової, І. Улюкаєвої та ін.

Після розпаду СРСР Україна отримала досить ефективну, хоч і надто заідеологізовану систему дошкільного виховання, яке, за оцінками вчених і практиків, було одним із найкращих у пострадянському просторі. За період від 1991 р. – до кінця століття дошкільня зазнало кардинальних змін, причому і в позитивному, і негативному вимірах. Зміни були спричинені не лише

цілеспрямованою державною політикою з реформування галузі, а й тривалими кризами в економічному і суспільному розвитку країни. Відповідно в перші десятиліття XXI століття дошкілля все ще перебувало на етапі довготривалої трансформації.

Перехід України до демократичного устрою суспільства, правової держави із ринковою економікою зумовив докорінні реформи, а непослідовність їхнього проведення – істотні скорочення обсягів фінансування галузі та стрімке погіршення стану матеріально-технічного й науково-методичного забезпечення змісту дошкільного виховання.

Суб'єктивним чинником, зокрема ціннісними орієнтаціями суспільства, на етапі його оновлення, порушено рівновагу в пріоритетах освітніх інтересів: різко скоротилася мережа дошкільних закладів, припинилось їхнє будівництво, звільнено вихователів, і водночас тисячі дітей дошкільного віку залишилися поза процесом організованого дошкільного навчання і виховання [1, с. 91].

Безробіття жінок, їхня неплатоспроможність унаслідок вивільнення із виробничої сфери сприяли відтоку дітей із системи закладів суспільного дошкільного виховання. Натомість родинне виховання не було в змозі компенсувати фахові освітні послуги, які надавали дошкільні установи.

За даними Л. Артемової, кількість дітей з 1991 по 2001 роки, які були охоплені дошкільними закладами в Україні, зменшилась більш, ніж удвічі, а в сільській місцевості – утричі, що зумовлено реорганізацією колективних господарств у селі [3, с. 396].

За умов економічної кризи середини 90-тих років XX століття в Україні під гаслом оптимізації розпочато неконтрольований процес закриття дошкільних закладів у складній демографічній ситуації. На скорочення їхньої мережі впливав такий об'єктивний чинник, як зменшення народжуваності та відповідно чисельності дітей дошкільного віку. Оптимізація мережі дошкільних закладів, їх кооперування для ефективнішого використання матеріально-технічних, кадрових, фінансових та управлінських ресурсів стало одним із резервів на шляху забезпечення доступності та якості дошкільної освіти.

На думку експертів українського центру економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова (УЦЕПД) та експертів Міжнародного Фонду «Відродження», скорочення мережі дошкільних закладів і зниження якості дошкільної освіти в Україні зумовлені низкою соціально-економічних чинників. А саме:

- падіння виробництва на початку 1990-тих років і вимушена передача відомчих дошкільних закладів у підпорядкування органам місцевого самоврядування, які не були в змозі забезпечити достатній рівень їх фінансування;
- недостатнє бюджетне фінансування дошкільної освіти;
- низький рівень доходів, який не сприяв розвитку мережі приватних дошкільних навчальних закладів;
- високий рівень безробіття і зменшення потреби молодих сімей у перебуванні дітей у дошкільних навчальних закладах [258].

Тоді реорганізовували або ліквідували дошкільні заклади в сільській місцевості, які були засновані на комунальній формі власності та створені колишніми сільськогосподарськими колективними й державними господарствами [120]. І лише завдяки своєчасній ухвалі відповідних законодавчих актів було призупинено безпідставне закриття та ліквідацію дошкільних закладів, а сільські відомчі дитячі садки передано до комунальної власності зі збереженням їхнього попереднього статусу.

За означених років не бралися до уваги соціальний клімат у суспільстві, економічні, політичні, екологічні, демографічні та інші чинники. Унаслідок цього ухвалено низку норм та положень, у яких не враховано зовнішні та внутрішні об'єктивні та суб'єктивні чинники. Приміром, в умовах соціально-економічної кризи 90-тих років XX століття в освітянських законах закріплено норми безфінансового забезпечення, що призвело до кризи в дошкільній освіті та об'єктивного перегляду законів [120].

Робота все ще за єдиною, жорстко регламентованою програмою спричиняла одноманітність педагогічного процесу, форм, змісту і методів діяльності з дітьми. Вихователі орієнтувалися на уніфіковані та ідеологізовані

стандарти навчання і виховання, що негативно впливало на психічне здоров'я і розвиток дітей різних вікових груп.

Власне соціокультурна ситуація, у якій функціонувала освіта, стала об'єктивним поштовхом для розробки науково-методичного супроводу педагогічного процесу в дошкільних закладах. Учені започатковують дослідження шляхів забезпечення особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання дітей на основі особливостей їхнього розвитку в різні періоди дошкільного дитинства (І. Бех, В. Кузь, О. Савченко, І. Рогальська, Н. Побірченко та ін.), домінуючих компонентів у структурі особистості (Т. Піроженко, О. Кононко та ін.), педагогічних умов організації діяльності з обдарованими дітьми (О. Кульчицька, В. Моляко, С. Науменко, В. Рибалка, Л. Чорна та ін.), забезпечення фізичного (О. Богиніч, Е. Вільчковський, Л. Волкова, Т. Дмитренко та ін.) і психічного (І. Біла, І. Карабаєва, К. Карасьова, С. Ладивір та ін.) розвитку дитини в дошкільні роки та ін.

Нові соціально-політичні реалії зумовлювали внесення істотних коректив і до нормативно-правового супроводу дошкільної освіти України як структурної ланки в загальнодержавній системі [3, с. 389].

Посилення інтересу до освіти, обґрунтування актуальності та доцільності її окремих проблем наприкінці ХХ століття зумовлене низкою причин. Покликаючись на дослідження Ж. Малахової та В. Огаренко, можемо стверджувати про те, що вони були цілком об'єктивними, оскільки, по-перше, освіта функціонує в неподільній єдності з усіма сферами суспільного життя на основі двостороннього впливу: стан економіки визначає матеріальне забезпечення освіти, проектує зміст її актуальних напрямів. По-друге, система освіти перебуває у площині політичного складника: залежно від її парадигми в суспільстві (демократична чи тоталітарна) формується і система освіти – відкрита або закрита [138]. Відтак пошук економічних механізмів функціонування сучасних дошкільних навчальних закладів, які б діяли ефективно, посідає пріоритетне місце в низці найважливіших чинників збереження їхньої мережі та продуктивного функціонування.

Попри соціально-економічні проблеми першого десятиріччя XXI століття для розвитку дошкільної освіти в незалежній Україні провідними вченими створено низку підручників та навчально-методичних посібників: теоретичні та методичні праці з розвитку духовності, рідної мови (А. Богуш), з теорії й методики фізичного виховання (Е. Вільчковський, Н. Денисенко), народознавства та методики ознайомлення з довкіллям (Ю. Косенко, Н. Лисенко), формування особистості дитини у грі (Л. Артемова), у праці (З. Борисова), гуманістичного виховання (Т. Поніманська) та ін.

Відповідно збагачено методичну базу української дошкільної освіти, запропоновано на допомогу в навчанні і вихованні дітей низку праць зі змістом гуманістичної спрямованості, обстоювання національних і загальнолюдських цінностей, які забезпечують реалізацію особистісно орієнтованого підходу.

Українські вчені перебували в пошуку оптимальних шляхів розвитку освіти зі збереженням і примноженням найкращих національних здобутків. Спільними зусиллями із практиками вони проектували вітчизняну систему дошкільної освіти на її поступальний розвиток, оскільки лише за такого підходу Україна змогла б реалізувати притаманні їй конкурентні освітні переваги за умов інтегрування у світовий освітній простір.

Ураховуючи соціально-економічні чинники впливу на формування освітньої політики кінця XX століття, нами виокремлено певні особливості і на їхній основі схарактеризовано ці роки.

По-перше, помітно активізувалося створення новітніх концепцій дошкільного виховання (додаток Г). Вони ставали своєрідними перспективними орієнтирами для вивчення актуальних проблем розвитку особистості дитини в сензитивному періоді. До діяльності над обґрунтуванням концепцій залучалися провідні вчені України – Л. Артемова, З. Борисова, О. Мороз, М. Стельмахович та ін. [104; 105; 106].

Зокрема, Концепція дошкільного виховання в Україні (1993) стала певною системою завдань, методів і засобів дошкільного виховання, що ґрунтувалися на гуманізмі, демократизмі, національній культурі й загальнолюдських цінностях,

оскільки в перші роки незалежної української держави виникла необхідність у визначенні її ідейних засад, які б відповідали соціальним перетворенням у країні [104].

Провідна ідея концепції – єдність та взаємопроникнення національних і загальнолюдських цінностей, які були озвучені С. Русовою на початку XX століття. Оскільки загальнолюдські цінності становлять надбання національних культур багатьох народів, відповідно духовність кожного народу закладена в його національній культурі.

Згідно з нормативним документом, створеним на вимогу Міністерства освіти, формування основ духовності особистості в період найбільшої емоційної чутливості дитини означено пріоритетною метою дошкільного виховання. Концепцією визначено низку завдань, способи їх реалізації за умов сім'ї та дошкільного навчального закладу, відповідно до яких відбувається звернення до національної культури та найближчого соціального оточення дитини. Дотично до засадничих положень у документі запропоновано здійснювати розбудову змісту навчання й виховання дітей у національному дитячому садку згідно з такими змістовими лініями: рідна мова; природа рідного краю; рідна історія; державна і народна символіка; фольклор; національне мистецтво; гра та іграшка [104, с. 11].

Концепцією дошкільного виховання в Україні (1993) визначено вимоги до підготовки фахівців педагогічного профілю на засадах гуманізму, демократизму, національної культури та загальнолюдських цінностей [104].

По-друге, період безкоштовної освіти у країні (дошкільна, загальна, спеціальна, вища), як і надання інших послуг наприкінці 1990-тих років, поступово трансформувався у практику надання платних освітніх послуг, які внаслідок відсутності диференціації їхньої якості на основі єдиних економічних механізмів розрахунку обсягу і вартості теж були порушені.

По-третє, у зв'язку з економічними труднощами в Україні об'єктивні закони фінансування освіти почали діяти своєрідно. В обсязі бюджетних коштів для навчальних закладів було втрачено відповідність до норм, які діяли за радянського періоду, натомість нові ще не були створені. Відтак порушувалася

еквівалентність обміну, зумовленого законом вартості: запити на послуги майже не враховували фінансову спроможність батьків дітей, що є не відповідним закону попиту і пропозиції.

По-четверте, досвід розвинених країн Західної Європи, в яких найефективнішими шляхами реалізації мети освітньої діяльності стало змішане фінансування, у тому числі й утримування дошкільних закладів, в Україні залишився все ще не реалізованим. У зв'язку із цим, для практичного збереження суспільного вітчизняного дошкільного виховання актуальним стало наукове обґрунтування, розробка і впровадження до освітньої практики різних форм фінансування дошкільних закладів за рахунок різних джерел (спонсорські та батьківські добровільні внески, фінанси громадських організацій, товариств, приватних осіб та ін.)

По-п'яте, істотно вплинуло на стан дошкільного виховання в Україні й різке падіння життєвого рівня більшості населення, погіршення внаслідок цього демографічної ситуації, що суттєво обмежило контингент дітей дошкільного віку практично в усіх регіонах держави, що теж стало однією із причин кризового стану освіти.

Водночас з'явився прошарок заможних і багатих громадян, а з ними виник запит на нові освітні послуги, зокрема й у дитячих садках. Відтак, якщо головним призначенням дитячого садка впродовж XX століття батьки розглядали догляд за дітьми та їхню підготовку до навчання в школі, то вже наприкінці 1990-тих років заможні родини почали впливати на зміст навчально-виховного процесу, приміром, посилено вивчення іноземної мови, додаткові заняття хореографією, театральною та зображувальною діяльністю і т.д. [1, с. 97]. Таким чином, наслідком суспільних трансформацій кінця XX – початку XXI століття слід розглядати нове соціальне замовлення у сфері дошкільного виховання.

Криза в сучасній освіті, зв'язок між соціальним запитом на неї та її здатністю його задовольнити є ключовим показником її стану. З огляду на це увиразнюється така суперечність – між необхідністю введення нових освітніх послуг до навчально-виховного процесу дитячих садків і відсутністю відповідних

фахівців із належним рівнем кваліфікації. Можемо стверджувати, що перелічені вище особливості організації дошкільної освіти означених років увиразнилися під впливом низки чинників:

- соціальні (соціальний клімат суспільства, загальний рівень стабільності (напруженості), стан зайнятості населення, структура та соціальне розшарування, специфіка національно-економічних взаємовідносин);

- економічні (стан економіки, фінансової системи в державі, які зумовлюють рівень добробуту в суспільстві, впливають на зростання запитів і перелік послуг для громадян, зумовлюють можливості фінансування бюджетної, та освітньої сфер);

- політичні (вектор внутрішньої та зовнішньої політики держави; політичні дії та ситуації, які впливають на формування освітньої політики);

- правові (специфіка чинних законодавчих актів і правових норм, у яких окреслено межі правового поля освіти та встановлено правила її функціонування);

- соціально-психологічні та етичні (загальний морально-психологічний клімат суспільства, спосіб і стиль життя різних прошарків населення);

- екологічні (стан довкілля, чинні вимоги до профілактичної та оздоровчої діяльності в освітніх закладах; особливості географічного та історичного середовища);

- демографічні (рівень народжуваності, типовий склад сімей як передумови забезпечення освіти, коригування кількості навчальних місць);

- культурні, духовно-ідеологічні (стан культури в державі, рівень духовного здоров'я та культурних запитів населення як передумови прояву освітньої активності, визначення її спрямованості);

- галузеві (стан і тенденції змін у системі освіти в державі й у світі, нові ідеї, концепції, зразки найкращого освітнього досвіду, що впливають на стан, освітню політику в державі);

- інституціональні (наявність розгалуженої мережі спеціалізованих соціальних інститутів, установ та організацій як соціальних партнерів освітніх закладів з виконанням покладених на них завдань) [151].

Отже, причини наведених чинників, які впливали наприкінці ХХ століття на стан дошкільної освіти України, можемо об'єднати у дві найвиразніші групи: перша – перехідний період у розвитку українського суспільства і друга – системна криза, яка його супроводжувала. Перехідний період зумовив позитивні напрацювання у пошуках нових форм, у доведенні ефективних методів і засобів навчання, натомість системна криза (соціальна й фінансова) – гальмувала реалізацію нововведень в освітній справі.

До якості дошкільної освіти необхідно було висувати єдині вимоги незалежно від форми власності дошкільних закладів; поліпшували фінансування їхнього матеріально-технічного забезпечення, удосконалювати економіку і менеджмент дошкільної освіти шляхом перерозподілу коштів задля забезпечення належних умов для розвитку кожної дитини [3, с. 399].

Оскільки кризовий стан суспільної дошкільної освіти все ще триває, а науково обґрунтовані підходи щодо його подолання не розроблені, можемо прогнозувати незворотні якісні зміни в дошкільній ланці освіти під впливом і за умов негативної економічної ситуації.

Законодавчі акти, у яких дошкільну освіту задекларовано як пріоритетний напрям цілісної державної політики, самотійно не в змозі поліпшити її реальний стан. Щодо прогнозів учених і практиків про перспективи повноцінного державного фінансування освіти в найближчому майбутньому, вони теж є не оптимістичними [1, с. 91]. Таким чином, поглиблення кризи в освіті може мати серйозні наслідки для загального соціокультурного, економічного й політичного поступу України в ХХІ столітті.

1.2 Дефінітивно-смысловий аналіз предмета наукового дослідження

Згідно з Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1994), дошкільне виховання є вихідною ланкою у системі безперервної освіти, становлення і розвитку особистості та здійснюється в родині, дитячих дошкільних виховних закладах у тісній взаємодії із сім'єю і має на меті

забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, їх повноцінного розвитку, готовності до школи, набуття життєвого досвіду [42, с. 18].

Дошкільне виховання – це не лише структурний компонент цілісної освітньої галузі, а й система знань і діяльності. Її провідну функцію вбачаємо в удосконаленні науково обґрунтованої інформації і донесенні її дітям у формі уявлень і понять на основі загальнодидактичних принципів організації їх навчання і виховання в дитячому садку. Можемо стверджувати, що дошкільне виховання як перша і обов'язкова ланка освіти – це діяльність, до якої залучено кожну дитину з метою опанування нею систематизованими знаннями і практичними навичками та вміннями їхнього використання в процесі життєдіяльності.

Для того, щоб виконувати цю функцію, необхідно послуговуватися певними поняттями, твердженнями, які є між собою взаємозумовленими й перебувають у системі відношень логічної послідовності. Як наголошують дослідники, у межах певної діяльності, у тому числі й наукової теорії, кожне наступне поняття опирається і формулюється на основі попереднього, тобто є його логічним продовженням [259].

Становлення і розвиток будь-якої галузі освіти супроводжується процесом формування її теорії та відповідного їй понятійного апарату. Кожне поняття, віддзеркалюючи сутність певного явища чи предмета, поглиблює і конкретизує знання про нього.

У дослідженні порушеної нами проблеми поняття і дефініції розглядаємо як такі, що взаємодіють між собою, переходять одне в одне, відображаючи реальну дійсність. Натомість формулювання нових понять пояснюємо розвитком предмета дисертаційної роботи, у якому зреалізовано низку нових педагогічних ідей і підходів. Необхідною умовою подальшого розв'язання проблеми нашого дослідження розглядаємо постійну розробку її понять; корегування їх традиційного трактування задля успішної реалізації в теорії та практиці.

Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти України розглядаємо з позиції єдності та цілісності його компонентів, які подаємо у структурно-логічній схемі (рис.1.1).

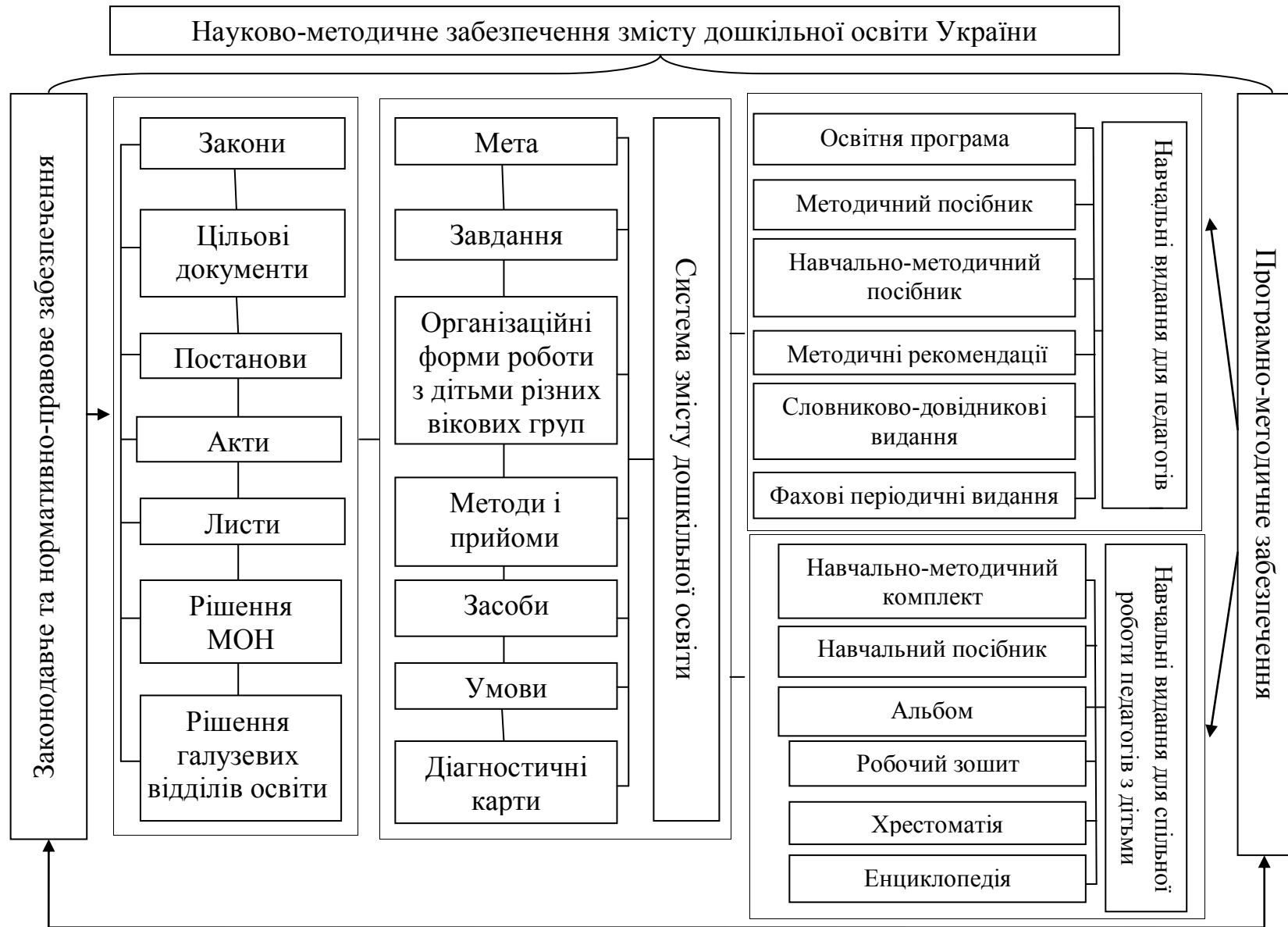

Рис. 1.1 Структурно-логічна схема науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України

З позиції того, що науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти повинно відтворитися в дотичних до нього поняттях і коректно передати сутність досліджуваного нами предмета, проаналізуємо його.

Сучасний стан розвитку суспільства відповідно до соціальних запитів формує вимоги до розвитку науки загалом і до дошкільної галузі зокрема. Її зміст у неподільності із зовнішніми та внутрішніми взаємозв'язками розглядаємо як відкриту педагогічну систему: відкритість уможливорює досягнення динамічної рівноваги між змістом (на основі забезпечення зворотного зв'язку між коротко- і довгостроковими результатами його впливу на дітей дошкільного віку) та якістю її функціонування як системи (окреслення перспективних напрямів її функціонування і розвитку).

Оскільки система дошкільної освіти ієрархічно підпорядкована собі подібній вищого порядку, яка прогнозує цілі і завдання дошкільній освіті, це дозволяє нам схарактеризувати досліджувану проблему як цілеспрямовану та керовану. Основою освітньої системи, у тому числі й дошкільної, розглядаємо її зміст.

Увагу сучасних учених спрямовано на його філософське осмислення (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Луговий, В. Огнев'юк та ін.); аналіз загальнотеоретичних засад (Л. Занков, В. Краєвський, І. Лернер, Н. Мойсеюк, І. Підласий, О. Савченко, А. Хуторської та ін.); історико-педагогічний контекст змісту дошкільної освіти (Г. Беленька, Т. Головань, І. Дичківська, Н. Дем'яненко, Т. Куліш, Н. Лисенко, І. Прудченко, О. Пшеврацька, Т. Слободянюк, Т. Степанова, О. Сухомлинська, І. Улюкаєва, Л. Штефан та ін.); зміст сучасної дошкільної освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Денисенко, О. Долинна, О. Кононко, Ю. Косенко, К. Крутий, В. Кузьменко, З. Плохій, Т. Поніманська, О. Проскура та ін.).

Розглядаючи зміст дошкільної освіти як категорію педагогіки, можемо з'ясувати пріоритетні напрями, прогалини і недоліки, а також використання сучасних освітніх технологій в його реалізації. Відповідно в цьому руслі розкриємо педагогічну сутність категорії «зміст освіти», чинники впливу на

його мінливість, а також структуру самої категорії. Оскільки її аналіз учені здійснюють на основі різних підходів, правомірним розглядаємо огляд цілого понятійного ряду визначень.

Насамперед, вдамося до трактувань змісту освіти українськими ученими. Це: система знань, умінь та навичок, оволодіння якими сприяє розвитку розумових і фізичних здібностей учнів, формування основ наук, їхнього світогляду та моралі, належної поведінки підготовки до життя та праці [187, с. 211]; система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних умінь, навичок і способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання [39, с. 137]; система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку і формування особистості [32, с. 240]; чітко окреслена система знань, умінь і навичок, якими учні оволодівають у навчальних закладах [129, с. 134]; історична категорія, своєрідна модель реалізації вимог суспільства до підготовки людських поколінь до життя [256].

Як триєдиний процес (навчання, виховання й розвиток) «зміст освіти» є змістом триєдиного цілісного процесу засвоєння досвіду попередніх поколінь (навчання), виховання якостей і властивостей особистості, її розумового й фізичного розвитку [84, с. 7]. Для нашого дослідження актуальною була дефініція «проектування змісту освіти» у контексті її аналізу освіти як субординованої системи в ієрархії інших суспільно-значущих систем.

Категорію «проектування змісту освіти» вчені розглядають як соціально й особистісно детерміноване, фіксоване в педагогічній науці уявлення про соціальний досвід, яким опановує зростаюче покоління [117, с. 166]; це трьохрівнева модель соціального досвіду: перший рівень – загальні теоретичні уявлення; другий – навчальний предмет; третій – навчальний матеріал. Вони становлять педагогічну модель соціального досвіду, і у нашому дослідженні вона проектуватиметься на зміст дошкільної освіти із певними корективами

другого рівня, відповідно до якого функції навчального предмета покладаються на конкретні методики дошкільної освіти [267, с. 60].

Значущою в дослідженні розглядаємо дефініцію «особистісно орієнтований підхід» у змісті дошкільної освіти, який повинен спрямовуватися на розвиток цілісної особистості, її задатків і властивостей. Окрім цього, зміст освіти, вважаємо, варто моделювати із оперттям на загальнолюдські, національні й регіональні цінності, природні особливості (здоров'я, здібності, психічні процеси), соціальні властивості (бути громадянином, сім'янином, трудівником), а також властивості певного суб'єкта культури (свободи, гуманності, духовності, творчості) [150, с. 185].

У моделюванні змісту освіти брали до уваги такі його принципи побудови:

- урахування соціальних умов і запитів суспільства: гуманізації, особистісної орієнтації, науковості, відповідності змісту освіти цілям обраної моделі та ін. Законодавчим відображенням означеного принципу розглядаємо державні освітні стандарти;
- відповідності змісту цілям її обраної моделі;
- структурна єдність змісту освіти на різних рівнях, у тому числі й на міжпредметному рівні;
- єдність змістового та процесуально-діяльнісного аспектів навчання (цілепокладання, планування, добір освітніх технологій та ін.);
- наступності і природовідповідності. Дидактичні принципи обраної моделі освіти впливають на моделювання змісту: планування, добору посібників, організаційних форм, методів і прийомів тощо.

По цьому актуальними розглядали такі критерії добору змісту освіти, які обґрунтовано в працях сучасних учених:

- цілісне відображення основних компонентів досвіду і перспектив його поступу в руслі завдань усебічного розвитку особистості;
- виокремлення головного й суттєвого у змісті освіти, тобто добір найбільш універсальних елементів;

- відповідність між змістом і віковими можливостями;
- урахування вітчизняного і міжнародного досвіду з формування змісту навчальних програм;
- відповідність між змістом матеріального й навчально-методичного забезпечення навчального закладу із урахуванням реальних перспектив його розвитку [76].

Зміст освіти, організований як освітнє середовище, забезпечує умови для формування особистісного розвитку кожної дитини. На підставі результатів аналізу першоджерел дефініцію «освіта» у дисертації трактуємо як систему наукових знань про соціальне і природне довкілля, які спрямовані на всебічний розвиток активної, творчої особистості; як цілісний вплив взаємозумовлених функцій освіти, що перебувають у перманентному розвитку і передбачають науково-методичний супровід його успішного донесення до дітей з метою одержання позитивного кінцевого результату в дошкільному навчальному закладі. На зміст і методичний супровід освіти впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники, узалежнені від рівня розвитку науки і суспільства [267, с. 73], і які нами проаналізовані вище.

Зміст освіти конкретизовано в нормативно-правових документах (державний стандарт), що реалізуються у навчальних програмах МОНУ, програмах і навчально-методичних посібниках з метою його успішної реалізації.

На підставі стратегічної спрямованості державної Національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), Національної доктрини розвитку освіти України (2002) подальшого розвитку набула дошкільна освітня галузь і в Україні шляхом реформування, оновлення та модернізації її змісту.

У руслі реалізації Закону України «Про дошкільну освіту» (2001) і «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003) її зміст визначається Базовим компонентом дошкільної освіти (1999, 2012). На основі державного стандарту, програм та навчально-методичних посібників, затверджених МОН України, розроблений спектр освітніх послуг для різних типів

дошкільних закладів, що дозволяє говорити про системність як принцип укладання змісту дошкільної освіти, починаючи уже з першого десятиріччя XXI століття.

Можемо представити зміст дошкільної освіти у вигляді логічної цілісності його об'єктивних структурних компонентів, які залишаються незмінними і слугують певним алгоритмом для його системного аналізу: мета (розвиток розумових здібностей), зміст (оволодіння ЗУН), методи і прийоми (словесні, наочні, практичні, ігрові) засоби й умови навчання (рис. 1.2).

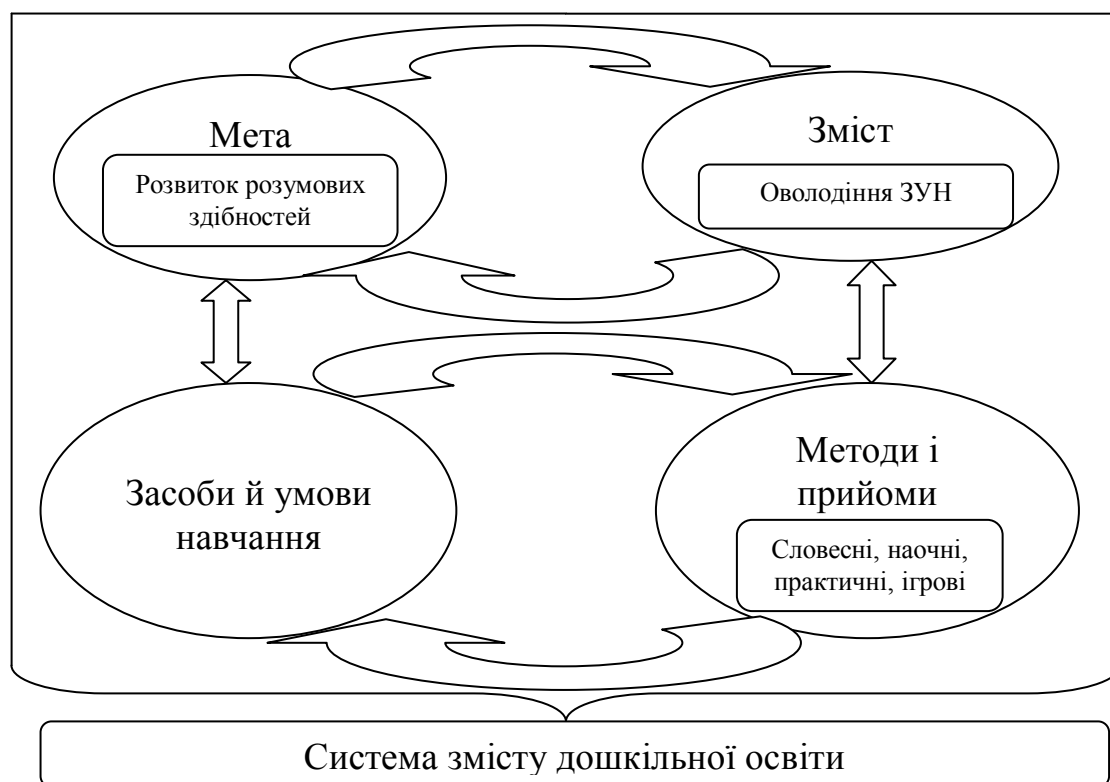

Рис.1.2 Система змісту дошкільної освіти

Джерело: [265, с. 37].

Покликаємося при цьому до результатів досліджень сучасних учених [37] про те, що знання, уміння і навички, а також наукове осмислення інноваційних технологій дошкільної освіти з метою їхнього донесення дітям у дошкільних закладах із урахуванням їхнього типу мають вирішальне значення для розв'язання завдань дошкільної освіти.

У дослідженнях Т. Степанової обґрунтовано певні вимоги до конструювання змісту дошкільної освіти. При цьому авторка враховує методологічні приписи про те, що розвиток особистості випускника ДНЗ

визначається оволодінням ним суспільним досвідом [267, с. 95]. Його основу становлять наукові знання, елементарні наукові поняття, уміння і способи творчої пізнавальної діяльності, їхня духовна, етична й морально-естетична спрямованість, а саме: він повинен бути спрямований на реалізацію мети виховання і розвитку особистості засобами всіх розділів програми на основі міжпредметних зв'язків; проектуватися на обґрунтованій науковій основі, тобто до змісту дошкільної освіти повинні входити тільки перевірені й установлені наукові факти й теоретичні положення; він має відповідати сучасному етапу розвитку дошкільної освіти; може будуватися на основі взаємозв'язків між усіма розділами програми; відповідати психолого-педагогічним особливостям дітей кожної вікової групи згідно з принципом доступності; забезпечувати формування базових (ключових) компетентностей дітей, що уможливить їхню успішну підготовку до навчання в школі; бути народознавчо й українознавчо спрямованою різними засобами, у тому числі української літератури, класичної та сучасної.

Розвиток змісту дошкільної освіти впродовж XX століття вирізняється певними досягненнями, які не є статичними, адже він постійно розвивається і ускладнюється, чим ми і пояснюємо актуальність наступної дефініції – «якість змісту дошкільної освіти», якою оперували в дослідженні.

Як ключова проблема збереження і забезпечення прогресивного поступу інтелектуального потенціалу, вона зумовлена загальними орієнтирами його вдосконалення на державному, регіональному і локальному рівнях, що відображено в низці документів, які окреслюють завдання її науково-методичного забезпечення, зокрема, доведення її стану до рівня вимог Базового компонента дошкільної освіти задля забезпечення всебічного розвитку кожної дитини [80].

Підтвердження актуальності порушеної проблеми дослідження знаходимо, опираючись на наведений нижче аналіз дефініції «якість дошкільної освіти».

У вітчизняному філософському дискурсі – це предмет дослідження

сучасних учених В. Андрущенко, В. Кременя, К. Левківського, В. Огнев'юка, І. Предборської та ін. На його основі педагогічний контекст якості дошкільної освіти увиразнено у працях Л. Артемової, А. Богданової, З. Борисової, Л. Зданевич, О. Кононко, М. Коченгіної, К. Крутій, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, Т. Лукіної, О. Савченко, Т. Степанової, В. Темчук та ін.

При розгляді порушеної проблеми будемо з'ясовувати низку наукових категорій, які є сутнісними для аналізу предмета дослідження. Оперуємо ними як універсальними, тобто такими, що можуть бути застосовані до аналізу різних аспектів педагогічної діяльності.

Щодо предмета нашого дослідження, то слід вказати на актуальність категорії «якість», оскільки саме її аналіз щодо програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти нам необхідно представити об'єктивно й неупереджено. Вона повинна домінувати у сукупності вимог, які висуває соціум до освіти; зумовлювати й доводити взаємозв'язок та єдність з якістю процесу, на якому відбивається розвиненість та інтенсивність його ознак, що зафіксовані у відповідних категоріях і матеріалах. Перманентне оновлення якості освіти розглядаємо однією із визначальних умов функціонування об'єкта нашого дослідження. Отож під «якістю» розуміємо рівень відповідності між властивостями аналізованого процесу й певними вимогами, нормами та стандартами його оцінювання.

У нашому дослідженні «якість» є комплексним поняттям, у якому представлені всі ознаки процесу, тобто стратегія забезпечення і його організація в дитячому садку для реальної навчально-виховної роботи в дошкільлі.

Означені ознаки «якості» поширюються на різні галузі освіти, однак у нашому випадку пошук його характеристик передбачає, передусім, визначення тих, які формують уявлення про якість очікуваного результату. Пріоритетом якості програмно-методичного супроводу дошкільної освіти є її широке значення як дефініції [300].

Основну дефініцію «якість дошкільної освіти» простежимо в її взаємозв'язку із логічно спорідненими з нею, а саме: «якість» та «якість освіти».

«Якість» як філософська категорія є об'єктивною і загальнонауковою. У словнику української мови її визначено як ступінь вартості, цінності, придатності для використання за призначенням [273, с. 529]. Цілком актуальним для нашого дослідження розглядаємо визначення, згідно з яким – це наявність суттєвих ознак, властивостей і особливостей, які відрізняють один предмет (явище) від інших [171, с. 265].

Якість дошкільної освіти як її нормативну характеристику вперше представлено у виданій в Україні «Енциклопедії освіти» (2008) [70].

Як зазначає з цього приводу О. Савченко, у широті нововведення в наукову термінологію та її мовний обіг, насамперед, відзеркалено мінливість цілей освіти, а, отже, й нові підходи до розуміння того, якою має бути якісна освіта і як оцінювати її результативність [256].

Таким чином, «якість освіти» маємо трактувати не лише як похідну від її цілей і завдань, а й як відповідну до соціального запиту держави загалом і запитам особистості зокрема. Якість освіти є її відповідністю до певних еталонів, вимог, що визначені стандартами та нормативами і можуть вимірюватися.

Проблеми якості дошкільної освіти порушено в працях досить широкого грона сучасних учених. Приміром, О. Кононко зазначає, що на першочергову перетворюється потреба модернізації всіх її складових, а саме: цілей, принципів, завдань, змісту, форм, методів навчання і виховання відповідно до сучасного життєвого контексту [70]. Задовольнити такі сучасні запити вможливе лише така якість дошкільної освіти, яка постає унаслідок реалізації низки інноваційних технологій.

Якісну дошкільну освіту визначають фахівці і як процес, і як результат удосконалення здібностей та формування поведінки зростаючої особистості унаслідок створення для неї сприятливих умов на шляху досягнення фізичної,

психічної та соціальної зрілості, індивідуального зростання, вияву творчих здібностей, актуалізації свого природного індивідуального потенціалу [70].

У започаткованому дослідженні «якість дошкільної освіти» розглядатимемо в контексті якості освіти, відповідно до цього, це збалансована відповідність певного освітнього рівня (загальна середня, професійно-технічна, вища тощо) запитам, цілям і умовам, які затверджено в освітніх нормах і стандартах. Їх встановлено для виявлення причин порушень у цій відповідності та управлінні вдосконаленням установленної якості [39]. Категорію якості освіти розглядаємо у вимірах її особистісного орієнтиру, що залежить від рівня реалізації її мети – особистісно орієнтованої парадигми освіти.

У дослідженні «якість освіти» розглядаємо характеристикою, яку визначає сукупність властивостей, що сприяють задоволенню освітніх потреб відповідно до інтересів людини і суспільства; характеристикою освітнього процесу і його результатів, у яких виражено рівень їхньої відповідності уявленням суспільства про те, яким має бути освітній процес і якій меті має слугувати, та виражається системою показників (нормативів): знання, уміння, навички, норми ціннісно-емоційного ставлення до світу і один до одного.

У широкому значенні зміст поняття «якість освіти» складається із якості реалізації освітнього процесу завдяки рівню майстерності педагога і досягненням дітей в освітньому процесі, якості умов реалізації освітнього процесу і управління системою освіти в конкретному закладі [123, с. 73].

Подаємо чинники впливу на якість дошкільної освіти в руслі порушеної нами проблеми. Для її дослідження актуальними розглядаємо такі: тривала невизначеність ідеологічних установок у розвитку держави (пошуки національної ідеї, шляхів консолідації суспільства); нарощування відкритої соціальної нерівності, яка нівелює права частини громадян на забезпечення дітям якісної освіти і змістовне дозвілля; демографічна та економічна кризи, що зумовили значні зміни в мережі навчальних закладів, особливо в сільській, місцевості і це призвело до зменшення витрат на організацію навчально-виховного процесу; постійне погіршення екологічної ситуації, частотність

екологічних катастроф, епідемій, що збільшили ризики для дитячого здоров'я; розхитування ролі сім'ї як найважливішого соціального інституту стабільного розвитку держави, що зумовило поширення безвідповідального батьківства, насильства над дітьми; бурхливий розвиток засобів масової інформації, доступ дітей до неякісної інформації та ін. [256].

Згідно з твердженнями К. Крутій, якість дошкільної освіти узалежнена не лише від сукупності критеріїв (умови, освітній процес, результати), а й від управління ними на основі нових підходів до програмового і методичного забезпечення [122, с. 23].

На цей аспект звертає увагу О. Кононко, адже провідні фахівці в галузі дитячої психології та дошкільної педагогіки (Н. Авдєєва, Л. Венгер, В. Давидов, М. Єлагіна, О. Запорожець, В. Котирло, В. Мухіна та ін.) на основі концептуальних характеристик якості дошкільної освіти визнають її національним пріоритетом.

Саме її висока якість зумовлює неподільний зв'язок освіти з наукою, педагогічної теорії із практикою; спрямування її модернізації на такий рівень якості, який відповідає найновішим досягненням вітчизняної і світової науки. Інноваційний поступ дошкільної освіти опирається на реалізацію принципу дитиноцентризму, в якому віддзеркалені тенденції динаміки сучасного світу, і саме розвиток особистості постає показником цього поступу [70].

Якість дошкільної освіти надає можливість добору для кожної дитини «індивідуального освітнього маршруту» на основі урахування різноманітності змісту, форм і методів роботи з нею; забезпечення соціального захисту від некомпетентного педагогічного впливу; гарантію досягнення кожною дитиною мінімально необхідного рівня її підготовки для успішного навчання в початковій школі [64, с. 293].

Якість дошкільної освіти опирається на її три ключові виміри: мета і зміст освіти, рівень професійної компетентності педагогів і організації їхньої діяльності, стан матеріально-технічного й науково-інформаційного забезпечення освітнього процесу. Визначення її якості передбачає застосування

комплексного підходу, оскільки саме поняття «якість» охоплює всі його виміри в меті, процесі, управлінні та в результаті [123, с. 75].

Зовнішня і внутрішня мета навчально-виховного процесу спрямовується на відповідність до встановлених стандартів і норм. Для досягнення її якості слід забезпечити якість і самих вимог (мета, стандарти, норми) і необхідні якісні ресурси (освітні програми, кадровий потенціал, контингент дітей, матеріально-технічне забезпечення, фінанси), тобто якість умов (вкладень у дошкільну освіту).

Якість мети зумовлює критерії – обґрунтованість завдань, формування цілісного освітнього простору. За умови їхнього дотримання посилюється вплив якості освітніх процесів, з-поміж яких виокремлюємо програмно-методичне забезпечення освітніх технологій, що безпосередньо впливає на темпи розвитку дітей дошкільного віку за умов організованого навчально-виховного процесу.

Дефініція «якість дошкільної освіти» у вимірах кожного суб'єкта освітнього процесу (держава, діти, батьки, педагоги, керівники) трактується по-різному. Для дослідження актуальним є розглянути їхній зміст.

Для держави – це потреба суспільства в якісній освіті; спрямовуючи фінансові ресурси в дошкільну освіту, поширюючи її доступність, органи виконавчої влади намагаються підтвердити соціальну та економічну доцільність вкладених коштів. Потреби держави в якості послуг, що надаються дітям дошкільного віку, віддзеркалені в наказах, інструкціях, листах МОН та ін.

Для дітей – це навчання в цікавій ігровій формі; для батьків – це ефективне навчання за програмами, які готують дітей до школи: навчання без втоми, зі збереженням фізичного та психічного здоров'я; успішність навчання; стимулювання мотивації вчитися; забезпечення можливості вступу в елітну або престижну школу; навчання іноземної мови, хореографії, основ інформатики тощо.

Для педагогів – це позитивна оцінка їхньої діяльності керівниками ДНЗ і батьками; успішне опанування змістом освітньої програми всіма дітьми; оптимальний добір методів і прийомів роботи з дітьми; посилене зацікавлення

дітей до діяльності, успішний розвиток, збереження і зміцнення здоров'я шляхом раціонального використання часу всіх учасників процесу; забезпеченість педагогічного процесу всіма необхідними методичними рекомендаціями планування його системної реалізації. Отож саме остання позиція у вимірах педагогів має предметне значення для досліджуваної нами проблеми.

Щодо керівника – це висока оцінка діяльності педагогів батьками і дітьми, підвищення престижу та іміджу дошкільного навчального закладу; збереження здоров'я дітей, раціональне використання часу дітей і педагога; успішність діяльності педагогів і дітей та опанування освітньою програмою задля якісної підготовки до школи [123, с. 71].

На підставі вищенаведених визначень «якість дошкільної освіти» у дисертації визначаємо як збалансовану відповідність усіх її аспектів певній меті, потребам, вимогам, нормам і стандартам; як сукупність якостей і характеристик, реалізація яких у педагогічному процесі забезпечує всебічний розвиток дитини, збереження її здоров'я, успішний перехід до наступного вікового періоду. Задовольнити такі запити соціуму в змозі лише висока якість дошкільної освіти.

Поняття програмно-методичного забезпечення є відносно новою категорією, яку було вперше введено до наукового обігу в Національній доктрині розвитку освіти в Україні (2002) [159]. На жаль, у психолого-педагогічних словниках цей термін відсутній, тому звернемося до його трактування в працях учених [18; 19; 77; 193].

Термін «забезпечення» уживається в педагогіці дедалі частіше, коли зацентровано увагу на тому, що забезпечувати, супроводжувати можна розвиток особистості, освітні процеси, інновації. Проблема забезпечення змісту освіти все частіше порушується вченими за різними напрямками (педагогічний, психологічний, соціальний, методичний).

Терміни «науково-методичне забезпечення» та «науково-методичний супровід» застосовуються синонімічно (В. Богословський, Т. Богуславська,

О. Казакова, М. Певзнер, Н. Рибникова, Л. Хубер). Учені зазначають, що ці поняття треба розглядати як сукупність різноманітних форм, технологій, процедур, заходів, які забезпечують допомогу педагогічним працівникам в подоланні труднощів упродовж усієї професійної діяльності. Визначено функції науково-методичного забезпечення, а саме: навчальну, консультативну, психотерапевтичну, адаптивну та коригуючу [18].

Науково-методичне забезпечення як невід’ємна складова цілісного програмно-освітнього комплексу дошкільної освіти становить поєднання програмового забезпечення та методичного матеріалу до нього; комплекс програмних і методичних засобів організації навчально-виховного процесу. Розглядаємо його сукупно, як взаємопов’язані між собою частини програмного та методичного забезпечень. Так, «програмне забезпечення» становить сукупність необхідних для навчання засобів, які умовно розділяємо на два типи: перший – друковані програми (до складу яких входять рекомендації, посібники, підручники, робочі зошити, дидактичні матеріали тощо, які допомагають здійснювати процес навчання), другий – технічні засоби (комп’ютерні програми, відео- та аудіоматеріали, смарт-дошки тощо), які є допоміжними засобами в навчанні, вихованні і розвитку дітей дошкільного віку.

Важливим є висновок М. Певзнер щодо науково-методичного забезпечення як чинника підвищення якості освіти. Натомість Т. Сорочан убачає його як результат, тобто це якість професійної діяльності педагога, що виявляється в його професійній компетентності крізь новоутворення тих, хто навчається [263].

Дефініцію науково-методичне забезпечення будемо розглядати в таких її тлумаченнях. Перше – це сукупність форм, методів, засобів, які забезпечують якість змісту дошкільної освіти, що за умови методичної підготовки фахівців дошкільної освіти виявляється в розвитку їхньої професійної компетентності; і друге – це сукупність навчальних видань, що використовуються в умовах різних

форм здобуття дошкільної освіти, а також процес їх розробки, апробації, затвердження, видання і поширення в дошкільних навчальних закладах.

До методичного забезпечення відносимо передусім ті засоби навчання, які можуть бути підготовлені до початку кожного нового навчального року, навчальні посібники, наочні та методичні посібники, технічні засоби навчання [13].

З-поміж розмаїття видань для дошкільної освіти сьогодні вирізняють навчальну літературу для педагогів (батьків, студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю) і навчальну літературу для спільної роботи педагогів із дітьми. Її розподіл представлено на рисунку 1.3.

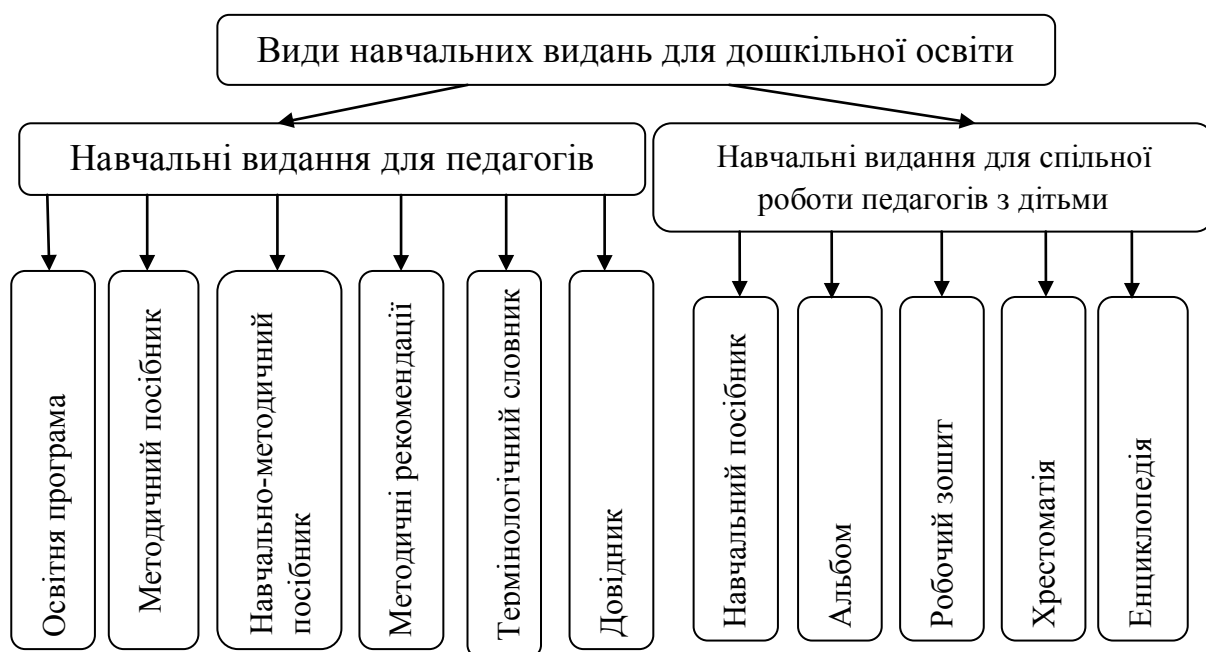

Рис. 1.3 Види навчальних видань для дошкільної освіти

Джерело: [43; 59].

Розглянемо види навчальної літератури для педагогічних користувачів і дамо визначення наступної дефініції «програма» (від грец. – оголошення, наказ) – документ, що визначає у межах навчального предмета зміст і обсяг знань, умінь і навичок, що необхідно засвоїти, а також зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання. Навчальна програма супроводжується пояснювальною запискою, у якій розкриваються завдання навчання цього предмета, характеризується структура програми, послідовність вивчення матеріалу, особливості методів і організаційних форм навчання, зв'язок з

вивченням інших предметів, а також класних і позакласних занять. Зміст навчання, визначений навчальною програмою, конкретизується в підручниках і навчальних посібниках [185, с. 515].

Згідно з Державним стандартом України «Видання. Основні види. Терміни та визначення» навчальна програма трактується як навчальне видання, у якому визначено зміст, обсяг, а також порядок вивчення викладання певної навчальної дисципліни чи її розділу [43].

Освітня програма – це навчальне видання, у якому визначено зміст, обсяг, вимоги до результатів освітньої роботи в комплексі розвивальних, виховних і навчальних впливів на дітей раннього та/чи дошкільного віку, орієнтована на поступову реалізацію вимог інваріантної та/чи варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти відповідно до вікових особливостей вихованців в умовах різних або певних форм здобуття дошкільної освіти [57].

За С. Гончаренком, освітня програма – документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок, які необхідно засвоїти з кожного навчального предмета, а також зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [39, с. 222].

Методичний посібник – видання, яке вміщує опис певної методики освітньої роботи з дітьми, пропонує технологічні розробки системи роботи за однією чи кількома лініями розвитку дошкільників, змістовими освітніми лініями тощо, а також може пропонувати допоміжні практичні й довідкові матеріали з реалізації цілей і завдань освіти дітей [57]. До таких розробок для застосування в роботі зі старшими дошкільниками належать, зокрема, методичні посібники «Формування ціннісного ставлення до праці за творами В. Сухомлинського» (автор – Т. Тоцька), «Розкриваємо таємниці довкілля» (автор – Л. Зайцева), «Образотворче мистецтво для дошкільнят (5-6 років)» (автори – І. Ланіна, Н. Кучеева), «Словничок для діточок: пароніми» (автори – Ю. Рібцун, О. Рібцун), «Англійська мова для дітей старшого дошкільного віку. Книга для вчителя» (автор – Т. Шкваріна) [190].

Навчально-методичний посібник – це навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни (її розділу, частини) або з методики виховання [43]. Навчально-методичний посібник – видання, у якому розкриваються теоретичні засади, методичні підходи, містяться матеріали практичного характеру для здійснення освітньої роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі, родині або під час інших форм надання дошкільної освіти [59]. Для прикладу згадаємо популярну книгу А. Бурової «Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку» з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», навчально-методичні посібники «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (автор – А. Богуш), «Культура мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку» (автори – О. Аматьєва, А. Богуш, С. Хаджирадєва) [190].

Під навчально-методичним посібником, яким користуються дошкільні навчальні заклади, розуміємо навчальне видання, у якому подано розгорнуті рекомендації, допоміжні довідкові матеріали для педагогів (вихователів) з реалізації мети і завдань освіти дітей, з організації педагогічного процесу, використання змісту, форм і методів навчання й виховання дітей. Навчально-методичними посібниками послуговуються з метою методичної підтримки конкретної програми (чи програм), дидактичних матеріалів, навчально-методичних комплектів [69, с. 343].

Навчальний наочний посібник – навчальне образотворче видання матеріалів на допомогу у вивченні, викладанні чи вихованні [43]. За Н. Виноградовою, навчальний наочний посібник є навчальним виданням, що передбачає формування у дітей уявлень про довкілля, його явища, зв'язки, залежності; сприяє уточненню і поглибленню знань, окремих уявлень дітей, розвитку в них необхідних умінь і навичок; адресовані як дітям, так і дорослим [69, с. 343].

З точки зору О. Долинної, потреба в навчально-методичних і методичних посібниках зберігає актуальність, незважаючи на окремі погляди щодо недоцільності опори на будь-які методики в освітній роботі з дітьми.

Реалії сьогодення такі, що під впливом загальнодемократичних процесів у суспільному й культурному житті оптимізувалися наукові дослідження, дослідницько-експериментальна діяльність у дошкільних навчальних закладах, результатом чого є поява нових оригінальних методик, інноваційних освітніх технологій. Зростає інтерес практиків до сучасних методик і технологій, при цьому, як показує спілкування з вихователями і методистами дошкільних навчальних закладів, важливим показником професійної компетентності фахівця дошкільної освіти залишається володіння традиційними, класичними методиками, уміння спиратися на багаті теоретичні й методичні надбання вітчизняної і зарубіжної дошкільної педагогіки. Нові посібники мають регулярно з'являтися як віддзеркалення сучасних тенденцій у науково-методичних підходах до реалізації завдань розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку [59].

Згідно з Державним стандартом України «Видання. Основні види. Терміни та визначення», методичні рекомендації (методичні вказівки) – навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, роду практичної діяльності, з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів [43].

Методичні рекомендації – навчальне видання, у якому роз'яснюються підходи автора до певної методики розвитку, навчання, виховання дітей дошкільного віку (особливості виконання індивідуальних і групових завдань, підготовки до організованої навчально-пізнавальної діяльності та її проведення), даються поради щодо застосування педагогічної технології, використання дидактичного матеріалу, організації дитячої життєдіяльності тощо. Методичні рекомендації можуть розроблятися як самостійне видання і як методичний супровід, коментар до освітньої програми, навчального посібника, альбому тощо [59].

Так, працівникам дошкільної освіти добре відомі методичні рекомендації до програм «Дитина» (наук. кер. – О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна), «Англійська мова для дітей дошкільного віку»

(автор – Т. Шкваріна), альбому репродукцій пейзажного живопису «Пори року» (укладачі – Г. Івченко, В. Литвиновська, І. Резніченко) та інші [190].

Педагогічні енциклопедії і словники – наукові видання, систематизоване коло знань з педагогіки, народної освіти й суміжних наук, що ставлять своїми завданнями: розкрити у стислій формі теорію і практику навчання та виховання загалом або окремих їхніх галузей, описати педагогічну термінологію. За змістом можуть бути універсальними або галузевими (середня або вища школа, сімейне виховання тощо), за структурою – словниковими або систематичними. Педагогічні енциклопедії ґрунтуються зазвичай на національному матеріалі й характеризують стан педагогіки та народної освіти переважно у власній країні, тому нерідко називаються національними педагогічними енциклопедіями. Деякі педагогічні енциклопедії є окремими томами універсальних енциклопедій [39].

Термінологічний словник – словник термінів та визначень певної галузі знання. Термінологічний словник – упорядкований за алфавітним порядком словник термінів та визначень психологічної, педагогічної, інших суміжних з ними галузей знань, доповнених відповідними довідковими даними [59].

Укладання й видання подібних словників саме з дошкільної освіти – справа майбутнього. У цьому напрямі відкривається широке поле діяльності для українських науковців.

Довідник – видання довідково-прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або за систематичним порядком. За цільовим призначенням розрізняють: науковий, громадсько-політичний, виробничо-практичний, навчальний, популярний, побутовий та інші довідники. За характером інформації можна виокремити довідники: статистичний, біографічний, бібліографічний тощо [43]. Довідник – орієнтований на широкий загал (науковці, практики дошкільної освіти) чи конкретну категорію користувачів (завідувачі, педагоги, психологи дошкільних навчальних закладів, батьки та ін.) [59]. До прикладу, «Словник-довідник» (упорядник К. Крутій,

О. Фунтикова), «Дошкільна освіта: історія і сьогодення» (упорядник Л. Лохвицька) [63].

Оскільки діти дошкільного віку самостійно не читають і потребують допомоги дорослих у сприйманні та осмисленні завдань з адресованих їм навчальних видань, для спільної роботи дорослих з дітьми укладаються такі види навчальної літератури, як навчальний посібник, альбом, робочий зошит, хрестоматія та енциклопедія.

У Державному стандарті України «Видання. Основні види. Терміни та визначення» потрактовано навчальний посібник як навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке [43].

Навчальний посібник – це навчальне видання для спільної індивідуальної чи підгрупової роботи дорослого з дітьми дошкільного віку, яке має чітку вікову адресацію й освітню мету. У ньому подається систематизований виклад розвивально-навчально-виховного матеріалу відповідно до вимог офіційно затвердженої комплексної чи/та парціальної освітньої програми або її змістового розділу.

Такий посібник є прикладом навчального видання нового покоління, який подібно до шкільного підручника допомагає дошкільникові в оволодінні певними уявленнями про довколишній світ і себе самого, знаннями, вміннями і навичками, базовими якостями, але, на відміну від підручника, передбачає трансляцію інформації, завдань до дитини через дорослого та спільне опрацювання вміщеного розвивально-навчального матеріалу через читання/слухання, обговорення, відповідей на запитання, виконання практичних завдань за малюнками, схемами тощо [59].

Батькам і вихователям відомі навчальні посібники для дошкільнят «Читайлик» (автор – В. Федієнко), «Розвивайко» українською, російською, англійською мовами (за заг. ред. Ю. Соловйова, О. Чернишова), навчальні посібники для старших дошкільників «Природа», «Культура» із серії «Дошколярик» (автор – Г. Дерипаско) [190].

С. Гончаренко трактує навчальні посібники як предмети та матеріали, які використовують у процесі навчання, щоб забезпечити краще засвоєння дітьми знань, умінь і навичок [39, с. 223]. До навчальних посібників належать підручники, словники, довідники, навчальні карти, картини, таблиці, кінофільми, діафільми, прилади, моделі, макети тощо.

Як натуральні посібники використовують овочі, фрукти, зоологічні препарати, гербарії, предмети техніки та ін. Навчальні посібники поділяють на друковані, об'ємні, екранні й звукотехнічні. Екранні й звукотехнічні разом з оснащенням для демонстрування, а також навчальні машини, становлять технічні засоби навчання. Застосування навчальних посібників забезпечує наочність у навчанні, сприяє активізації пізнавальної діяльності, розвитку самостійності учнів.

Навчальні посібники мають задовольняти педагогічні вимоги, відповідати віковим можливостям, бути зручними для користування й безпечними для здоров'я [39, с. 223].

А. Кузьмінський визначає навчальний посібник як навчальну книгу, у якій подається зміст навчального матеріалу, що не завжди відповідає вимогам чинної програми, а виходить за її межі; визначаються додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їх самостійної пошукової пізнавальної діяльності [129, с. 145]. Н. Волкова, С. Пальчевський та М. Фіцула подають таке трактування поняття: навчальний посібник є книгою, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові відомості [32, с. 260; 17181, с. 215; 282, с. 109].

Наочний посібник – видання, зміст якого передається здебільшого зображувальними засобами [43].

Альбом – книжкове або комплектне аркушеве образотворче видання, що має або не має пояснювальний текст [43]. Аркушеве видання укладається як комплект картин, картинок, ілюстрацій, репродукцій, окремих карток із проілюстрованими завданнями та ін., призначається для колективної та індивідуальної роботи з дошкільниками. Книжкове видання розробляється для

самостійної індивідуальної творчої діяльності дитини з виконання розвивальних ігрових вправ, образотворчих завдань з малювання, конструювання, аплікації, ліплення, художньої праці в традиційних і нетрадиційних техніках [59].

Альбом має подвійну адресність: наочні матеріали і завдання з ними адресовані дитині, а пояснювальний текст з методичними коментарями щодо призначення цього альбому й застосування його з освітньою метою – для педагогів, батьків.

С. Гончаренко тлумачить поняття альбоми (від лат. «album» – біла таблиця) навчальні як набір картин, портретів, таблиць, рисунків, графічного й текстового матеріалу або різні поєднання цих матеріалів, дібраних до тем, розділів чи цілого курсу програми того чи іншого навчального предмета [39, с. 23].

За І. Каїровим та Ф. Петровим, альбоми оформлюються у вигляді книги або папки, куди вкладаються окремі аркуші. Залежно від розмірів альбом використовується як наочно-демонстраційні посібники (коли зображення можна добре бачити на відстані) або як роздатковий матеріал для самостійної роботи з ним (при невеликих розмірах) [186, с. 73].

Приміром, схвалені для використання в дошкільних навчальних закладах комісією з дошкільної педагогіки і психології Науково-методичної ради з питань освіти МОН України серії альбомів для занять образотворчою діяльністю з дітьми 5-6 років (автори – В. Рагозіна, Н. Очеретяна), розвивальних ігор і вправ для дітей 6-7-го років життя (автори – Т. Піроженко, С. Ладивір, О. Вовчик-Блакитна, І. Карабаєва) та інші [190].

Робочий зошит – навчальне видання з дібраними у системі розвивальними, виховними, дидактичними завданнями з опорою на вміщені малюнки, фотографії, схеми та інші наочні матеріали, яке спрямоване на закріплення основних уявлень, формування практичних умінь, навичок у дітей відповідно до змісту певного навчального, методичного посібника та/чи освітньої програми, тобто є складовою навчально-методичного комплексу,

комплекту [59]. Зошит призначається для індивідуальної роботи з дитиною, передбачає можливість діяльнісного, прикладного опрацювання його матеріалів (домальовування, розфарбовування, обведення, штрихування, вирізування, наклеювання тощо).

Також робочий зошит використовується для поточної роботи дітей за кожною із запропонованих у посібнику тем. Для зручності аркуші зошита можуть бути розподілені на частини. Приміром, у лівому верхньому куті кожної частини міститься позначення: «грибок», «квіточка», «сонечко», «вишеньки», «метелик», «ялиночка». Кожну частину розглядають як маленький аркуш, що має такі самі складові частини, як і великий: поверхню, сторони, кути. Завдання з позначкою, наприклад, «грибок», діти виконують у тій частині аркуша, де намальовано «грибок», і т.д.

На допомогу батькам і вихователям розроблено та видано цікаві й оригінальні авторські методичні розробки з різних змістових напрямів освітньої роботи, як-от: зошити для дітей 5-6 років «Математична скринька» (автор – Л. Зайцева), серія «Зошит майбутнього першокласника» (автори – А. Назаренко, О. Яковлєва), зошит з основ здоров'я для дітей старшого дошкільного віку «Навчи мене бути здоровим!» (автори – Л. Лохвицька, Т. Андрющенко) [190].

За Державним стандартом України «Видання. Основні види. Терміни та визначення», поняття хрестоматія – навчальне видання літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків з них, які є об'єктом вивчення [43]. Хрестоматія, за С. Гончаренком – навчальна книга, що складається з літературно-художніх, науково-популярних документів, мемуарних творів чи уривків з них, систематизованих і дібраних за програмою з певного начального предмета або з метою самоосвіти. Різновидом хрестоматій є книжки для читання [39, с. 354].

Хрестоматія (літературна, музична) – навчальне видання літературно-художніх, музичних творів для дітей раннього дошкільного віку, рекомендованих чинними освітніми програмами [59]. Хрестоматія укладається

з фольклорних, авторських творів класичного та сучасного літературного й музичного мистецтва за тематичним або авторським принципом з урахуванням вікової періодизації дошкільного дитинства.

Вона містить вступ, у якому визначається вікова адресація, роз'яснюється принцип укладання творів, даються поради щодо їх опрацювання в дошкільному навчальному закладі, родині, та основний зміст – упорядковані за певним принципом літературні чи музичні твори, фрагменти з них. Основний зміст може супроводжуватися художніми ілюстраціями до творів, портретами авторів, завданнями для дітей за змістом прочитаного (прослуханого) [59].

Зокрема, хрестоматійна збірка для читання в дошкільному навчальному закладі і родинному колі «Українська мозаїка» (автори – Н. Вакуленко, Л. Гураш, О. Долинна, О. Низковська) укладена на найкращих зразках української усної народної творчості та класичної і сучасної літератури [190].

Державний стандарт України «Видання. Основні види. Терміни та визначення» тлумачить поняття енциклопедія як довідкове видання, зведення основних відомостей з однієї чи всіх галузей знання та практичної діяльності, викладених у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або за систематичним порядком. Розрізняють: універсальну (загальну), спеціалізовану (галузеву), регіональну (універсальну або спеціалізовану) енциклопедії [43].

Енциклопедії дитячі (від грец. – коло знань) – науково-довідкове видання, яке містить найістотнішу інформацію з усіх (універсальна енциклопедія) або окремих (галузева енциклопедія) галузей знань і практичної діяльності, призначене для читання, самоосвіти й виховання дітей. Матеріал у таких енциклопедіях звичайно викладається відповідно до програми навчання, з урахуванням вікових особливостей дітей. Існують два основні типи структури енциклопедій дитячих: систематичні (найчастіше) і алфавітно-словникові [39, с. 116].

Енциклопедія – довідкове видання, у якому зведено основні відомості з однієї або кількох сфер життєдіяльності дитини, змістових освітніх ліній у

межах Базового компонента дошкільної освіти та з домірним вікові дітей розширенням обсягів пізнавальної інформації про природне, культурне, соціальне довкілля, середовище власного «Я» дитини. Енциклопедичний матеріал викладається у формі коротких статей за систематичним порядком, ілюструється малюнками, фотографіями відповідно до тексту [59]. Енциклопедія для дошкільників має чітку вікову адресацію. За твердженням О. Низковської, на українському ринку навчальної літератури для дошкілля поки що немає дитячих енциклопедій з грифами чи схваленнями МОН України [59].

Перелік видів навчальної літератури для дорослих і спільної з дорослими роботи дітей фактично є ширшим, аніж окреслено вище. Він докладніше визначений чинним Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання та навчальному обладнанню грифів та свідоцтв МОН України (2008) [209].

Цілісному та всебічному розвитку дітей сприяють комплекти навчальної літератури, які відповідають вимогам освітнього стандарту та зорієнтовані на виконання завдань чинних програм. Їхня поява в освітньому просторі дошкілля продиктована потребами часу в інтеграції зусиль дошкільного навчального закладу й родини, налагодженні тісної психолого-педагогічної взаємодії в тріаді «діти – батьки – педагоги», необхідністю озброїти дорослих методичним і технологічним інструментарієм, що дозволить педагогам і батькам не лише ознайомитися зі специфікою змісту освітньої роботи, залежно від віку та індивідуальних особливостей розвитку дітей, а й оволодіти певними методами і прийомами, засобами розвитку, виховання і навчання дошкільників, виконавськими техніками тощо, а також залучити малюків до активної діяльності, вправлення у виконанні пізнавально-розвивальних завдань при різних способах організації самостійної роботи.

Навчально-методичні комплекти можуть бути односпрямованими, тематичними та різноспрямованими, комбінованими.

Односпрямований, тематичний комплект забезпечує формування уявлень, понять, знань, умінь, навичок з однієї з освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти [11] («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини»), лінії розвитку (фізичного, пізнавального, мовленнєвого, соціально-морального, емоційно-ціннісного, художньо-естетичного, креативного) або теми (наприклад, «Рослинний світ України», «Тварини»).

Різноспрямований, комбінований комплект сприяє реалізації програмових завдань з різних освітніх ліній, ліній розвитку або тем, формуванню цілісного сприймання картини світу, становленню всебічно розвиненої особистості дитини дошкільного віку.

Комплекти складаються з навчальної літератури для дорослих і видань для спільної роботи дорослих з дітьми. Наповнення комплекту може варіюватися залежно від його конкретного змістового спрямування та поставленої дидактичної, розвивально-виховної мети. Так, комплект може включати: освітню програму та до неї методичні рекомендації, методичні, навчальні посібники, хрестоматію, альбоми; навчальний посібник, методичні рекомендації та робочий зошит до нього; збірку для читання дітям, методичний посібник та демонстраційний матеріал до неї; альбом і методичні рекомендації щодо його використання та інші варіації.

До прикладу, назвемо декілька розробок: комплекти Г. Дерипаско – «Природа» і «Культура» із серії «Дошколярик» (кожен містить навчальний посібник, робочий зошит для дитини старшого дошкільного віку і методичні рекомендації для педагогів і батьків), І. Товкач – «Віконечко у світ грамоти» (складається з методичного посібника для педагога й навчального посібника для 5-6-ти річної дитини) [190].

З метою досягнення належної якості навчальної літератури автори мають орієнтуватися на такі ключові вимоги: актуальність тематики, проблематики; відповідність вимогам Базового компонента дошкільної

освіти [11] і чинних освітніх програм [212]; опора на результати сучасних українських і зарубіжних наукових досліджень, здобутки перспективного педагогічного досвіду; інноваційна спрямованість, новизна, оригінальність підходів авторів до впорядкування, змістового наповнення, художнього оформлення; можливість застосування в практиці дошкільної освіти через різні форми її надання; можливість творчого варіювання змісту з урахуванням потенціалу різних категорій дорослих користувачів, вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей; наявність грифів «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Затверджено Міністерством освіти і науки України» або відмітки «Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах»; відповідність Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей», затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України (2007) [44].

1.3 Основні підходи до формування програмно-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України в другій половині XX століття

Із початку 50-тих років XX століття, попри активізацію теоретичних досліджень особливостей організації навчання і виховання дошкільників, у практиці дитячих садків вихователі спиралися на програмно-методичні вказівки чинного «Статуту дитячого садка» (1944) та його оновлений варіант, видрукований цього ж року, а також на «Керівництво для вихователя дитячого садка» (1945) [157].

Зазначаємо, що українською мовою його було затверджено народним комісаріатом освіти УРСР 1947 року майже без змін. У документі, зокрема, йшлося, що в дитячому садку перебувають діти від 3 до 7 років, яким забезпечується всебічний розвиток і виховання [157, с. 57]. На підставі аналізу джерелознавчих матеріалів, можемо стверджувати про те, що попри післявоєнну ситуацію у країні все ж було проведено шістнадцять науково-

практичних конференцій з проблем дошкільного навчання і виховання не лише евакуйованих дітей, а й у звільнених та окупованих районах.

Документ «Статут дитячого садка» (1944) націлював вихователів передусім на турботу про здоров'я дітей та забезпечення для них умов задля правильного фізичного розвитку, розумових здібностей, мовлення, виховання волі, характеру, прищеплення їм гігієнічних навичок, звички до праці, до порядку, виховання вміння поводитися в середовищі дітей і дорослих, а також обов'язкове виховання любові до Батьківщини і свого народу [264]. Водночас виховна робота дитячого садка спрямовувалася на забезпечення успішного навчання в школі.

У «Керівництві для вихователя дитячого садка» були чітко окреслені напрями діяльності з розумового, художнього, морального, музичного виховання, а також реалізація його завдань у грі, під час ознайомлення з природою, розвитку мовлення та формування початкових математичних уявлень [264, с. 290].

Питання програмно-методичного забезпечення якості роботи з дітьми поставали як злободенні, вихователі щоразу порушували їхнє обговорення на кожній науково-практичній конференції. Відтак, у розділі «Рідна мова» були деталізовані підрозділи з виховання правильної вимови, активізації словника і зв'язного мовлення дошкільників, а також введено цілком новий розділ, який не був передбачений «Статутом...», це – «Знайомство з довкіллям» [264].

Діяльність з реалізації його завдань вихователі спрямовували не лише на повідомлення знань, а й на формування правильного ставлення дітей до довкілля. З метою надання допомоги батькам з організації виховання дошкільників у сім'ї спеціально було введено розділ «Робота дитячого садка з сім'єю», а також надано орієнтовний перелік проблематики для підготовки доповідей на батьківські збори [264, с. 334].

Попри прогресивну спрямованість змісту методичних матеріалів, їхнім авторам усе ще не вдалось уникнути недоліків, на яких наголошувала Г. Люблінська. Вона критично висловлювалася насамперед про зміст

програмово-методичних указівок, про їхні настанови на організацію розумового виховання та добір засобів для стимулювання розвитку дитячого мислення. На її глибоке переконання, у змісті «Керівництва для вихователя дитячого садка» та «Статуту дитячого садка» подавалися матеріали винятково задля «формального тренування окремих мислительних операцій» [137, с. 41].

Учена радила насамперед звернути увагу на методику формулювання запитань, формування в процесі навчально-виховної роботи мислення дітей не лише дошкільного, а й шкільного віку [137, с. 41].

Основне завдання з розвитку мислення дитини Г. Люблінська вбачала в оволодінні «методом мислення», який розвиває уміння дошкільника бачити і формулювати проблему, шукати і знаходити необхідні прийоми, які сприяють її розв'язанню. Науковець 1948 р. з цього приводу писала: «...у застосуванні таких прийомів необхідно використовувати аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, однак, передусім, необхідно співвідносити ці операції з кінцевим завданням, яке дитина зможе поставити перед собою» [137, с. 41].

З цією метою вона радила обов'язково розробити серії спеціальних дидактичних ігор і посібників, у яких би максимально використовувалися в навчально-виховній роботі дитячого садка матеріали для стимулювання діяльності всіх аналізаторів. Приміром, для підвищення ефективності педагогічного процесу і відповідно до рекомендацій ученої «Керівництво для вихователя дитячого садка» було доповнене спеціальними матеріалами та методичними листами, як от: «Рахунок і число в дитячому садку» (1945), «Знайомство дітей з природою» (1947) та ін. [137].

Власне, з другої половини XX століття відбувається уніфікація програмно-методичних матеріалів для дошкільної ланки освіти. У світлі єдиних директив і резолюцій напрацьовуються програми, а також обов'язкові методичні вказівки до їхнього виконання в усіх дитячих садках Радянського Союзу [267, с. 286].

На підставі аналізу джерелознавчих матеріалів означених років простежуємо певну хронологічну послідовність у розробці програмно-

методичного супроводу педагогічного процесу в дошкільних закладах. Його укладали за єдиним алгоритмом: скажімо, у центральних союзних органах освіти в Москві розробляли типові програми із відповідними для них методичними матеріалами, які надсилали в управління освіти усіх союзних республік. Їх супроводжувала вказівка про те, що виконання є обов'язковим і зберігається лише можливість внесення незначних і суто регіональних коректив чи доповнень.

При цьому радили враховувати природні умови ландшафту республіки, відтак такі типові програми затверджували відповідні органи освіти в союзних республіках. Відзначаємо як показовий той факт, що за повоєнних і аж до кінця 1950-тих років зміст типових програм, які були розроблені в Москві, не завжди перекладали українською мовою. Відповідно вихователям дитячих садків дозволялось використовувати один будь-який із двох варіантів: російською чи українською мовами.

Відкриття сектору дошкільного виховання при Академії педагогічних наук РРФСР маємо всі підстави розглядати як прогресивний крок дотичний до нього галузі в системі освіти, який було здійснено державою заради вдосконалення якості навчання і виховання дітей. Тоді ж започатковано для них мережу садків, цілодобових груп, відкриття дитячих будинків і дошкільних інтернатів та ін., у яких максимально забезпечували освіту дошкільників шляхом поліпшення якості методичного забезпечення педагогічного процесу.

Перевидані програми «Керівництво для вихователів дитячого садка» (Програмно-методичні вказівки) (1945), уміщували незначні лише доповнення, а запропоновані ними настанови і зміст спонукали учених і практиків до значної активізації науково-дослідницької роботи, у тому числі і в Україні [157].

До прикладу, науковці почали захищати кандидатські дисертації з різних аспектів дошкільного виховання; згідно архівних матеріалів у різних містах країни (Ворошиловград, Запоріжжя, Київ, Одеса, Сталіно, Станіслав, Харків) пройшли перші науково-практичні конференції із обговоренням дискусійних

питань щодо організації дітей на заняттях, методики їх навчання у руслі реалізації змісту нового видання «Керівництва...», що супроводжувалося численними зауваженнями і дослідників, і практиків [154, арк. 18-19].

Для забезпечення ефективної роботи над змістом «Керівництва...» співпрацівники науково-методичних кабінетів і учені лабораторії дошкільної педагогіки УНДІ вже до початку 50-тих років XX століття розробили й оприлюднили низку методичних розробок та методичних листів. Це: «Лічба й число в дитячому садку» (1945), «Ознайомлення дітей з природою» (1947), «Організація занять у дитячому садку» (1946), «Методика роботи в сільському дитячому садку» (1948), «Дидактичні ігри в дитячому садку» (1948), «Фізичне виховання дітей» (1946), «Рідна мова в дитячому садку» (1946), «Творчі ігри в дитячому садку» (1946), «Робота дитячого садка із сім'єю» (1947) та ін., які подаємо у додатку В.

Станом на 1948 рік, тобто на початок досліджуваного нами періоду, було підготовлено й видано зі змінами (і почасти без змін) низку навчально-методичних посібників. Обов'язковою вимогою до них були додатки, у яких подавалися програми задля фахової підготовки майбутніх вихователів до різних курсів, до прикладу, «Розвиток мовлення дітей в дошкільному віці». Їхні розробники орієнтувалися, передусім, на запити студентів дошкільних відділень педагогічних училищ, технікумів та інститутів. Приміром, ще 1939 року для Ленінградського педагогічного інституту ім. О. Герцена Є. Тихеева подала в числі перших авторів таку програму підготовки [179].

На початку 1950-тих років становлення і розвиток дошкільної освіти супроводжувався активною пошуково-дослідницькою роботою і в секторі дошкільного виховання АПН РРФСР за керівництва О. Усової, яка поширюється надалі на кафедри дошкільного виховання практично в усіх педагогічних інститутах, в яких здійснюється наукова робота.

Щодо самого «Керівництва...», у якому, за твердженнями дослідників, недостатньо було підготовлено програмові матеріали до проведення обов'язкових занять, їх організовували за методикою вільної діяльності. Вона

не впливала на розвиток уваги і формування волі дітей, не стимулювала їх до участі в обов'язковому організованому навчанні, яке забезпечувало опанування необхідним обсягом знань і практичних умінь дітей. Відразу після введення в дитячому садку систематичного навчання на організованих заняттях «Керівництво для вихователів дитячого садка» (1947) було перероблене і перевидане (1953) [246; 252].

У змісті його нової редакції вже чітко окреслено обсяг знань, якими діти повинні були опанувати на заняттях, увиразнювалася провідна роль вихователя, уперше було вміщено вказівки щодо організації навчання, тобто визначалися його значення, форми організації, подавався перелік методів із урахуванням дидактичних принципів, усталених у педагогіці на початку 60-тих років XX століття.

Завдання розумового та естетичного виховання рекомендувалося реалізувати винятково у формі спеціально влаштованих занять, що безумовно негативно впливало на стан виховної роботи з дітьми поза заняттями, її все ще не організовували належним чином. Здебільшого педагоги-початківці не могли забезпечувати виховну роботу згідно з «Керівництвом...», оскільки його зміст не надавав жодних вказівок з організації виховного процесу дітей.

Фундатор теорії навчання дітей дошкільного віку в організованій формі на заняттях О. Усова спеціально розробила і видала низку навчально-методичних посібників саме на допомогу вихователям дитячих садків задля усунення недоліків, про які наголошено вище. Це – «Навчання дітей в дитячому садку» (1950), який став логічним продовженням попередніх матеріалів з означеної проблеми: «Обов'язкові заняття в дитячому садку» (1947), «Заняття в дитячому садку» (1948), «Питання навчання дітей в дитячому садку» (1949).

На підставі історико-репродуктивного аналізу стану програмового забезпечення дитячих садків, починаючи із 50-тих років XX століття, можемо стверджувати, що із третім виданням «Керівництва...» (1953) [252], у його українському варіанті – «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1955) з дітьми рекомендовано працювати без будь-яких змін

[245]. Щодо нового програмового документа «Керівництво для вихователя дитячого садка» [252], затвердженого Міністерством освіти РРФСР, такі зміни уже відбулися, а саме: у змістових лініях інформації було акцентовано на трудовому вихованні – на час завершення терміну перебування в дитячих садках їхні випускники повинні були опанувати певними трудовими уміннями й навичками.

Їхній зміст формували у руслі провідних концептуальних положень теорії навчання в дитячому садку, які були розроблені О. Усовою. Великого значення надавали роботі над програмою. Наголошено на тому, що цілеспрямований характер навчання і виховання необхідно здійснювати шляхом програмового навчання. Ученою було розроблено принципи побудови програми. Приділяючи значну увагу навчально-виховній роботі, О. Усова виокремила навчальні програми за освітніми напрямками в загальній програмі виховання дитячого садка. Своєю чергою, у навчальній програмі (відповідно до положення про дві категорії знань) виокремлено дві частини: перша – зміст знань і умінь, які мають засвоїти діти в повсякденному спілкуванні з дорослими (у побуті, грі); друга – зміст ускладнених знань і умінь, які можуть бути засвоєні дітьми лише в процесі навчання на заняттях [179, с. 153-154]. Завдячуючи саме цим дидактичним положенням теоретика дошкільного виховання, упровадженню навчання на заняттях у дитячих садках, науковцями винайдено та обґрунтовано фахові методики дошкільного виховання.

До розробки змісту окремих розділів програми залучались лише провідні вчені сектору дошкільного виховання АПН СРСР: Є. Радіна – ознайомлення дітей з довкіллям, Л. Пен'євська – рідна мова, В. Нечаєва – конструювання, Н. Сакуліна – малювання, ліплення, аплікація, Г. Леушина – лічба [179]. Запропоновані навчальні матеріали були спрямовані на якісне опанування дітьми змістом теоретичних знань і практичних умінь їхнього використання під час навчання у школі.

Швидкоплинні трансформаційні зміни в програмно-методичних документах, обов'язкових для всіх союзних республік, усе ж позитивно

впливали на активізацію із 50-тих років XX століття науково-дослідницької роботи й українських учених у відділенні дошкільної педагогіки УНДІП над актуальними проблемами дошкільного виховання.

Якісні зміни у змісті методичного забезпечення зумовлювалися рівнем розробки методів та прийомів навчання й виховання дітей. Природно, що ці процеси не були врівноваженими, про що свідчать і результати здійсненої нами історико-педагогічної ретроспекції порушеного аспекту досліджуваної проблеми.

Науково-дослідницьку роботу з методики навчання дітей рідної мови, приміром, було започатковано уже наприкінці 40-вих років XX століття (Т. Косма, О. Лещенко, Є. Лукіна, Є. Сухенко та ін.); методики естетичного виховання – наприкінці 50-тих років XX століття (Н. Ветлугіна, Н. Карпінська, Т. Казакова, Н. Сакуліна, Б. Теплов, та ін.); методику екологічного виховання – аж наприкінці 80-х років XX століття (С. Веретенникова, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, П. Саморукова, Н. Яришева та ін.), а методику економічного виховання – наприкінці 90-тих років XX – у перші роки XXI століття (Л. Дрозденко, Н. Грама, Н. Кривошия, Т. Сазонова, А. Шатова) та інші.

Як бачимо, поступ методичного забезпечення змісту дошкільної освіти є не лише неврівноваженим, а й нерівнозначним. Попри цілеспрямовані досліджувані проблеми, науковці зазвичай напружували певні методичні поради, а також засоби їхньої реалізації.

Перші науково обґрунтовані теоретико-методичні експериментальні дослідження з проблеми наукового пошуку припадають в Україні на 60-ті роки XX століття. Саме тоді й було закладено підґрунтя для методичного забезпечення змісту програм надбаннями практики, а також розширенням теоретичної проблематики.

Приміром, Т. Введенська започаткувала і досліджувала організацію трудового виховання дітей у дитячому садку; Т. Дмитренко і М. Шейко – методику забезпечення фізичного виховання дошкільників у різновікових

групах і різними засобами впливу на них; З. Лебедева – методику навчання математики; О. Лещенко – вивчала роль і місце бесід за змістом художніх творів, розробила цінні методичні прийоми проведення бесід після художнього читання; Г. Лоза – методику роботи з дітьми раннього віку; К. Назаренко – особливості засвоєння дітьми старшого дошкільного віку системних понять на організованих заняттях; Н. Савельєва вивчала різні аспекти пізнавальної діяльності дітей та методику збагачення їхнього словника; Є. Сухенко досліджувала особливості розумового і мовленнєвого розвитку дітей та ін. [5, С. 35].

На підставі одержаних результатів наукових досліджень українськими ученими було видано серію навчально-методичних посібників і книг, унаслідок чого згодом започатковано «Бібліотеку дошкільного працівника». На допомогу вихователям уперше було оприлюднено спільний науковий доробок учених із практиками за редакціями Є. Сухенко – «Рідна мова в дитячому садку (молодша група)» (1955); М. Шейко – «Фізкультурні заняття в дитячому садку» (1956), «Рухливі ігри» (1957); «Виховання дитини-дошкільника в сім'ї» (1958); Т. Введенської – «Трудове виховання в дитячому садку» (1959); Т. Губенко – «Виховання слухняності та дисциплінованості у дітей дошкільного віку» (1958); Л. Глухенької – «Картинка як дидактичний посібник в роботі дитячого садка» (1958); І. Синиці – «Культура мови дітей у сім'ї» (1950); Є. Сухенко, Т. Губенко, М. Шейко – «На допомогу вихователів молодшої групи дитячого садка» (1956) та ін.

Таким чином, у методичному забезпеченні відбувалися очевидні зміни: у ньому не лише узагальнювалися напрацювання вихователів-дошкільників, нагромаджувався позитивний педагогічний досвід, а й увиразнювалися підходи щодо взаємозбагачення теорії й практики, посилення впливу експериментальних матеріалів на зміст програм, стимулювання творчості та ініціативності молодих учених, обґрунтування важливості впливу їхніх ідей на напрями модернізації дошкільного виховання загалом і в Україні зокрема.

Приміром, на виконання постанови ЦК КППС і Ради Міністрів СРСР

«Про заходи з подальшого розвитку дитячих дошкільних закладів, покращенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959), започатковано створення єдиної і послідовної системи виховання дітей, починаючи з ясел і дитячих садків [157, с. 335]. Таку систему було закріплено в «Положенні про об'єднану дошкільну дитячу установу (ясла-садок)» (1960), а підґрунтям для її реалізації слугували чинні «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1955) [245; 264].

Водночас із розширенням мережі дошкільних закладів, удосконаленням обладнання навчально-виховного процесу і надалі продовжувалася наукова й програмно-методична робота в галузі дошкільного виховання. У руслі виконання постанови Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959) було організовано Інститут дошкільного виховання у 1960 році при Академії педагогічних наук РРФСР [157]. Його співпрацівники спільно із Академією медичних наук СРСР відразу приступили до розробки єдиної програми виховання дітей дошкільного віку, яку, відповідно, було представлено на розгляд уже наприкінці 1960 року. Авторами використано в «Програмі виховання в дитячому садку» останні наукові дослідження у галузі фізіології, психології та педагогіки про розвиток дітей дошкільного віку, а також обґрунтовані ученими шляхи забезпечення належних умов для їхнього навчання і виховання.

Після ухвали проекту «Програми виховання в дитячому садку» Колегією Міністерства освіти України, роботу в дошкільних установах республіки за цим документом розпочати із нового 1961/1962 навчального року. Щодо єдиної «Програми виховання в дитячому садку» (1962), то її було створено на основі досягнень педагогічної науки, згідно з якими процес навчання та виховання дітей від народження до семи років розглядався як цілісний і неперервний, що забезпечувався в різних видах діяльності дітей: навчанні, грі а також в естетичному, трудовому та інших напрямках їхнього виховання [71, С. 2].

Важливою частиною всієї «Програми...» стало чітке визначення показників, які характеризували дитину на кінець її перебування в дитячому садку. До таких О. Усова віднесла показники того, що повинні знати і вміти діти; якого рівня розвитку повинні досягти і за якими критеріями слід оцінювати їхній розвиток [278, с.164].

Важливо зазначити, що в руслі досліджуваної нами проблеми показовими слід розглядати методичні рекомендації (1966) щодо оцінювання рівня фізичного розвитку дітей дошкільного віку [264], хоча вони і не були включені до структури «Програми...».

Проголошення як обов'язкової підготовчої до школи групи та перехід ясел-садків до роботи за єдиною «Програмою...» (1962) сприяли забезпеченню наступності між дошкільною і початковою ланками освіти дітей, а також актуалізували їхню реальну підготовку до школи за умов дитячого садка [145]. Варто зазначити, що ця «Програма...» вийшла з друку без методичних настанов до неї, як це було в попередніх виданнях. Тобто, починаючи із 60-тих років ХХ століття, із виходом цієї «Програми...» методичне забезпечення починає функціонувати як самостійний напрям наукової діяльності вчених, і, відповідно, посилюється їхня дослідницько-експериментальна робота, а також стимулюються вихователі до пошуків авторських методик, поширення найкращого педагогічного досвіду.

«Програма освітньо-виховної роботи з дітьми від раннього віку і до вступу до школи» (1962) орієнтувала педагогів на здобуття знань, формування умінь і навичок дітей, які були необхідними для їх всебічного розвитку і формування готовності до навчання в школі. Учені в галузі фізіології, психології й педагогіки здійснили перші науково обґрунтовані спроби визначити її складові після досягнення дітьми шестирічного віку. Вона передбачала, передусім, наявність комплексу особистісних якостей кожної дитини, досягнення нею певного рівня розумового та фізичного розвитку.

Особистісні якості в програмі окремо не визначено, отож значну увагу вихователям радили зосереджувати на їхньому формуванні за двома блоками.

Перший – розвиток інтересу до навчання, книг, бажання вчитися, пізнавати нове, поважати працю людей, любити рідний край; другий – опанування загальнонавчальними вміннями (слухати і розуміти педагога, виконувати його вказівки, зв’язно відповідати на питання дорослих і однолітків, охайно користуватися книгою тощо).

Щодо структури програмових матеріалів, то наводимо в розділі лише алгоритм їхнього моделювання у таблиці 1.1, натомість у змісті додатку Б подаємо їх розгорнутий виклад на основі результатів його аналізу впродовж окреслених у дослідженні років; методичне забезпечення до програм представлено в додатку В.

Таблиця 1.1

Структурування змісту освітніх програм для дитячих садків другої половини XX століття

		Назва освітньої програми для дітей дошкільного віку			Змістовий компонент
		Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка (1947)	Керівництво для вихователя дитячого садка (1953)	Програма виховання в дитячому садку (1962)	
Структурний компонент	Вікові групи	- молодша група (від 3-х до 5 років) - середня (від 5-ти до 6 років) - старша (від 6-ти до 7 років)	- + - + - +	- перша група раннього віку (перший рік життя) - друга група раннього віку (другий рік життя) - перша молодша група (третій рік життя) - друга молодша група (четвертий рік життя) - середня група (п'ятий рік життя) - старша група (шостий рік життя) - підготовча до школи група (сьомий рік життя)	
	Структура програми за змістовими блоками	Розділи програми: - завдання і зміст роботи дитячого садка.	Розділи програми: - +	Розділи програми: - організація життя і виховання поведінки дитини - гра	
		- робота дитячого садка з батьками.	- +	- праця - заняття (за кварталами):	
			- Додатки (перелік іграшок, посібників, меблів, обладнання)	-ознайомлення з довкіллям і розвиток мовлення -лічба -зображувальна діяльність -музичне виховання -розвиток рухів	
	Структура програми за змістовими блоками	Підрозділи:	Підрозділи кожної вікової групи:	Зміст навчально-виховної роботи за розділами:	
			- завдання виховання і особливості віку дітей - організація життя дітей і виховання поведінки	- організація життя групи та виховання поведінки дітей - виховання культурно-гігієнічних навичок та поведінки дітей	
		- фізичне виховання (орієнтовні показники ЗУН на кінець року)	- +	- ігри (види ігор)	
		- ігри	- +	- праця (самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, праця в кутку живої природи, ручна праця)	
		- рідна мова (орієнтовні показники ЗУН на кінець року)	- рідна мова і ознайомлення з довкіллям	- заняття	

	- лічба і вимірювання (орієнтовні показники ЗУН на кінець року) - малювання, ліплення та інші заняття з матеріалами (орієнтовні показники ЗУН на кінець року) - знайомство з довкіллям (орієнтовні показники ЗУН на кінець року)	лічба + аплікація (від середньої групи) - музичне виховання (від середньої групи)		
	Програма виховання в дитячому садку (1964)	Програма виховання в дитячому садку (1971)	Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі (1975)	
Вікові групи	- + - + - + - + - + - + - +	- + - + - + - + - + - + - +	- + - + - + - + - + - + - +	Змістовий компонент
Структура програми за змістовими блоками	Розділи програми: - організація життя і виховання поведінки дитини	Розділи програми: - завдання виховання - характеристика віку +	Розділи програми: - організація життя та виховання дітей: - орієнтовний режим дня дітей - ранкова гімнастика - загартовування - виховання гігієнічних навичок, самостійності та культури поведінки - гра і організація життя дітей - самостійна художня діяльність - розширення орієнтування в навколишньому житті та розвиток мовлення - ознайомлення з природою та розвиток мовлення	
	- гра.	- +	- +	
	- праця.	- +	- +	

		- заняття (за кварталами):	- заняття (за кварталами):	- заняття (за кварталами):	
		- ознайомлення з довкіллям і розвиток мовлення	- ознайомлення з довкіллям і розвиток мовлення	- ознайомлення з довкіллям та розвиток мовлення	
			- формування початкових математичних понять	- формування початкових математичних уявлень	
		- зображувальна діяльність	- +	- +	
		- музичне виховання	- +	- +	
		- фізичне виховання	- +	- фізична культура	
		зміст навчально-виховної роботи за розділами:	зміст навчально-виховної роботи за розділами:	- художня література	
				- ознайомлення з природою та розвиток мовлення	
				- конструювання (за кварталами)	
				- свята	
				- розваги	
	Вікові групи	Програма виховання і навчання в дитячому садку (1982)	Програма виховання і навчання в дитячому садку (1986)	Програма виховання дітей дошкільного віку «Малятко» (1990)	«Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку» (1991)
		- +	- +	- +	- перша молодша група (третій рік життя)
		- +	- +	- +	- друга молодша група (четвертий рік життя)
		- +	- +	- +	- середня група (п'ятий рік життя)
		- +	- +	- +	- старша група (шостий рік життя)
		- +	- +	- +	- підготовча до школи

				група (сьомий рік життя)	
Структурний компонент	Структура програми за змістовими блоками	Розділи програми: - організація життя групи і виховання дітей: -орієнтовний режим дня дітей -загартовування -ранкова гімнастика -виховання навичок культурної поведінки і дотримання правил гігієни -розширення орієнтування в навколишньому і розвитку мовлення - праця - ігри - заняття (поквартально):	Розділи програми: - організація життя і виховання дітей: - піклування про здоров'я і фізичний розвиток дітей - виховання навичок культури поведінки і позитивних взаємовідносин - ознайомлення з навколишнім світом і виховання інтересу до явищ суспільного життя - ознайомлення з природою - гра - праця - художня самостійна діяльність -навчання на заняттях (за кварталами):	Розділи програми: -психологічні характеристики дітей -виховуємо здорову дитину -гра -дитина і оточуючий світ -рідна природа -мовне спілкування -художня література -цікава математика -образотворче мистецтво -у світі музики -праця	Розділи програми: + -сенсорне виховання + + + + -мовленнєве спілкування + + + -конструювання + + -Разом із сім'єю
		-ознайомлення з навколишнім та розвиток мовлення	-ознайомлення з навколишнім світом і явищами суспільного життя		
		-ознайомлення з природою та розвиток мовлення	-формування уявлень про природу		
		- розвиток мовлення	- розвиток мови		
		-художня література	- + -виховання інтересу до явищ суспільного життя		
		-розвиток елементарних математичних уявлень	- +		
		-малювання, ліплення, аплікація	- образотворче мистецтво		
		-конструювання	- +		
		-музичне виховання	- музика		
		-фізична культура	- +		
		-свята і розваги	- святкові ранки - розваги		

Джерело: [218; 219; 222; 223; 226; 236; 239; 242; 246; 252].

Таким чином, на основі програмових матеріалів вихователі організовували заняття відповідно до дидактичних принципів. Щодо науково-методичного забезпечення педагогічного процесу, то він дещо випереджав своїми настановами і змістом чинну програму і хоча від вихователів вимагалось неухильне дотримання спеціально розроблених норм відповідно до їх наукового обґрунтування санітарно-гігієнічними рекомендаціями, однак не лише порядок проведення занять, а й відпочинку – сну і прогулянок усе ще не були належно методично забезпеченими [144, с. 6].

Порівняно із програмами початку 60-тих років XX століття в її наступній редакції (1964) [144] уже було окреслено обсяг художніх творів за всіма видами діяльності з дітьми: для слухання, переказу, заучування напам'ять, для складання розповідей на запропоновані теми.

Істотних уточнень зазнав розділ програми із зображувальної діяльності, у якому вже було передбачено розвиток вправності, ритмічності, координації рухів. Таким чином, зображувальну діяльність спрямовували на оволодіння уміннями та навичками ручної праці, а також підготовки руки дитини до письма.

Як бачимо, на зміст «Програми виховання в дитячому садку» (1964) суттєво вплинули методичні настанови учених, забезпечивши окреслення та увиразнення її пріоритетних завдань. Поза сумнівом, загалом це сприяло забезпеченню якості дошкільної освіти, хоча в програмі все ще не враховувалися рекомендації учених у галузі дитячої психології щодо обов'язковості спиратись у роботі з дітьми на їхні вікові психологічні особливості насамперед у старшому дошкільному віці, тобто на рубежі переходу до навчання в школі [144].

Упорядники цієї програми (аналогічно зі своїми попередниками) орієнтувалися на дидактичні принципи, а із введенням систематичних занять як обов'язкової форми навчання дітей неухильно виконували методичні постанови спеціальних видань із серії «Заняття в дитячому садку». Вони чітко регламентували діяльність вихователя з навчання дошкільників у різних

вікових групах за одним алгоритмом, який нами наведено вище: мета, завдання, зміст, очікуваний вплив навчання на всебічний розвиток дітей.

Мету навчально-виховного процесу за означених років було зорієнтовано на досягнення ідеалу радянської держави в усіх ланках суспільного виховання: гармонійний розвиток дитини посів другорядне місце, поступившись ідеологічно викристалізованому комуністичному вихованню.

Освітні програми 60-тих років XX століття функціонували як важливі державні документи для неухильного виконання всіх положень кожним вихователем [219, с. 11].

Щодо завдань, то варто зазначити, що засадчі позиції програми виховання дітей віком від двох місяців до семи років були суголосними із завданнями комуністичного виховання молоді на всіх щаблях радянської освітньої системи.

Результати аналізу програм і встановленого нормативного розпорядку дня (допускалося відхилення від припису лише в молодшій групі на 30 хвилин) дають нам усі підстави для їхньої характеристики як авторитарних, нормативних і зорієнтованих на жорсткий контроль державними органами влади за рівнем їхньої реалізації в освіті. Водночас наведені вище «Програми...» були першими в історії дошкільної педагогіки програмно-методичними документами, у яких визначався зміст навчання і виховання дітей від двох місяців до їх переходу на навчання до школи. Чітке відмежування змісту програм від методичних вказівок щодо його реалізації спостерігається більшою і почасти меншою мірою до 1971 року, доки програма 1964 року видання не втратила своєї чинності, а разом із нею пріоритетний «програмно-методичний» підхід у теорії та практиці дошкільного виховання.

Відтак у дошкільній освіті увиразнився принципово інший підхід до структурування змісту: за роками і напрямками навчально-виховної роботи з дітьми.

Загалом вищезазначеним обумовлено перехід на трирічний термін навчання в початковій школі, введення її нових шкільних програм (1966),

посилення підготовки дітей до шкільного навчання в дошкільному закладі. Удосконалена «Програма виховання у дитячому садку» (1969) дотримувалась основних принципів, як і в попередніх виданнях, однак, передусім, ураховано результати різнопланових наукових досліджень останніх років, здобутки передового педагогічного досвіду діяльності вихователів.

Першочерговими залишалися рекомендації Міністерства освіти СРСР, і укладачі програми прагнули чітко визначати не лише основні завдання всебічного розвитку і спеціальної підготовки до школи, а й окреслювати принципи наступності й неподільної єдності всіх позицій у структурі програми.

Результати порівняльного вивчення рівня розвитку дітей 6-ти років, що виховувалися в дитячих садках і в умовах сім'ї у 1970-1971-тих роках, переконливо продемонстрували переваги суспільного дошкільного виховання, що підтвердило ефективність цілеспрямованої роботи із засвоєння дітьми передбачених «Програмою виховання в дитячому садку» знань і вмінь.

При укладанні «Програми виховання в дитячому садку» (1971) було враховано результати досліджень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології, вікової фізіології, дошкільної гігієни, проведених в УРСР та інших союзних республіках, а також кращий передовий досвід педагогів-практиків [240]. Програмові завдання було визначено на основі провідних положень радянської дошкільної педагогіки: про зв'язок змісту дошкільного виховання з сучасністю, про вирішальне значення систематичного навчання й виховання в розвитку дитини та провідної ролі вихователя в педагогічному процесі, про значення змістовної дитячої діяльності (ігрової, трудової, навчальної, художньої, побутової) у всебічному вихованні, про необхідність формування особистості дитини і початків колективних взаємин з дошкільного віку [93].

Задля реалізації поставлених завдань педагогам необхідно було оволодіти методикою навчання й виховання дітей. У цьому певною мірою їм допоміг посібник «Виховання й навчання дітей дошкільного віку» (1974), створений науковцями (Л. Артемова, І. Баскіна, А. Богуш, З. Лебедева, Н. Савельєва та ін.) та викладачами вишів відповідно до нової програми. У

ньому обґрунтовано програмові завдання, показано особливості психічного розвитку дітей, подано рекомендації щодо їх урахування при здійсненні завдань фізичного, розумового, морального, естетичного розвитку дошкільників; розкрито зміст, форми та виховне значення правильної організації життя дітей у дошкільних закладах; ґрунтовно висвітлено всі методики навчання та виховання дітей за програмою: ознайомлення з оточуючим довкіллям, природою та розвиток мови, формування початкових математичних понять, зображувальна діяльність, фізичне та музичне виховання; засоби здійснення навчально-виховних завдань у процесі ігрової та трудової діяльності. У всіх розділах посібника відображено зміст, форми та методи роботи з дітьми від першого до сьомого року життя. Значну увагу приділено розкриттю показників, які були для педагогів орієнтиром для визначення ступеня засвоєння дітьми програмового матеріалу і планування навчально-виховної роботи.

Упродовж 70-тих років XX століття підготовлені вченими й практиками методичні вказівки та дидактичні матеріали на допомогу вихователям і батькам з виконання чинної програми зазнали експериментальної перевірки. Одержані дослідницькі матеріали НДІ дошкільного виховання СРСР після розгляду й аналізу були схвалені колегією Міністерства освіти СРСР (1971), і відповідно Радою міністрів Української РСР ухвалено Постанову «Про стан і заходи щодо подальшого розвитку дошкільного виховання дітей у республіці» (1974).

У постанові наголошувалося на необхідності і надалі вдосконалювати програмно-методичне забезпечення дошкільних закладів, а в її ухвалі було рекомендовано до 1 січня 1975 року видати нову програму із методичними настановами задля всебічного виховання дітей у дитячому садку, а також упродовж трьох років – «Бібліотеку дошкільного працівника» [73, С. 9].

Безумовно, учені України працювали на випередження, їхні наукові знахідки стимулювали розвиток дошкільної теорії та практики, а також досягнення якісних і очікуваних реальних результатів. Зазначимо, що підготовку дітей до школи забезпечували на основі «Програми та методичних настанов виховання дітей у дошкільному закладі» (1975), яку синхронно

укладено із методичними рекомендаціями «Бібліотеки дошкільного працівника» на допомогу вихователям. Це, зокрема: «Підготовка руки дитини до письма» (А. Богуш, 1976), «Спортивні вправи і розваги для дітей сьомого року життя» (Т. Дмитренко, 1976), «Моральне виховання дошкільників» (Р. Буре, Н. Виноградова, Г. Годіна, Л. Загик, В. Нечаєва, 1976), «Розумове виховання дошкільників» (В. Кондратова, 1979), «Фізіологічні особливості дітей шостого і сьомого року життя» (Г. Ляшенко, 1982), «Мовленнєва підготовка дітей до школи» (А. Богуш, 1984), «Розвиток пізнавальних здібностей дошкільників» (О. Проскура, 1985).

Різноманітні напрацювання дослідників із актуальних проблем дошкільної освіти зумовили уточнення у змісті «Програми та методичних настанов виховання дітей у дошкільному закладі» (1975) з фізичного і психічного розвитку для кожного року життя дитини протягом дошкільного періоду, спрямовування реалізації завдань освіти дітей у руслі тісної співпраці з сім'єю; виховання дітей у дусі поваги до старших, любові до Батьківщини і рідного краю і т.д. [242, с. 3].

Чіткий курс уряду СРСР на вдосконалення змісту та методики навчально-виховної роботи в дитячих садках представлено у «Програмі соціального розвитку і підвищення рівня життя народу», ухваленій XXV з'їздом КПРС на 1976-1980-ті роки [142]. За такого підходу «Програма виховання в дитячому садку» без зміни її назви і змісту перевидавалася ще двічі (1978; 1979) для всіх союзних республік.

За 80-тих років минулого століття соціокультурний вектор розвитку країни спрямовували на оновлення та уніфікацію змісту, форм і методів дошкільної освіти, у тому числі й в УРСР шляхом видання типових (обов'язкових для всіх союзних республік) програмно-методичних матеріалів і єдиного «Статуту» для дитячих садків, а також республіканських програм і відповідно супроводу для їхньої реалізації.

Наукові пошуки з оновлення змісту і форм дошкільної освіти значно актуалізувалися в руслі виконання урядом нормативних документів

зادля поліпшення організації та змісту роботи дитячих садків на нових теоретико-методологічних засадах у світлі рішень ЦК КПРС і Компартій союзних республік.

Приміром, Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше підвищення масовості фізичної культури та спорту» (1981) зобов'язала органи народної освіти, охорони здоров'я докорінно поліпшити керівництво фізичним вихованням у дошкільних закладах, забезпечити регулярне проведення занять і фізкультурно-оздоровчих заходів та підвищити їх якість [73, С. 10]. На спільній колегії Міністерства освіти СРСР і Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР було затверджено нову програму «Фізична культура в дитячому садку» (1982), яка стала складовою частиною «Програми виховання в дитячому садку» (1982). У ній було посилено оздоровчу спрямованість, більш широко та послідовно представлено систему фізичних вправ, рухливих ігор, що забезпечували гармонійний розвиток дитини [239].

Інститутом дошкільного виховання АПН СРСР спільно із Управлінням з дошкільного виховання Міністерства освіти СРСР розроблено «Типову програму підготовчої групи дитячого садка». Протягом 1981/1982 навчального року її було апробовано в дитячих садках союзних республік і як результат схвалено колегією Міністерства освіти СРСР і рекомендовано як типову для всіх дошкільних закладів країни [73, С. 9].

Ця програма передбачала подальше навчання дітей у початковій школі на чотири роки. Відсутність однозначних позитивних оцінок експериментального впровадження програми учителями-практиками і науковцями зумовила її суто прагматичну спрямованість, оскільки вона зосереджувалася на завданні опанування дітьми чітко визначеним обсягом елементарних знань, умінь і навичок [239].

Науково-методичне забезпечення масової практики підготовки до навчання дітей, які не відвідували дитячий садок, було відсутнім включно до 1985 року. Кожен педагог працював з дітьми, спираючись на власний досвід у доборі програм, методичних рекомендацій, діагностичних процедур

оцінювання одержаних результатів. Тривала і тижнева, двотижнева чи інша форма підготовки дітей при школах у підготовчих класах згідно з методичним листом «Навчально-виховна робота в підготовчих класах» (1976) [264].

Масове охоплення суспільним вихованням усіх дітей дошкільного віку та створення умов для їх поступового переходу до навчання шестирічного віку спонукало наукових і практичних працівників освіти до розробки типової програми навчання і виховання дітей дошкільного віку, узгодження змісту програм підготовчої групи дошкільних закладів, а також програмно-методичних документів та наочних посібників.

Відтак було створено «Типову програму навчання і виховання в дитячому садку» (1984), а «Програму навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» (1985) розглядаємо позитивним явищем у програмно-методичному забезпеченні пропедевтики початкового навчання. Як частина загальної «Типової програми навчання і виховання в дитячому садку» (1984) і логічне її продовження, яку було надруковано окремим виданням.

Упродовж 80-тих – на початку 90-тих років XX століття тематика наукових досліджень учених відділу дошкільного виховання Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, відділу психології дітей дошкільного віку Науково-дослідного інституту психології УРСР, а також викладачів кафедр Київського, Запорізького, Івано-Франківського, Рівненського та Слов'янського педагогічних інститутів охоплювала різні аспекти проблем навчання, виховання та розвитку дітей дошкільного віку [4, С. 3].

Приміром, уперше предметом наукових пошуків стали проблеми морального виховання як чинника всебічного розвитку особистості, вивчення актуальних аспектів ігрової діяльності та методики ознайомлення дошкільників із навколишнім світом досліджувала Л. Артемова; А. Богуш порушила проблеми дошкільної лінгводидактики; З. Борисова обґрунтувала методику трудового виховання; Е. Вільчковський і Т. Дмитренко – проблеми фізичного виховання; Г. Григоренко і Н. Кудикіна – теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю; Є. Коваленко обґрунтувала особливості

розвитку творчої активності; О. Кононко досліджувала специфіку особистісного розвитку дошкільників; Ю. Косенко формування творчої активності старших дошкільників в іграх, В. Котирло формування волі дітей дошкільного віку; В. Котляр обґрунтував методику образотворчої діяльності; С. Ладивір – формування готовності дітей до шкільного навчання; Г. Лоза представила науково-обґрунтовану специфіку роботи з дітьми раннього віку; К. Щербакова досліджувала методику формування елементарних математичних уявлень; Л. Міщик, З. Плохій, Н. Яришева – методику ознайомлення дітей з природою та ін. [4, С. 2].

Так, у 80-тих – початку 90-тих років ХХ століття програми навчання дошкільників неухильно спиралися на принципи ідейності змісту програмових матеріалів із їхнім поступовим ускладненням від однієї вікової групи до іншої; систематичності й послідовності; єдності навчання із вихованням; цілісності й неперервності педагогічного процесу від раннього віку до вступу до школи та ін. Увиразнювався вплив дитячого садка як особливої інституції забезпечення розвитку і формування особистості.

Наприкінці 80-тих років ХХ століття започатковано практику діагностування рівня готовності дітей до навчання в школі, яке здійснювали методисти дошкільних закладів. Одержані результати слугували об'єктивними підставами для планування корекційних заходів задля успішного усунення упущень щодо забезпечення підготовки до школи п'ятирічних дітей.

Такий стан реальної практики дошкільних закладів чинив позитивний вплив на розробку програмно-методичного забезпечення, обґрунтування процедур визначення й діагностування рівня психологічної готовності дітей до подальшого навчання в школі, а також стимулював упровадження здобутих результатів теоретичних досліджень про особливості шкільного навчання в роботі з дітьми п'яти-шестирічного віку в безпосередню практику їхньої підготовки. Ситуація, що склалася в дошкільній освіті за 1980-тих років, об'єктивно спонукала до розробки оригінальних авторських програм у різних регіонах України.

Результатом зусиль науковців і педагогів-практиків з означеного напрямку діяльності розглядаємо низку публікацій, методичних матеріалів, які були дотичними до змісту окремих аспектів загальної та спеціальної підготовки п'ятирічних дітей до шкільного навчання. З-поміж них особливо слід відзначити супровідні посібники чинної за цього періоду програми виховання в дошкільному закладі «Виховання і навчання дітей шостого року життя» (1987). А саме: «Підготовка до навчання грамоти в дитячому садку» (А. Іваненко, 1987), «Виховання сенсорної культури дитини від народження до шести років» (Л. Венгер, Е. Пилюгіна, 1988), «Навчання п'ятирічних дітей початків грамоти» та ін.

Задля забезпечення успішного оволодіння дошкільниками систематизованими знаннями в руслі виконань завдань їх розумового розвитку науковці Р. Буре, Н. Ветлугіна, Т. Осокіна та ін. розробили оригінальну методику та окремі методичні прийоми, акцентуючи увагу на розвитку мовлення. Його спрямовували на засвоєння мовленнєвих умінь і навичок (добір слів, близьких за значенням, оволодіння способами словотворення і словозміни та ін.). До актуальних рекомендацій означених років відносимо напрацювання вчених зі створення умов для різних видів діяльності дітей, методики формування позитивних міжособистісних стосунків, формування передумов навчальної діяльності, організації навчальних занять з п'ятирічними дітьми та ін. [34].

Після обговорення на секції дошкільного виховання останнього Всесоюзного з'їзду працівників народної освіти (1989) проекту нової концепції дошкільного виховання, широкої дискусії, яка розгорнулася на сторінках всесоюзної преси (скажімо, газети «Правда» від 31 січня 1989 р., Б. Жебровський «Зустрінемося в дитячому садку»), труднощі й проблеми дошкілля в СРСР наприкінці ХХ ст. були вперше ґрунтовно проаналізовано, й окреслено перспективні напрями його реформування та модернізації.

Складна політична соціокультурна ситуація в країні загальмувала подальший поступ порушеної нами проблеми. Попри те, що розробка

програмового й методичного забезпечення змісту дошкільної освіти об'єктивно перемістилася в другорядні завдання, усе ж її напрацювання означених років заклали підґрунтя для створення цілої низки освітніх програм, які і концептуально, і методологічно спиралися уже на інноваційні технології стимулювання розвитку дітей на засадах дитиноцентризму.

На підставі вищезазначеного можемо увиразнити певні тенденції в розвитку дошкільної освіти, які розглядаємо як своєрідну матрицю для її аналізу за умов державної незалежності України. А саме: статус дошкільної освіти, як першої та обов'язкової ланки державної системи, перманентність розвитку мережі дошкільних закладів та удосконалення їхньої структури відповідно до мінливості соціокультурних умов у межах усього СРСР; удосконалення програмно-методичного забезпечення із опертям на наукові дослідження учених і надбання практиків; ідеологізація та політизація змісту виховної роботи в руслі рішень ЦК КПРС та комуністичної партії УРСР (у нашому дослідженні); за основними напрямками, які визначалися на всесоюзних, республіканських науково-практичних конференціях та оглядах громадськості; аналіз стану дошкільного виховання та перспективне планування його розвитку в регіонах; прогнозування проблематики наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки у руслі планування соціалістичного та комуністичного будівництва в СРСР за п'ятирічний (семирічний) термін [294].

Таким чином, увиразнилася сутність методичного забезпечення теорії та практики дошкільної освіти дітей. Її вбачали в науково обґрунтованому підході до реалізації цілісного процесу навчання і виховання дітей з урахуванням особливостей кожного вікового періоду і типу дошкільного закладу. Характерною особливістю окреслених років стала пропедевтична спрямованість дошкільної освіти задля успішної підготовки до навчання дітей у початковій школі, тобто формування наукових понять в обсязі кожної конкретної методики, комплексний підхід до навчання й виховання, завдання яких поєднувались у змісті занять з різних методик чи однієї, але за різними розділами; упровадження нових принципів у дидактику дошкільного закладу:

інтегрування різних видів діяльності дітей (ігрової, трудової, художньої) та різних видів занять згідно із чинною програмою.

Отож, на підставі аналізу джерелознавчих матеріалів можемо констатувати, що підґрунтя для сучасного етапу програмового забезпечення дошкільної освіти закладено в 50-60-ті роки XX століття, коли науковцями та практиками було усвідомлено необхідність його доцільної розробки. І хоча науково-методологічного обґрунтування програмове забезпечення дошкільної освіти набуло в 70-80-ті роки XX століття, усе ж його розвиток припадає на 90-ті роки, коли знівельовано ідеологічний тиск і окреслено її напрям на інтегрування в європейський освітній простір.

Значні зміни в теорії і практиці дошкільної освіти України відбулися після здобуття нею незалежності. Попри низку негативних процесів, зокрема, скорочення мережі дошкільних закладів, зменшення фінансування та ін., все почали поступово створюватись їх нові типи; набули чинності альтернативні програми «Малятко» (1991) [223], «Дитина у дошкільні роки» (1991) [48; 49], «Українське дошкілля» (1991), «Дитина» (1993) [225]. Спільним стрижнем для них стали їх наукові основи та національна спрямованість, які актуалізувались у змісті навчально-виховного процесу та його орієнтації на впровадження здобутків, у тому числі й зарубіжних учених.

На початку 90-тих років XX століття окреслилася спроба такої організації навчально-виховного процесу, яка б якнайактивніше впливала на формування особистісних рис дитини в руслі національних пріоритетів і загальнолюдських цінностей. Загалом ця спроба пролонгувалась і отримала логічне продовження до сьогодення, що виразилось у створенні науково обґрунтованої методики українського народознавства. Так одночасно забезпечувався розвиток інтелектуального і творчого потенціалу кожного вихованця в руслі формування національно свідомого громадянина України.

Таким чином, у процесі становлення і розвитку програмно-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України в другій половині XX століття

склалися свої характерні підходи, які стали її невід’ємними ознаками. Серед них:

- створення методичного забезпечення на основі синтезу здобутків практиків і результатів експериментальних досліджень;
- активізація методичних напрацювань учених відповідно до запиту громадян у контексті соціокультурного поступу суспільства;
- комплексний та інтегративний підходи до розв’язання навчально-виховних завдань, що забезпечували цілісний вплив на особистість;
- цілісний підхід до побудови педагогічного процесу в дошкільному закладі: від його цілепокладання до діагностування одержаних результатів.

За періоду 1990-тих років в українській дошкільній освіті наведені підходи віддзеркалюють наступні тенденції, які характерні й актуальні для її функціонування: скорочення мережі дошкільних закладів; створення законодавчо-нормативної бази дошкільної освіти за нових соціополітичних умов; оновлення змісту навчально-виховної роботи в дошкільних закладах з огляду на національні виховні пріоритети; переорієнтація навчально-виховного процесу дошкільного закладу на засади особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів; визнання обов’язкової дошкільної освіти як першої ланки в її загальній структурі.

Як бачимо, програмно-методичне забезпечення дошкільної освіти слід розробляти з опертям на здобутки попередніх років. Важливо зберегти доробок, який започатковано за 90-тих років XX століття і насамперед орієнтацію на варіативність дошкільної освіти – і за змістом, і за формою її організації [124, с. 110].

Програмно-методичне забезпечення було зорієнтоване на збереження напрацювань відомих учених і цілих авторських колективів щодо змісту її організації і методів діяльності з дітьми дошкільного віку; особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів; забезпечення обов’язкової дошкільної освіти перед вступом дитини до навчання в школі.

За цієї доби в теорії і практиці дошкільної освіти України досить чітко увиразнюються певні методи діяльності з дітьми в руслі реалізації її нормативно-правового забезпечення: на зміну скороченню мережі дошкільних закладів на початку 90-тих років XX століття, особливо в сільській місцевості, прийшло її поступове відновлення за рахунок упровадження різних форм власності на її об'єкти; моделювання навчально-виховної роботи шляхом оновлення змісту її програм; функціонування педагогічного процесу на засадах загальнолюдських і національних принципів, які втілюються в усіх видах діяльності з дітьми; дотримання принципу наступності між двома першими ланками в цілісній системі освіти України та ін.

Наприкінці XX століття зміна пріоритетів суспільної та освітянської парадигми в Україні зумовили необхідність перегляду концептуально-методологічних засад програмового забезпечення дошкільної освіти і відповідно розробки її ґрунтового дидактико-розвивального супроводу.

Висновки до першого розділу

Відповідно до предмета наукового дослідження порушеної проблеми з'ясовано, що станом на початок нижньої хронологічної межі – до кінця 50-тих років XX століття все ще не було сформульовано чіткої вимоги до науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні загалом, зокрема і його складової – програмно-методичного. Зважаючи на відсутність єдиних підходів до його укладання, ігнорування наступності між програмами, які видано за різних років, а також усталених принципів організації навчання й виховання в дитячому садку і в школі, можемо сформулювати висновок і про відсутність цілісного наукового концептуального підходу до програмотворення.

Такий стан дошкільної освіти зумовлений не відсутністю психолого-педагогічних здобутків тогочасних учених, а тиском ідеології комуністичної партії, яка впливала на освіту загалом, і дошкільну, передусім. Існувало об'єктивне протиріччя між реальними запитами дошкільної освіти та партійними інтересами.

На початку 50-тих років XX століття означена суперечність не стимулювала дослідження теоретичних і методичних засад забезпечення якісної дошкільної освіти, тому що комуністична ідеологія руйнувала природні пріоритети в її становленні та розвитку. У зв'язку з цим у дошкільній освіті науково-методичне забезпечення реалізації її змісту зводилося до діяльності лише за чітко визначеними розділами програми без їх належного наукового обґрунтування.

За 60-тих років у теорії та практиці дошкільної освіти почасти визначилися нові підходи до реалізації її завдань у руслі виконання ухвалених рішень та постанов радянського уряду і комуністичної партії: ясла-садок є державною установою громадського виховання дітей віком від двох місяців до семи років; розгорнуте будівництво приміщень для ясел-садків у сільській та в міській місцевості; поліпшення матеріально-технічного забезпечення та якості навчально-виховної роботи за новими типовими програмами дошкільного виховання; сприяння участі жінок-матерів у виробничому та громадсько-політичному житті країни.

Такі підходи досить швидко відбилися на теорії та практиці дошкільної освіти: у програмі 1982 року вже її кожен розділ було обґрунтовано науковим доробком дотичної до нього певної методики; зміст розділів було наповнено результатами тогочасних досліджень і пролонговано на опанування дітьми програми початкової школи, тобто визнавався і утверджувався принцип наступності між двома обов'язковими ланками системи освіти: дошкільною і початковою.

Практично з ухвалою Ради Міністрів УРСР «Про подальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовки дітей до навчання в школі» (1984) були конкретизовані цілі та функції дошкільної освіти задля досягнення позитивних результатів унаслідок реалізації реформи загалом. При цьому науково-методичне забезпечення практикували як сукупність форм, методів і засобів, які забезпечують якість змісту дошкільної освіти; як сукупність

навчальних видань, що використовуються в дитячих садках і в умовах раннього виховання.

На початку 90-тих років XX століття стрижневою основою в розроблених програмах «Малятко» (1991), «Дитина» (1992), «Дитина у дошкільні роки» (1991), «Українське дошкілля» (1991) стали досягнення учених та національна спрямованість змісту, який актуалізували у змісті навчально-виховного процесу: чітко було представлено мету українського дошкільного виховання і його концептуальні орієнтири: створення методичного забезпечення на основі синтезу здобутків практиків і результатів експериментальних досліджень; актуалізовано методичні напрацювання учених відповідно до запиту громадян у руслі соціокультурного поступу суспільства; обґрунтовано комплексний та інтегративний підходи до розв'язання навчально-виховних завдань, що забезпечували цілісний вплив на особистість; реалізовано комплексний підхід до побудови педагогічного процесу в дошкільному закладі – від його цілепокладання до діагностування одержаних результатів.

Демократичні перетворення в незалежній Україні зумовили докорінне реформування дошкільної освіти, що сприяло створенню досить великої кількості авторських програм відповідно до Концепції дошкільного виховання (1993), зросла кількість теоретичних напрацювань практично з усіх аспектів усебічного виховання дітей. Приміром, як альтернативну програмі «Малятко» було оприлюднено програму «Дитина», «Українське дошкілля» – як альтернативну програмі «Малятко» і «Дитина» тощо.

Державною національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)» (1993) окреслено стратегію розвитку освіти загалом і дошкільної зокрема та наголошено, що станом на кінець XX століття вона все ще не відповідає запитам особистості, суспільним потребам і світовим досягненням. Основний освітянський документ України 90-тих років XX століття якнайповніше спрямовував мету дошкільного виховання на повноцінний і всебічний розвиток дітей.

Її було пролонговано фактично на всі наступні розпорядження і постанови уряду в галузі дошкільної освіти. Відтак у теорії та практиці було актуалізовано: у науково-методичному забезпеченні – неподільний зв'язок між знаннями, вміннями і навичками дітей; індивідуалізацію та диференціацію впливу на дітей різних вікових груп; формування особистісних якостей і властивостей, потреб і здібностей та ін. задля забезпечення підготовки дітей до життя, вміння орієнтуватися в ньому; формування готовності і здатності кожного вихованця до реалізації своїх природних потенцій.

У ході наукового пошуку, історико-педагогічного аналізу соціально-історичних умов з'ясовано еволюцію науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти за досліджуваного періоду, яку розглядаємо в контексті двох основних історіографічних періодів, а саме: **радянського та пострадянського**, кожний з яких умовно поділяємо на декілька субперіодів:

I період – радянський (1947 – 1991 рр.):

перший – 1947-1962 роки – уніфікація змісту дошкільного виховання, усвідомлення доцільного розроблення наукового підґрунтя для програмно-методичного забезпечення; *другий – 1962-1984 роки* – трансформація науково-методологічного обґрунтування змісту дошкільного виховання; *третій – 1984-1991 роки* – реформування змісту науково-методичного забезпечення дошкільного виховання;

II період – пострадянський (1991 – 2014):

четвертий – 1991-1999 роки – нівелізація ідеологічного тиску, окреслення національної спрямованості, визначення напрямку змісту науково-методичного забезпечення дошкільної освіти на інтегрування в європейський освітній простір; *п'ятий – 1999-2014 роки* – активізація наукових пошуків оновлення змісту науково-методичного забезпечення дошкільної освіти українськими ученими.

Основний зміст першого розділу відображено в таких публікаціях автора [284; 286; 292; 294; 297; 298; 299; 300].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ

РЕФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЗМІСТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XX –

НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

2.1 Особливості програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти України наприкінці XX – у перші десятиліття XXI століття

2.1.1 Стратегії оновлення змісту дошкільної освіти

Становлення України як демократичної держави та її наміри ввійти в єдиний європейський простір зумовили прогресивні зміни у стратегії оновлення змісту національної дошкільної освіти. У Базовому компоненті дошкільної освіти (1999) вперше уже було наголошено, що за сучасних умов модернізація та гуманізація її цілей і принципів переорієнтовуються на особистісний розвиток кожної дитини і це є визнано основним завданням поступального руху суспільства загалом [12, с. 4].

Оновлення змісту дошкільної освіти в Україні розглядаємо складовою загального процесу реформування світових та європейських освітніх систем. Воно зумовлене в руслі виконання законів України «Про освіту» (1991), «Про дошкільну освіту» (2001) та «Про охорону дитинства» (2001) із внесенням відповідних коректив. Оновлення змісту дошкільної освіти полягає в розв'язанні низки завдань з її вдосконалення в напрямі відповідності до вимог часу, не руйнуючи нових прогресивних ідей, трансформації основ, усталених і позитивних, що виправдали очікування педагогів і дітей [101, с. 12].

Стратегію оновлення змісту дошкільної освіти в частині її осучаснення надалі передбачено Концепцією розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр., Резолюцією I Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників

дошкільної освіти (5 листопада 2010 р.) і проектом Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 рр. [107; 89; 108].

Ключовими документами, у яких визначено траєкторію оновлення змісту дошкільної освіти, розглядатимемо Базовий компонент дошкільної освіти в його попередній і усучасненій редакціях (1999, 2012); Державну базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» теж у двох редакціях (2009, 2014); у них трансформація національної освіти простежується в різних напрямках [10; 11; 12; 231]. Опираючись на компетентнісну парадигму, означені документи зумовили реалізацію цілісного підходу до розвитку дитини, ураховуючи досягнення провідних учених щодо концептуально-методологічних засад забезпечення дошкілля України оновленим змістом освіти.

Ідеологічними орієнтирами визначення і конкретизації її обсягу для кожної вікової групи, а також його структурування на початку останнього десятиліття ХХ сторіччя укладалось у певну стратегію. Під впливом політико-економічної і соціокультурної ситуації в Україні загалом і в освіті зокрема (у тому числі в дошкільній) актуалізувалась діяльність законодавчих органів із розробки відповідних документів у руслі тенденцій розвитку дошкільної освіти в європейських країнах і у світі. Такий підхід повинен був консолідувати та інтегрувати освітній простір України в період глобалізаційних трансформацій в Європі.

У низці ухвалених державних документів, а саме: Законі «Про освіту» (1991) [81], Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993) [42], Концепції дошкільного виховання (1993) [104], Концепції національного виховання (1994) [105] – уже почасти було знівельовано невідповідність між наявною системою освіти України і тими вимогами, які постали перед нею зі здобуттям незалежності та утвердженням стратегії на духовне відродження українського народу (додаток Г).

Розвиток науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в період незалежності України представлено в додатку Д.

На початку 90-тих років XX століття докорінні зміни торкнулися всіх освітньо-виховних проєктів і чинних програм щодо кореляції їхнього змісту із перспективами і можливостями, що постали за нових умов державотворення. Насамперед, було скасовано Типову програму (1986), за якою працювали дошкільні заклади, і вже 1991 року було рекомендовано Міністерством освіти України програму «Малютко» [223]. Її друге видання із незначними змінами практики одержали на 1999-2000 навчальний рік [221]. Того ж (1991) року було оприлюднено й програму «Дитина в дошкільні роки» (Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків) [49]. Її запроваджено як альтернативну й аналогічно 2000 року її зміст істотно відкореговано, а уточнюючу другу назву змінено на таке формулювання: Програма розвитку, навчання та виховання [234; 235].

Указом Президента України затверджено Національну програму «Діти України» (1996), яка координувала дії щодо виконання Конвенції ООН про права дитини (1991) [274]. Її було спрямовано на створення сприятливих умов для фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового та соціального захисту; реалізацію наукових розробок, спрямованих на розв'язання актуальних проблем дитинства та ін. Згідно з нормативним документом, автори-теоретики при розробленні програмно-методичного забезпечення враховували основні її вимоги, і відповідно практики втілювали їх у навчально-виховній діяльності з дітьми в дошкільних навчальних закладах. Приміром, розроблено й затверджено стандарти психофізичного розвитку дітей та впроваджено їх до діагностичних карт індивідуального рівня розвитку дитини; доповнено програми закладів освіти тематикою щодо профілактики побутового, дорожньо-транспортного, спортивного травматизму та безпечного поводження на воді та ін.

Із другої половини 90-тих років XX століття ученими й практиками уже було підготовлено чимало тематичних авторських програм до кожного змістового розділу програм, рекомендованих Міністерством освіти України.

Кінець століття ознаменовано світовою кризою в освіті, від якої потерпала не лише Україна, а й інші держави унаслідок невідповідності між змістом, формами і методами навчання й виховання дітей та вимогами інформатизації суспільного устрою країн і геополітичного устрою загалом.

Уже в доповіді Міністра освіти В. Кременя (2000) означену тенденцію було представлено як своєрідний алгоритм діяльності українського уряду щодо дошкільної галузі освіти. В. Кремень зазначав, що, вступивши на шлях динамічної модернізації, система освіти України спрямована на осучаснення освітянської діяльності. Дошкільні заклади повинні перейти від суто навчальної функції до комплексного розвитку особистості, виступаючи не лише закладом підготовки до школи (навчати дітей читати, писати, рахувати тощо), а й здійснювати системний підхід до розвитку дитини, ураховуючи її вікові особливості [74, С. 4].

У жовтні 2001 року на другому Всеукраїнському з'їзді працівників освіти, підведено підсумки виконання програми «Освіта». Наголошувалося на тому, що покладені функції виконано, і за участі делегатів було обговорено Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті, яку ухвалено в грудні цього ж року. Саме Доктрина стала тим стратегічним документом, у якому були увиразнені напрями оновлення змісту дошкільної освіти: розробка державного стандарту дошкільної галузі; ухвала Закону «Про освіту» (дошкільну, позашкільну, технічну, вищу та ін.); актуалізація модернізації як державного пріоритету; окреслено перспективи розвитку науки та освіти в Україні загалом [254, С. 1].

Функціонування дошкільної освіти за нових соціокультурних умов вимагало оновленого законодавчо-нормативного забезпечення і після ухвали Базового компонента дошкільної освіти (1999) [12], Закону «Про дошкільну освіту» (2001) [80] та «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003) [203, С. 3] правове законодавчо-нормативне поле для реалізації тенденції докорінного оновлення змісту дошкільної освітньої галузі було сприятливим і для програмотворення (додаток Е).

Простежуємо це на прикладі видання нового варіанту програми виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина» (2003) [224]. Зміни та доповнення, які були внесені до програми зумовлювались уже вимогами Базового компонента дошкільної освіти (1999).

Оновленню змісту дошкільної освіти посприяла і програма «Дитина в дошкільні роки» (2004) [235] як програма нового типу, зорієнтована на цінності та інтереси дитини шляхом урахування її вікових можливостей задля збереження дитячої субкультури в руслі ампліфікації дитячого розвитку. Показовим розглядаємо той факт, що її третє видання осучаснено та відкореговано (2011) [50].

За означених років стрімко збільшується кількість методичних посібників, а їхній зміст спрямовується на підвищення ефективності реалізації програм у роботі з дітьми всіх вікових груп. Приміром, у програмно-методичному посібнику з розвитку мовлення дітей «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (2004) охоплено функціональну і змістову складову оволодіння мовою [23]. У навчально-методичному посібнику використано не лише результати наукових досліджень А. Богуш, а й досвід реалізації подібного посібника – «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» за попередні 1997 та 1999 роки.

На реалізацію змісту Базового компонента дошкільної освіти було складено також програму ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям «Моє довкілля» (2006), у якій уже представлено державний стандарт освіченості випускника дошкільного навчального закладу. Зауважимо, що її зміст опирається на матеріали програми «Малятко», «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти», «Українське народознавство в дошкільному закладі» та ін.

Оновлення змісту дошкільної освіти детерміновано Базовою програмою розвитку дитини «Я у Світі» (2008) [10]. За узагальненими результатами модернізації науково-методичного забезпечення, її рекомендовано як основну для дошкільних навчальних закладів. Програма

«Я у Світі» стала першою в Україні програмою розвитку дитини, яка спиралася уже на чіткі концептуальні засади відповідно до сучасних світоглядних позицій у руслі не лише вітчизняних, а й світових тенденцій розвитку дошкільної освіти. Її змістом започатковано модернізаційні зміни в дошкільлі України на шляху його інтегрування в європейський освітній простір.

У таблиці 2.1 наводимо результати порівняльного аналізу програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» 2009 і 2014 років.

Таблиця 2.1

Зміст програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»

Критерії	Редакція 2009 р.	Редакція 2014 р.
Відповідність Державному стандарту дошкільної освіти	Відповідає редакції Базового компонента дошкільної освіти України (1998). Структура громіздка і не зручна в користуванні.	Відповідає структурі й новій редакції Базового компонента дошкільної освіти України (2012).
Складові змісту дошкільної освіти	Програма базова, містить інваріантний зміст дошкільної освіти.	Містить інваріантну та варіативну складову змісту дошкільної освіти в освітніх лініях: «Комп'ютерна грамота», «Іноземна мова» (англійська), «Хореографія», «Шахи».
Структурованість	Структуровано за психологічним віком та уніфікованою рамкою-схемою із елементів: «Загальні особливості вікового періоду», «Характеристика психологічного віку», «Освітні завдання», «Основні лінії розвитку», «Загальні показники компетентності», «Зміст, умови оптимізації освітнього процесу».	Інваріантну складову структуровано за сімома освітніми лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Діяльність дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Їхні матеріали структуровано та уніфіковано за рамкою-схемою із елементів: «Вікові можливості», «Основні освітні завдання», «Організація життєдіяльності», «Показники компетентності дитини».
Урахування особливостей паспортного віку	Матеріали подано за психологічним віком (немовляти, ранній, молодший дошкільний, старший дошкільний).	У кожному психологічному віці виокремлено за роками особливості паспортного віку (перший, другий, третій, ...сьомий), вікові можливості кожного року.

продовження таблиці 2.1

Показники компетентності	Показники компетентності дитини на кінець кожного вікового періоду структуровано за сферами життєдіяльності та формами активності, що утруднює цілісне сприйняття орієнтовних показників компетентності в тому чи тому виді діяльності.	У кожній освітній лінії для кожного вікового періоду виокремлено показники компетентності за компонентами освітньої лінії, чітко визначено знання, уміння й базові якості дитини на кінець вікового періоду. Показники компетентності структуровано, для зручності використання.
Поділ матеріалів програми на частини	Видана однією книжкою з двох частин: I – інваріантний зміст дошкільної освіти, стратегічні підходи до його реалізації; II – допоміжні матеріали тактичного спрямування. Подано окремі методичні рекомендації для роботи з комп'ютером та з іноземної мови.	Складається з двох частин, кожна в окремій книжці: I – від народження до трьох років; II – від трьох до шести (семи) років. У них уміщено інваріантну, а в II-й частині варіативну складову змісту дошкільної освіти дітей.
Сприйняття змістового наповнення програми	Структура складна, тож програма також складно сприймається.	Програма легко сприймається за своєю структурою, складовими частинами кожного розділу.
Наявність додатків	Матеріали тактичної спрямованості, орієнтовні схеми життєдіяльності дитини кожного вікового періоду, музичний репертуар, перелік художніх творів (у другій частині програми).	Матеріали тактичної спрямованості уточнено й розширено, виокремлено в розділ «Додатки», що містить орієнтовний розпорядок дня, розподіл занять на тиждень, музичний репертуар, перелік художніх творів та інші практичні матеріали

Джерело: [10; 231].

У новій редакції програми «Я у світі» (2014) усунуто зауваження та враховано рекомендації практиків: критичні матеріали і звернення в пресі науковців до Міністерства освіти і Кабінету Міністрів України щодо змісту Базової програми розвитку дитини «Я у Світі» та некоректності її ранжування як державної.

Аналіз структурування змісту освітніх програм початку XXI століття подаємо у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Зміст основних освітніх програм початку XXI століття

Структурний компонент		Назва освітньої програми для дітей дошкільного віку					
		Програма «Малятко» (2001)	Програма «Дитина» (2003)	Експериментальна Базова програма розвитку дитини дошкільного віку (2004)	Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2009)	Програма «Дитина в дошкільні роки» (2011)	Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012)
Розподіл на вікові періоди	- ранній вік (перша група раннього віку – 1 р. ж.; друга група раннього віку – 2 р. ж.)	- наші малята (II молодша група);	- раннє дитинство (вік немовляти до 1 року;	- раннє дитинство (вік немовляти до 1 року,	- Малютко (1 р.ж., 2 р.ж., 3 р.ж.);	- ранній вік (3 р.ж.);	-Діти раннього віку (3 р.ж.);
	- молодший дошкільний вік (перша молодша група – 3 р. ж.; друга група раннього віку – 4 р. ж.)	- дослідники-чомусики (середня);	- ранній вік від 1 до 3 р.);	немовляти до 1 року, ранній вік від 1 до 3 р.);	-Кроки до самостійності (молодший дошкільний вік);	-молодший дошкільний вік (4 р.ж.);	-Наші малята (4 р.ж.);
	- середня група (5 р.ж.)	- наша старша група;	- дошкільне дитинство (молодший дошкільний вік 3-5 р., старший дошкільний вік 5-6/7 р.)	- дошкільне дитинство (молодший дошкільний вік 3-5 р., старший дошкільний вік 5-6/7 р.)	-Подорож до довкілля (середній дошкільний вік);	-середній дошкільний вік (5 р.ж.);	-Дослідники, чомусики(5 р.ж.);
	- старша група (6 р.ж.)	- від гри до навчання (підготовча група)			-Стежинки у всесвіт (старший дошкільний вік)	-старший дошкільний вік (6 р.ж.)	-Наші старші діти (6-7 р.ж.)
	- підготовча до школи група (7 р.ж.)						

продовження таблиці 2.2

Структура програми за змістовими блоками	Змістовий компонент						
	Психологічні вікові характеристики дітей.	Особливості розвитку та завдання виховання і навчання.	Загальні особливості вікового етапу.	Загальні особливості вікового етапу.	Ранній вік:	Психологічна характеристика дитини.	Загальні уваги.
	- Діти, які потребують підвищеної уваги.	- Організація виховання і навчання.	- Характеристика психологічного віку.	- Характеристика психологічного віку.	- Педагогічна характеристика вікового періоду.	Співпраця сім'єю.	- Зростаємо дужими.
	- Виховуємо здорову дитину.	- Зростаємо дужими.	- Освітні завдання.	- Освітні завдання.	- Фізичний розвиток.	Фізичний розвиток.	- Мово рідна, слово рідне.
	- Гра.	- Мова рідна, слово рідне.	- Основні лінії розвитку:	- Основні лінії розвитку:	Здоровий малюк.	Соціально-моральний.	- Художня література.
	- Дитина і навколишній світ.	- Граючись, зростаємо.	фізичний;	фізичний;	- Когнітивний розвиток.	Пізнавальний розвиток.	- Дитина у довкіллі.
	- Рідна природа.	- Віконечко природи.	усоціально-моральний;	соціально-моральний;	- Розвиток особистості.	Мовленнєвий розвиток.	- Граючись, зростаємо.
	- Мовленнєве спілкування.	- Математична скарбничка.	емоційно-ціннісний;	емоційно-ціннісний;	- Естетичний розвиток.	Художньо-естетичний розвиток.	- Віконечко природи.
	- Художня література.	- Чарівні фарби і талановиті пальчики.	пізнавальний;	пізнавальний;	Молодший, середній, старший дошкільний вік:	Креативний розвиток.	- Математична скарбничка.
	- Цікава математика.	- Привчаємось працювати.	мовленнєвий;	мовленнєвий;	- Психологічна характеристика вікового періоду.	Ігрова діяльність.	- Чарівні фарби і талановиті пальчики.
	- Образотворче мистецтво.	- Діти, що потребують допомоги батьків і вихователів.	художньо-естетичний;	художньо-естетичний;	- Педагогічна характеристика вікового періоду.	Статева ідентифікація та диференціація.	- Будуємо, майструємо, творимо.
	- Конструювання.	- Разом із сім'єю.	креативний.	креативний.	- Фізичний розвиток.	Трудова діяльність.	- Очка бачать, вушкачують.
	- У світі музики.	- Прилучаємось до музичної скарбниці.	Загальні показники компетентності.	Загальні показники компетентності.	Здоровий малюк.		- Гуртки (6-7 р.ж.).
	- Праця.	- Розвивальне предметне середовище дошкільного закладу.	Вимоги до розвивального середовища.	Вимоги до розвивального середовища.	Розвиток особистості.		- Подорожуємо у світ англійської мови (6-7 р.ж.).
	- Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї.		Специфіка впливу різних соціальних інститутів.	Специфіка впливу різних соціальних інститутів.	- Розвиток пізнавальної сфери.		- Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків.
	- Виховання дитини в сім'ї.		Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності.	Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності.	Естетичний розвиток.		- Діти з особливими освітніми потребами.

Джерело: [10; 47; 50; 220; 224; 229].

Їх аналіз подаємо у додатку Ж.

У Законі України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти» (2010) [79] ухвалено обов'язковість здобуття дошкільної освіти дітьми п'ятирічного віку. І вже на І Всеукраїнському з'їзді працівників дошкільної галузі освіти [89] ухвалено Державну цільову програму розвитку освіти на період до 2017 р. і Програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [207; 233].

Стратегія оновлення змісту дошкільної освіти торкнулася не лише уніфікації форм її здобуття, а й забезпечила обов'язковість, яку проголошено для всіх дітей без винятку із досягненням ними п'ятирічного віку. Відповідно до рівності стартових можливостей для подальшого успішного шкільного навчання дітей, на яку було спрямовано інструктивно-методичний лист МОН України «Про організацію роботи з дітьми 5-річного віку» (2010), зобов'язано охопити дошкільною освітою всіх дітей старшого дошкільного віку шляхом розширення різних форм опанування ними змістом дошкільної освіти (групи з повним або короткотривалим перебуванням у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах, центрах розвитку, соціально-педагогічний патронат тощо) [214].

На забезпечення методичного обслуговування процесу особистісно орієнтованої підготовки кожної дитини в умовах багатофункціональної системи різноманітних форм було спрямовано науково-методичний посібник «Соціально-педагогічний патронат у системі дошкільної освіти» (2008), а також збірник методичних матеріалів «Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи» (2011) із рекомендаціями для педагогів [167].

Логічним у цьому руслі розглядаємо Постанову Кабміну «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року» (2011), і навіть попри втрату її чинності згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 71 (71-2014-п) на оновлення змісту здійснено такі заходи: створення при МОН Міжвідомчої ради з питань

дошкільної освіти задля координації діяльності дошкільних навчальних закладів; консультаційних центрів задля підвищення рівня роботи з батьками; електронної пошти для батьків на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти у розділі «Дошкільна освіта» та ін. Активізація батьківської громади з обговорення актуальних питань дошкільної освіти, обміну досвідом про забезпечення розвитку і виховання дітей та ін. спонукало учених і практиків до науково-методичних розробок, змісту консультацій з актуальних питань.

Запропоновані батькам електронні варіанти чинних освітніх програм позитивно вплинули на якість дошкільної освіти, особливо в закладах сільської місцевості. Батьки долучилися до реалізації її змісту в умовах сімейного виховання. Можемо стверджувати про те, що саме такі засоби поширення інформації дали очікувані результати: вихователі одержали можливість вносити пропозиції задля вдосконалення змісту чинної програми, упроваджувати до освітнього процесу дошкільних навчальних закладів сучасні освітні технології, забезпечувати його комп'ютеризацію шляхом підключення до інтернету тощо.

З метою реалізації Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року (2011), Закону України «Про дошкільну освіту» (2001) і Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр., було визначено пріоритетність дошкільної освіти, як обов'язкової задля виховання нового покоління в незалежній Україні.

Відповідно, сформульовано нові вимоги до цілей, завдань, структури та її змісту, в контексті зміни світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій і прагнень української нації до інтегрування в європейський освітній простір.

Наступним щаблем на шляху модернізації дошкільної освіти розглядаємо нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2012). Необхідність осучаснення його змісту вмотивована досягненнями провідних учених, а також у руслі реалізації Закону України «Про освіту»

(1991), у якому наголошено, що кожних десять років необхідно оновлювати державні стандарти освіти, у тому числі й дошкільної [81].

Актуальності набуває максимальне наближення навчання і виховання кожної дитини до її здібностей та особистісних особливостей не всупереч її природі, а внаслідок та задля пізнання і її розвитку на основі принципу дитиноцентризму.

Значний вплив на оновлення змісту дошкільної освіти відводимо парадигмальним змінам, а саме – знаннява модель переорієнтована на особистісно зорієнтовану. За такого підходу передбачено збереження унікальності та самоцінності кожного вихованця, забезпечення йому обсягу знань, умінь і навичок, а також реалізацію мети його розвитку.

Під таким кутом актуалізовано спрямованість змісту дошкільної освіти на забезпечення наступності між змістовими лініями не лише в дошкільній освіті, а й між дошкільною та початковою ланками. Відтак уможлиблюється забезпечення безкризового розвитку дітей в умовах їх подальшого навчання у початковій школі.

Щодо порушеної нами проблеми дослідження, зауважуємо, що лише в руслі реалізації означених вище нормативно-правових документів вдалося втілити принцип варіативності програмно-методичного забезпечення Державного стандарту освіти та компетентнісний підхід. У цьому якнайповніше віддзеркалено сутність оновлення змісту освіти. Модернізацію її прикінцевої мети спрямовано на формування життєво важливих компетенцій кожного вихованця.

Інваріантна та варіативна частини Базового компонента дошкільної освіти (2012) стали безальтернативними щодо забезпечення реалізації завдань дошкільної освіти в базовому періоді формування особистості, способів її пізнання, розуміння та відображення кожною дитиною внутрішньої (психічної) та зовнішньої (Всесвіт) картини світу [11].

Нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти спрямовано на мінімізацію перевантаження дитини складними для її віку, частковими

(випадковими) знаннями і водночас забезпечення достатнього рівня її розвитку і соціальної адаптації до нового статусу – учня початкової школи [22].

Простежимо основні відмінності в структуруванні змісту першої редакції Базового компонента дошкільної освіти (1999) та чинним стандартом (2012), які наводимо у таблиці 2.3, а порівняльний аналіз змістового наповнення подаємо в додатку 3.

Таблиця 2.3

**Структурування змісту Державного стандарту дошкільної освіти
України (редакції 1999 та 2012 років)**

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (1999)		Базовий компонент дошкільної освіти України (2012)	
Систематизація змісту за сферами життєдіяльності	Змістові лінії	Систематизація змісту за складовими	Освітні лінії
Сфера «Природа»	«Природа планети Земля»	Інваріантна складова	«Особистість дитини»
	«Природа Космосу»		«Дитина в соціумі»
Сфера «Культура»	«Предметний світ»		«Дитина в природному довкіллі»
	«Світ гри»		«Дитина у світі культури»
	«Світ мистецтва»		«Гра дитини»
Сфера «Люди»	«Сім'я. Родина»		«Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»
	«Інші люди»		«Мовлення дитини»
	«Людство»	Варіативна складова	«Комп'ютерна грамота»
Сфера «Я сам»	«Фізичне Я»		«Іноземна мова»
	«Психічне Я»		«Хореографія»
	«Соціальне Я»		«Шахи»

Джерело: [11; 12].

Як Державний стандарт дошкільної освіти України, його реалізовано в програмах і навчально-методичних посібниках, затверджених Міністерством освіти і науки України. У зведених нормах і положеннях згідно із державними вимогами до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6-7 років із сумарним кінцевим показником стали набуті

компетенції кожним випускником дошкільного навчального закладу перед його вступом до школи [11, с. 5].

Звернімося до Білої книги національної освіти України (2010), у якій визначено актуальні напрями розвитку дошкільної освіти на найближчу перспективу.

Серед них: підвищення на державному рівні статусу працівників дошкільної освіти; неухильне виконання законодавства щодо забезпечення дітям рівного доступу до дошкільної освіти; відновлення функціонування груп для дітей 7-го року життя, які не вступили до школи, а продовжують відвідувати дошкільний заклад; запровадження механізму фінансування педагогічних працівників на придбання науково-методичної літератури для підвищення свого професійного рівня; розробка методичного й дидактичного супроводу до програм розвитку дітей дошкільного віку; створення для дітей дошкільного віку іграшок та ігор нового покоління, осучаснення дитячих літературних і музичних творів; розроблення варіативної складової змісту дошкільної освіти, що відкриває широкі можливості для створення регіональних та авторських програм; узгодження змісту освітнього стандарту вищої школи, за яким готують фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта», з новою редакцією Базового компонента дошкільної освіти; внесення змін у Базові плани підготовки та перепідготовки фахівців за спеціальністю «Дошкільна освіта»; створення підручників і посібників з дошкільної педагогіки, педагогічної і дитячої психології нового покоління [16, с. 130].

Таким чином, у руслі зазначеного вище розглядатимемо тенденції, що увиразнюють стратегію поступу науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти. По цьому будемо послуговуватися усталеним трактуванням «тенденція», що окреслює можливості розвитку явища (у нашому випадку – дошкільної освіти), які характеризують її спрямованість (Б. Вульфсон, О. Глузман), якісні зміни (О. Локшина, В. Луговий та ін.), напрями її еволюції (С. Довбня, А. Сбруєва та ін.), модернізацію відповідно

до нових соціокультурних і економічних умов освітнього простору (С. Нікітчина, Т. Степанова та ін.).

У нашому розумінні тенденціями науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти слід розглядати її спрямування (дошкільна освіта) на створення, удосконалення, оновлення і трансформацію програм та їхнього методичного наповнення дотично до мінливості освіти.

Їх обумовлено також метою створення дидактико-розвивального (освітнього) простору у дошкільних навчальних закладах і спрямовування навчально-методичного супроводу на особистісний розвиток дітей 6-7 річного віку. Відповідно до цього пріоритетними визнають комплекс виховних і розвивальних завдань, стимулюють соціалізацію дошкільників, закладають підґрунтя і формують їхні життєво важливі компетентності.

Як зазначено вище, у руслі реалізації законодавчо-правових документів обумовлено й чітко увиразнено методологічні засади функціонування дошкільної освіти, визначено її обов'язковість для дітей дошкільного віку, конкретизовано дієві заходи щодо її модернізації та зміни умов фінансування і розвитку, розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності; удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; покращення роботи з сім'ями шляхом широкого залучення батьків до співпраці [11].

Завдяки впровадженню інноваційних документів, науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти за роки незалежності набуло істотного розвитку, зокрема: ухвалено закони України «Про освіту» (1991), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про дошкільну освіту» (2001). Для розвитку методологічних засад функціонування системи дошкільної освіти ухвалено нормативні документи: «Державну національну програму «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993), Базовий компонент дошкільної освіти (1999; 2012) та Національну доктрину розвитку освіти в Україні (2002) (нормативно-правову базу дошкільної освіти подано в додатку К).

Досить увиразнено простежується тенденція щодо деполітизації та набуття національної та регіональної спрямованості науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти; диференційованого та інтегрованого підходу до його структурування; виховання і навчання дітей дошкільного віку на компетентнісній zasadі; домінування особистісно орієнтованого підходу до різних видів діяльності дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах. Сучасним тенденціям науково-методичного забезпечення дошкільної освіти притаманні демократичність, динамічність та інтегративність, які вирізняються проєктивністю, визначаючи його напрями не лише на сучасному етапі, а й на перспективу. Вони демонструють перехід від традиційної освітньої моделі до особистісно орієнтованої на єдиному пріоритеті – ідеї дитиноцентризму.

Таким чином, розглядаємо їх безальтернативним підґрунтям для історико-педагогічного дослідження, оскільки вони є категорією динамічною, перебуваючи в постійному розвитку.

2.1.2 Наукове обґрунтування концептуальних підходів до оновлення програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти

Зміни в освітніх парадигмах кінця ХХ сторіччя призвели до пошуків нового змісту дошкільної освіти, обґрунтування нових підходів і диференціації методів. Послугування надбаннями попередніх років ускладнюється відсутністю єдиних критеріїв їхньої класифікації, упущеннями у вивченні запозичень доробку учених з інших галузей науки, а також неточністю визначень і понять, якими послуговується сьогодні дошкільна освітня галузь. У наукових працях все ще спостерігається транстермінологізація, ототожнення понять («освітня» і «навчальна» програма), нелогічно або нечітко класифіковані дидактичні категорії внаслідок неточностей у визначенні їхніх критеріїв чи ознак. Таким чином,

об'єктивно розглядаємо необхідність уточнити зміст поняття «освітня програма» і «навчальна програма» в контексті предмета нашого дослідження.

Відразу апелюємо до поглядів В. Комаровського, фахівця з педагогічної термінології, який наголошує на тому, що вперше поняттям «освітня програма» послуговувався наприкінці XVII – на початку XVIII століття Д. Локк. Надалі – до середини XX століття – ним оперували лише почасти. Ідеї про доцільність програмотворення відображені в наукових розвідках на теми освіти в багатьох вітчизняних педагогів XIX століття, з-поміж яких М. Пирогов, К. Ушинський, Л. Толстой.

На етапі реформування освіти й пошуку нових концептуальних підходів до її варіативності поняття «освітня програма» виокремлено в самостійну категорію (1993). Осмислення її сутності і властивостей, технології створення та моделей реалізації залежно від специфіки освітніх установ тривалий час відбувалося в активній науково-дослідницькій і практичній діяльності вчених [193, с. 8].

Наприкінці XX століття обґрунтування теорії проектування освітніх програм завершено російськими (О. Заїр-Бек, Т. Єрофєєва, О. Казакова, В. Радіонов, А. Савенков, А. Тряпіцина) та українськими (Л. Артемова, А. Богущ, К. Крутій, З. Плохій, О. Проскура) ученими і все ще триває продуктивна розробка актуальних проблем у дошкільній освіті та в галузі освіти загалом. В Україні в означеній царині активно працюють О. Білан, Л. Возна, Б. Жебровський, М. Єфименко, О. Кононко, В. Кузьменко, Н. Кудикіна, Л. Лохвицька та інші учені-дослідники.

Результати аналізу їхніх пошуків у вимірах змісту дошкільної освіти розглядаємо підставою для розкриття змісту поняття «освітня програма». А саме: організаційно-управлінські знання, що дозволяють реалізувати принцип особистісної орієнтації освітнього процесу шляхом визначення умов, що сприяють досягненню дітьми з різними освітніми потребами та можливостями визначеним стандартом освіти; спроектований освітній маршрут дитини; освітня система; нормативний документ, розроблений

освітнім закладом, у якому вміщено короткий виклад змісту на основі врахування специфіки освітньої установи та індивідуальні особливості дітей [85, с. 41].

Підхід до аналізу освітньої програми як «моделі дослідження освітнього стандарту», орієнтованої на задоволення освітніх потреб дитини, є таким, що визначає її сутність і зміст. У цьому контексті освітня програма постає як індивідуальний освітній маршрут дитини, оскільки ґрунтується на знаннях про особистісні особливості дитини з усіма лише їй притаманними характеристиками.

Відповідно програма повинна гнучко пристосовуватися до потреб і можливостей дитини, динаміки її розвитку під впливом навчання [169, с. 14]. Орієнтування на особистість є механізмом реалізації прав дитини, прояву її внутрішньої і соціальної свободи, а освітня програма – засобом її розвитку, який спонукає прогресивний поступ суспільства загалом.

Доцільність удосконалення категорійного апарату педагогіки в руслі сучасної освіти порушено в працях українських учених (А. Алексюк, С. Вітвицька, Н. Волкова, В. Галузинський, О. Дубасенюк, М. Євтух, А. Кузьмінський, З. Курлянд, Н. Мойсеюк, С. Пальчевський, М. Фіцула та ін.), кожен науковець спирався на власні концептуальні підходи в розробці та уточненні дидактичних категорій.

У дослідженні нашої проблеми було використано якісно-кількісний метод – контент-аналіз, який активно застосовується в сучасних наукових працях [72; 90; 118; 136; 279].

В основу процедури контент-аналізу покладено етапи, запропоновані Н. Богомоловою та Т. Стефаненко [17, с. 22]. Розкриємо їхню сутність.

На першому етапі було відібрано наукові джерела, які підлягали аналізу. Загалом – 44 видання: монографії, автореферати дисертацій, словникові видання, навчальні посібники, методичні матеріали, публікації у збірниках наукових статей, матеріали конференцій. Семантичним стрижнем пошуку на цьому етапі стали поняття «освітня програма», «навчально-

виховна програма», «програма навчання, виховання та розвитку», «програма ДНЗ». Одержанні результати наводимо в додатку Л.

На другому етапі проведено вибіркову сукупність джерел шляхом зіставлення обраних категорій і змістом їх загальної сукупності. Залишено всі виявлені визначення категорій «освітня програма» та «навчально-виховна програма» і з'ясовано у тлумаченнях окремих дослідників сутність поняття «освітня програма», представлена без визначення поняття «програма», інші – наведено ідентичні визначення без суттєвих розбіжностей.

Задля досягнення поставленої мети, для аналізу залишили лише ті джерела, у яких уміщено визначення поняття «програма». Наступний критерій – частота покликань на автора та цитувань його авторського визначення у досліджуваних працях, дозволив виокремити 23 джерела.

На третьому етапі з-поміж досліджуваного масиву визначень нами виокремлено п'ять стійких структурних компонентів поняття «освітня програма», які підлягали контент-аналізу. Це: родовий, дидактично-категорійний, компонент спрямованості на вікові та індивідуальні особливості, компонент результату, що розкривають сутність категорії та її категорійні ознаки. Результати аналізу структурних компонентів наводимо в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Структурні компоненти поняття «освітня програма» у наукових виданнях II пол. XX - поч. XXI століття

Автор, видання, рік	Родовий компонент	Дидактично-категорійний компонент							Компонент спрямованості на вікові та індивідуальні особливості	Компонент результату	Примітка
		мета	завдання	зміст	обсяг	знання	уміння	навички			
И. Каиров, Ф. Петров, «Педагогическая энциклопедия» (1966)	документ			зміст	обсяг	знань	вмінь	навичок	розподіл їх за роками навчання	засвоєння змісту розділів і тем	
В. Ядешко, Ф. Сохин «Дошкольная педагогика» (1978)	державний документ	мета	завдання	зміст					у відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей	різностороннє виховання дошкільників	
В. Логинова, П. Саморукова «Дошкольная педагогика» (1988)	документ				обсяг	знань	умінь		на рівні уявлень та переходу до найпростіших понять	різносторонній розвиток та підготовка до вивчення шкільних предметів, до успішного оволодіння основами наук	
С. Гончаренко «Український педагогічний словник» (1997)	документ		завдання навчання й виховання дітей	зміст	обсяг	знань	умінь	навичок	розподіл за віковими мікроперіодами дошкільного дитинства	засвоєння з різних освітніх розділів	
И. Костева «Памятки для педагогов дополнительного образования» (1998)	документ, розкриває структуру організації	цілі		зміст освіти						передбачуваний кінцевий конкретний результат	відображає педагогічну концепцію

продовження таблиці 2.4

Т. Ерофеева «Современные образовательные программы для дошкольных учреждений» (2000)	короткий виклад	мета		зміст освіти							
И. Пильдес «Педагогические основы построения образовательных программ в учреждениях образования детей» (2000)	організаційно-управлінське знання	цілі		зміст						якісне функціонування установ освіти	
Н. Волкова «Педагогіка» (2001)	документ			зміст	обсяг знань	умінь	навичок	розподіл їх роками навчання	засвоєння змісту розділів і тем		
А. Хуторской «Современная дидактика» (2001)				зміст освіти певних рівнів				певних рівнів і спрямованості			
Т. Поніманська «Дошкільна педагогіка» (2004)	державний документ	цілі	завдання	зміст				з урахуванням вікових індивідуальних особливостей	здійснюється робота дошкільного навчального закладу		
Н. Родионова «Оценка эффективности реализации программы образования детей: компетентностный подход» (2005)	засіб цільового формування					засвоєння знань	розвиток умінь				модель спільної діяльності педагога і дитини
Н. Виноградова, «Дошкольное образование. Словарь терминов» (2005)	продуманий план діяльності			виклад основи його змісту							

продовження таблиці 2.4

Л. Галигузова «Педагогика детей раннего возраста» (2007)	документи			зміст освіти		знання	уміння	навички		розвиток особистості	досвід творчої діяльності, емоційно- ціннісне ставлення до світу
Н. Мойсеюк «Педагогіка» (2007)	нормативний документ			зміст навчального матеріалу							
С. Пальчевський «Педагогіка» (2008)	документ			зміст	обсяг	знань	умінь	навичок	розподіл їх за роками навчання	засвоєння змісту розділів і тем	
А. Кузьмінський «Педагогіка» (2008)	документ, затверджений МО			зміст навчального матеріалу							
О. Долинна «До питань розробки та впровадження програм для дошкільної освіти» (2008)	своєрідні навчальні видання		виховні, розвивальні, навчальні завдання	зміст	обсяг				поступове ускладнення на кожному віковому етапі, стадії, фазі		
В. Панасюк «Якість освітніх програм» (2008)	документ нормативно- методичного характеру										
М. Фіцула «Педагогіка» (2009)	документ			зміст	обсяг	знань	умінь	навичок	розподіл їх за роками навчання	засвоєння змісту розділів і тем	

закінчення таблиці 2.4

К. Крутий, О. Фунтикова «Дошкільна освіта: словник-довідник» (2010)	нормативно- управлінськи й документ			багатоком- понентний зміст освіти						у межах певного тимчасового простору	
Л. Лохвицька «Дошкільна освіта: історія і сьогодення: довідник» (2011)	державний документ	цілі	завдання	зміст				урахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей	відповідати особливостям пізнавальної діяльності дітей, забезпечувати їхній гармонійний розвиток	синтезувати історичні надбання, нові досягнення теорії та практики дошкільної освіти, актуальні суспільні вимоги до неї	
Т. Степанова «Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки» (2011)	навчальне видання, нормативний документ,			зміст навчання, виховання і розвитку	знань	умінь	навичок	кожній віковій групі		передбачає організацію життя дітей, режим дня в ДНЗ; різні види діяльності; має чітку структуру регламентований зміст	
Г. Кравченко «Контроль та аналіз діяльності дошкільного закладу. Керівникам і методистам» (2015)	основний документ освітнього закладу			зміст основної та додаткової освіти						передбачає педагогічні технології, систему атестації та управління якістю освіти, а також кадрові та матеріально- технічні основи освітнього процесу	

Джерело: [32; 36; 39; 60; 63; 64; 66; 67; 69; 80; 116; 129; 150; 181; 182; 183; 185; 193; 200; 260; 267; 282; 306].

Четвертий етап. Наявність мети, теоретичної основи, емпіричного матеріалу дослідження одиниць контент-аналізу дозволили нам перейти до квантифікаційної обробки вибіркової сукупності визначень. Встановлено частоту, з якою автори використовують категорії, категорійні ознаки та показники їхньої значущості.

Результати кількісного аналізу наведено у таблицях 2.5 і 2.6.

Таблиця 2.5

Кількісний аналіз структурних компонентів поняття «освітня програма»

<i>Дидактично-категорійний компонент</i>	Показник частоти використання (%)	Показник значущості (%)
мета	26	0,26
завдання	21,7	0,21
зміст	86,9	0,86
обсяг	30,4	0,3
знання	39,1	0,39
уміння	39,1	0,39
навички	30,4	0,3
<i>Родовий компонент</i>		
документ	73,9	0,73
короткий виклад	4,3	0,04
організаційно-управлінське знання	4,3	0,04
цільовий засіб	4,3	0,04
план діяльності	4,3	0,04
навчальне видання	8,6	0,08
<i>Компонент спрямованості на вікові та індивідуальні особливості</i>	52,1	0,52
<i>Компонент результату</i>	52,1	0,52

Таблиця 2.6

Кількісний аналіз категорійних ознак родового компонента

Документ	Категорійні ознаки родового слова	Показник частоти використання (%)	Показник значущості (%)
	державний	17,6	0,17
	нормативний	11,7	0,11
	затверджений Міністерством освіти	5,8	0,05
	нормативно-методичного характеру	5,8	0,05
	нормативно-управлінський	5,8	0,05
	розкриває структуру організації	5,8	0,05

П'ятий етап – інтерпретація результатів контент-аналізу відповідно до визначених нами компонентів – родовий, дидактично-категорійний, компонент спрямованості на вікові та індивідуальні особливості, а також компонент результату.

За родовим компонентом аналіз змісту визначень, які підлягали контент-аналітичному дослідженню, довів, що «освітня програма», розглядається як документ. Таку категорію для визначення використали 73,9 % авторів (Н. Волкова, Л. Галігузова, С. Гончаренко, Й. Каїров, І. Костева, Г. Кравченко, К. Крутій, А. Кузьмінський, В. Логінова, Л. Лохвицька, Н. Мойсеюк, С. Пальчевський, В. Панасюк, Т. Поніманська, Т. Степанова, М. Фіцула, В. Ядешко). Значущість цієї категорії у визначеннях «освітня програма» складає 0,73 %, що є найвищим показником за родовим компонентом. Також її розглядають як: «навчальне видання» – 8,6 % авторів (О. Долинна, Т. Степанова), «значущість» – 0,08 %; «короткий виклад» – 4,3 % (Т. Єрофєєва), «значущість» – 0,04 %; «організаційно-управлінське знання» – 4,3 % (І. Пільдес), значущість – 0,04 %; «цільовий засіб» – 4,3 % (Н. Родіонова), «значущість» – 0,04 %; «план діяльності» – 4,3 % (Н. Волкова), «значущість» – 0,04 %.

Результати кількісного аналізу категорійних ознак родового компонента, зокрема його об'єднувальної семантичної одиниці «документ», свідчать, що найчастіше дослідники послуговуються ознакою «державний» – 17,6 % (Л. Лохвицька, Т. Поніманська, В. Ядешко), «значущість» – 0,17 %. Також авторами вжито ознаки «нормативний» (Н. Мойсеюк, Т. Степанова) – 11,7 %, «затверджений міністерством освіти» (А. Кузьмінський), «нормативно-методичного характеру» (В. Панасюк), «нормативно-управлінський» (К. Крутій, О. Фунтикова), «розкриває структуру організації» (І. Костева). За нашими даними, частота використання цих ознак однакова і становить 5,8 %, відповідно «значущість» – 0,05 %.

Проаналізуємо досліджуване поняття за дидактично-категорійним компонентом. 86,9 % авторів стверджують, що освітня програма визначає

«зміст» освіти (Н. Волкова, Н. Виноградова, Л. Галігузова, С. Гончаренко, О. Долинна, Т. Єрофєєва, Й. Каїров, І. Костева, Г. Кравченко, К. Крутій, А. Кузьмінський, Л. Лохвицька, Н. Мойсеюк, С. Пальчевський, І. Пільдес, Т. Поніманська, Т. Степанова, М. Фіцула, А. Хуторський, В. Ядешко). Значущість цієї дидактичної категорії у визначеннях «освітня програма» становить 0,86 %, що є найвищим показником за дидактично-категорійним компонентом. 39,1 % авторів вважають, що освітня програма визначає «знання» та «уміння» (Н. Волкова, Л. Галігузова, С. Гончаренко, Й. Каїров, В. Логінова, С. Пальчевський, Н. Родіонова, Т. Степанова, М. Фіцула), за значущістю – 0,39 %. Дидактичні категорії «обсяг знань» (Н. Волкова, С. Гончаренко, О. Долинна, Й. Каїров, В. Логінова, С. Пальчевський, М. Фіцула) і «навички» (Н. Волкова, Л. Галігузова, С. Гончаренко, Й. Каїров, С. Пальчевський, Т. Степанова, М. Фіцула) вкладають у визначення 30,4 % авторів, що становить 0,3 % значущості. Низка авторів – 26 % – вважають, що програма розкриває освітні «цілі» (Т. Єрофєєва, І. Костева, Л. Лохвицька, І. Пільдес, Т. Поніманська, В. Ядешко), значущість даної дидактичної категорії – 0,26 %. У 21,7 % авторських визначень (С. Гончаренко, О. Долинна, Л. Лохвицька, Т. Поніманська, В. Ядешко) програма розкриває освітні «завдання», показник значущості цієї дидактичної категорії – 0,21 %.

За компонентом спрямованості на вікові та індивідуальні особливості показник частоти використання становить 52,1 %, відповідно 0,52 % – показник значущості. Цей структурний компонент простежено в дефініціях Н. Волкової, С. Гончаренко, О. Долинної, Й. Каїрова, В. Логінової, Л. Лохвицької, С. Пальчевського, Т. Поніманської, Т. Степанової, М. Фіцули, А. Хуторського, В. Ядешко.

Нами виокремлено компонент результату за опрацьованими джерелами, його показник частоти використання – 52,1 % (Н. Волкова, Л. Галігузова, С. Гончаренко, Й. Каїров, І. Костева, В. Логінова, Л. Лохвицька, С. Пальчевський, І. Пільдес, Т. Поніманська, М. Фіцула, В. Ядешко), показник значущості – 0,52 %.

Широке коло дослідників трактують поняття «освітня програма» за авторським баченням і вкладають у його зміст категорії та категорійні ознаки, які не увійшли до контент-аналітичного дослідження, проте є важливими в розумінні сутності самого поняття. Розглянемо їх докладніше.

Освітня програма, за І. Костевою, «відображає педагогічну концепцію» [182], за Л. Лохвицькою, «синтезує історичні надбання, нові досягнення теорії та практики дошкільної освіти, актуальні суспільні вимоги до неї» [63, с. 141], за Т. Степановою, «передбачає організацію життя дітей, режим дня в ДНЗ; передбачає різні види діяльності; має чітку структуру, регламентований зміст» [267, с. 75]. Н. Родіонова трактує це поняття як «модель спільної діяльності педагога і дитини» [180]. Л. Галігузова розглядає як документ, що визначає «досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісне відношення до світу» [36, с. 39]. Г. Кравченко тлумачить як документ, що визначає «педагогічні технології, систему атестації та управління якістю освіти, а також кадрові та матеріально-технічні основи освітнього процесу» [116, с. 259]. В. Панасюк висвітлює як документ, де «визначаються, прописуються з тим чи іншим ступенем подробиці різних аспектів» [183]. За К. Крутій, «короткий виклад багатокomпонентного змісту освіти в межах певного тимчасового простору» [64, с. 211]. Програма є постійним орієнтиром включення педагога та дітей в освітній процес, відтак програма є моделлю діяльності педагога і дитини в навчанні, вихованні та розвитку.

Інтерпретувавши результати контент-аналізу шляхом порівняння і зіставлення частоти використання категорій та категорійних ознак, нами встановлено, що найбільшій значущості набувають категорії «державний документ», «зміст освіти», «знання» та «уміння». На основі проведеного нами аналізу наукових джерел, підсумовуючи різні точки зору на сутність поняття «освітні програми» та узагальнюючи досвід науковців, що працювали над цією проблемою, уточнюємо поняття «освітня програма».

У нашому розумінні – державний нормативний документ, у якому відповідно до державного стандарту дошкільної освіти визначено її мету,

розкрито зміст та обсяг, які спрямовано на реалізацію навчальних, виховних і розвивальних завдань; формування знань, умінь і навичок дітей дошкільного віку з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Таке трактування дефініції використовуватимемо для подальшого аналізу наукової проблеми.

2.2 Напрями модернізації змісту дошкільної освіти України на початку XXI століття

Сучасні програми для дошкільної освіти створено на протигагу навчальним програмам, призначеним у радянський період як типові і обов'язкові для неухильної реалізації в межах чітко виписаних норм і технологій без урахування специфіки дитячого садка. Дітям визначали зміст, обсяг, порядок повідомлення певного навчального матеріалу, однак, як ми вже зазначали вище, орієнтування на комплексний підхід до реалізації навчальних, виховних і розвивальних завдань із їхнім поступовим ускладненням на кожному віковому етапі у програмі «Малятко» було представлено досить аморфно. Із ухвалою низки нормативно-правових документів, які регламентують дошкільну освіту в Україні з 90-тих років XX століття, у період трансформаційних змін у цілісній системі освіти в державі, із урахуванням вимог часу у руслі прогресивних тенденцій і підходів до організації та змістового наповнення педагогічного процесу, а також його відповідність затвердженим освітнім стандартам.

Цілком логічним розглядаємо запропоновані вченими визначення змісту поняття «програма виховання і навчання для дошкільної освіти» – це нормативний документ, у якому визначено обов'язковий мінімум змісту освіти дітей відповідно до їх вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей [19, с. 80]. Відповідно до такого визначення автори рекомендують два види програм. Це основна, що включає план, програми навчальних занять та інші навчально-методичні матеріали, покликані

забезпечувати навчання, виховання і розвиток дошкільників; і додаткова – спрямована на реалізацію індивідуальних освітніх потреб та індивідуальних запитів дітей різних вікових груп, окрім діяльності в межах основної освітньої програми [19, с. 81].

Нові освітні програми були зорієнтовані на цілі і результати, яких можна досягти шляхом розв’язання концептуально зумовлених завдань на основі аналізу не лише змісту, а й форм і методів його реалізації в освітньому процесі. Поза сумнівом, за такого підходу до програм умови для всебічного розвитку кожної дитини опосередковано спрямовуються. Стратегію цілепокладання освітньої програми скеровано на забезпечення цілісності системи змісту дошкільної освіти, яку ми описали вище.

У цьому контексті розглядаємо слушними міркування К. Крутій, які є суголосні із думками В. Слободчикова про таку розробку програми, яка повинна мати рамкову, лаконічну структуру і поєднувати нормативні цільові орієнтири (опис можливих досягнень дітей згідно з віком) та опис загальної моделі освітнього процесу – стратегічні принципи його організації [124, с. 110].

Розробка й затвердження програм для дошкільної освіти регламентовані Законом України «Про дошкільну освіту» [80], чинним Порядком надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України [209], інструктивно-методичними листами Міністерства освіти і науки України [206; 216].

Так, скажімо, відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (стаття 22) програмно-методичне забезпечення Базового компонента дошкільної освіти розглядається як спільна функція Міністерства освіти і науки, оскільки воно є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти і науки та Національної академії педагогічних наук України [80]. Основними вимогами до укладання змісту освітніх програм згідно з інструктивно-методичним листом МОН України

«Про розроблення програм для дошкільної освіти» (2013) передбачено дотримання певної структури із таких складових частин [216]. Це:

1) пояснювальна записка (вступ), де визначено мету, концептуальні засади, специфіку, обґрунтовано структуру, роз'яснено принципи побудови та роботи за програмою, загальні підходи чи специфіка (регіональні, локальні програми), організація освітнього процесу і моніторинг його результатів;

2) зміст, у якому схарактеризовано організацію життєдіяльності дітей (орієнтовний розпорядок дня), проектування можливої організації освітнього процесу з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей дітей, соціального замовлення батьків відповідно до особистісно орієнтованого підходу, у тому числі орієнтовні тижневі розподіли занять з дітьми різного віку; психолого-педагогічну роботу у тому числі корекційну – для дошкільних закладів (груп) компенсуючого типу (спеціальні, санаторні); виокремлено розділи за віковою періодизацією, стислі вікові характеристики розвитку дітей, розкрито завдання, зміст і форми організації освітнього процесу з кожного змістового компонента (напрямку, блоку) програми; визначено засоби реалізації програмових завдань, а також очікувані результати їхнього засвоєння дітьми, показники життєвої компетентності вихованців, які завершують кожен розділ змістової частини програми (всю програму).

У програмах уміщено й загальну модель моніторингу досягнень дітей задля обґрунтування результативності роботи за нею. У моніторингу визначено об'єкт (кого обстежують) та суб'єкт (хто проводить моніторинг), форми, періодичність, зміст і певну технологію вивчення й оцінювання підсумкових (проміжних) результатів засвоєння програми для оцінки динаміки досягнень.

Значущим елементом сучасних освітніх програм розглядаємо запропоновані фахівцями галузі педагогічні технології, що є цілком закономірним, адже у них представлено сукупність методів, які спеціально

спроектовані задля використання на шляху оптимізації опанування змістом дошкільної освіти.

У такому контексті ми надалі розглядатимемо поняття «педагогічні технології», тобто це не лише використання технічних засобів, а власне технологічний підхід до моделювання процесів навчання дітей загалом [64, с. 267]. Його характерну ознаку вбачаємо в конкретизації навчальних цілей і послідовності їхнього досягнення згідно з логікою проектування освітнього процесу в сучасних ДНЗ.

У розуміння технологічного забезпечення програми навчання вкладаємо повний набір його структурних компонентів як процесу. Передусім це навчальні цілі. Їхнє досягнення повинно підлягати чіткому визначенню і опису, згідно з критеріями для їхнього вимірювання та оцінки в контексті реальних умов навчання. На підставі вищезазначеного виокремлюємо освітні та предметні (сукупність знань й умов створення нових, керованих систем предметного навчання; організація їх цілеспрямованої, поетапної реалізації сучасними методами і засобами досягнення очікуваних результатів) технології навчання [193, с. 51].

Об'єктивно оцінювати динаміку особистісного розвитку кожної дитини на основі опанування нею освітньою програмою за оцінковою системою неефективно, необхідними є пошуки альтернативних способів оцінювання.

Такими альтернативами розглядаємо педагогічну діагностику, яку свого часу запропонував К. Інгенкамп як таку, що забезпечує аналіз навчально-виховного процесу, виявлення його передумов, умов і результатів задля їх оптимізації (1968).

Педагогічну діагностику спрямовано на правильний вибір і моделювання освітнього поступу дитини на шляху опанування нею освітньою програмою. Використання діагностики – комплексний і перманентний процес, який реалізується шляхом урахування відповідності між опанованими знаннями, сформованими уміннями й набутими навичками

відповідно до освітніх стандартів, а також розвитку мотиваційної сфери особистісних досягнень дитини. З цією метою сучасні програми використовують методики, у яких ураховано сукупність взаємозв'язків між усіма складниками педагогічного процесу: кожна з них (педагог, дитина, навчальні матеріали) розглядається в системі об'єкт-суб'єктної педагогічної діагностики. У сучасному програмно-методичному забезпеченні змісту дошкільної освіти України рекомендовано і комплексні методики, для застосування на всіх етапах педагогічного діагностування [193, с. 56].

Сучасні освітні програми проектують педагоги і корегують їхній зміст відповідно до результатів спільної діяльності з дітьми як суб'єктами корекції. Програми спроможні оптимізувати педагогічний процес, якщо чітко визначені його мета, функції, структура, критерії та забезпечення ефективності, а також методи прогнозування поступу в розвитку дітей на основі реалізації певної освітньої програми [33, с. 160].

Згідно з означенням учені висувають певні вимоги до програм: ефективність (визначається результатами успішності навчання дітей, їх вихованості та розвитку); якість розв'язання навчально-виховних завдань (на основі відповідності результатів навчання до вимог його цілей і завдань, що максимально повинно відповідати можливостям дітей у певний період розвитку); витрати часу і зусиль педагогів і дітей задля розв'язання освітніх завдань із урахуванням гігієнічних нормативів [9, с. 64].

Таким чином, програми для дошкільних навчальних закладів України початку XXI століття будемо розглядати, передусім, з точки зору аналізу їхньої структури. Вона повинна містити такі компоненти: цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний, організаційно-педагогічний. По цьому, освітня програма розглядається нами як чинник, оптимізації освітнього процесу, адже саме її проектування зумовлене визначенням цілей і функцій, структури і методів, критеріїв ефективності, прогнозування перспектив розвитку.

Змістові та нормативно-правові основи сучасних програм дошкільної освіти України означених років вважаємо за доцільне аналізувати за такими опорними тематичними параметрами: концепція програми й основні засадничі положення (завдання навчання, виховання, розвитку); принципи побудови програми; структура програми, логіка єдності її основних компонентів; особливості програми, її відмінні ознаки з нині чинними; суб'єктивна оцінка пріоритетів та дискусійних положень програми, сприйнятливості до альтернатив; оцінка оригінальності змісту та його спрямованості на розвиток; характеристика типу дошкільного закладу, сприйнятливого до апробації програми; синтез ідей вітчизняної та зарубіжної освітніх систем; проектування можливих утруднень в апробації програми; відповідність професіограми практикуючих вихователів до роботи за новою програмою [131, с. 305].

Подібному аналізу підлягають, вважаємо, не лише комплексні, а й парціальні програми, які чимраз ширше практикуються в дошкільних навчальних закладах різного типу, у тому числі центрах реалізації наукових ідей відомих педагогів минувшини й сучасності.

У дослідженні спиралися на оцінку якості реалізації освітньої програми, яку обґрунтовано в працях А. Бакурадзе та М. Пільдес. Приміром, для дошкільного навчального закладу необхідно розробити систему критеріїв і показників, які зумовлюють об'єктивність оцінки та доводять ефективність реалізації освітньої програми [13].

Система критеріїв оцінювання може охоплювати такі групи: навченість і вихованість дітей за освітніми програмами; сформованість умінь і навичок; рівень розвитку креативної, інтелектуальної, емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної сфер особистості; стан здоров'я дітей та здоров'язберігального потенціалу закладу освіти; актуальність змісту освіти на основі програми; наявність підготовлених і професійно вмотивованих педагогічних кадрів.

Критеріями оцінки опанування дітьми змістом освітніх програм слід

розглядати такі: виховання ціннісного ставлення до досягнень людської культури, у тому числі до освіти і пізнання; засвоєння дітьми розуміння тексту, який розкриває основи наук, універсальних засобів передачі знань, словників, способів конструювання правильно побудованих виразів і правил їх перетворення та інтерпретації; опанування сучасними соціальними комунікаціями й комп'ютерними технологіями; розвиток плюралізму, точності, швидкості, інтегративності мислення.

Щодо цілепокладання в практиці дошкільної освіти виокремлюємо кілька його способів:

- крізь досліджуваний зміст (розглядається певна галузь знань або її частина, якою необхідно опанувати за певний період навчального часу);
- крізь педагогічну діяльність (визначення цілей педагогом, які спрямовують викладання (тобто що слід розкрити, сформулювати, пояснити);
- на основі внутрішніх процесів інтелектуального, емоційного та особистісного розвитку дітей (розвиток здібностей до систематизації, формування ставлення до традицій народної культури, розвиток творчої активності. Мета в такому випадку є досить абстрагованою і складно визначається за результатами навчального процесу й показниками розвитку дітей);
- у діяльності дітей (коректувати план навчального процесу, однак обмежує очікування в досягненнях педагогів і дітей за період навчання);
- таксономічний спосіб (відповідає завданням педагогічної технології і вирізняється підвищеною інструментальністю; виробляється на їхній основі послідовно і згідно зі складністю виконаних завдань).

Принциповими в освітніх програмах зазначених років розглядаємо цілі з точки зору їхньої відповідності ідеалам виховання; стратегії досягнення конкретних результатів за певний період навчання і виховання та оперативності розв'язання конкретних педагогічних проблем з реалізації програми.

Цілі освітньої програми гарантують результативність її втілення, спираючись на провідні ідеї реформування діяльності дошкільних навчальних закладів в умовах регіону, міста. Важливим у цілепокладанні розглядаємо відображення специфіки закладу, його ціннісних орієнтацій і спрямованості конкретного дитячого садка, у якому враховано в доборі і комплектуванні груп дітей їхні потреби і запити батьків.

Важливо, щоб навчально-виховна програма спрямовувала освітній процес на виконання функцій: соціальної (узгоджені позиції замовників: держави, суспільства, учасників освітнього процесу); кореляційної (комплексна умова реалізації концепції закладу – науково-методичне забезпечення та обґрунтованість, суб'єктна орієнтованість, структурованість, відкритість); правозахисної (механізми забезпечення прав дитини у сфері дошкільної освіти); економічної (опис і надання комплексної освітньої послуги ДНЗ); іміджевої (візитна картка закладу, що подається суспільству); бюджетної (організаційно-педагогічне обґрунтування бюджету закладу) [124, с. 114]; а також конкретизацію на місії освітньої установи, яку увиразнює організація навчально-виховного процесу відповідно до ухвалених у її статуті ціннісних орієнтацій і норм; представленість освітньої програми з її обґрунтуванням для певної категорії дітей, які подає І. Пільдес, зокрема: цілепокладальна, змістова, організаційна, діагностична, ресурсна та оцінкова [192, с. 9].

Спираючись на описані нами вище функції, схарактеризуємо вимоги до освітніх програм. Насамперед, це забезпечення наступності між програмами в межах однієї освітньої галузі та структурних компонентів певної освітньої програми загалом, віддзеркалення у її змісті завершеного, цілісного (не фрагментарного) змісту освіти; повнота досягнення цілей на основі цінностей навчання, його провідних теоретичних ідей; детальна і змістовна характеристика її розділів; конкретна презентація кожного елемента змісту освіти, що ініціює методику або технологію її реалізації в навчальному процесі та зумовлює програму як інструментальну;

забезпечення єдності між змістом освіти та процесом навчання (послідовність розташування і взаємозв'язок усіх елементів змісту, поступовість опанування ними, поетапність очікуваного результату); розкриття методів, організаційних форм і засобів навчання; наявність діагностичних методик; характеристики часових і матеріальних ресурсів, які необхідні для опанування змістом навчальних матеріалів, їхній моніторинг задля ефективності освітнього процесу, кадрове забезпечення [193, с. 18].

До прикладу, їхній перелік забезпечено такими пропозиціями, як-от: реалізація потреб учасників освітнього процесу, вибір і моделювання навчальної діяльності, створення організаційно-педагогічних умов освітнього процесу та діагностика рівнів засвоєння змісту програми дитиною.

Для характеристики науково-методичного аспекту проблеми дослідження важливо проаналізувати й низку засадничих принципів оновлених програм. Передусім розглянемо результати досліджень С. Воробйової, яка радить об'єднувати всі принципи побудови освітніх програм у дві групи [33, с.172].

Перша – розкриває освітню програму як індивідуальний поступ дитини в освітньому просторі і включає низку загальнопедагогічних принципів, зокрема: цілісність (відображення цілісності проєктованого особистісно орієнтованого освітнього процесу, установлення зв'язків і залежностей між усіма проєктованими компонентами); системність (збереження зв'язків і залежностей системи із зовнішнім середовищем, проєктування компонентів як автономних систем, взаємопов'язаних між собою); природовідповідність – підтримка дитини в навчально-виховному процесі, індивідуалізація навчання і виховання, орієнтація на особистісний розвиток усіх компонентів); соціовідповідність (створення соціально-збагаченого освітнього середовища); культуровідповідність (використання в навчально-виховному процесі культурних можливостей освітнього середовища).

Щодо другої групи – вони проектується на організаційно-управлінські знання програми. Провідним з-поміж них є виявлення та побудова ціннісно-смислового поля самоактуалізації дитини в освітньому процесі з метою забезпечення особистісного розвитку та саморозвитку. Відтак проектування та реалізація освітньої програми перетворюється у співтворчість педагога із дітьми.

Актуальними для укладання змісту сучасних програм розглядаємо рекомендації практиків дошкільної освіти щодо принципів. Це такі: забезпечення оптимального співвідношення між процесами розвитку і саморозвитку на основі гармонійності розвитку (детермінований діями дорослого) і саморозвитку (зумовлений активністю дитини); відповідності розвивального середовища особливостям саморозвитку (дорослий учасник цього процесу створює сприятливі умови розвивального середовища); суперечності між змістом навчально-виховної роботи (основа саморозвитку і розвитку дитини), структурою знань і розумових дій та новими способами розумової діяльності; адекватності особливостям психічного розвитку дитини (ґрунтується на особистісно орієнтованому підході до взаємодії дорослих з дітьми; визнання самоцінності дошкільного дитинства як найважливішого періоду в розвитку особистості; організація навчання в притаманних дітям видах діяльності – гра, конструювання, малювання та ін.); наступності між дошкільною та початковою освітою (добір змісту, розумового, соціально-емоційного, художньо-естетичного напрямів та ін.; спрямованість педагогічних технологій на розвиток пізнавальної активності, творчих здібностей, комунікативності відповідно до цілей дошкільної освіти); подвійна адресованість програмно-методичних матеріалів педагогові й дітям (забезпечує особистісно орієнтовану взаємодію дорослого з дітьми як напрям реформування дошкільної освіти в руслі її державного стандарту; орієнтує професійну діяльність педагога, а також педагогічної просвіти батьків; створює умови для творчої активності дитини як повноцінного учасника освітнього процесу); координація підходів до навчання і виховання

в умовах дошкільного навчального закладу і сім'ї (забезпечує можливості використання програмно-методичних матеріалів у взаємодії педагогів і батьків із дітьми) [164, С. 6].

Розглянемо принципи побудови освітньої програми. В її основу необхідно покласти такі: повнота – зміст програми слід реалізовувати в процесі будь-якої роботи і за будь-яким розділом базової чи комплексної програми; системність – робота має проводитися цілеспрямовано впродовж усього навчального року з урахуванням спонтанних ситуацій, які виникають; сезонність – урахування кліматичних та сезонних змін з метою максимального наближення дитини до природних умов; урахування умов місцевості (місто, село), де перебуває дитина; вікова адресність – зміст роботи з дітьми різного віку будується з урахуванням їхніх вікових можливостей щодо засвоєння матеріалу; інтеграція – програма може реалізовуватися як самостійна парціальна, а може бути складовою комплексної програми [124, с. 117].

Як відомо, загальнонаукові принципи не лише не втратили своєї значущості в програмотворенні означених років, а й набули актуальності в руслі оновлених вимог до якості дошкільної освіти.

Розглянемо їх перелік: актуальність, науковість, доступність, відповідність програмового матеріалу віковим особливостям розвитку дітей, послідовність, систематичність, концентричність повідомлення знань та ін., що спільно зі специфічними принципами відповідно до сучасних тенденцій навчання, виховання і розвитку дошкільників логічно вибудовують цілісність системи дошкільної освіти.

Це: дитиноцентризм, природовідповідність, людиновідповідність, відповідність світській і гуманістичній спрямованості освіти, єдність її навчальних, виховних і розвивальних цілей та завдань, доцільне поєднання наукової обґрунтованості із можливостями практичного застосування, повнота, необхідність і достатність, особистісно орієнтована взаємодія дорослих із дітьми, раціональне співвіднесення організованої із самостійною,

вільною діяльністю, урахування провідних видів діяльності дітей, забезпечення індивідуального та диференційованого підходів у роботі з дітьми, інтегрування змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання та розвитку дошкільників.

Як було наголошено вище, перехід дошкільної освіти на нові програми зумовив особливу зацікавленість її регіональним компонентом не лише педагогів, а й батьків. Власне його зміст максимально наближений до відповідності принципам, які розглядаємо визначальними в аналізі чинних програм, зокрема: відповідність програми статусу освітнього документа, державного (регіонального) рівня, у якому окреслено зміст навчально-виховної роботи з дітьми в перші шість-сім років; урахування специфіки адміністративно-територіальної супідрядності програми та особливостей її реалізації в Україні.

Отож відповідно до зазначених принципів змістове наповнення програм на державному, регіональному рівні, як і авторських, слід опирати на пріоритети етнізації та краєзнавчості. Ураховуючи поліетнічність соціокультурного простору України, дослідниками актуалізується структурно-інформативний принцип.

Для забезпечення відповідності змісту освіти означеному принципу слід бути ґрунтовно обізнаним із арсеналом інструктивно-методичного забезпечення чинної програми, визначати спрямованість змісту програмових матеріалів на допомогу вихователям і батькам.

Вважаємо за важливе чітко увиразнити концептуальні підходи й установки до педагогічної стратегії, логічність поструктурних і покомпонентних горизонтальних та вертикальних зв'язків у межах «сфер» і «субсфер», наявність якісно-кількісних показників діагностування поведінки й діяльності кожного вихованця, визначеність загальнопізнавальних і загальнорозвивальних пріоритетів з огляду на наступний, не менш значущий принцип – принцип незавершеності дошкільної освіти.

Незавершеність зумовлена мобільністю навчання і виховання, її варто розглядати в контексті незавершеності циклу розвитку особистості, який пролонгований на кожен наступний віковий етап. Цей принцип передбачає визнання кожного життєвого періоду в розвитку дитини (людини) як самодостатнього й самоцінного, а не лише як підготовку до подальшого життя.

Навчання, виховання і розвиток передбачає визнання того, що кожній дитині притаманна незавершеність і незавершене. Перебуваючи в діалектичних взаємозв'язках зі світом і з самим собою, кожна дитина зберігає потенційну можливість і властивість самозмінюватися.

Таким чином, аналізуючи програму з точки зору принципу незавершеності дошкільної освіти, доцільно брати до уваги те, як її зміст забезпечує на кожному віковому етапі розвиток і реалізацію можливостей кожного вихованця і проектує сфери для його самоутвердження в реальному майбутньому.

В експертній оцінці змісту чинних програм дошкільної освіти важливим розглядаємо і принцип їх відкритості-закритості. Рівень його урахування свідчить про готовність авторів (укладачів) програми до модернізації викладу, при його притаманності доповнення новітніми знахідками, внесення змін із урахуванням регіональних та етносоціокультурних компонентів [131, с. 304].

Саме це дає змогу відкривати різні альтернативні типи дошкільних закладів, створювати варіантні програми та методики навчання і виховання дітей відповідно до запитів соціуму. Загалом, вказані принципи не обмежують внесення коректив до змісту програм, також і в добір педагогічних технологій їхньої реалізації.

На рубежі XX – XXI століть дослідники актуалізують культурологічний принцип, оскільки програма дошкільної освіти в його відповідності сприяє реалізації загальної мети й конкретних цілей навчання, що перетинаються з вихованням і розвитком особистості загалом. Адже

загальнолюдська, як і національна культура ґрунтується на народнопедагогічному потенціалі, на вивіренних сторіччями надбаннях людства, на його знаннях і досвіді та способах діяльності, а також на здатності кожної людини створювати нове у своєму оточенні. Відповідно зміст кожної програми слід спрямовувати на культивування і стимулювання прагнень особистості до оновлення довкілля, відповідно до різносторонніх запитів людини XXI століття [131, с. 303].

На підставі наведеного вище аналізу порушеного аспекта досліджуваної проблеми увиразнюємо вимоги, актуальні до програм для дошкільних навчальних закладів зазначених років: по-перше, зміст повинен бути орієнтований на загальнолюдську (світову) культуру і водночас відповідати культурним традиціям нації; передбачати розвиток мовлення дитини, ознайомлення з основами природничо-наукових знань, фізичний, художньо-естетичний розвиток; по-друге, спрямовувати розвиток допитливості в напрямі стимулювання пізнавальної активності і розвитку здібностей дітей; формування їх творчої уяви та комунікативності; по-третє, забезпечувати охорону й зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей, інтелектуальний, фізичний, емоційний розвиток дитини, її творчих здібностей; їх залучення до загальнолюдських цінностей; по-четверте, передбачати організовані форми навчання та нерегламентовані види діяльності; по-п'яте, оптимальність поєднання індивідуальної та спільної діяльності дітей (урахування специфічних для дітей дошкільного віку видів діяльності – гра, конструювання, образотворча, музична, театралізована діяльність); по-шосте, передбачати реалізацію індивідуального підходу до кожної дитини, роботу з їхніми різними підгрупами на основі врахування вікових особливостей; по-сьоме, включати описову характеристику організації розвивального середовища із переліком матеріалів і обладнання; і насамкінець – забезпечувати оптимальне навантаження на дитину з метою її захисту і попередження втоми і дезадаптації.

Таким чином, на основі вищезазначеного доходимо висновку про те, що освітня програма є документом, у якому реалізовано взаємодію і взаємозв'язок різних компонентів, які створюють систему на основі системного методологічного підходу. Водночас освітня програма – це проект діяльності, який динамічно реалізується всіма учасниками освітнього процесу, включаючи її зорієнтованість на особистість дитини, її потреби та інтереси, а освітній процес на її основі – на співпрацю, співтворчість, діалог дитини із педагогом.

У сучасних програмах повинен бути відображеним зміст освіти, модель її реалізації, методи і методики забезпечення, діагностичний супровід задля підтримки дитини в освітньому процесі, а також мають бути окресленими очікувані результати її реалізації.

Висновки до другого розділу

Прогресивні зміни в стратегії оновлення змісту дошкільної освіти розглядаємо складником загального процесу її реформування у вимірах світових та європейських освітніх систем.

Перспективи дошкільної освіти України полягають у розв'язанні низки завдань щодо її вдосконалення в напрямі забезпечення відповідності до вимог часу без руйнування прогресивних ідей, трансформації усталених і позитивних основ, що виправдали очікування педагогів і дітей. Стратегію оновлення змісту дошкільної освіти, в частині її осучаснення передбачено концептуально-нормативним підґрунтям.

Ключовими документами, у яких визначено траєкторію оновлення змісту дошкільної освіти у дисертації розглядаємо Базовий компонент дошкільної освіти у його попередній і осучасненій редакціях (1999, 2012); Державну базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» у двох редакціях (2009, 2014), оскільки в них трансформація національної освіти простежується за різними напрямками, опираючись на компетентнісну парадигму. Означеними документами зумовлено реалізацію цілісного

підходу до розвитку дитини із урахуванням досягнень провідних учених, а також у руслі концептуально-методологічних засад забезпечення дошкілля України оновленим змістом освіти загалом.

На початку останнього десятиріччя XX століття ідеологічними орієнтирами визначення, конкретизації та структурування обсягу програми для кожної вікової групи укладалось у певну стратегію: актуалізувалась діяльність законодавчих органів із розробки відповідних документів у контексті тенденцій розвитку дошкільної освіти в європейських країнах і у світі; почасти знівельовано невідповідність між наявною системою освіти України і тими вимогами, які постали перед нею зі здобуттям незалежності; утвердження стратегії на духовне відродження українського народу.

На початку 90-тих років XX століття докорінні зміни торкнулися всіх освітньо-виховних проєктів і чинних програм щодо кореляції їхнього змісту із перспективами і можливостями, які постали за нових умов державотворення. Із другої половини 90-тих років XX століття вченими й практиками вже було підготовлено чимало тематичних авторських програм до кожного змістового розділу програм, рекомендованих Міністерством освіти України.

Функціонування дошкільної освіти в нових соціокультурних умовах вимагало оновленого законодавчо-нормативного забезпечення і після ухвали Базового компонента дошкільної освіти (1999, 2012), Закону «Про дошкільну освіту» (2001) та «Положення про дошкільний навчальний заклад» (2003) правове законодавчо-нормативне поле для реалізації тенденції докорінного оновлення змісту дошкільної освітньої галузі було сприятливим у тому числі і для програмотворення (програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина» (2003, 2012), «Дитина в дошкільні роки» (2004, 2011), «Моє довкілля» (2006), «Я у Світі» (2008, 2014) та ін.). За означеної доби стрімко збільшується кількість методичних посібників, а їхній зміст спрямовується на підвищення ефективності реалізації програм у роботі з дітьми усіх вікових груп.

У такому ж контексті розглянуто низку й інших тенденцій, що увиразнюють стратегію оновлення науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти: деполітизація та набуття національної й регіональної спрямованості науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти; диференційований та інтегрований підхід до його структурування; виховання і навчання дітей дошкільного віку на компетентнісній zasadі; домінування особистісно орієнтованого підходу до різних видів діяльності дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах.

Відповідно для сучасних тенденцій науково-методичного забезпечення дошкільної освіти обґрунтовано притаманні їм демократичність, динамічність та інтегративність, які вирізняються проєктивністю, визначаючи його напрями не лише на сучасному етапі, а й на перспективу. Вони демонструють перехід від традиційної освітньої моделі – до особистісно орієнтованої на єдиному пріоритеті – ідеї дитиноцентризму.

У руслі реалізації означеного вище втілено принцип варіативності програмно-методичного забезпечення Державного стандарту дошкільної освіти (2012) та компетентнісний підхід, у якому якнайповніше віддзеркалено сутність оновлення змісту освіти. Модернізацію її прикінцевої мети спрямовано на формування життєво важливих компетенцій кожного вихованця.

До напрямів модернізації дошкільної освіти України на початку ХХІ століття віднесено: укладання програм із включенням до їхнього змісту інваріантної та варіативної складових; цілепокладання освітньої програми у руслі цілісності змісту дошкільної освіти; конкретизація і збагачення засадничих принципів програм, які забезпечують їхнє функціонування як освітніх із організаційно-управлінською проєкцією педагогічного процесу дошкільних навчальних закладів; структурування програм на основі єдиних держаних вимог – інструктивно-методичний лист МОН України «Про розроблення програм для дошкільної освіти» (2013); оновлення функціонального призначення програм з метою забезпечення ефективного

розв'язання їхніх завдань; інтегрування новітніх педагогічних технологій у зміст розділів програм; упровадження педагогічних діагностик як обов'язкових у структурі програм.

Наукове обґрунтування концептуальних підходів до оновлення програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти зумовлено змінами в парадигмах освіти кінця XX сторіччя, що призвело до пошуків її нового змісту, обґрунтування нових підходів і диференціації методів. Послугування доробком попередніх років ускладнюється запозиченнями здобутків учених з інших галузей науки, а також неточностями визначень і понять, якими оперує сьогодні дошкільна освітня галузь: спостерігається транстермінологізація, ототожнення понять («освітня» і «навчальна» програма), нелогічно або нечітко класифіковано дидактичні категорії. Нами уточнено сутність поняття «освітня програма», у контексті предмета дослідження на основі застосування якісно-кількісного методу – контент-аналізу.

Інтерпретувавши результати контент-аналізу, уточнено зміст поняття «освітня програма» для дітей дошкільного віку: державний нормативний документ, у якому відповідно до державного стандарту дошкільної освіти визначено її мету, розкрито зміст та обсяг, які спрямовано на реалізацію навчальних, виховних і розвивальних завдань; формування знань, умінь і навичок дітей дошкільного віку з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Основний зміст другого розділу висвітлено в публікаціях автора [285; 289; 290; 291; 293; 301].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1 Шляхи удосконалення змісту дошкільної освіти

3.1.1 Вплив пошуково-дослідницької діяльності вітчизняних учених на удосконалення змісту дошкільної освіти та його науково-методичного забезпечення

У другій половині ХХ століття розвитком суспільного дошкільного виховання зумовлено широке коло проблем, які потребували і теоретичного дослідження, і практичного втілення. Оскільки, до кінця 50-тих років минулого століття об'єктивно все ще були відсутніми необхідні експериментальні дослідження, які б дотично до належного наукового рівня обґрунтовували зміст навчально-виховної роботи з дітьми у дитячому садку, яку здійснювали винятково на основі програмових документів.

До розробки актуальних проблем навчання і виховання дітей у дитячому садку залучалися практики-дослідники і вчені усіх п'ятнадцяти радянських союзних республік (українці, білоруси, казахи, литовці та ін.), що співпрацювали в тісній взаємодії із російськими, які окреслювали й очолювали напрями наукових пошуків, що розглядались передовими у руслі рішень комуністичної партії і радянського уряду. Взаємне вивчення досвіду дошкільного виховання, досягнень у теорії дошкільної педагогіки мало принципове значення для розробки єдиних підходів у дослідженнях актуальних проблем теорії і практики дошкільного виховання.

Приміром, дослідження наукових співробітників сектору дошкільного виховання Інституту теорії та історії педагогіки АПН РРФСР, які здійснювалися в 40-60-ті роки ХХ століття за керівництва О. Усової

(Р. Жуковська, В. Нечаєва, Л. Пен'євська, Є. Радіна, Є. Фльоріна), а також наукових співробітників інших інститутів АПН РРФСР (В. Ветлугіна, Є. Леві-Гориневська, Н. Сакуліна та ін.), викладачів кафедр дошкільної педагогіки Ленінградського державного педагогічного інституту ім. А. Герцена, Московського державного педагогічного інституту ім. В. Леніна (М. Коніна, О. Леушина, П. Саморукова, О. Сорокіна) і науковців Центрального дошкільного науково-методичного кабінету Міністерства освіти РРФСР (О. Соловійова та ін.), набули поширення на теренах усього географічного простору СРСР. Так, монографія Є. Фльориної «Образотворча творчість дітей дошкільного віку» (1956) стала безальтернативною і неухильно впроваджувалась у методику образотворчої діяльності дитячих садків для усіх республік, оскільки аналоги їй ще перебували на стадії пошуків.

До середини 50-тих років XX століття частково вже досліджено проблеми гри, трудового і морального виховання (З. Богуславська, Р. Жуковська, С. Левін-Щиріна, Д. Менджерицька, В. Нечаєва, О. Суровцева, О. Усова), а їхні результати було відображено в «Керівництві для вихователя дитячого садка» (1953).

Дослідження вікових психофізіологічних особливостей дітей, умов і закономірностей їхнього розвитку, а також обґрунтування впливу різних чинників на формування особистості в дошкільному віці (Б. Анан'єв, Л. Божович, П. Гальперін, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Лурія, Р. Натадзе, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.), здійснювались у різних наукових підрозділах країни.

У праці О. Леонтьєва «Розвиток психіки» (1959) (нагороджена Ленінською премією) представлено узагальнені результати багаторічних досліджень, які вплинули на зміни в градації вікових груп у дитячому садку, і враховано у «Програмі виховання в дитячому садку» (1962): перша група раннього віку, друга група раннього віку, перша молодша група, друга молодша група, середня група, старша група, підготовча до школи група

(сьомий рік життя). За керівництва М. Щелованова в Академії медичних наук СРСР було організовано розробку проблем виховання дітей раннього віку і по її завершенні увиразнено не лише завдання, зміст і засоби, а й методи фізичного, морального, емоційного, мовленнєвого, естетичного розвитку дітей у перші роки життя, обґрунтовано специфіку планування, організації і контролю за їхнім навчанням і вихованням, методику проведення різних видів дозвілля і творчої діяльності; схарактеризовано особливості роботи з дітьми та їхніми батьками в адаптаційний період та ін.

Результати проведених досліджень і узагальнення передового педагогічного досвіду докорінно вплинули на трактування ученими і практиками положень про те, що діти дво-трирічного віку потребують лише догляду та забезпечення певних санітарно-гігієнічних умов для життєдіяльності (повітря, світло, чистота тощо), які попередньо були обґрунтовані в працях Ю. Аркіна.

Дослідженнями вчених було доведено, що для повноцінного нервово-психічного розвитку дітей необхідним є створення відповідного предметного середовища, проведення організованих занять у формі гри, а також планування та організація тематичних видів діяльності, як-от: розвиток рухів, малювання, ліплення, аплікація, конструювання та ін.

Діти розвиваються лише за умови активного навчання та виховання, забезпечення спілкування із дорослими та однолітками, під час організації спеціальних занять із розвитку рухів, мовлення, формування сенсорики, проведення емоційних ігор тощо.

Дослідження вчених Н. Аксаріної, К. Бібанової, М. Кістяківської, Г. Ляміної істотно впливали на методологію навчально-виховної роботи з дітьми раннього віку включно до 60-70-тих років минулого століття. Оскільки в тогочасній зарубіжній педагогіці все ще широко побутувала думка про те, що для розвитку дітей раннього віку необхідно лише догляд, натомість систематичне виховання не є обов'язковим, радянські дослідники спростовували її на результатах різногалузевих досліджень. Задля того, щоб

такі погляди не набули утвердження у радянській педагогіці раннього віку, уже до середини 1960-х років навчання і виховання дітей інтенсивно досліджували у системі АПН РРФСР під керівництвом Є. Радіної: новим у дидактиці раннього віку стало посилення впливу дидактичних компонентів у іграх для дітей; на заняттях – з метою забезпечення ефективного розв’язання завдань їх розумового, мовленнєвого, художнього і фізичного розвитку.

Зростання мережі дошкільних закладів, посилення інтересу широкої громадськості до проблем дошкільного виховання загострювали увагу вчених до подальшого розвитку педагогічних і психологічних досліджень, які зумовлювались і ухвалою постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшення виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959) [157].

В інституті дошкільного виховання АПН РРФСР, зокрема в лабораторіях виховання дітей раннього віку, виховання дітей дошкільного віку, експериментальної дидактики, вікової психофізіології, естетичного виховання, фізичного виховання та ін., першочерговими поставали завдання з узагальнення накопиченого педагогічного досвіду з метою його наукового обґрунтування і прогнозування позитивних результатів на їх подальший розвиток.

Різні аспекти виховного процесу (насамперед у дошкільних закладах) і надалі потребували ретельного наукового вивчення задля створення на їхній основі нових ефективних методик навчання і виховання дітей, починаючи із раннього віку. У психолого-педагогічних дослідженнях 60-тих років ХХ століття, спрямованих на вивчення умов і закономірностей виховання та розвитку дітей, актуалізувалась розробка нових ефективних програм і методик їхньої реалізації в умовах сільських і міських дитячих садків, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду з різних напрямів виховання, у тому числі й у сім’ї.

Інститут дошкільного виховання як науковий центр для усіх дошкільних установ країни здійснював постійний зв'язок теорії із практикою, а його наукові досягнення набували практичного застосування спочатку в експериментальних, а надалі і в державних програмах навчання і виховання дітей дошкільного віку. Інститут забезпечував координуючий вплив, об'єднуючи, аналізуючи й оцінюючи весь обсяг наукових здобутків учених із проблем дошкільного виховання на теренах усієї радянської країни. Оскільки постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959) [157] не втратила своєї актуальності, перед ученими все ще стояли завдання створення комплексної програми виховної роботи з дітьми від раннього віку і аж до їхнього вступу на навчання до школи.

На основі багаторічних наукових досліджень та узагальнення досвіду виховної роботи в дошкільних закладах міської і сільської місцевості її було створено як перший в історії дошкільної педагогіки програмно-методичний документ. У ній було визначено основний зміст і форми виховання дітей від раннього дитинства до вступу в школу. За цією програмою працювали до середини 80-тих років минулого століття всі дитячі садки Радянського Союзу, про що було зазначено в дисертації (підрозділ 1.3). Аналогічна програма в Україні (1964) враховувала національні особливості країни, специфіку розвитку дитячих установ у республіці, а її зміст було спрямовано на усунення виявлених недоліків у навчально-виховній роботі за попередніх років.

Лабораторія виховання дітей раннього віку за керівництва Є. Радіної спільно з Інститутом педіатрії АМН СРСР і кафедрою фізіології розвитку та виховання дітей Центрального ордена В. Леніна інституту удосконалення лікарів розробила для цієї програми розділ з виховання дітей раннього віку (частина «Програми виховання в дитячому садку» (1962)). Упровадження програми в ясла-садки сприяло вдосконаленню змісту і форм педагогічної

роботи з дітьми раннього віку, усуненню розбіжностей між змістом і методами виховання в ясельних і дошкільних групах дитячих садків.

У програмі чітко визначено завдання, зміст і методи роботи з дітьми кожної вікової групи. Надалі співпрацівники лабораторії виховання дітей раннього віку НДІ дошкільного виховання АПН СРСР у співдружності з іншими науковими установами країни розробили актуальні питання педагогіки раннього віку. А саме: організація занять, активізація пізнавальної діяльності малюків, формування позитивного емоційного ставлення до дорослих і однолітків, становлення та розвиток предметної, ігрової діяльності та ін.

У зазначені роки вченими було вже обґрунтовано провідну для дошкільного віку діяльність – гру, форми її організації, особливості педагогічного керівництва на заняттях і у вільний час. Відповідно були відкориговані розділи програми щодо виховання дітей старшої та підготовчої до школи груп: включено окремий розділ «Праця»; для підготовчої групи введено навчання елементів грамоти та арифметики; програмовими вимогами передбачалось розвивати працьовитість дітей, формувати їхні уміння діяти за вказівкою педагога і самостійно, що розглядалось важливою запорукою для подальшого успішного їх навчання в школі [145].

Упровадженням програми (1962) у практику суспільного дошкільного виховання зумовлено істотне підвищення якості навчально-виховної роботи в дитячих садах на основі забезпечення тісного зв'язку між змістом програм різних вікових груп та наступності у вихованні дітей раннього, дошкільного й молодшого шкільного віку. Загалом поліпшувалась підготовка дітей до успішного навчання у школі.

У лабораторіях Інституту дошкільного виховання АПН РРФСР та в інших наукових установах Радянського Союзу було розгорнуто активну науково-дослідницьку роботу не лише в галузі дошкільної педагогіки, а й дитячої психології та фізіології дошкільного дитинства.

Так, в Інституті дошкільного виховання проведено фундаментальні дослідження генези пізнавальної діяльності в ранньому віці (А. Фонарьова та ін.), закономірностей фізичного виховання (М. Кістяківська), особливостей дошкільного навчання і його впливу на розумовий розвиток дитини (Л. Венгер, М. Поддьяков та ін.), формування моральних уявлень, почуттів і звичок дітей (Т. Маркова, В. Нечаєва), взаємозв'язку навчання та самостійної художньої творчості в процесі естетичного виховання дошкільників (Н. Ветлугіна, І. Держинська) дитячої гри та її впливу на моральне і розумове виховання дитини (Р. Жуковська, О. Усова та ін.).

Унаслідок інтенсивної розробки проблем трудового виховання дошкільників наприкінці 60-тих років ХХ ст. доведено взаємозв'язок між самостійною дитячою працею та ознайомленням дітей із трудовою діяльністю дорослих (Р. Буре, В. Логінова, В. Нечаєва та ін.), а зміст відповідних розділів програм було не лише переглянуто, а й збагачено інформацією про актуальні професії дорослих, їхнє значення для суспільного прогресу.

Результати досліджень активно використовувались у змісті програми виховання в дитячому садку 1969 року видання. Задля її вдосконалення було враховано вимоги до дітей-першокласників: сформовану фізичну та розумову працездатність, розвинуті складні форми аналітико-синтетичної діяльності; опанування вищим рівнем розвитку морально-вольових якостей. Від шестирічок у попередніх редакціях програм (1962; 1964) цього не вимагалось.

Приміром, у новій програмі в розділі фізичного виховання дошкільників уже було використано результати досліджень різних наукових установ СРСР. Зокрема, Н. Тереховою обґрунтовано, що фізичне виховання в дитячому садку слугує охороні й зміцненню здоров'я дитини, удосконаленню функцій дитячого організму й підвищенню його працездатності; фізичне виховання сприяє повноцінному фізичному розвитку дітей, своєчасному формуванню їхніх рухових умінь і якостей, розвитку інтересів до різних

видів рухової активності, формуванню морально-вольових якостей особистості [179, с. 121].

Задля вирішення означених завдань у руслі здійснених досліджень в дитячому садку за необхідне стало створення сприятливих гігієнічних умов, забезпечення дбайливого догляду за дітьми, організація для них доцільного режиму дня, раціонального харчування, достатнього перебування на свіжому повітрі, а також систематичного проведення загартовуючих процедур. Особливу увагу, відповідно до дослідження, було приділено вихованню гігієнічних навичок дітей, що загалом позитивно вплинуло на зміст програми та забезпечення її реалізації відповідними матеріалами.

Особливо важливого значення набули результати досліджень Т. Осокіної з розвитку рухів дитини. На їхній підставі було запропоновано проведення спеціальних занять, рухливих ігор, обов'язкової ранкової гімнастики, спортивних розваг, а також системи спеціальних фізичних вправ, які спрямовувались на формування розвитку їхнього чуття рівноваги, точності окоміру, координації й спритності рухів, починаючи з першого року життя, певних рухових навичок дітей [179].

Одержані результати дослідження було дозволено закласти в програму в режим дня для дітей різних груп дитячого садка із урахуванням відповідних лікарсько-гігієнічних вимог та вікових особливостей дітей.

Чільне місце в програмі відведено розумовому вихованню дітей і передбачалось їх поступове ознайомлення із доступними для їхнього розуміння явищами у світі природи й суспільному житті, а також формування правильних уявлень про них.

Перед вихователями постала низка завдань: ознайомлення кожної дитини із довкіллям, розвиток її сприйняття, пам'яті, мислення, формування мови, певного й адекватного ставлення до різних аспектів дійсності. Під час укладання цього розділу програми було враховано результати досліджень з дошкільної дидактики, які здійснили В. Аванесова, О. Леушина, Н. Сакуліна, Л. Пен'євська, Б. Хачапуридзе та інші відомі учені.

Унаслідок дидактичних досліджень, які були завершені на той час за керівництва О. Усової, у програму дитячого садка, окрім ознайомлення з навколишнім, у повсякденні спостереження, прогулянки, ігри й трудову діяльність уведено вимогу щодо неухильного проведення систематичного навчання дітей на заняттях задля збагачення їхнього досвіду і сприяння підвищенню рівня їх розумового розвитку, а також підготовки до навчання у школі.

Знання навколишньої дійсності рекомендовано було розпочинати із формування відчуттів і сприймань дітей. Для забезпечення повноцінного розумового розвитку дитини вченими рекомендовано активно формувати сенсорні процеси.

Відтак, під час розробки програми значну увагу уже приділено змісту і організації різних форм сенсорного виховання, яке спрямовували на розвиток слухового, зорового, дотикового і кінестетичного сприйняття дітей. Укладачами програми використано результати психологічних (О. Запорожця, Л. Венгера, Я. Неверович), педагогічних (О. Усової, М. Поддьякова, Н. Сакуліної) досліджень з вивчення закономірностей розвитку сприйняття в дошкільному віці й обґрунтовано вплив навчання і виховання на ці процеси.

За результатами досліджень було доведено, що діти в дошкільному віці вже починають узагальнювати набуті враження і активно переходять від сприйняття –до мислення. Відповідно програмою визначалися завдання для вихователів: у процесі навчання не тільки розвивати сприйняття і пам'ять дітей, а й формувати їхні найпростіші інтелектуальні процеси.

Згідно з даними Л. Венгера, В. Давидова, Д. Ельконіна, М. Поддьякова, Ф. Сохіна та інших учених-дослідників, які вивчали закономірності розумового й мовленнєвого розвитку дошкільників, було доведено, що діти цього віку за умови цілеспрямованого навчання починають виокремлювати часткове і загальне в навколишній дійсності, орієнтуючись на істотні властивості спостережуваних об'єктів.

Здійснені в цьому руслі психологічні праці стимулювали педагогічні дослідження Р. Жуковської, О. Леушиної, Н. Сакуліної та інших учених, за результатами яких збагачено зміст програми із ознайомлення дітей з навколишнім; із формування елементарних математичних уявлень; із розвитку мови та ін.

Під час укладання змісту програми були враховані результати психологічних і педагогічних досліджень радянських учених про вікові психофізіологічні особливості дітей, які істотно впливали на засвоєння ними знань і умінь у дошкільному віці. Їхня сутність полягала в тому, що засвоєння відбувається ефективніше тоді, коли матеріали подаються в наочно-образній формі і діти мають можливість ознайомитися з ними не лише на основі пасивного споглядання і словесних пояснень, а й шляхом практичних та ігрових дій із відповідними предметами.

Особливого значення під час ознайомлення з природою було відведено організації діяльності дітей з догляду за рослинами і тваринами; їхній праці на ділянці дитячого садка; організації чергування в кутку природи, тощо.

Під час формування елементарних математичних уявлень важливого значення надавалось ознайомленню дітей із найпростішими вимірюваннями та маніпулюванню із наочними множинами, організації різних дидактичних ігор на пізнання величини, числа, форми та ін. [144].

У руслі зазначеного вище програмою передбачалося засвоєння дітьми такого обсягу знань і досягнення такого рівня мовленнєвого та розумового розвитку, які забезпечували б їх успішне навчання в школі.

У розділах програми чітко визначено завдання і зміст художнього виховання дітей у дитячому садку, що мало суттєвий вплив не тільки на естетичне, а й на розумове та моральне виховання і розвиток. Завдання естетичного виховання було чітко окреслене за розділами досліджень і полягало в навчанні дітей сприймати прекрасне в житті і в мистецтві, формуванні найпростіших навичок образотворчої, музичної та інших видів

художньої діяльності дітей, розвитку їхнього естетичного смаку й художніх здібностей.

Предбачалося проведення різного типу ігор та занять, на яких діти могли слухати музику, вірші, казки й художні розповіді, малювати, ліпити, аплікувати, співати, танцювати, грати на музичних інструментах, драматизувати, читати вірші й ін. [144].

На противагу широко поширеним у зарубіжній педагогіці і психології поглядам, згідно з якими художня здатність є вродженою і розвивається спонтанно, незалежно від педагогічних впливів на дитину, дослідження радянських психологів (О. Леонтьєв, Б. Теплов та ін.) і педагогів (Н. Ветлугіна, Н. Сакуліна, Є. Фльоріна та ін.) принципово їх заперечували, їхні атори доводили на експериментальних даних, що така здатність формується в сенситивному періоді дитинства. Для їхнього формування істотний вплив мають умови життя дитини, особливості її діяльності та організація виховання.

Отож, на відміну від системи «вільного виховання», спрямованої винятково на самовираження можливостей, нібито властивих дитині від народження, програма радянського дитячого садка чітко формулювала перед вихователем низку завдань. А саме: активно і послідовно знайомити дітей із доступними для їхнього розуміння творами музики, живопису, літератури; розвивати їх музичний і поетичний слух; зорове сприйняття; виробляти навички малювання, співу, виразного читання і на цій основі формувати естетичний смак і художні здібності.

Вимоги щодо систематичного навчання з естетичного виховання не заперечували різні форми організації художньої самодіяльності й творчості кожної дитини.

На основі здійснених досліджень радянські педагоги (Н. Ветлугіна, Н. Сакуліна) дійшли висновку про те, що не варто протиставляти навчання і творчість дитини; між ними існує неподільний взаємозв'язок; необхідною є певна основа, отож дитину необхідно навчати елементарних навичок, щоб

вона змогла розгорнути свою творчу активність. З іншого боку, ефективність навчання, його розвивальний вплив значною мірою залежать від ситуацій у творчості, самодіяльності, яку здійснює дитина в процесі засвоєння нового матеріалу.

Таким чином, програмою передбачався час, спеціально відведений для дитячої самодіяльності: у малюванні, музиці, драматизації тощо. Для вихователя були розроблені вказівки щодо педагогічного керівництва художньою творчістю дітей у різних групах дошкільного віку.

На особливу увагу згідно з програмою, заслуговувало моральне виховання дітей, адже у дошкільному віці вони опановували найпростішими нормами поведінки; започатковувалось формування моральних якостей їхньої особистості [144].

У програмі було вміщено вимоги щодо постійного вироблення навичок культурної поведінки дітей, виховання їхніх моральних уявлень, почуттів і звичок; формування правильних міжособистісних взаємин на різних щаблях дошкільного дитинства.

Зазначалося, що під час ознайомлення з навколишнім світом та організації діяльності вихователь повинен встановити з дітьми емоційний контакт і взаєморозуміння; виховувати повагу до дорослих і дружні стосунки із однолітками; формувати вміння гратися і працювати спільно, допомагаючи один одному, керуючись не лише своїми особистими прагненнями і зацікавленнями, а й спільною метою колективу, потребами дорослих і дітей. Наголошувалося на необхідності виховувати скромність, правдивість, доброзичливість дітей до людей, прагнення до доброго, прекрасного і зневагу до злого й негативного [144].

Велику увагу було приділено розвитку любові дітей до рідної країни, до свого народу, поваги до представників інших народів, інших національностей. В основу цього розділу покладались ідеї, а також результати педагогічних і психологічних досліджень Ф. Левін-Щиріної, Я. Неверович, В. Нечаєвої, Л. Пен'євської, Т. Репіної, О. Суровцевої, та ін.,

які довели важливий вплив на моральне виховання дітей їхніх моральних уявлень [179, с. 122].

Відтак, програмою було рекомендовано вихователю вже у перші роки життя дитини формувати правильне розуміння добра, що таке погано; чому слід чинити так, а не інакше; яке позитивне чи негативне значення мають певні вчинки для самої дитини і для оточуючих її людей.

До важливих відносимо положення радянських психологів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), про те, що засвоєння досвіду, формування моральних якостей особистості відбувається в процесі діяльності суб'єкта. Для того, щоб моральні вимоги перетворювалися у внутрішні мотиви поведінки дитини, необхідною є моральна практика, вправляння у моральних учинках.

У програмі вирішального значення з формування практичного морального досвіду дитини надавалося колективним іграм і заняттям, у яких діти за керівництва вихователя об'єднувалися для досягнення спільних цілей; привчалися до співпраці, взаємодопомоги; справедливого розв'язання конфліктів; підпорядкуванню ухваленим певним правилам поведінки (їх дотримання необхідне для досягнення успіху в спільній діяльності).

Глибокі дослідження соціально-педагогічних проблем виховання дітей дошкільного віку в сім'ї, його взаємозв'язку із суспільним вихованням започатковано за 70-80-тих років ХХ століття Т. Марковою в Інституті дошкільного виховання. Отримані результати матеріалів дослідження лягли в «Програму виховання в дитячому садку» (1975): було втілено окремі дані про розвиток і конкретизацію завдань із виховання дітей дошкільного віку в умовах співпраці педагогів із батьками. Укладачі програми і надалі спиралися на положення про те, що всі діти володіють різними можливостями і за відповідних умов здатні досягати високих результатів у загальному розвитку. Вирішальне значення для нього мало виховання, розпочате вже із перших років життя дитини [179, с. 248].

Дослідженнями вчених Інституту дошкільного виховання АПН СРСР було доведено, що найінтенсивніше розвивалися різні практичні, розумові, художні здібності; формувалися найважливіші моральні якості; закладалися основи особистості майбутнього громадянина.

Відповідно до цього в загальних принципових положеннях програми радянського дитячого садка визначалися зміст і завдання широкої загальновиховної роботи, яку повинен був виконувати вихователь у процесі ігор, занять, доступної для дітей дошкільного віку трудової діяльності, що спрямовувалася на навчання елементарних умінь і навичок; на розвиток розумових і художніх здібностей; на виховання працьовитості, поваги до дорослих, колективізму, любові до рідного краю і радянського народу.

Під час розробки програми, особливо у визначенні змісту виховної роботи в підготовчій до школи групі дитячого садка, велику увагу приділено підготовці дітей до навчання. У працях учених-психологів за цього періоду обґрунтовано важливість і доведено шляхи формування основних компонентів психологічної готовності дошкільників до школи – мотиваційної, розумової, емоційно-вольової (В. Котирло, НДІ психології УРСР); поглиблено досліджено формування реалістичних уявлень дітей про живу і неживу природу (Т. Ковальчук, Н. Лисенко Рівненський педінститут; Г. Лоза, НДІ педагогіки УРСР; Л. Міщик, Запорізький педінститут) [5, С. 37].

Отож перехід дитячих садків Радянського Союзу до роботи за новими програмами (1975), укладеними співпрацівниками НДІ педагогіки УРСР, дав позитивні результати. У дослідженнях 1970-1980-тих років за допомогою спеціально розроблених діагностичних методик було виявлено, що семирічні діти, приходячи із дитячого садка до школи, досягають вищого рівня фізичного, розумового, морального й естетичного розвитку, аніж у минулі роки.

У перспективних планах науково-дослідницької роботи НДІ педагогіки УРСР, кафедр дошкільної педагогіки педагогічних інститутів дослідження здійснювали за такими напрямками: шляхи реалізації програми в

дитячому садку (Л. Артемова); розумове виховання у процесі навчання (О. Грибанова, З. Лебедева); розвиток мови (Н. Савельєва); виховання і розвиток дошкільників у процесі ознайомлення з природою (Н. Яришева); соціально-психологічне вивчення міжособистісних стосунків (Л. Артемова); виховання пізнавальної і вольової активності особистості (О. Булатова); фізичне виховання і розвиток (Т. Дмитренко); розвиток дошкільників засобами музичного мистецтва (Р. Зінич-Слепова) [5, С. 39].

Дослідженнями щодо комплексного підходу до реалізації програмних завдань (Л. Артемова, Н. Кудикіна, В. Павленчик, І. Школьна, НДІ педагогіки УРСР) було доведено ефективність широкого використання апробованих методів з ознайомлення дітей з навколишнім; розвитку мовлення і зображувальної діяльності та ін. [4, С. 2].

За допомогою обґрунтованих методів можна було уже водночас розвивати різні сторони мовлення, зображувальні та конструкторські вміння й формувати уявлення та образи, які спонукали дітей до втілення взірців моральної поведінки у грі, праці, читанні.

Таким чином, визначені педагогічні умови і специфічні шляхи комплексного формування суспільних уявлень, морально вмотивованих взаємин та втілення їх під час невимушеного спілкування дітей, раціональне поєднання навчання із грою надавало можливості успішно розв'язувати програмові завдання.

Комплексний підхід до означених проблем спонукав викладачів Запорізького педагогічного інституту до вивчення питань формування краєзнавчих уявлень дітей (Г. Григоренко); уявлень про працю колгоспників (В. Сафронова), розвитку позитивних взаємин (К. Щербакова, А. Фролова) та ін. [4, С. 2].

З метою забезпечення ефективного впровадження програми у практику навчально-виховної роботи дитячих садків, необхідним стало забезпечення вихователів відповідними методиками дошкільного навчання і виховання. З цією метою співробітники Інституту дошкільного виховання

АПН СРСР, ґрунтуючись на результатах досліджень 1970-х років, розробили методичні посібники та рекомендації із різних напрямів виховання: фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового виховання в дитячому садку і в родині (додаток В).

Удосконалення фізичного виховання набуло першочергової ваги. Виходячи із анатомо-фізіологічних особливостей дитячого організму, особливостей фізичного й нервово-психічного розвитку дітей раннього віку, вченими було обґрунтовано значення своєчасного й правильного фізичного розвитку дітей, розроблено рекомендації щодо організації догляду за ними (М. Алябаєва, НДІ медичних проблем фізичної культури УРСР); вивчено специфіку фізичної культури дітей 3-7 років, зокрема її завдання, засоби й методи; розроблено методику навчання дітей означених вікових груп вправ з основної гімнастики, спортивного змісту та рухливих ігор; було опрацьовано рекомендації з формування правильної постави, загартування й профілактики плоскостопості (Е. Вільчковський, Центральний інститут удосконалення вчителів УРСР) [4, С. 3].

Такий науковий досвід було закладено, починаючи зі змісту «Програми і методичних настанов виховання дітей у дошкільному закладі» 1975 року.

Наприкінці 80-тих років ХХ століття значну увагу приділено проблемі залучення дітей дошкільного віку до спорту: розроблено програмовий зміст, методику й систему спортивних вправ та розваг задля забезпечення своєчасного фізичного розвитку дитячого організму. Однією із ключових проблем у практиці дошкільних закладів постало питання про створення оптимального рухового режиму, що стало предметом окремого вивчення вченими України. Ними визначено основні принципи побудови активного рухового режиму, доведено його зв'язок із розумовою працездатністю (Т. Дмитренко).

У «Програму виховання в дитячому садку» було закладено навчання дітей ходьби на лижах та їзди на двоколісному велосипеді – з 4-х років;

плаванню – із 5-ти років; бігу на ковзанах – із 6-ти років. Дослідженням впливу занять у групах фігурного катання на організм дітей дошкільного віку доведено, що в такі групи дітей можна зараховувати вже із 5-ти років [179, с. 104].

Вивчення емоційних процесів засвідчувало їх позитивний вплив на моральний розвиток дітей; на формування позитивних взаємин із ровесниками. Саме емоції, здійснюючи свою орієнтуючу і регулюючу функції, сприяють тому, що діти не лише опановують певними правилами поведінки, а й прагнуть їх дотримуватися.

У практиці гуманного ставлення до інших розвиваються дійові моральні уявлення дошкільника і його ціннісно-особистісні властивості. Окрім статей, означені проблеми були представлені в колективній монографії Л. Артемової «Моральне виховання дошкільників» (1974) [4, С. 2].

Взаємозв'язок сім'ї із дошкільним закладом було визначено як одну з головних передумов успішного здійснення завдань комуністичного виховання молодого покоління. Вивчення психологічних аспектів сімейного виховання спонукало співробітників НДІ психології УРСР за керівництва Т. Титаренко до виявлення особливостей розвитку особистості дитини за умов різного домашнього виховання: родинний затишок у поєднанні з розумною вимогливістю, що породжувало позитивне ставлення дитини до навколишнього, до інших людей і створювало підґрунтя для формування соціально значущих рис [4, С. 3].

У світлі здобутих психологами результатів очевидною постала важливість забезпечення якнайтіснішої єдності між суспільним і сімейним вихованням.

Таким чином, співдружність батьків із педагогами визначено працівниками лабораторії пріоритетним напрямом для дослідження, згодом було підготовлено спільно із Республіканським учбово-методичним кабінетом дошкільного виховання рекомендації щодо підвищення

ефективності роботи дошкільних закладів із батьками. Загалом це націлювало на вдосконалення реальних форм співпраці і пошуків нових. Педагог, який умів будувати взаємини із дорослими членами сімей своїх вихованців, не лише належно впливав на дитину, а й виконував важливу соціальну функцію – педагогізацію сім'ї, що було доведено в розробках С. Кулачківської, Г. Люблінської та ін.

Завдяки науковим дослідженням українських учених було внесено зміни до змісту навчально-виховної роботи в дошкільних закладах; уточнено шляхи забезпечення єдності та вдосконалення методів і прийомів навчання і виховання; реалізації програмових вимог згідно з «Програмою і методичними настановами виховання дітей у дошкільному закладі» (1975).

Чільне місце за означеного періоду належить дослідженням з методики розвитку мовлення дітей раннього і дошкільного віку вченими НДІ педагогіки УРСР, Київського, Запорізького, Слов'янського педагогічних інститутів.

Згодом «Програму виховання в дитячому садку» (1979, перевидання УРСР) доповнено навчанням дітей грамоти, запровадженням вивчення букв усього алфавіту; конкретизовано та розподілено поквартально програмовий зміст навчання дітей читання (А. Богуш, Н. Зеленко, Н. Орланова); доведено значення мовної підготовки дошкільників у навчанні першокласників (А. Іваненко, Запорізький педінститут); особливості використання дидактичних ігор з метою розумового й мовного розвитку дітей; увиразнено вплив художньої літератури на виховання старших дошкільників та молодших школярів (Є. Лукіна, Київський педагогічний інститут, М. Долгова, А. Лещенко, Рівненський педінститут); необхідність дотримання єдиних педагогічних принципів у навчанні російської мови у підготовчих класах загальноосвітньої школи і в підготовчих групах дитячого садка (К. Назаренко) [4, С. 3].

Першочергової ваги набула проблема наступності в роботі дошкільного закладу із школою. Комплексно, у різних аспектах її досліджено

співпрацівниками кафедр дошкільної педагогіки, психології, початкового навчання, гігієни Київського, Рівненського і Запорізького педагогічних інститутів. Зокрема, З. Борисова теоретично обґрунтувала основні принципи забезпечення наступності між дитячим садком та школою в трудовому вихованні.

Відповідно до завдань «Програми виховання в дитячому садку» (1979, УРСР) опрацьовано заняття і вправи з підготовки руки дитини до письма в першому класі. Система роботи включала зорові й слухові диктанти, дидактичні ігри для розвитку довільної уваги дітей, пам'яті, орієнтації в просторі, а також координації рухів, окоміру; доведено вплив малювання на навчання дітей (Р. Афанасьєва, Л. Скиданова). З урахуванням вимог типової програми підготовчої до школи групи та перспектив переходу дітей на шкільне навчання, починаючи із шестирічного віку, систематизовано рекомендації щодо формування початкових математичних уявлень (О. Грибанова, К. Щербакова).

НДІ педагогіки та НДІ психології УРСР спільно з кафедрами дошкільної педагогіки та психології Київського, Рівненського, Слов'янського педагогічних інститутів було розроблено науково обґрунтовану систему занять та методичні рекомендації до всіх розділів «Програми виховання в дитячому садку» (1979), а також видання методичних посібників під рубрикою «Бібліотека дошкільного працівника»; вперше на допомогу вихователям розроблено систему планування навчально-виховної роботи з дітьми; спільно з кіностудією науково-популярних фільмів випущено діафільми, навчальні кінофільми, фонохрестоматії та ін. [29, С. 6].

В УРСР за 1975-80-тих років було розроблено понад 40 методичних і наочних посібників, опубліковано десятки статей на допомогу педагогам у практичній роботі, які сприяли підвищенню їх фахової майстерності. Науковці використовували найрізноманітніші форми впровадження результатів досліджень у практику. Вони були активними учасниками всіх республіканських науково-практичних конференцій, семінарів і нарад

дошкільних працівників, організованих за ініціативи Управління дошкільного виховання МО УРСР, Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання МО УРСР, Республіканської секції дошкільного виховання Педагогічного товариства УРСР. Вчені систематично читали лекції та проводили практичні заняття для дошкільних працівників у Центральному та обласних інститутах удосконалення учителів [4, С. 3].

На початку 80-тих років XX століття в Українській РСР було створено «Програму та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку» (1981) за наукової редакції Л. Артемової та А. Богуш і відповідно розроблено методику морально-етичного виховання дітей дошкільного віку, яка стала частиною великої комплексної програми «Від 4 до 17 років» як результат скоординованих зусиль великого колективу учених і практиків (Міністерства освіти УРСР, НДІ педагогіки та психології УРСР, Київського, Рівненського педагогічних інститутів). У ній уточнено зміст роботи з виховання основ громадянськості дітей, культури їхнього спілкування з дорослими та однолітками, прищеплення їм навичок організованості, дисциплінованості та правильної поведінки в колективі [4, С. 2].

Ефективні результати одержано внаслідок упровадження комплексу методів навчання, розроблених ученими (В. Ждан, НДІ педагогіки УРСР) для розвитку самостійної художньої діяльності дітей. Установлено, що раціональне поєднання ознайомлення з навколишнім у повсякденному житті та на заняттях образотворчою діяльністю із самостійним виконанням виробів із різних матеріалів у вільний від занять час сприяє формуванню творчих здібностей дітей, їх художнього смаку, зображувально-виконавчих умінь та навичок.

Уточнено зміст і методику окремих занять із конструювання й аплікації для дітей середньої і старшої груп, визначено тематику виробів для самостійного індивідуального та колективного виготовлення, розроблено

рекомендації щодо забезпечення належних умов і правильного керівництва цією діяльністю дітей.

Вивчення змісту й методів навчання дошкільнят елементарних основ зображувальної діяльності сприяло конкретизуванню умов задля активізації дитячої творчості та опануванню змістом образотворчої грамоти й педагогічних умов її засвоєння (В. Котляр, Запорізький педагогічний інститут).

На основі наукових досліджень унесено істотні корективи до змісту «Програми виховання та навчання дітей в дитячому садку» (1986). Уперше в історії дошкільного виховання в країні було виокремлено самостійні розділи: «Розвиток мови», «Ознайомлення дітей з явищами суспільного життя», «Художня література», а також виділено для них відповідні заняття [226].

У центрі уваги наукового пошуку кінця 80-тих – початку 90-тих років ХХ століття вже перебували проблеми оптимізації освітньої роботи в дитячому садку з метою підготовки дітей до школи; морально-етичне виховання дошкільнят; розвиток дитячої свідомості і почуттів як основи формування ставлення дошкільника до навколишнього світу та ін. Вчені УРСР докладали всіх зусиль, щоб забезпечити гідний внесок у теорію і практику виховання нової людини – будівника комунізму.

Таким чином, у другій половині ХХ століття упровадження результатів науково-дослідницької роботи до змісту програмно-методичного забезпечення дошкільних навчальних закладів здійснювалося під гаслом «наука – практиці». Співпрацівники науково-дослідних інститутів дошкільного виховання АПН СРСР опиралися на єдину методологічну позицію, яку було експериментально перевірено в численних дослідженнях, щодо винятково важливого впливу навчання і виховання на розвиток дитини; значення специфічної діяльності, яка його забезпечує за умов урахування індивідуальних можливостей і особливостей у зоні її найближчого розвитку. Ученими було доведено, що в умовах спеціально організованого розвивального навчання і виховання

виявляються потенційні можливості кожної дитини, на основі яких слід передбачати шляхи формування її як особистості.

Результати наукових досліджень представлено в програмних, навчально-методичних, практичних посібниках і рекомендаціях для фахівців дошкільного виховання впродовж досліджуваного нами періоду, які відображено в додатках М та М1.

3.1.2 Інтегрування зарубіжних педагогічних технологій у зміст дошкільної освіти України

Функціонування дошкільної освіти на рівні вимог до її якості в руслі сучасних тенденцій забезпечується врахуванням логіки її поетапного і перманентного розвитку й за умови відповідного супроводу програми методичними матеріалами. На підставі аналізу джерелознавчого масиву дослідження матеріалів доходимо висновку про те, що в науці та практиці дошкільної освіти склалася система укладання програмно-методичного забезпечення, яку пропонуємо схарактеризувати за такими вимірами: а) урахування напрацювань за результатами психолого-педагогічних досліджень; б) узагальнення і впровадження здобутків вітчизняних педагогів-практиків; в) творче переосмислення та інтерпретація зарубіжної теорії і практики, інтегрування її доробку у зміст дошкільної освіти України.

По цьому в дослідженні спиралися на підходи вітчизняних учених (Н. Абашкіна, Л. Гриневич, В. Деркач, О. Івашко, Н. Мельник, Н. Ничкало, Л. Пуховська, З. Хало та ін.) до трактування механізмів перенесення теоретичних матеріалів у реальний процес освіти: вони передбачають теоретичне обґрунтування, розробку та експериментальну перевірку дидактико-розвивального супроводу досліджуваного явища із подальшим упровадженням одержаних результатів задля забезпечення якості дошкільної освіти в руслі реалізації чинних програм.

Узагальнення і впровадження здобутків педагогів-практиків у навчально-виховний процес дошкільних закладів України передбачає, передусім, ґрунтовне оволодіння технологією реалізації традиційних методик, практичними вміннями і навичками моделювання варіативного та інваріантного компонентів дошкільної освіти, а також опанування авторськими методиками, ухваленими для впровадження.

Творче переосмислення та інтерпретація доробку зарубіжної теорії та практики, що набуло актуальності наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, спрямовувались на ефективне використання поширених технологій у галузі дошкільної освіти в інших країнах, оскільки результати їхньої реалізації стали очікуваними для учених і практиків українського довкілля.

На підставі такого підходу до укладання науково-методичного забезпечення в перші десятиліття ХХІ сторіччя в Україні вже об'єктивно створювали сприятливі умови для оптимізації дошкільної освіти, удосконалення її якості в дошкільних навчальних закладах незалежно від їхнього типу та форми власності.

Прагнення України до повноправного членства в європейській спільноті на всіх рівнях соціокультурного й політико-економічного життя аналогічно стало очевидною спонукою для фахівців у галузі дошкільної освіти щодо необхідності поетапного впровадження зарубіжних стандартів в освіту України загалом і в її першу ланку – дошкільну освіту – зокрема. Розширення кордонів міжнаціонального співробітництва в межах європейського та інших континентів, особливо запровадження до наукового обігу поняття «європейський освітній вимір», стало поштовхом для вдосконалення науково-методичного забезпечення дошкільної освіти в її актуальних вимірах: зміст і якість.

Теоретико-методологічними засадами означених процесів міжнародного співробітництва стали такі: утвердження пріоритетів національних інтересів; збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації; миротворча спрямованість міжнародного співробітництва; системна і

взаємовигідна взаємодія; толерантність в оцінюванні надбань освітніх систем зарубіжних країн та їхній адаптації до потреб національної системи освіти [275].

Наукове обґрунтування технології інтегрування здобутків різних європейських країн у дошкільну освіту України у руслі європеїзації її основних складників, які є дотичними до предмета нашого дослідження, представлено в наукових працях низки вчених: О. Добош – організація та керівництво педагогічною просвітою батьків дітей дошкільного віку на Закарпатті в контексті розвитку європейської педагогічної думки; Л. Зданевич – характеристика системи підготовки фахівців у галузі дошкільної освіти в країнах Східної Європи і пострадянського простору; М. Лещенко – аналіз європейського виміру освіти і його вплив на розвиток національних освітніх систем; Н. Лисенко – специфіка етнічної соціалізації дошкільників в європейському контексті сучасної педагогіки; нові підходи до організації методичного забезпечення педагогічного процесу в ДНЗ у руслі європейських освітніх інновацій; освітні орієнтири і досягнення дошкільного виховання у країнах євроспільноти: перспективи для творчих запозичень педагогами України; О. Лугіна – характеристика досвіду Польської Республіки з організації дошкільної освіти та окреслення шляхів його творчого запозичення; Г. Рего – організація інклюзивної освіти в угорських дошкільних навчальних закладах, проектування можливостей використання їхнього досвіду роботи в сучасних дошкільних навчальних закладах України; Н. Мельник – аналіз організаційно-педагогічного забезпечення професійної підготовки фахівців дошкільної освіти в країнах Західної Європи; М. Олійник – регулювання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в країнах Східної Європи; Т. Поніманська – аналіз науково-практичного потенціалу зарубіжних педагогічних концепцій дошкільної освіти XX століття та ін.

Результати аналізу доробку вчених України щодо європейського виміру змісту та якості дошкільної освіти спрямовується на оптимальне і

гармонійне використання творчих зарубіжних напрацювань на національному й регіональному рівнях за умов розбудови її європейського вектора [139, с. 63].

В останнє десятиліття ХХ століття в у першому десятилітті ХХІ сторіччя особливо увиразнилася невідповідність між дошкільною освітою України та вимогами й запитами до її змісту, що розглядаємо об'єктивними підставами сучасного етапу її реформування: його зміст спрямовано на забезпечення відповідності із новими досягненнями вчених на підставі здійснених ними психолого-педагогічних досліджень.

Таким чином, науково-методичним забезпеченням передбачалось не лише конкретизувати зміст освіти дошкільників різного віку, а й обґрунтувати доцільність упровадження різних інноваційних, у тому числі й зарубіжних, технологій задля успішного розв'язання її складних завдань.

Успішному розв'язанню вищезазначених орієнтирів слугував принцип варіативності. Його спрямовували на визнання й утвердження різних підходів до моделювання педагогічного процесу на рівні паритетності та плюралізму, які перманентно розвивалися і внаслідок цього вдосконалювалися.

Відтак в Україні започатковується відкриття дошкільних навчальних закладів інноваційного типу. Діяльність із дітьми спирається на визначальні принципи новітності та альтернативності підходів до добору змісту, форм, методів і засобів їхнього навчання та виховання. Саме так уможлиблюється реформування не тільки типів дошкільних навчальних закладів, а й змісту освітніх технологій їхньої діяльності.

До наступного процесу на шляху реформування дошкільної освіти відносимо мінливість її методології в руслі відомих концепцій навчання і виховання дітей у різних європейських країнах. Вони стали доступними для аналізу, осмислення і творчого впровадження в дошкільний простір України із започаткуванням його євроінтеграційних змін.

Із-поміж визнаних педагогічних концепцій, спрямованих на ранній розвиток дитини, вагомого поширення в Україні за зазначених років набула вальдорфська педагогіка. Унаслідок здійснених досліджень (А. Гастригіна – «Розвиток теорії вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця XIX – першої половини XX століття», О. Іонова – «Науково-теоретичні основи навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі за ідеями вальдорфської педагогіки», Л. Литвин – «Ідеї Вальдорфської педагогіки у вітчизняній освіті», З. Хало – «Інтелектуальний розвиток дитини у системі дошкільного виховання Німеччини» та ін.) було встановлено, що її пріоритети, а також зорієнтованість на стимулювання розвитку інтелекту і фізичної досконалості дітей, повага до особистості кожного вихованця доводять актуальність філософії вальдорфської педагогіки для сучасного дошкілля України.

Її утвердженню та актуалізації окремих положень у теорії й практиці українського дошкілля прислужилися обґрунтовані для запозичення принципи організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах згідно з методичними підходами, усталеними в роботі з дітьми задля їх належної та альтернативної освіти. Її цілепокладають на кілька векторів. Насамперед, це гуманістичність і цілісність виховання кожної дитини. По цьому її досягненнями вважається не лише обсяг засвоєних знань, який є важливим критерієм для оцінювання успішності кожного вихованця, а й оволодіння знаннями з історії мистецтв, живопису, ремесел та ін. Саме вони окреслюють перспективні напрями для подальшої адаптації дошкільників у суспільстві дорослих, сприяють їх професійному самовизначенню.

Вальдорфська педагогіка акцентує увагу на розвитку природних здібностей дитини, зміцнення її віри у власні сили, які стануть основою для її дорослого життя.

Цілісність освітньої системи спрямовується на забезпечення духовного та емоційного розвитку, формування особистісних якостей кожного вихованця. Спеціальні методичні посібники, які створені фахівцями-

вальдорфцями, зосереджують вплив педагога не на стимулюванні здоров'я чи інтелекту дитини, натомість відкривають для неї всі доступні та можливі способи самостійних відкриттів у світі реальних предметів і процесів.

Така технологія стимулює зацікавлення дітей, їхню природну допитливість, кмітливість, самостійність і виключає жодне насильство чи доцільну педагогічну корекцію.

У руслі реалізації вальдорфської педагогіки діти діють як самостійні режисери і постановники театральних вистав, розігрують ритмічні вправи під музичний супровід, грають на різних музичних інструментах, скажімо, на флейті. Такі заняття сприяють розвитку музичних здібностей, формуванню відчуття ритму, удосконаленню координації рухів. Окрім цього, вони зацікавлюються різними ремеслами, і, насамперед, народними: вишивкою, ткацтвом, різьбленням дерева, керамікою та ін.

Вальдорфські іграшки, які виготовлені з натуральних матеріалів (черепашки, шишки, каштани, жолуді, кора, плетені тваринки, ляльки з тканини, віск), спрямовані на спонтанне стимулювання розвитку дрібної моторики руки, удосконалення мисленнєвої діяльності, фантазування, розвиток уяви. У праці дітей не використовують штучні матеріали, як і в інтер'єрі та у побуті.

Для сучасного етапу реформування дошкільної освіти України розглядаємо значущими заповіді вальдорфської педагогіки, а саме: не навчати дитину нічого навмисне, а сприяти тому, щоб вона навчалася сама шляхом наслідування дій дорослого і самостійного експериментування. Передбачено й низку заборон, які спрямовано на обмеження ранньої інтелектуалізації та навчання, що досягається додатковими навантаженнями на пам'ять і мислення; пізнання довкілля експериментальними способами, а не шляхом розумових дій; використання радіо, телебачення й комп'ютерів, оскільки вальдорфські педагоги розглядають їх як такі, що руйнують дитячу психіку; повідомлення будь-якої оцінки дитині [100].

У руслі досліджуваної проблеми показовим розглядаємо створення «Асоціації вальдорфських ініціатив в Україні» (1999), що слугувало поширенню вальдорфської освітньої технології. Керівництво асоціацією згодом було передано з Одеси до Києва і сьогодні вона функціонує як потужний науковий центр, у якому об'єднано не лише дошкільні навчально-виховні, а й інші заклади України, що працюють за технологією вальдорфської системи освіти.

Інтеграційні процеси в руслі дослідження простежуємо й на рівні ухвали Міністерством освіти і науки України розпорядження про впровадження вальдорфської педагогіки в Україні (2001). Розглядаємо її логічним продовженням у справі визнання штайнерівської школи педагогікою XXI століття згідно рішеннями ЮНЕСКО (2000). Приміром, сьогодні у Києві діють вальдорфські навчальні заклади: школи-садки «Софія» та «Михайло», центр лікувальної педагогіки «Сонячне подвір'я»; у Новояриловицькій ЗОШ I – III ступенів Чернігівської області педагоги активно впроваджують актуальні для дітей елементи штайнерівської педагогіки. Як було наголошено вище, навчальні заклади є ліцензованими МОН України, можуть упроваджувати подібні технології за умови надання відповідних дозвільних документів. Їхні учні складають іспити, а надалі одержують атестати встановленого зразка в Україні.

Дві приватні школи за вальдорфською методикою діють в Одесі, а експериментальні майданчики із упровадження її технології організовані в Дніпропетровську та Кривому Розі. Щороку кількість таких навчальних закладів зростає, а одержані ліцензії Міністерства освіти і науки України переконують освітян України в актуальності обраного підходу до оптимізації змісту дошкільної освіти. Можемо його простежити і у наступному: 1996 року було створено Асоціацію Монтессорі-вчителів України.

Задля забезпечення професійної підготовки Монтессорі-педагогів у навчально-виховних закладах України на базі Київської пілотної школи Монтессорі було організовано Український освітній Монтессорі-центр. Під

патронатом Принстонського центру підготовки Монтессорі-вчителів (США) його пріоритетними завданнями визначено такі: розробку проектів та програм, спрямованих на розвиток Монтессорі-освіти в різних регіонах України; створення умов для підготовки педагогів нового типу – Монтессорі-вчителів, які були б готовими до здійснення особистісно орієнтованого виховання дітей за умов змодельованого середовища; обмін досвідом між діючими Монтессорі-групами, педагогами та батьками; створення умов для ознайомлення педагогічної громадськості України з методикою Монтессорі, популяризації і поширення її методу шляхом відкриття класів і Монтессорі-шкіл у різних регіонах України.

Відповідно до означеного в Україні започатковано створення дошкільних навчальних закладів із організацією освітнього процесу згідно з методикою Монтессорі, а також актуалізовано фахову підготовку Монтессорі-вчителів, без участі яких очікувані результати діяльності з дітьми були б недосяжними. Українським освітнім Монтессорі-центром невдовзі запропоновано програму для осіб із базовою педагогічною освітою з метою набуття кваліфікації «учитель Монтессорі» для роботи з дітьми від 3 до 6 років [276]. Для слухачів розроблено цикл лекцій, завдання для опрацювання першоджерел, практикум із матеріалами Монтессорі в класах різних навчально-виховних закладів м. Києва. Теоретичним етапом навчання для педагогів передбачено участь у бесідах, обговореннях, дискусіях, а також складання поточних заліків та іспитів [276].

Поширенням авторської методики М. Монтессорі стимульовано зростання інтересу батьків до навчання дітей в освітніх закладах, які працюють в означеному руслі; зніційовано виконання завдань Монтессорі-центру шляхом оприлюднення їхніх результатів у низці публікацій. Їхні автори не лише різносторонньо аналізують методику Монтессорі, а пропонують шляхи впровадження її прогресивних елементів у сучасну методику діяльності дошкільних навчальних закладів різного типу; обґрунтовують доцільність використання дидактичних матеріалів

Монтессорі і вивчення досвіду Монтессорі-фахівців з метою його подальшого впровадження [24, С. 4]. Так, у Хмельницькому 2014 року розпочав свою діяльність дитячий клуб-садок «Я люблю Монтессорі», у якому функціонує низка освітніх програм. Розглянемо їх:

1. Програма для дітей віком від 8 місяців до 3-х років – розвивкова група «Разом з мамою» за системою Монтессорі, яка передбачає перебування дитини в групі впродовж двох годин разом із мамою. Мама виконують педагогічні функції після спеціальної підготовки і відповідного навчання в процесі роботи.

2. Програма для дітей раннього віку – «Тоддлер» – клас для найменших (2-3 роки), її спрямовано на досягнення відповідного рівня обов'язкових знань, умінь, навичок, повне розкриття внутрішнього потенціалу, самореалізацію його. Вивчаючи можливості розвитку дитини, М. Монтессорі дійшла висновку про те, що основи особистості закладаються до трьох років. У «Тоддлер-класі» садка створено для цього відповідні умови.

3. Програма для дітей дошкільного віку (4-6 років), яку зорієнтовано на самостійну дослідницьку й експериментальну роботу в підготовленому для цього середовищі. Дитина непомітно для себе оволодіває навчальними здібностями.

4. Програма для групи «Підготовка до школи», яку розраховано для дітей, які відвідують типові дитячі садки. Основні програмові завдання спрямовано на індивідуальний підхід до кожної дитини за розділами програми: письмо, читання, англійська мова, математика, формування психологічної готовності дитини до навчання в школі.

5. Індивідуальна програма для дітей з особливими потребами (заняття за методикою М. Монтессорі). Її рекомендовано дітям, яким важко швидко адаптуватися; дітям із обмеженими можливостями; із розладами поведінки, а також, якщо вони відчувать утруднення у шкільному навчанні та ін. [310].

На особливе схвалення українських педагогів заслуговують Монтессорі-матеріали, які є засобами розвитку дітей і використовуються як дидактичні посібники. М. Монтессорі уклала свої посібники на основі результатів спостережень за діяльністю дітей. Їх упорядковано за ступенем складності, вони є у вільному доступі для кожної дитини. Водночас зазначимо, що такі матеріали різняться й певними особливими ознаками, а саме: ізоляція утруднень за складністю, контроль за помилками та ін. Усі посібники є привабливими, оскільки їх виготовлено зазвичай із натуральних матеріалів високої якості. Головне завдання педагога полягає у стимулюванні індивідуального розвитку кожної дитини дошкільного віку.

На шляху модернізації та оптимізації дошкільної освіти України загалом та її науково-методичного забезпечення зокрема особливого значення надаємо інтегруванню програми «Self-Esteem» (поважай себе), яку упроваджують у понад 45 країнах світу. Однією із них стала Україна. Наукове обґрунтування актуальності програми представлено у працях М. Алексєєвої, А. Білої, О. Самонової та ін. За результатами здійснених ними пошуково-дослідницьких робіт, починаючи із 2010 року, організовано курси для педагогічних працівників: вихователів, психологів і учителів, які впроваджують цю програму у навчально-виховний процес дошкільних закладів.

На відповідних курсах, які організовано в Києві, Запоріжжі, Дніпропетровську, Херсоні та інших містах України, особливу увагу приділено аналізу спрямованості програми «Self-Esteem», передусім на виховання особистості, її позитивної самооцінки, почуття власної гідності та соціальної відповідальності, починаючи із дошкільного віку. Цілком логічною в зазначеному сенсі постає її структура із таких цільових компонентів: «особиста безпека»; «індивідуальність»; «належність»; «цілі та цінності життя»; «компетентність»; «здатність до самоідентифікації» [149].

Уперше на Всесвітній конференції з проблем виховання особистості (місто Осло, штат Мінесота, США, 1990 рік) її учасники обговорили й

обмінялися досвідом упровадження програми у двадцяти країнах світу, оскільки в ухвалі резолюції конференції було затверджено цілісну програму «Self-Esteem», створену спільними зусиллями вихователів, психологів і вчителів, а також усіх не байдужих до морального здоров'я нації загалом і суспільства зокрема. Її очільник Р. Різонер (президент Міжнародної ради з програми «Self-Esteem») підтримав наміри щодо її подальшого впровадження. Адже за понад як чверть століття її використання зміст програми перманентно розвивали та удосконалювали відповідно до вимог часу [237].

Основними визначено такі напрями виховання: безпеки; впевненості в людях, що оточують, і в обстановці; почуття індивідуальності (всебічне самопізнання, включаючи зовнішність, анатомію, риси характеру, вміння радіти тому, що ти є таким, яким є); почуття приналежності до групи, родини, колективу, народу, нації, людства, своєї країни, своєї планети; почуття мети, сенсу життя (уміння чітко оцінювати мету і шляхи її досягнення; самооцінка та оцінка того, що можна зробити задля досягнення мети; почуття компетентності (вміння знаходити в собі риси, навички) [237].

Таким чином, лейтмотив програми «Self-Esteem» – розвиток особистості – став домінуючим напрямом навчально-виховної діяльності дітей дошкільного віку.

На сучасному етапі реформування дошкільної освіти України програму «Self-Esteem» уже впроваджують у її різних регіонах. Приміром, у Києві – «НВК – дитячий садок-школа «Гармонія»; у Дніпропетровську – ДНЗ № 189 «Золотий ключик»; у Київській області – ДНЗ (ясла-садок) № 12 «Віночок» (м. Фастів); у Львівській області – ДНЗ № 8 «Журавлик» (м. Сокаль); у Луганській області – ДНЗ № 4 «Русалонька» (м. Рубіжне); у Миколаївській області – Комунальний заклад «Центр розвитку дитини «Гармонія» (м. Южноукраїнськ); у Хмельницькій області – ДНЗ № 20 «Дзвіночок» (м. Кам'янець-Подільський) та ін.

Особливо значущим для оптимізації науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України за означених років розглядаємо впровадження в практику роботи з дітьми в дошкільні навчальні заклади зарубіжних (авторських) програм, технологій, а також елементів методик, що визнані як прогресивні.

Представимо цей аспект дослідження дещо розлогіше на прикладах діяльності дошкільних закладів, які нами вивчено й узагальнено. Так, у м. Фастові Київської області ДНЗ (ясла-садок) № 12 «Віночок» відповідно до зазначеного вище, було розпочато упровадження освітніх програм з елементами педагогічних інновацій у практику роботи з дітьми дошкільного віку. Йдеться про програму «Вчимося читати» Л. Шелестової [257]. Її рекомендовано для вихователів-практиків як навчально-розвивальну систему, реалізуючи її, педагоги допомагають кожній дитині навчитися читати без емоційного та інтелектуального перевантаження. Розроблена система для дітей дошкільного віку сприяє загальному розвитку їхніх потенційних можливостей.

Набула значного поширення «Методика використання схем-моделей для навчання дітей описовим розповідям» Т. Ткаченко. Згідно її авторської версії, вихователі навчають дітей знаходити головні, суттєві ознаки кожного запропонованого для них предмета, вирізняти їх від другорядних. Навчаючись у такий спосіб, старші дошкільники оволодівають методикою складання описових розповідей, а також використання схем-моделей у різних видах діяльності поза заняттями. Аналогічного поширення набув «Пальчиковий ігротренінг», що забезпечує тісний зв'язок між розвитком м'язів руки дитини із розвитком її мовлення та мислення. Упровадження елементів цієї методики стало особливо актуальним для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

«Цілющі звуки» за методикою С. Гончарова розглядаємо як упорядковану систему вокалотерапії, що охоплює стимулювання роботи м'язів і голосу, профілактику бронхолегеневих захворювань. Методика

С. Гончарова стала вагомим доповненням до змісту дотичних до неї розділів усіх чинних програм для дошкільних навчальних закладів України.

У руслі виконання Положення «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2000) у різних регіонах України посилено увагу до пошуку шляхів інтегрування зарубіжного досвіду в методику проведення різних видів діяльності з дітьми, яких навчають і виховують у дошкільних закладах згідно із чинними програмами. Передусім такий напрям діяльності заплановано реалізовувати в умовах обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти з вихователями і методистами на основі проведення з ними інноваційної діяльності інтегрованої з різними розділами програм «Дитина» (2012), «Українське дошкілля» (2012), «Я у Світі» (2014) [47; 229; 231].

Так, у м. Дніпропетровську співпрацівниками інституту післядипломної педагогічної освіти зініційовано впровадження в області низки програм, а саме: Міжнародної програми фонду «Відродження» «Крок за кроком»; «Self-esteem»; «Педагогічна спадщина С. Русової і сучасна освіта»; «Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку»; комплексної освітньо-розвивальної програми для дітей 3-5 років «Я хочу вчитися» та «Азбука інтелекту» Г. Кандибура; «Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку» Л. Шульги; «Малятко-здоров'ятко» Г. Шевцової; авторських програм «Театр фізичного виховання і оздоровлення дітей» та «Горизонтальний пластичний балет (пластик-шоу) з фізкультурно-корекційної роботи у дошкільних навчальних закладах за авторською естетико-оздоровчою системою» М. Єфименка та ін. [53].

Особливої актуальності набули зарубіжні методики, як от: альтернативна методика теорія вирішення винахідницьких задач Г. Альтшуллера; елементи вальдорфської педагогіки; логічні ігри З. Дьєнеша; М. Монтессорі; основи системи занять К. Орфа та ін. [53].

У навчально-виховний процес ДНЗ № 189 «Золотий ключик» м. Дніпропетровська активно впроваджують і сучасні інноваційні авторські

програми: М. Монтессорі – «Школа для малюків»; М. Єфименко – «Театр фізичного виховання»; А. Шептифрац – «У світі гри та фантазії»; Г. Альтшуллер – «ТВРЗ»; К. Орф – «Елементарне музикування»; Т. Зінкевич-Євстигнєєва – «Технологія сендплей»; Л. Шевцова – «Малятко – здоров'ятко» [91].

Активізацію процесів інтегрування зарубіжного досвіду простежуємо на прикладах створення в Україні центрів розвитку дитини. Їхнє розмаїття користується сьогодні посиленою увагою батьків, оскільки саме у змісті діяльності таких центрів увиразнюються тенденції трансформації прогресивних ідей і освітніх технологій. До прикладу, у м. Южноукраїнськ Миколаївської області, в аналогічному центрі «Гармонія», активно впроваджують інноваційні технології, авторські програми, методики або ж їхні елементи.

За такого підходу забезпечується гармонійне співіснування пріоритетів державних програм та зарубіжних інновацій, що сприяє не лише посиленню впливовості першої ланки в системі освіти України як обов'язкового етапу виховання і навчання кожної дитини дошкільного віку, а й виробленню новітніх підходів до науково-методичного забезпечення дошкільної освіти на основі загострення суперечностей між її минулими і прийдешніми орієнтирами.

Активізація пошуків у галузі дошкільних освітніх інновацій зашораз переконливіше доводить необхідність радикальних змін у дошкільній сфері загалом, а не тільки в її змісті. Йдеться передусім про динамічну мінливість внутрішньої структури системи закладів дошкільної освіти, у яких повинні розв'язуватися її завдання і забезпечувати наприкінці цього вікового періоду відповідність якості освіти і досягнень до ухвалених показників держаних стандартів. У цьому контексті може прислужитися зарубіжний досвід.

Створення і функціонування різних типів дошкільних закладів вирізняється низкою особливостей, які притаманні навчанню і вихованню дітей. Однак, на наш погляд, у сучасних правових і соціально-економічних

реаліях України слід опиратися на тенденції розвитку дошкільних інституцій і активно акумулювати їхні ознаки в досвід українського дошкілля. А саме: законодавче забезпечення, створення і функціонування закладів дошкільної освіти недержавної форми власності – сприятиме поширенню авторських методик і програм, педагогічних концепцій світського чи релігійного змісту під юрисдикцією контролюючого педагогічного органу; створення широкої мережі спеціалізованих дошкільних закладів відповідно до встановлених вад у розвитку дітей, а також інтегрованих закладів на основі загальних нормативно-правових документів; децентралізація дошкільної галузі як свобода та різноманітність її методологічних підходів до організації та вдосконалення механізмів функціонування та ін. У руслі вищезазначеного, цілком очевидно постає необхідність оновлення змісту науково-методичного супроводу для дошкільних навчальних закладів України. Інтегрування зарубіжного досвіду, його порівняння з національним і виокремлення актуальних проблем для наукового пошуку дослідників знаходять сьогодні необхідну підтримку в діяльності Міністерства освіти і науки України.

У зв'язку із цим розглянемо поетапно діяльність держаних органів освіти.

Освітня політика українського уряду адекватно відреагувала на програму «Крок за кроком» («Step by Step»), яку було розраховано для дітей та їх сімей і побудовано на основних демократичних засадах. У понад 20-ти країнах світу вона стала могутнім засобом виховання активних громадян для відкритого демократичного суспільства XXI століття. В Україні Програму «Крок за кроком» як експериментальну запроваджено з 1994 р. на базі 20 дошкільних закладів освіти у Києві, Львові, Івано-Франківську, Одесі, Полтаві, Дніпропетровську, Бердянську, Керчі, Славутічі, Бучі та ін. [208].

Її основну мету автори вбачали в упровадженні цінностей та принципів демократії до змісту навчально-виховного процесу дітей віком від народження до 12 років. Мету було рекомендовано реалізувати шляхом

проведення високопрофесійних тренінгів для різних категорій освітян: вихователів, учителів початкових класів та середньої ланки освіти, керівників навчальних закладів, викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, батьків та представників недержавних організацій, а також забезпечення для них подальших консультацій наставниками програми.

Вона знайшла позитивний відгук у державних документах, зокрема: Концепції дошкільного виховання в Україні (1993), у Державній національній програмі «Освіта». (Україна ХХІ століття) (1994), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (1998; 2012), у яких було визначено стратегію розвитку сучасної дошкільної освіти із урахуванням пріоритетів європейського освітнього досвіду [227].

Педагогічна громадськість України схвалила ідеї Програми всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» (далі – Програма), які стали співзвучними з ідеями вітчизняних освітян, що обстоювали національні виховні ідеали в незалежній державі, зокрема: індивідуальний підхід до навчання й виховання кожної дитини; забезпечення права вибору діяльності за інтересами й потребами кожного вихованця; формування нового типу відносин між школою та сім'єю на основі паритетності та партнерства; реалізація принципів гуманізації, демократизації, деполітизації, етнізації, демілітаризації, природовідповідності, інтегративності, конструктивізму, науковості, збереження і охорони здоров'я та життя кожної дитини тощо.

Програмою були охоплені й початкові ланки освіти із 1996/1997 навчального року відповідно до запитів батьків дітей, які не лише були залучені до Програми, а й одержали високі позитивні оцінки рішеннями відповідних комісій Міністерства освіти і науки України, Інституту психології АПН України, Бостонського центру розвитку освіти та ін. [227].

Програмою були залучені до спільної діяльності діти із особливими потребами, а також діти представники національних меншин. Науково-методичний потенціал Програми ініціював новий напрям діяльності – програму «Вища школа». До її змісту було включено впровадження

спецкурсів, створених на основі програми «Крок за кроком»; у навчальні плани вищих педагогічних закладів освіти та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти введено дотичну проблематику для теоретичних і практичних занять із вихователями та методистами дошкільних навчальних закладів.

У 1996/1997 навчальному році створено мережу Тренінгових центрів Програми та підготовлено команду тренерів із відповідною міжнародною підготовкою та практичним досвідом роботи. Реалізацією програми «Крок за кроком» було зініційовано створення мережі освітніх закладів. Їхні представники брали участь в освітніх проектах, які спрямовані на втілення принципів особистісно орієнтованої, інклюзивної освіти для дітей віком від народження до 12 років із активним залученням сімей і батьківської громадськості [227].

Досвід пілотних дошкільних закладів та оцінювання ефективності впровадження Програми незалежними експертами, згідно з проектом Американської Агенції міжнародного розвитку (USAID), довели демократичне й гуманістичне спрямування її змісту.

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», всеукраїнська благодійна організація, яку було створено Міжнародним фондом «Відродження» у м. Києві (1999), стало логічним етапом, який продовжував діяльність Програми Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» Міжнародного фонду «Відродження». Вона діяла в Україні впродовж 1994 – 1999 років за підтримки Інституту Відкритого Суспільства (м. Нью-Йорк, США) та Міжнародного центру розвитку дитини (м. Вашингтон, США) [208].

Її метою було неухильне впровадження демократичних принципів у зміст і систему дошкільної освіти України. Відтак Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» став національним членом Міжнародної організації «Крок за кроком» (1999).

Згідно з планом діяльності, Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» Міністерства освіти і науки України започаткував проведення курсів

підвищення кваліфікації в галузі інноваційної освіти для вихователів і керівників дошкільних навчальних закладів, учителів і керівників загальноосвітніх навчальних закладів, а також викладачів вищих педагогічних навчальних закладів (2003) [208].

Його основне завдання полягало в сприянні втіленню освітніх реформ із реалізації особистісно орієнтованої, інклюзивної освітньої моделі з активним залученням сімей і громад шляхом проведення тренінгів для освітян, батьків, представників громадських організацій; ініціювання та реалізації проектів, які спрямовані на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, включаючи із особливими потребами; залучення сімей і громади до освітнього та управлінського процесів.

Такий поетапний поступ програми засвідчив її суспільно-історичну зумовленість, а саме: державну толерантність, освітянську змагальність і високий рівень визнання національних ідеалів у вихованні майбутніх громадян України.

На сучасному етапі наша країна активно долучилася до широкомасштабного Міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку» на рівні дошкільної галузі. Відповідна програма «Освіта для сталого розвитку для дітей дошкільного віку» (2014) стартувала в Україні задля успішного розв'язання педагогічних завдань у сучасних дошкільних закладах [65].

Ураховуючи впровадження в різних країнах і успішну реалізацію аналогічних програм і навчальних курсів означеної проблеми у Швеції, США, Польщі, Росії, Білорусії та ін., в Україні задекларовано орієнтацію освіти на стратегію сталого розвитку, що потребує науково і методично обґрунтованих педагогічних моделей у руслі нової педагогічної культури та мислення, які ініціюють оновлення педагогічного змісту [247].

На основі здійсненого нами аналізу джерелознавчих матеріалів передбачаємо, що оптимальною формою впровадження ідей освіти для сталого розвитку може стати проект з аналогічною назвою і реалізуватися впродовж навчального року в дошкільному навчальному закладі. До

основних принципів гуманістичної педагогіки – «емпауерменту» (з англ. *empowerment* – надання мотивації й натхнення до дії) як прогресивного філософсько-педагогічного підґрунтя платформи організації та здійснення освітнього процесу з реалізації пропонованого проекту «Освіта для сталого розвитку для дошкільнят» розробниками програми (Н. Гавриш, О. Пошетун, О. Саприкіна, О. Сичейко) віднесено такі: створення умов для формування в дитини впевненості у власних силах і можливостях; виховання відповідального ставлення до ухвалених рішень щодо власного стилю життя; забезпечення психологічного комфорту під час занять за допомогою спеціальних прийомів і доступністю змісту (згідно з вибором кожною дитиною кроків, які вона хоче і може здійснити); створення умов для прояву ентузіазму дітей і почуття задоволення від результатів групової та індивідуальної роботи, виконання дій і вироблення звичок поведінки, орієнтованих на сталий розвиток, який досягається, насамперед, завдяки постійному позитивному (як за формою, так і за змістом) зворотному зв'язку [247].

Зміст проекту «Освіта для сталого розвитку для дошкільнят» складається з трьох основних тематичних модулів (Спілкування, Ресурси, Подарунки) і узгоджена із завданнями Базового компонента дошкільної освіти за всіма освітніми лініями. Вона передбачає послідовне проживання спеціально організованих тематичних днів із наступним закріпленням опанованих дій упродовж двох тижнів.

Реалізація провідних засад освіти для сталого розвитку в дошкільному закладі орієнтує навчально-виховний процес на формування з дошкільного віку здатності дитини застосовувати набуті вміння в практичній діяльності. Пріоритетним визнається не відтворення засвоєної інформації, а свідоме й добровільне, відповідальне виконання нею певних дій; її здатність до самооцінки і самоконтролю поведінки. Унаочнення й фіксація результатів є стимулом до ефективної реалізації освітніх завдань [247].

Результати аналізу передумов забезпечення успішного входження України в широкомасштабний міжнародний проект «Освіта для сталого розвитку» на рівні дошкільної освіти актуалізують потребу в розробці наукового та навчально-методичного забезпечення цього процесу для ефективної підготовки педагогів до впровадження його ідей в роботу дошкільних навчальних закладів, а також проведення дослідницько-експериментальної роботи одночасно в різних регіонах України.

На підставі зазначеного вище, дійшли висновку про те, що використання нетрадиційних для українського дошкілля методологічних підходів, які представлено в зарубіжних освітніх системах, є актуальним для сьогодення: інноваційна діяльність зумовлює не лише організацію закладів нового типу (адаптивні, реабілітаційні освітні установи, дитячі садки-школи, школи-лабораторії, гімназії, ліцеї, центри тощо), тобто зі структурними змінами, а й зі змінами концептуальними.

Таким чином, інтегрування зарубіжних педагогічних технологій у процес оптимізації науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України моделюються на основі пріоритетних, насамперед гуманістично зорієнтованих, педагогічних ідей і технологій, що спрямовані на актуалізацію освітніх потреб особистості дитини дошкільного віку.

Можемо стверджувати, що актуальні проблеми забезпечення якісної освіти навчання та виховання дітей дошкільного віку із перших десятиліть ХХІ сторіччя долають державні кордони і сягають світових вимірів, загострюючи увагу до оновлення людської цивілізації. Відповідно дошкільну освіту потрактовано як одну із найважливіших сфер реалізації прав людини і забезпечення рівних можливостей в отриманні якісної освіти. До показників іміджу кожної країни світу, у т.ч. й України, як обов'язкові віднесені критерії з оцінювання розвитку суспільного дошкільного виховання та забезпечення якості дошкільної освіти згідно з усталеними європейськими і світовими стандартами.

3.2 Організаційно-педагогічне обґрунтування переходу дошкільних навчальних закладів України до діяльності за нових соціокультурних умов

На початку 90-тих років XX століття, коли дошкільне виховання перебувало на рубежі пострадянського простору, тобто на початку нового етапу свого розвитку, цілепокладання у змісті освіти загалом і дошкільної зокрема посіло чільне місце в наукових дослідженнях українських і зарубіжних учених. Їхні погляди зводилися до того, щоб цілепокладання розглядати як багатовимірну систему, в якій її різні аспекти розглядаються як неподільні та взаємозумовлені між собою [173]. По цьому виокремлено два основних з-поміж них: соціальний (вимоги суспільства до освіти) і особистісний (функції освіти з формування особистісних якостей).

У зазначені роки провідними функціями освіти в руслі її соціального аспекту визначено передачу загальної культури народу прийдешнім поколінням для використання і примноження її здобутків; посилення світоглядної спрямованості освіти на національних традиціях і здобутках світової культури проти усталених комуністичних ідеалів. Відповідно на дошкільну освіту як на обов'язкову ланку в загальній структурі цілісної галузі освіти поширюється загальнонаціональна стратегічна мета – усебічний розвиток особистості. Таким цілепокладанням забезпечувалось гармонійне поєднання не лише запитів держави на якість національного виховання зростаючих поколінь, а й індивідуальні запити кожного громадянина різного віку, у тому числі й дошкільного.

Означені функції становлять своєрідний алгоритм цілісного підходу до оновлення концептуально-методологічних основ програм для дошкільних закладів.

У руслі стратегічних напрямів удосконалення дошкільної галузі освіти України за цього періоду передбачали на основі пріоритетних принципів – демократизації, гуманізації, націоналізації, деполітизації, деідеологізації та

етнізації, і відповідно в державних освітніх стандартах передбачалось оновлення змісту навчання й виховання на засадах його диференціації та інтегрування під кутом особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів.

За роки функціонування дошкільної освіти в умовах державної незалежності і в контексті нових конституційно-правових норм водночас із державними розроблено понад 20 альтернативних освітніх програм для дошкільних навчальних закладів України. Згідно з експертними оцінками комісії з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України, вони різняться за структурними й організаційно-функціональними підходами.

Предметом фахової діяльності провідних спеціалістів у галузі дошкільної освіти на найближче десятиліття передбачено розробку науково-методичного забезпечення як чинника успішної реалізації змісту дошкільної освіти. А це: програмно-методичні пакети, навчальні посібники, оновлені дидактичні матеріали з урахуванням не лише інноваційних технологій діяльності з дітьми, а й з іншими категоріями осіб, передусім студентами педагогічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації, педагогами різних типів дошкільних навчальних закладів і батьками.

Над виробленням спільних концептуальних підходів до напрацювання матеріалів програмно-методичного забезпечення працює групо учених України (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Денисенко, М. Єфименко, О. Кононко, К. Крутій, Н. Кудикіна, В. Кузьменко, Т. Піроженко, З. Плохій), молодих науковців (Т. Науменко, М. Машовець, В. Сухар), фахівців-теоретиків (Л. Гураш, О. Долинна, О. Низковська, Т. Панасюк) і педагогів-практиків (І. Жуковська, О. Терещенко, О. Шевченко, Н. Ситюк) та ін.

Результати їхніх досліджень, а також практичні доробки, інтегруючись із сучасними інноваційними технологіями, втілюються в практичну діяльність з дітьми в дошкільних навчальних закладах, оскільки їхній зміст представлено в науково-методичних документах. Вони чітко спрямовують навчально-виховний

процес на успішний перехід до втілення особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів із дотичною до них корекцією змісту дошкільної освіти.

Спрямування змісту чинних програм узалежене від стратегічних напрямів функціонування загальної освіти, у тому числі її пріоритетів на кожному етапі соціокультурного розвитку суспільства. Відтак у змісті програм для дошкілля було акцентовано увагу фахівців на усіх актуальних складниках педагогічного процесу: навчання, виховання, розвиток.

У руслі цієї тріади визначено низку структурно-функціональних підходів, які нами наведено вище: особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний. Окрім цього, слід наголосити, що кожна програма, попри те, що обов'язково ґрунтується на засадничих положеннях Конституції України, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Закону України «Про дошкільну освіту», Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (2012), у програмовому забезпеченні практично втілює стратегію щодо поступального розвитку українського дошкілля на засадах демократизму та плюралізму.

У такий спосіб усім учасникам навчально-виховного процесу забезпечується право вибору освітньої технології, оскільки моделювання освітнього процесу за кількома програмами дозволяє враховувати запити, потреби, задатки й можливості кожного малюка. Саме так зумовлено своєчасність його цілісного особистісного розвитку в умовах дошкільних навчальних закладів різних типів.

Дошкільні навчальні заклади самостійно обирають певну програму із комплексу варіантних і затверджених комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України («Дитина» О. Проскури, «Дитина в дошкільні роки» К. Крутій, «Українське дошкілля» О. Білан, Л. Возної, «Впевнений старт» О. Андрієтти, «Я у Світі» О. Кононко, «Оберіг» А. Богуш та ін.), а також можуть розробляти авторські програми на основі впровадження нових технологій; альтернативні –

якщо вони пройшли відповідну методичну експертизу і одержали дозвіл науково-методичної ради, відповідних органів управління освітою і ухвалені статутом ДНЗ.

Зміст навчально-виховної діяльності дошкільного закладу затверджує педагогічна рада, відтак добір змісту, форм і методів роботи з дітьми узалежнений від типу дошкільного навчального закладу регіональної та національної специфіки краю, запитів батьків і професійної творчості педагогів.

Різні підходи до класифікації видів сучасних освітніх програм, на які зорієнтовані педагоги-дошкільники, є цілком виправданими й об'єктивними. Відповідно до мети нашого дослідження розглянемо найпоширеніші з-поміж них на основі критеріїв, які нами описано вище.

Згідно з першим підходом, програми за основним призначенням О. Заїр-Бек і О. Казакова виокремлюють за чотирма видами: за спрямованістю – на формування особистісних орієнтацій дітей; фундаментальні – на опанування фундаментальними знаннями; прикладні (технологічні) – на створення умов для оволодіння певними вміннями та способами дій; інформаційні – спрямовані на засвоєння дітьми певної інформації) [77, с. 12].

У класифікації на основі видових ознак освітні програми поділяються на типові, скориговані (залежно від мети та ідеології програми, особливостей дітей і педагогів), експериментальні (реалізуються в умовах експериментальної діяльності), авторські (оригінальні розробки за результатами теоретичних і практичних досліджень) [193, с. 18].

За критерієм офіційної ухвали Міністерства освіти і науки України, згідно з якою програми набувають чинності, у класифікації виокремлено такі їхні види: базові, комплексні (загально розвивальні), модифіковані (корекційні), авторські, експериментальні, регіональні та парціальні [124, с. 115].

Попри авторські спроби учених України класифікувати програми дошкільної освіти, актуальним розглядаємо послуговування для їхнього добору основними критеріями розподілу на види. Їх вироблено співпрацівниками сектору науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти Інституту

інформаційних технологій і змісту освіти МОН України. Основою для цього слугує узагальнений досвід учених і методистів-практиків із розробки, затвердження та впровадження програм відповідно до чинного законодавства з метою їх увиразнення та уніфікації [59, С. 13].

Відтак чинні програми сконцентровано на забезпечення успішної реалізації механізмів розвитку особистості дитини, вони різняться між собою залежно від домінуючих пріоритетів. Результати дослідження вчених щодо закономірностей розвитку її в сенситивному періоді, виокремлення чинників і обґрунтування умов його оптимізації в дошкільних навчальних закладах на основі єдино визнаної методології увиразнення на цій підставі концептуально-філософських основ конкретної програми зумовлює їхню класифікацію, яку подаємо на рисунку 3.1.

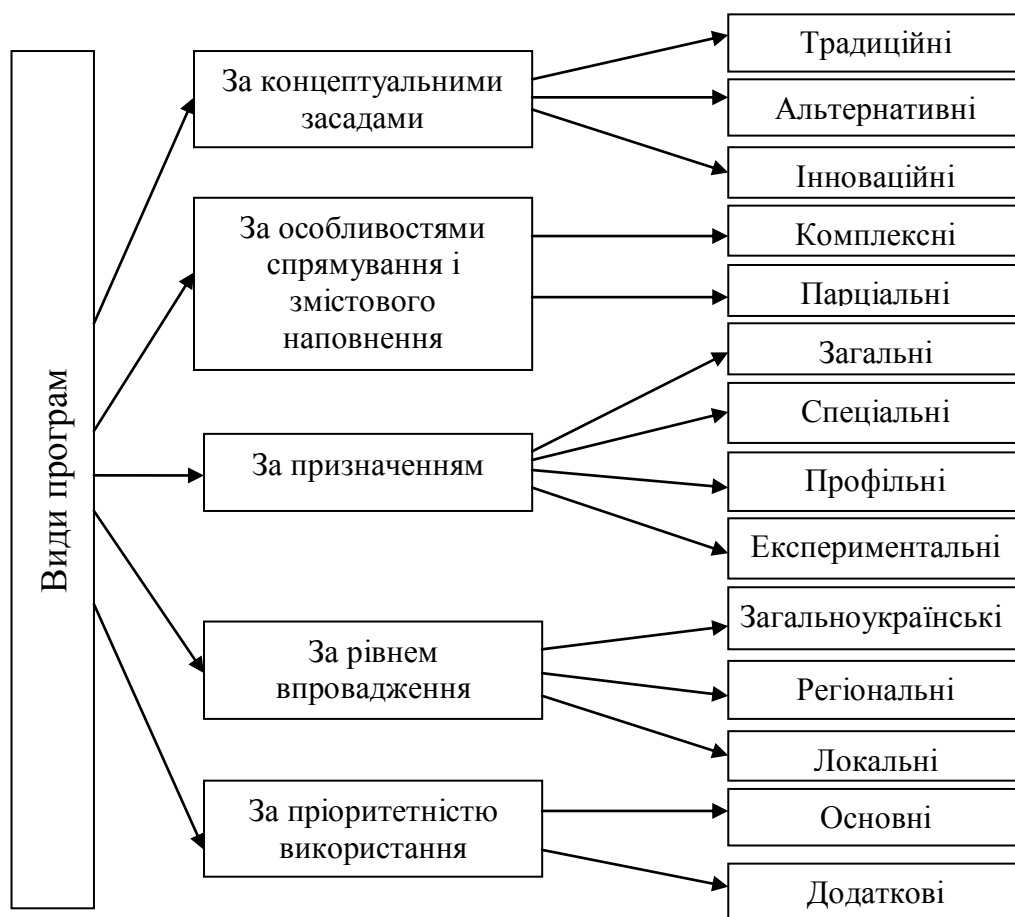

Рисунок 3.1 Освітні програми дошкільної освіти України

Джерело: [59; 216].

Визначальними для усіх наведених програм дошкільної освіти стали концептуальні засади. Саме на них безпосередньо ґрунтується зміст навчально-виховної діяльності, а опосередковано – технології його ефективної реалізації. На підставі цього критерію поділяємо чинні в означені роки програми на три групи: традиційні, альтернативні та інноваційні.

Розглянемо розлогіше аналіз кожної групи програм з метою проектування перспективи щодо їхнього використання.

Традиційні – ґрунтуються на усталених, загальновизнаних і перевірених часом підходах до організації та змісту діяльності з дітьми в умовах навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу. Зміст цієї групи програм зрозумілий і доступний для реалізації педагогам із відповідною фаховою освітою.

Альтернативні – їхню розробку започатковано із урахуванням стратегії Базового компонента дошкільної освіти України (1999; 2012). Відповідно до соціального запиту на якість дошкільної освіти вже на початку ХХІ століття, об'єктивно представлено принципово нові організаційні засади функціонування дошкільних навчальних закладів, мотивовано особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підходи до наповнення змістом усіх видів діяльності дітей у різних вікових груп; виокремлено та увиразнено умови моделювання освітнього дидактико-розвивального середовища з метою забезпечення всебічного впливу на кожного вихованця.

Логічно, що вищезначена стратегія принципово різниться із традиційною (загальновизнаною). Приміром, до цієї групи відносимо програми, у яких передбачено організацію освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі на концептуально-філософських засадах вальдорфської педагогіки, системи М. Монтесорі, Ф. Фрєбеля та ін.

Оптимальні умови для втілення нових прогресивних концептуальних підходів, нового бачення ролі дитини і педагога в освітньому просторі і в різних формах реалізації діяльності дітей забезпечують інноваційні програми, які віднесено до наступної групи. Їхнє використання слугує в

нашому дослідженні важливим орієнтиром не лише для окреслення пріоритетів у сучасній теорії та практиці дошкільної освіти, а й проектування її перспективного поступу. За таким критерієм вирізняємо основні та додаткові освітні програми для дошкільних навчальних закладів.

У їхньому змісті конкретизовано вимоги Базового компонента дошкільної освіти (державний освітній стандарт) для всіх форм її здобуття; визначено основні концептуальні засади освітнього впливу на дітей на основі врахування вікових і психофізіологічних характеристик вихованців; окреслено пріоритетні завдання (навчальні, виховні, розвивальні); конкретизовано складові змісту дошкільної освіти та її обсяг згідно з віковим принципом його розподілу; запропоновано критерії діагностування рівнів навченості, вихованості й розвиненості дітей на основі науково обґрунтованих нормативних показників, дотичних до кожного вікового періоду дошкільного дитинства (у тому числі й дітей з особливими освітніми потребами).

Щодо структури основної програми зауважимо, що вона може складатися з однієї частини – інваріантної (обов'язкова для реалізації в закладах дошкільної освіти), або з двох, поєднуючи інваріантну із варіативною (необов'язкова для широкої практики) складовою змісту дошкільної освіти.

В інваріантній складовій Державної базової програми визначено обов'язковий мінімум змісту дошкільної освіти і на основі урахування вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей для всіх ДНЗ України незалежно від їхнього підпорядкування (типи і форми власності, а також шляхом здобуття дошкільної освіти в інших фінансово-організаційних формах: центри розвитку, клуби та ін.).

У варіативній складовій Державної базової програми окреслено можливий зміст додаткових освітніх послуг. Опанування ними не є обов'язковим для дітей дошкільного віку, водночас такий зміст слугує задоволенню індивідуальних інтересів, бажань і здібностей кожного

вихованця, а також запитів його батьків [64, с. 64].

За умов демократизації та гуманізації дошкільної освіти України, передусім після ухвали низки нормативно-правових актів щодо забезпечення її функціонування, практично всі основні програми із початку XXI століття розробляються на замовлення державних органів управління освітою і спеціально створених за їхніми наказами авторськими колективами (робочі групи) із їх подальшою апробацією та ухвалою.

З-поміж основних програм для дошкільних навчальних закладів України означених років на особливу увагу заслуговує Державна базова програма (з 2008 року такою була Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»), а також низка спеціальних програм, відповідно до яких працювали не лише дошкільні заклади, а й групи компенсаторного типу для дітей з особливими освітніми потребами [59, С. 14].

Ураховуючи специфіку і вид порушень у розвитку дітей (вади слуху, зору, мовлення, опорно-рухового апарату, розумова відсталість, затримка психічного розвитку), спеціальні програми розроблено не лише для спеціалізованих дошкільних установ (груп, центрів) компенсаторного типу, оскільки вони передбачають цілком інші підходи до організації освітнього і дидактико-виховного простору.

Безумовною вимогою розглядаємо відповідність таких програм до основних вимог Державної базової програми. Однак позитивно, що в їхньому змісті чітко увиразнений обсяг корекційного і лікувального впливу на дітей та вектор його спрямованості [64, с. 212].

Окрім основної, усі інші програми для дошкільних навчальних закладів рекомендовані як додаткові. Їх розроблено відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, і здебільшого – це синтез унікального авторського доробку на основі наукового обґрунтування із дотриманням низки принципів і рекомендацій основної програми.

Пріоритетність їхнього добору узалежнена від повноти охоплення ними всього спектра освітніх послуг і функцій змістових компонентів змісту дошкільної освіти.

Таким чином, за спрямованістю на реалізацію навчальних, виховних і розвивальних цілей дошкільної освіти, змістовим наповненням її складників, вирізняють комплексні та парціальні програми (варіативні).

У їхньому змісті запропоновано різні підходи до розв'язання освітніх завдань у контексті базового інваріантного і/або варіативного компонента державного освітнього стандарту.

Комплексні та парціальні програми забезпечують педагогам сприятливі умови і дають право вибирати не лише зміст, а й основні принципи взаємодії з дітьми в навчально-виховній діяльності та в міжособистісному спілкуванні.

Комплексні програми (загального і спеціального спрямування), які розроблені робочими групами чи творчими колективами за належного наукового керівництва, окреслюють оптимальний комплекс змістових напрямів організації життєдіяльності в межах вікової компетентності дітей до 6(7) років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2012). Пріоритетним для укладання змісту є принцип концентричності для таких освітніх ліній: «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури» та ін.; розвитку дитини: фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний; а також для видів діяльності дітей: ігрової, рухової, трудової, пізнавальної, комунікативно-мовленнєвої, образотворчої, музичної, театралізованої та ін. [11].

Комплексні програми створено на основі інваріантної складової змісту дошкільної освіти. Відповідно в їхньому змісті може функціонувати й варіативний компонент. При цьому в інваріантній складовій визначено обов'язковий мінімум змісту згідно з віковими та індивідуальними психофізіологічними особливостями дітей для всіх дошкільних навчальних

закладів незалежно від їхнього підпорядкування, типів та форм власності, а також для інших форм здобуття дошкільної освіти.

Її загальний обсяг (за умови наявності варіативної частини) має становити приблизно 80 % від загального обсягу програмового матеріалу і часу, який визначено для його реалізації (вік дітей, основні напрями розвитку) у таких видах діяльності: ігровій, руховій, пізнавально-пошуковій, комунікативно-мовленнєвій, художній, трудовій; освітній згідно з розпорядком дня; самостійній; взаємодії з родинами вихованців під час реалізації програми.

Варіативна складова становить не більше 20 % від загального обсягу програми і часу на її реалізацію і слугує задоволенню індивідуальних інтересів, бажань, здібностей дошкільників та запитів їхніх родин у різних формах здобуття дошкільної освіти. Він може бути представлений і у змісті парціальних програмах.

Як бачимо, комплексні програми, які створені задля забезпечення педагогічного процесу в дошкільних навчальних закладах загального розвитку, компенсаторного типу, а також інших форм здобуття дошкільної освіти, досить широко використовуються у закладах (групах) із повним терміном перебування дітей; для сезонних із короткотривалим перебуванням дітей у закладах і групах (обмежена тривалість і скорочений освітній процес); для соціально-педагогічного патронату (освітня робота в умовах домашнього виховання); для надання дошкільної освіти мовою національних меншин (із урахуванням мови спілкування для навчання і виховання дітей) тощо.

Їх реалізують під час виконання завдань інваріантного компонента, а також для надання освітніх послуг згідно з варіативною складовою комплексної програми. Принцип комплексного моделювання змісту програми поширюється і на додаткові програми. Їх використовують у час, який відведено на виконання, а також у години для надання додаткових

освітніх послуг відповідно до варіативного компонента змісту комплексної програми.

Дещо інший алгоритм структурування парціальних програм, оскільки в них представлено один компонент (декілька близьких змістових), напрям згідно з освітніми лініями (видами діяльності, лініями розвитку). Такі програми доповнюють інваріантна та/чи варіативна складнова частини комплексних програм. Попри те, що вони є додатковими, можуть самостійно окреслювати зміст роботи з реалізації завдань щодо певного складової варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти.

Парціальні програми використовують задля організації педагогічного процесу за певним пріоритетним напрямом діяльності дошкільного навчального закладу чи групи (художньо-естетичний, фізкультурно-оздоровчий, пізнавальний, етнокультурний, комунікативно-мовленнєвий та ін.), студій, гуртків, секцій, центрів розвитку при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних закладах; для поглибленої індивідуальної роботи в дошкільному навчальному закладі та в родині.

За критерієм призначення програми поділяють на загальні, спеціальні, профільні та експериментальні.

Розглянемо дещо ширше їхню характеристику. Приміром, загальні – призначені для реалізації Базового компонента дошкільної освіти в навчальних закладах (групах) загального розвитку; натомість спеціальні (модифіковані, корекційні) – призначені для дошкільних навчальних закладів (груп) компенсаторного типу, що організовуються з урахуванням специфіки дітей із особливими потребами.

Ними послуговуються фахівці в галузі корекційної педагогіки (інклюзивна освіта) задля інтегрування дітей у групи дошкільних закладів загального розвитку згідно із Законом України «Про дошкільну освіту».

На забезпечення програмового супроводу освітнього процесу з дітьми, які потребують корекції фізичного та/або психічного розвитку, лікування і реабілітації у зазначені роки в Україні розроблено низку

спеціальних програм: з урахуванням виду порушення (слуху, зору, мовлення, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку); профілю захворювання (латентна туберкульозна інфекція, хронічні неспецифічні захворювання органів дихання, серцево-судинні, психоневрологічні, гастроентерологічні захворювання та ін.).

Результати моніторингу стану їхнього програмового забезпечення, який здійснили співпрацівники відділу науково-методичного забезпечення змісту корекційної, інклюзивної та дошкільної освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, свідчить про те, що в Україні цей напрям програмотворення залишається актуальним, адже потреба в таких сучасних спеціальних програм стрімко зростає на тлі соціоекономічних проблем [59, С. 15].

Відтак педагоги змушені послуговуватися й дещо застарілими документами, а почасти такими, зміст яких запозичено із російських авторських програм локального рівня.

Нормативними засадами для активізації роботи над відповідними програмами в Україні стали накази Міністерства освіти і науки України (2011) і відповідно створені творчі групи із фахівців Національної академії педагогічних наук України, вищих навчальних закладів, провідних практиків дошкільної та корекційної освіти.

Вони напрацьовують спеціальні програми для дітей з вадами зору, слуху, мовлення, розумового і фізичного розвитку і враховують, насамперед, профіль діяльності закладу (групи), специфіку здобуття інших форм дошкільної освіти з метою забезпечення програмового супроводу виховання дітей в умовах суспільних закладів і родини [59, С. 16].

Експериментальні (програми на час їхньої апробації задля доказовості можливого та доцільного впровадження в масову практику дошкільної освіти) створюються для дослідницько-експериментальної та інноваційної діяльності на загальноукраїнському, регіональному рівнях чи рівні навчального закладу на офіційній основі згідно відповідних наказів

центрального органу виконавчої влади або місцевих органів управління освітою, у дошкільних закладах (групах), які набули статусу експериментальних чи визначені базовими для проведення експерименту [59, С. 16].

Після апробації програму рекомендують для впровадження в масову практику дошкільної освіти чи вона втрачає статус експериментальної (відхиляється або доопрацьовується).

Експериментальні програми ґрунтуються винятково на Базовому компоненті дошкільної освіти України.

Відповідно до критерію за рівнем впровадження вирізняємо загальноукраїнські, регіональні та локальні програми.

Загальноукраїнські (комплексні, загальні, парціальні та спеціальні) – використовують у закладах дошкільної освіти в межах усієї України.

Регіональні (повне задоволення потреб в освітніх послугах дітей дошкільного віку) – віддзеркалюють природничо-кліматичні, історичні, етнічні, соціокультурні та інші особливості регіону. Їхній обсяг становить до 15% обсягу програмового матеріалу. Вони можуть бути комплексними чи парціальними із загальним чи профільним призначенням.

Локальні (з обмеженим використанням) – розроблені і впроваджені як додаткові за наявності такої потреби освітнього закладу та після експертизи місцевими методичними службами, які затверджені місцевими органами управління освітою.

Кожній програмі дошкільної освіти повинні бути притаманними сукупно всі перераховані вище критерії. Її забезпечення передбачено умовами сучасного етапу дотримання цивілізованого контролю за рівнем освіти дітей у дошкільних закладах різного типу. Такий підхід захищає їх від некомпетентного педагогічного впливу, непрофесіоналізму, дилетантності та ін. і забезпечує введення державних освітніх стандартів. Контролю підлягає не лише зміст програм, а й педагогічні технології їхнього впровадження,

стиль взаємин між учасниками педагогічного процесу в руслі особистісно орієнтованого напрямку.

Традиційно програма забезпечення дошкільної освіти є офіційним документом інтегрованого змісту, у якій чітко визначено завдання, зміст навчання й виховання згідно з означеними напрямками або ж у різних видах діяльності дітей. Відтак кожен із них передбачає дотично розроблене методичне забезпечення.

Таким чином, програмові завдання сукупно із методикою становлять програмно-методичне забезпечення конкретного, передбаченого програмою виду діяльності дітей певної вікової групи.

Побудова освітнього процесу за кількома, а не за однією програмою зумовлює повне врахування інтересів, бажань, потреб і можливостей кожного дошкільника задля забезпечення його своєчасного особистісного розвитку. Педагоги можуть не лише обирати програму, а й корегувати та адаптувати її зміст до умов реального педагогічного процесу конкретного дитячого садка.

У цьому руслі надзвичайно важливим розглядаємо забезпечення контролю за рівнем освіти дітей у різних типах дошкільних закладів у контексті рекомендацій Базового компонента дошкільної освіти (2012) і завдяки уведенню державних освітніх стандартів [133, с. 87].

Характеристика наведених у дисертації різних видів програмового забезпечення сучасних дошкільних навчальних закладів України дозволяє констатувати загальну спрямованість відповідно до змісту галузі освіти, відповідність прогресивним напрямкам її реформування у змісті дошкільної освіти України в руслі положень державного стандарту дошкільної освіти (2012); на змісті дошкільної освіти позитивно позначилися ратифіковані в Україні міжнародні документи, зарубіжні програми; опертям для нових і оновлених програм повинні слугувати саме теоретичні напрацювання учених та досвід практичних працівників та ін.

Інтегрування інноваційних підходів із традиціями стимулює активні пошуки пріоритетів для нових програм, окреслює для них перспективні напрями задля подальшого розвитку й удосконалення.

Висновки до третього розділу

Вплив результатів експериментальної пошуково-дослідницької діяльності вітчизняних учених і представників різних наукових шкіл зарубіжжя на зміст науково-методичного забезпечення дошкільної освіти України сприяв ефективній діяльності дошкільних навчальних закладів за нових соціокультурних умов державотворення.

Обґрунтовано значення досліджень науково-дослідних інститутів педагогіки АПН СРСР, кафедр дошкільної педагогіки педагогічних інститутів і Республіканського навчально-методичного кабінету, схарактеризовано їхні напрацювання в галузі дошкільного виховання, які було втілено в авторських методиках, технологіях, програмових документах, методичних посібниках та ін. У лабораторіях Інституту дошкільного виховання АПН СРСР та інших наукових установ Радянського Союзу було розгорнуто активне вивчення актуальних проблем у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології та фізіології дошкільного дитинства за такими пріоритетними напрямками: фізичне, розумове, трудове, моральне і естетичне виховання; методологія навчально-виховної роботи з дітьми раннього і дошкільного віку та ін.

Установлено, що в дослідженнях 60-70-тих років ХХ століття активно вивчалися методики ефективної реалізації програм у сільських та міських дитячих садках, шляхи узагальнення педагогічного досвіду з різних напрямів виховання, у тому числі й у сім'ї, забезпечення постійного зв'язку теорії із практикою та ін. На цій основі створено «Програму виховання в дитячому садку» (1962), що використовувалась до середини 80-тих років ХХ століття, а в її аналогічній версії в Україні (1964) було враховано національні особливості.

Активна науково-дослідницька робота здійснювалась у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології та фізіології, а її результати було використано під час укладання програми 1975 року. У її змісті враховано дослідження із дошкільної дидактики (В. Аванесова, О. Леушина, Н. Сакуліна, Л. Пенсьєвська, О. Усова, Б. Хачапулідзе та ін.), зокрема, ознайомлення із довкіллям, розвиток сприймання, пам'яті, мислення, формування мови, а також уведено обов'язкове систематичне навчання на заняттях; використано праці психологів (О. Запорожець, Л. Венгер, Я. Неверович) і педагогів (Н. Сакуліна, М. Поддьяков, О. Усова) про закономірності розвитку сприймання дошкільників і на цій основі обґрунтовано вплив навчання і виховання на формування особистості.

Учені УРСР забезпечували гідний внесок у теорію і практику дошкільної освіти під гаслом «наука – практиці». Вони опиралися на єдиний методологічний підхід щодо важливості впливу навчання і виховання на розвиток дітей.

Обґрунтовано, що перехід дитячих садків до роботи за цією програмою дав позитивні результати. У перспективних планах науково-дослідницької роботи на 80-ті роки ХХ століття НДІ педагогіки УРСР, кафедр дошкільної педагогіки педагогічних інститутів України започатковується дослідження шляхів її успішної реалізації (Л. Артемова); розумове виховання в процесі навчання (О. Грибанова, З. Лебедєва); розвиток мови (Н. Савельєва); виховання дошкільників в ознайомленні з природою (Н. Яришева); виховання пізнавальної активності особистості (О. Булатова); фізичне виховання (Т. Дмитренко); розвиток дитини засобами музичного мистецтва (Р. Зінич-Слепова) та ін. Співпрацівниками Інституту дошкільного виховання АПН СРСР і союзних республік розроблено методичні посібники із фізичного, розумового, трудового, морального та естетичного виховання; організації догляду за дітьми (М. Алябаєва, НДІ медичних проблем фізичної культури УРСР); виховання фізичної культури дітей 3-7 років, методику навчання дітей гімнастики, рухливих ігор;

формування правильної постави, загартування й профілактики плоскостопості (Е. Вільчковський, Центральний інститут удосконалення вчителів УРСР) та ін.

Інститут дошкільного виховання СРСР (науковий центр для усіх установ країни) здійснював постійний зв'язок теорії із практикою, забезпечуючи координуючий вплив, об'єднуючи, аналізуючи й оцінюючи весь обсяг наукового доробку вчених із проблем дошкільного виховання на теренах усієї радянської країни.

Схарактеризовано різні види програмного забезпечення сучасних дошкільних навчальних закладів України, що дозволяє констатувати: по-перше, загальна спрямованість їхнього змісту відповідає прогресивним напрямам реформування дошкільної освіти України в руслі положень її державного стандарту (2012); по-друге, на зміст дошкільної освіти позитивно вплинули ратифіковані в Україні міжнародні документи (Конвенція ООН «Про права дітей», документи ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО та ін.), а також інтегрування доробку Міжнародних програм («Self-Esteem»; «Step by step», «Освіта для сталого розвитку»; реалізація програми «Асоціації вальдорфських ініціатив в Україні», «Українського освітнього Монтессорі-центру» та ін.); по-третє, розробку нових програм зорієнтовано на чіткість визначення концептуальних засад з оцінювання освітніх досягнень дошкільників, рівнів їх особистісного розвитку, ерудиції із урахуванням індивідуальних та вікових особливостей, національних традицій світського і духовного виховання; по-четверте, опертям для нових і оновлених програм повинні слугувати саме теоретичні напрацювання учених і дослідників у царині національної та зарубіжної дошкільної освіти на зламі століть; по-п'яте, за умов модернізації та реформування галузі необхідно узагальнювати досвід практичних працівників, результати використання ними не лише традиційних педагогічних технологій, а й новітніх, які апробовано й одержано очікувані результати.

Доведено, що творча інтерпретація надбань зарубіжної теорії та практики наприкінці XX – на початку XXI століття спрямовувалася на використання їхніх ефективних технологій.

Основні аспекти третього розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [287; 288; 295; 296].

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні в другій половині XX – на початку XXI століття дозволяє сформулювати такі загальні висновки.

1. На основі історико-хронологічного аналізу джерелознавчих матеріалів порушеної проблеми встановлено, що станом на початок 50-х років XX століття в дошкільному вихованні все ще була відсутня чітка вимога як до науково-методичного забезпечення його змісту загалом, так і його програмно-методичного складника зокрема. Функціонування дошкільного виховання в Україні за означеного часу стимульоване низкою соціально-економічних (розвиток промисловості, народного господарства, активна громадська участь жінок у різних галузях), ідеологічних (зміни в уряді; уніфікація системи освіти) та освітніх (розвиток педагогічної думки; вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері дошкільного виховання) умов. Установлено, що дошкільна освіта розвивалася відповідно до запитів суспільства, визначених у постановах з'їздів комуністичної партії, які обстоювали його тоталітарну та заідеологізовану модель; регулювання залишалось уніфікованим і централізованим, а зміст формувався під впливом ідеологічних нашарувань у трактуваннях основних напрямів виховання на всій географічній території СРСР. У дошкільній освіті другої половини XX століття (до 1991 року) в Україні здійснюється активний пошук змісту досконаліших організаційних форм і методів діяльності дошкільних закладів та окреслення термінів початку навчання у школі. Педагогічна наука й освітянська практика долали авторитарність, демократизуючи дошкільну галузь загалом.

Докорінні реформи із переходом України до демократичного устрою суспільства й ринкової економіки порушили рівновагу в пріоритетах освітніх інтересів і зумовили істотні скорочення фінансування галузі, стрімке погіршення стану її матеріально-технічного та науково-методичного

забезпечення; скорочення мережі дошкільних закладів шляхом їх кооперування й оптимізації обмежувало доступ дітей до організованого дошкільного навчання і виховання.

2. Схарактеризовано чинники еволюції науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти України в радянський і пострадянський періоди: активізація обґрунтування новітніх концепцій дошкільного виховання; трансформування освітніх послуг дошкільних закладів кінця 1990-х років у платні без диференціації їхньої якості та механізмів розрахунку обсягу й вартості; в об'єктивних законах фінансування освіти було втрачено відповідність до норм радянського періоду, натомість нові були відсутні, відтак не враховувалася фінансова спроможність батьків; досвід розвинених європейських країн із змішаним типом фінансування дошкільних закладів у нашій країні залишився не реалізованим. Відповідно в Україні актуалізовано наукове обґрунтування, розробку і впровадження в освітню практику різних форм залучення дітей до дошкільних закладів. Наслідком суспільних трансформацій кінця XX – початку XXI століття стало нове соціальне замовлення у сфері дошкільної освіти.

Виокремлено чинники впливу на дошкільну освіту України кінця XX століття, їх об'єднано у дві найвиразніші групи: перша – зумовлена перехідним періодом у розвитку українського суспільства, друга – системною кризою, яка його супроводжувала. Під їхнім впливом відбувалися пошуки нового змісту, форм, ефективних методів і засобів навчання дітей, натомість системна криза (соціальна та фінансова) усе ще гальмувала реалізацію нововведень в освітній галузі.

3. Проаналізовано науково-методичне забезпечення дошкільної освіти в його неподільній єдності із програмними документами (1947, 1955, 1962, 1964, 1971, 1975, 1982, 1984, 1986). Їх схарактеризовано як авторитарні, нормативні й зорієнтовані на жорсткий контроль органами влади. Вони були першими в історії дошкільної педагогіки програмно-методичними

документами і півстоліття визначали зміст навчання і виховання дітей від 2-х місяців до навчання в школі. У дошкільній освіті України кінця 90-тих років XX століття почали створюватися нові альтернативні програми «Малятко» (1991), «Дитина у дошкільні роки» (1991), «Українське дошкілля» (1991), «Дитина» (1993) на наукових основах та із національною спрямованістю змісту та його орієнтацією на впровадження здобутків закордоння.

Обґрунтовано, що Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті – стратегічний документ з увиразненими напрямками оновлення дошкільної освіти – ініціювала розробку її державного стандарту, актуалізацію модернізації її змісту як державного пріоритету, ухвалу Закону «Про освіту» (дошкільну, позашкільну, технічну, вищу та ін.) тощо. Реалізація тенденції докорінного оновлення змісту дошкільної освіти відбувалась у сприятливому правовому, законодавчо-нормативному полі і для програмотворення («Дитина» (2003, 2012), «Дитина в дошкільні роки» (2004, 2011), «Я у Світі» (2009, 2014), «Українське дошкілля» (2012)).

Визначено особливості її програмно-методичного забезпечення наприкінці XX – у перші десятиріччя XXI століття: наукове обґрунтування концептуальних засад оновлення змісту дошкільної галузі (зміни в парадигмах освіти, пошуки та обґрунтування нових методів і педагогічних технологій, перехід від традиційної освітньої моделі до особистісно орієнтованої на єдиному пріоритеті – ідеї дитиноцентризму); модернізація дошкільної освіти (укладання програм за інваріантною та варіативною складовими; покладання їх мети на забезпечення цілісності змісту; конкретизація і збагачення засадничих принципів; структурування програм за єдиними держаними вимогами; інтегрування інноваційних технологій у зміст програм; упровадження педагогічних діагностик як обов'язкових у структурних компонентах програм); оновлення науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти (деполітизація, національна й регіональна спрямованість науково-методичного забезпечення; диференційований та інтегрований підходи до його структурування;

виховання і навчання дітей дошкільного віку в контексті особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів).

4. Обґрунтовано детермінанти впливу на зміст науково-методичного забезпечення дошкільної освіти України досліджуваних років, а саме: їх загальна спрямованість на відповідність прогресивним напрямам реформування дошкільної освіти згідно з її державним стандартом (2012) і ратифікацією міжнародних угод у галузі освіти; інтегрування зарубіжних програм та інноваційних технологій; визначення критеріїв оцінювання рівнів освітніх досягнень особистості відповідно до індивідуальних і вікових особливостей, національних традицій світського й духовного виховання; теоретичні напрацювання учених-дослідників у ділянці національної та зарубіжної дошкільної освіти на зламі сторіч; досвід практичних працівників з використання традиційних і новітніх педагогічних технологій.

5. Окреслено можливості творчого застосування науково-методичного забезпечення в умовах реформування і модернізації освіти України на наступні роки шляхом переосмислення і творчої інтерпретації надбань досвіду закордоння в національну теорію та практику; їхнього спрямовування на ефективне використання інноваційних технологій, поширених в інших країнах; створення сприятливих умов для оптимізації змісту дошкільної освіти та її поетапного введення до міжнародних стандартів; утвердження європейського підходу до освіти дітей у дошкільних закладах різних типів і форм власності; удосконалення науково-методичного забезпечення дошкільної освіти в її актуальних вимірах – зміст і якість; утвердження пріоритетів національних інтересів задля збереження інтелектуального потенціалу нації; миротворча спрямованість міжнародного співробітництва на системну та взаємовигідну взаємодію між освітніми системами зарубіжних країн із урахуванням потреб національної дошкільної освіти в кожній із них та ін.

Зміст і результати дисертаційної роботи не претендують на вичерпне розв'язання досліджуваної проблеми. Актуальним у її подальшому вивченні

розглядаємо перспективи проектування та адаптації міжнародних програм і спільних наукових проектів у просторі українського дошкілля; пошуки механізмів удосконалення фахової підготовки вихователів у вищих навчальних закладах України та професіограми уже практикуючих педагогів до роботи за нових соціокультурних та євроінтеграційних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика. навчальний посібник / під заг. ред. проф. С. Нікітчиної. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 368 с.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / ред. кол. М. Фоменко, Ю. Кондуфор, Н. Ярмаченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
3. Артемова Л. Історія педагогіки України : підручник / Л. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
4. Артемова Л. Наука – практиці / Л. Артемова // Дошкільне виховання. – 1981. – № 1. – С. 2-3.
5. Артемова Л. Нові дослідження дошкільної педагогіки на Україні / Л. Артемова // Дошкільне виховання. – 1971. – № 6. – С. 34-39.
6. Артемчук Н. Модернізація змісту дошкільної освіти [Електронний ресурс] / Н. Артемчук. – Режим доступу : // [http : //bilogiryamk.3dn.ru/forum/7-6-1](http://bilogiryamk.3dn.ru/forum/7-6-1).
7. Арушанова А. Програма – не догма / А. Арушанова, А. Давидчук // Дошкільне виховання. – 1989. – № 5. – С. 8-9.
8. Бабанский Ю. Избранные педагогические труды / сост. Ю. Бабанский. – М., 1989. – 319 с.
9. Бабанский Ю. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : (методические основы) / Ю. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
10. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М -во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
11. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) / Наук. кер. А. Богуш. – К. : Ред. журн. «Вихователь-методист дошкільного закладу», 2012. – 30 с.
12. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 62 с.

13. Бакурадзе А. Рекомендации по разработке образовательной программы образовательного учреждения [Електронний ресурс] / А. Бакурадзе, М. Пильдес. – Режим доступу : [http : //ekosha.gvarono.ru/metod/mk/m12.pdf](http://ekosha.gvarono.ru/metod/mk/m12.pdf)
14. Беленька Г. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія / Ганна Беленька. – К. : Світоч, 2006. – 302.
15. Биваліна Л. «Розцвітай же, слово»: програма розвитку українського мовлення дітей з елем. франц. мови для дошк. закладів з російськомовним режимом / Л. Биваліна. – Донецьк : ТОВ «Лебідь», 2000. – 100 с.
16. Біла книга національної освіти України / [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – 342 с.
17. Богомолова Н. Контент-анализ / Н. Богомолова, Т. Стефаненко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 60 с.
18. Богословский В. Научное сопровождение образовательного процесса в педагогическом университете : методологические характеристики / В. Богословский. – СПб., 2000. – 141 с.
19. Богуславская Т. Н. Развитие теоретических основ содержания дошкольного образования в отечественной педагогике 80-х гг. XX – начала XXI века : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Богуславская Татьяна Николаевна. – М., 2009. – 270 с.
20. Богуш А. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової освіти / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 20-23.
21. Богуш А. Громадське обговорення Базового компонента дошкільної освіти в Україні [Електронний ресурс] / А. Богуш, Т. Жаровцева. – Режим доступу : [http : //www.ukrdeti.com/obgovor/ob1.html](http://www.ukrdeti.com/obgovor/ob1.html)
22. Богуш А. Наступність та перспективність державних стандартів початкової та дошкільної освіти [Електронний ресурс] / А. Богуш. – Режим доступу : [http : //www.ird.npu.edu.ua/files/bogush.pdf](http://www.ird.npu.edu.ua/files/bogush.pdf).
23. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. Богуш. – Одеса : Слово, 2004. – 176 с.

24. Бондаренко Т. М. Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (друга половина XX століття) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бондаренко Тетяна Миколаївна. – Слов'янськ, 2007. – 20 с.
25. Борисова З. Спадщину Монтессорі – сучасним дошкільним закладам / З. Борисова, Р. Семерникова // Дошкільне виховання. – 1996. – № 5. – С. 4–5.
26. Венгер Л. Воспитание сенсорной культуры ребенка от рождения до 6 лет : кн. для воспитателя дет. сада / Л. Венгер, Э. Пилюгина, Н. Венгер; под ред. Л. Венгера. – М. : Просвещение, 1988. – 144 с.
27. Венгер Л. Об умственном развитии детей дошкольного возраста / Л. Венгер // Дошкольное воспитание. – 1972. – № 1. – С. 30-35.
28. Венгловська О. Основні тенденції розвитку дошкільної освіти Київщини (1958 –1984 рр. XX століття) / О. Венгловська // Історико-педагогічний альманах : зб. наук. праць / гол. ред. О. Сухомлинська. – Умань : Уманський ДПУ ім. П. Тичини, 2011. – Вип. 1. – С. 49-53
29. Венжик Л. О развитии общественного дошкольного образования в Украинской ССР / Л. Венжик // Дошкольное образование. – 1982. – № 2. – С. 5-7.
30. Вишнякова С. Профессиональное образование : словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
31. Вітвицька С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчально-методичний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
32. Волкова Н. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. Волкова. – К. : Вид.центр «Академія», 2001. – 576 с.
33. Воробьева С. В. Теоретические основы дифференциации образовательных программ : дис...докт. пед. наук : 13.00.01 / Воробьева

Светлана Викторовна. – СПб., 1999. – 460 с.

34. Воспитание и обучение детей шестого года жизни : кн. для воспитателя дет. сада / Н. Ветлугина, Р. Буре, Т. Осокина, и др.; под ред. Л. Парамоновой, О. Ушаковой. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.

35. Вульфсон Б. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б. Вульфсон – М. : Изд-во «УРАО», 1999. – 208 с.

36. Галигузова Л. Педагогика детей раннего возраста : учеб. пособие / Л. Галигузова, С. Мещерякова. – М. : ВЛАДОС, 2007. – 301 с.

37. Головань Т. Наукові підходи до визначення змісту вітчизняної дошкільної освіти у 20-ті рр. XX ст. [Електронний ресурс] / Т. Головань. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VIrd/2011_18/Pdf/14.pdf.

38. Гончаренко С. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. Гончаренко. – К. : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

39. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

40. Грицюк Т. Історико-педагогічні передумови розвитку дошкільної освіти на Хмельниччині (50-60 рр. XX ст.) [Електронний ресурс] / Т. Грицюк. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/peddysk_2013_14_28.pdf

41. Давыдов В. Содержание и структура учебной деятельности школьников / В. Давыдов // Формирование учебной деятельности школьников. – М. : Педагогика, 1982. – С. 10-21.

42. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

43. Державний стандарт України «Видання. Основні види. Терміни та визначення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://science.crimea.edu/zapiski/vidanya/dcty3017_95.pdf.

44. Державні санітарні норми і правила «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» : [Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2007 року № 13] [Електронний ресурс] . – Режим доступу:

[http : //zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07).

45. Деякі питання дошкільної педагогіки // Наукові записки. – Т. VIII / ред. колегія : С. Чавдаров, Є. Сухенко, С. Кестель. – К. : Рад. школа, 1968. – 120 с.

46. Дзвінчук Д. Розвиток освіти як суспільної цінності : історико-філософський дискурс / Д. Дзвінчук // Розвиток сучасної освіти : освітологічні наголоси : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти» / авт. кол. : В. Кремень, О. Сухомлинська, І. Бех, В. Огнев'юк та ін. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с.

47. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. керів. проекту : О. Огнев'юк, К. Волинець ; наук. кер. програми : О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна. – 3-є вид., доповн. та доопр. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

48. Дитина в дошкільні роки : Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків / під ред. Н. Денисенко. – Ч. II. – Запоріжжя, 1991. – 163 с.

49. Дитина в дошкільні роки : Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків / під ред. Н. Денисенко. – Ч. III. – Запоріжжя, 1991. – 119 с.

50. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив ; наук. керів. К. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2011. – 188 с. – (Програми).

51. Діагностика сектору дошкільної освіти : звіт за результатами комплексного дослідження. – К. : ГО «Європейська дослідницька асоціація», 2013 (січень). – 145 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //eura.org.ua/wp-content/uploads/2010/01/ERA_-20131.pdf](http://eura.org.ua/wp-content/uploads/2010/01/ERA_-20131.pdf)

52. Дітковська С. О. Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі в кінці 50-х – початку 90-х років: автореф. дис...канд.пед.нак. : 13.00.01 / Дітковська Світлана Олексіївна. – Луганськ, 2004. – 27 с.

53. Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти : науково-методичні матеріали кафедри педагогіки та психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.argol.com.ua/17.htm](http://www.argol.com.ua/17.htm)

54. Довбня С. Тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.) / С. Довбня // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя : Психолого-педагогічні науки. – 2013. – № 3. – С.150-153.
55. Довідник дошкільного працівника / упоряд. Л. Венжик. – К. : Рад. школа, 1980. – С. 40-43.
56. Долинна О. Розробка та впровадження програм для дошкільної освіти / О. Долинна, О. Низковська // Дошкільна освіта. – 2008. – № 2 (20). – С. 4-8.
57. Долинна О. Дошкільна освіта як невід’ємна складова виховання дитини [Електронний ресурс] / О. Долинна. – Режим доступу : [http : glavcom.ua/articles/1486.html](http://glavcom.ua/articles/1486.html).
58. Долинна О. Про припинення чинності грифів Міністерства освіти і науки України для окремих видань з дошкільної освіти у 2013/2014 навчальному році [Електронний ресурс] / О. Долинна. – Режим доступу : <http://iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/>.
59. Долинна О. Програми для дошкілля в освітньому просторі України / О. Долинна, О. Низковська // Дошкільне виховання. – 2011. – № 9. – С.12-19.
60. Долинна О. Розмаїття навчальних видань для освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку [Електронний ресурс] / О. Долинна, О. Низковська. – Режим доступу : [http : //iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/prohramno-metodychne-zabezpechennya-doshkilnoji-osvity/](http://iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/prohramno-metodychne-zabezpechennya-doshkilnoji-osvity/).
61. Доповідна записка про стан дошкільних установ Міністерства освіти Української РСР // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 166, оп. 15, спр. 1038, арк. 18.
62. Доступність та якість загальної середньої освіти : стан і шляхи поліпшення : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 23 жовтня 2013 р. / Верховна Рада України. – К. : Парламентське вид-во, 2014. – 264 с.
63. Дошкільна освіта : історія і сьогодення : довідник / [упоряд.

Л. Лохвицька]. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 208 с.

64. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять, назв / [упоряд. К. Крутій, О. Фунтікова]. – Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2010. – 324 с.

65. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч. метод. посіб. для дошкільних навч. закладів / Н. Гавриш, О. Сапикіна, О. Пометун; за заг. ред. О. Пометун. – Дніпропетровськ : ЛПРА, 2014. – 120 с.

66. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для учащихся пед. училищ по спец. № 2010 «Воспитание в дошкольных учреждениях» и № 2002 «Дошкольное воспитание» / под ред. В. Ядэшко, Ф. Сохина. – М. : Просвещение, 1978. – 416 с.

67. Дошкольная педагогика. учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошк.)» : в 2 ч. – Ч. 2 : Методика и организация коммунистического воспитания в детском саду / В. Логинова, П. Саморукова, Б. Лейкина и др.; под ред. В. Логиновой, П. Саморуковой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1988. – 270 с.

68. Дошкольное образование в России : сб. действующих нормативно-правовых документов и программно-методических материалов. – М. : АСТ, 1997. – 335 с.

69. Дошкольное образование: словарь терминов / сост. Н. Виноградова и др. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 400 с.

70. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

71. Єльченко М. Проект нової програми виховання в дитячому садку / М. Єльченко // Дошкільне виховання. – 1961. – № 6. – С. 1-4.

72. Жиляєва Ю. Категорійний аналіз поняття «метод проектів» [Електронний ресурс] / Ю. Жиляєва. – Режим доступу : [http : //eprints.zu.edu.ua/2508/1/110-113.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/2508/1/110-113.pdf)

73. Журавлева М. Общественное дошкольное воспитание в СССР за 60 лет // Дошкольное воспитание. – 1982. – № 12. – С. 6-10.

74. З доповіді Міністра Кременя В. / В. Кремень // Дошкільне виховання. – К., 2000. – № 9. – С. 4.
75. Загальні відомості. Дошкільна освіта / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/zagalni_vidomosti/](http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/zagalni_vidomosti/)
76. Загвязинский В. Теория обучения. Современная интерпретация : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
77. Заир-Бек Е. Педагогические ориентиры успеха (актуальные проблемы развития образовательного процесса): методические материалы к обучающим семинарам / Е. Заир-Бек, Е. Казакова. – СПб., 1995. – 64 с.
78. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18)
79. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 06.07.2010 № 2442-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2442-17](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2442-17)
80. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14)
81. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12)
82. Закон України «Про охорону дитинства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
83. Законодавство України / Офіційний веб-сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon4.rada.gov.ua/laws](http://zakon4.rada.gov.ua/laws)
84. Занков Л. Дидактика и жизнь / Л. Занков. – М. : Образование, 1968. – 175 с.
85. Зверева В. Образовательная программа школы: структура, содержание, технология разработки / В. Зверева. – М., 1998. – 267 с.

86. Иваненко А. Подготовка к обучению грамоте в детском саду / А. Иваненко. – К. : Рад. шк., 1987. – 128 с.
87. История дошкольной педагогики : учеб пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» / М. Шабаева, В. Ротенберг, И. Чувашев и др. ; под ред. Л. Литвина. – 2-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1989. – 352 с.
88. История советской дошкольной педагогики : хрестоматия / под ред. М. Колмаковой, В. Логиновой. – М. : Просвещение, 1988. – 447 с.
89. І Всеукраїнський з'їзд педагогічних працівників дошкільної освіти (5 листопада 2010 року) : збірник матеріалів / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/dovidkovi-matetialy.html](http://www.mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/dovidkovi-matetialy.html)
90. Иванов В. Контент-аналіз : Методологія і методика дослідження : навч. посібник / за наук. ред. А. Москаленко. – К., 1994. – 112 с.
91. Івашина А. Аналіз результатів методичної роботи за 2014-2015 навчальний рік [Електронний ресурс] / А. Івашина. – Режим доступу : [http : //dnz189.dnepredu.com/ru/site/analiz-rezultativ-metodic.html](http://dnz189.dnepredu.com/ru/site/analiz-rezultativ-metodic.html)
92. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід : посібник на допомогу дошкільним працівникам / авт.-упор. : Л. Калуська, М. Отрощенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 376 с.
93. Інформація управління про перехід дошкільних закладів УРСР на роботу за новою програмою виховання в дитячому садку (1972 р.) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 166, оп. 15, спр. 8451, 100 арк.
94. Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упоряд. : З. Борисова, В. Смаль. – 2-е вид., допов. – К. : Вища шк., 1990. – 423 с.
95. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 447 с.
96. Калуська Л. Казковий дивосвіт. Формування життєвої компетентності та базових якостей дошкільника на основі казок

Василя Сухомлинського : науково-методичний практико орієнтований посібник на допомогу дошкільним працівникам / Л. Калуська. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. – 160 с.

97. Калуська Л. Науково-методична робота в дошкільному навчальному закладі : практико орієнтований посібник / Л. Калуська, М. Отрощенко, І. Вірстюк. – К. : Шкільний Світ, 2011. – 192 с.

98. Карпова Е. «Громадське обговорення» Базового компонента дошкільної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Е. Карпова. – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/obgovor/ob3.html>.

99. Карпюк О. Фактори формування та розвитку ринку освітніх послуг / О. Карпюк // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання Житомирського державного університету ім. І. Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09koagor.pdf

100. Кирничова Н. За досвідом Вальфдорської школи / Н. Кирничова // Дошкільне виховання. – 1995. – № 11. – С. 13–14.

101. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Кононко. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

102. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 144 с.

103. Комплексне дослідження стану системи дошкільної освіти України : аналітичний звіт / А. Горський, О. Буданова, І. Барматова, О. Овчар. – К. : ВБО «Громадська соціальна Рада», 2013. – 118 с.

104. Концепція дошкільного виховання (проект). – К., 1993. – 16 с.

105. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5-12.

106. Концепція реформування педагогічної науки в Українській Державі / М. Стельмахович // Концептуальні засади демократизації та реформування

освіти в Україні : педагогічні концепції / Акад. наук вищої шк. України, ред. тижневика «Освіта». – К., 1997. – С. 134–148.

107. Концепція розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. Проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.mon.gov.ua/proekt_koncepcii_rozvytku_doshkilnoyi_osvity_Ukrainy_2010-2016](http://www.mon.gov.ua/proekt_koncepcii_rozvytku_doshkilnoyi_osvity_Ukrainy_2010-2016).

108. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. Проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/news/43501/>

109. Косенко Ю. Національне та етнонаціональне виховання дошкільників : історико-педагогічний аналіз (90-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) / Ю. Косенко // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XXXI. – Івано-Франківськ, 2010. – С.34-46.

110. Косенко Ю. Педагогіка : загальні основи, теорія виховання, теорія навчання : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». – 2 - ге вид., доповн. / Ю. Косенко. – Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2014. – 264 с.

111. Косенко Ю. Розумове виховання і розумовий розвиток дошкільників у вимірах сучасних наукових підходів / Ю. Косенко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – №3. – С. 185-192.

112. Косенко Ю. Основи педагогічної майстерності вихователя. Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». – 2-ге вид., доповн. / Ю. Косенко. – Маріуполь : ТОВ Друкарня «Новий світ», 2014. – 360 с.

113. Кочубей Т. Духовно-моральний розвиток особистості в дитинстві / Т. Кочубей // Педагогічні науки : збірник наукових праць Херсонського державного університету / [ред. кол. : Барбіна Є. С. та ін.]. – Херсон, 2010. – Вип. 54. – С.182-185.

114. Кочубей Т. Науково-освітні програми у контексті співпраці України та Республіки Польща / Т. Кочубей // Незалежність Республіки Польща,

незалежність України – шлях до євроінтеграції : матеріали міжнародного круглого столу. – Хмельницький : Науково-видавничий відділ, 2014. – С. 64–65.

115. Кочубей Т. Філософія дитинства у спадку педагогів-мислителів XVII-XX століть / Т. Кочубей // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Вип. 10, ч. III. – С. 257-267.

116. Кравченко Г. Контроль та аналіз діяльності дошкільного закладу. Керівникам і методистам / Г. Кравченко, Н. Кугуєнко. – К. : Ранок, 2015. – 272 с.

117. Краевский В. Основы обучения. Дидактика и методика : учебн. пособие для студентов высших учебных заведений / В. Краевский, А. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.

118. Красильникова Г. Контент-аналіз поняття «моніторинг» / Г. Красильникова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 14. – С. 261-266.

119. Красняков Є. Формування державної політики в галузі освіти України на загальнодержавному рівні / Є. Красняков // Вісник державної служби України. – 2010. – № 3. – С. 19-24.

120. Красняков Є. Чинники впливу на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти України [Електронний ресурс] / Є. Красняков. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article>.

121. Кремень В. Філософія освіти XXI століття / В. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – №1. – С. 7-8.

122. Крутій К. Методологічні аспекти моніторингу дошкільної освіти / К. Крутій // Вісник СевНТУ. Вип. 105 : Педагогіка : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 23-26. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/2277/1/105-05.pdf>

123. Крутій К. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в

дошкільному навчальному закладі : [монографія] / Катерина Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. – 172 с.

124. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. – Ч. 2 : Концепція, програма розвитку та освітні програми ДНЗ / Катерина Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. – 284 с.

125. Крутій К. Про комплексну додаткову освітню програму «Дитина в дошкільні роки» / К. Крутій // Дошкільна освіта. – 2011. – № 1 (31). – С. 41-47.

126. Крутій К. Реформування, модернізація і парадигми дошкільної освіти в Україні : теоретичні засади і погляд у майбутнє [Електронний ресурс] / К. Крутій. – Режим доступу : [http : //virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/krutij.pdf](http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/krutij.pdf)

127. Крутій К. Модель програмового забезпечення дошкільної освіти : на шляху становлення [Електронний ресурс] / К. Крутій, В. Кузьменко. – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/iamysviti/iamysviti6.html>.

128. Кузьменко В. Оновлення варіативних програм виховання і навчання – вимога сучасності / В. Кузьменко, Н. Кудикіна // Дошкільна освіта. – 2011. – № 1 (31). – С.13-32.

129. Кузьмінський А. Педагогіка : підручник / А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – 3-є вид., випр. – К. : Знання – Прес, 2008. – 447 с.

130. Кумбс Ф. Кризис образования в современном мире / Ф. Кумбс. – М. : Прогресс, 1970. – 140 с.

131. Лисенко Н. Етнопедагогіка дитинства : навчально-методичний посібник / Н. Лисенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 720 с.

132. Лисенко Н. Нові підходи до організації методичного забезпечення педагогічного процесу в ДНЗ у руслі європейських освітніх інновацій / Н. Лисенко // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Вип. XXIV. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – С. 177-185.

133. Лисенко Н. Педагогіка українського дошкілля : у 2 ч. : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл.] / Н. Лисенко, Н. Кирста. – К. : Вища шк., 2006. – Ч. 1. – 302 с.

134. Локшина О. І. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : автореф. дис... доктора пед. наук : 13.00.01 / Локшина Олена Ігорівна. – К., 2011. – 40 с.

135. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні : (теоретико-методологічний аспект) : дис... доктора пед. наук : 13.00.01 / Луговий Володимир Іларіонович. – К., 1995. – 429 с.

136. Лук'янова Л. Контент-аналіз як психолого-педагогічна процедура / Л. Лук'янова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : М. Мартинюк. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – С. 149-157 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //udpu.org.ua/files/fahovi_vydannya/univer/2010_4.pdf](http://udpu.org.ua/files/fahovi_vydannya/univer/2010_4.pdf)

137. Люблинская А. Причинное мышление ребенка в действии / А. Люблинская // Вопросы детской психологии. – Ч. I. – М., 1948. – Л. : Изд-во АПН РСФСР. – № 17. – С. 5-43.

138. Малахова Ж. Викладання соціології : досвід інноваційних прийомів [Електронний ресурс] / Ж. Малахова, В. Огаренко. – Режим доступу : [http : //textbooks.net.ua/content/view/7142/46/](http://textbooks.net.ua/content/view/7142/46/)

139. Матвієнко О. Стратегії розвитку середньої освіти у країнах Європейського Союзу : монографія / Ольга Матвієнко. – К. : Ленвіт, 2005. – 381 с.

140. Матеріали кабінету по дошкільному вихованню інституту УКВ // Державний архів Хмельницької області, Ф. Р-908, оп. 3, Т. 1, спр. 225, 31 арк.

141. Матеріали про роботу колгоспних сезонних дитячих установ (вказівки Міністерства освіти УРСР) // Державний архів Хмельницької області, Ф. Р-908, оп. 3, Т. 1, спр. 218, 204 арк.

142. Матеріали XXV з'їзду КПРС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // trademarketingforum.com/category/politika](http://trademarketingforum.com/category/politika).

143. Методические указания к «Программе воспитания в детском саду» / под ред. А. Шустова. – М. : Просвещение, 1975. – 191 с.

144. Методические указания к программе воспитания в детском саду. –

М. : Просвещение, 1964. – 272 с.

145. Методические указания к программе воспитания в детском саду. – М. : Просвещение, 1962. – 268 с.

146. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. кер та заг. ред. О. Кононко. – 2-е вид., випр. – К. : Світич, 2009. – 208 с.

147. Методичні вказівки до програми виховання в дитячому садку «На допомогу вихователям дошкільних закладів» / під ред. Г. Введенської. – К. : Радянська школа, 1968. – 152 с.

148. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. кер. : О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 400 с.

149. Міжнародна виховна система «Self-Eteem» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zhuravlyksokal.lvivedu.com/uk/site/mizhnarodna-vikhovna-sist.html](http://zhuravlyksokal.lvivedu.com/uk/site/mizhnarodna-vikhovna-sist.html)

150. Мойсеюк Н. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Мойсеюк. – К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2007. – 656 с.

151. Мухаметзянова Г. Образование в условиях социальной рыночной экономики / Г. Мухаметзянова, В. Смирнов, О. Ключева. – Казань : ИСПО РАО. – 2000. – 54 с.

152. Навчально-методичний посібник до комплексної програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» /Л. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 200 с.

153. Накази і розпорядження Міністерства освіти УРС з питань навчально-виховної роботи в дошкільних закладах // Державний архів Івано-Франківської області, Ф. Р-3, оп. 2, спр. 628, 87 арк.

154. Накази Міністерства освіти УРСР про роботу дитячих садків // Державний архів Івано-Франківської області, Ф. Р-3, оп. 2, спр. 144, 18 арк.

155. Накази та розпорядження Міністерства освіти УРСР // Державний архів Івано-Франківської області, Ф. Р-3, оп. 2, спр. 539, 35 арк.

156. Накази, розпорядження і директивні вказівки Міністерства освіти УРСР та інших республіканських організацій та листування з питань народної освіти // Державний архів Хмельницької області, Ф. Р-908, оп. 3, Т. 2, спр. 419, 438 арк.

157. Народное образование в СССР : сб. документов, 1917-1978 гг. – М., 1979. – 560 с.

158. Народное образование в СССР : сб. нормат.-прав. актов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 336 с.

159. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті // Освіта України. – 2002. – №33 (329). – 23 квітня. – С. 4-6.

160. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [авт. : В. Андрущенко, І. Бех, М. Бурда та ін.; редкол. : В. Кремень (голова), В. Луговий (заст. голови), В. Мадзігон (заст. голови), О. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.

161. Николаева С. Обзор зарубежных и отечественных программ экологического образования и воспитания детей / С. Николаева // Дошкольное воспитание. – 2002. – № 7. – С. 52-64.

162. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. – Т. 4. – К. : АКОНІТ, 1999. – 684 с.

163. Новицкая В. А. Методическое сопровождение воспитателя в условиях современного дошкольного образовательного учреждения : автореф. дис... кан. пед. наук : 13.00.07 / Новицкая Виктория Александровна. – СПб, 2007. – 22 с.

164. Новое направление программно-методического обеспечения дошкольного образования // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 10. – С. 6-7.

165. Нормативно-правова база дошкільної освіти / Офіційний веб-сайт Інституту інноваційних технологій і змісту освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/normatyvno-pravova-baza-doshkilnoji-osvity/](http://iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/normatyvno-pravova-baza-doshkilnoji-osvity/)

166. Нормативно-правова база дошкільної освіти / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/normativno_pravova-baza/

167. Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку : форми здобуття, організація і зміст роботи : збірник методичних матеріалів / авт.-упор. : О. Долинна, А. Бурова, О. Низковська, Т. Носачова. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 480 с.

168. Образовательная программа – маршрут ученика. Часть I / под ред. А. Тряпиценой. – СПб., 1998. – 118 с.

169. Образовательная программа – маршрут ученика. Часть II / под ред. А. Тряпиценой. – СПб., 2000. – 226 с.

170. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / Віктор Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003. – 448 с.

171. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов. – М. : Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1960. – 900 с.

172. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов; [под. ред. Н. Шведовой]. – М. : Русский язык, 1986. – 797 с.

173. Озеркова І. Цілепокладання як ключова компетенція навчального процесу / І. Озеркова // Ейдос : Інтернет-журнал. – М., 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0222-10.htm>

174. Основи національного виховання : концептуальні положення / В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук; за заг. ред. В. Кузя. – К. : Інформ.-вид. центр «Київ», 1993. – 152 с.

175. Організація освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах у 2009-2010 навчальному році : [Наказ МОН України від 1/9-393 від 10 червня 2009 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/4279/>

176. Організація та зміст роботи навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах : [лист МОН України від 06.06.2005 № 9/1-306] // Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту / [упор.

В. Бакуменко, К. Кругій, Н. Погрібняк]. – Запоріжжя : «ЛПКС», 2007. – С. 215-224.

177. Освіта в Україні. Дошкільна освіта. Законодавство. (28 червня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/)

178. Освіта України – 2011 : Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році / уклад. : О. Удод, К. Левківський, В. Погребняк, О. Дашковська, Д. Панасевич, А. Солоденко; за заг. ред. Д. Табачника, Міністра освіти і науки, молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).

179. Основы дошкольной педагогики : [монография] / Александр Запорожец, Татьяна Маркова. – М. : Педагогика, 1980. – 272 с.

180. Оценка эффективности реализации программ дополнительного образования детей : компетентностный подход : методические рекомендации / под ред. проф. Н. Родионовой и М. Катуневой. СПб. : Изд-во ГОУ «ГДТЮ», 2005. – 64 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://pionerov.ru/assets/downloads/mc/recommendations/OERPDOD.pdf>

181. Пальчевський С. Педагогіка : навч. посіб. / С. Пальчевський. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 496 с.

182. Памятки для педагогов дополнительного образования : методический сборник / сост. И. Костева. – Ульяновск : ИПК ПРО, 1998. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [http : //ipk.ulstu.ru/files/ipk/lib/pdf/1999/ Kosteva_1.pdf](http://ipk.ulstu.ru/files/ipk/lib/pdf/1999/Kosteva_1.pdf)

183. Панасюк В. Якість освітніх програм / В. Панасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/manage/general/1768/>

184. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. Рапацевич. – М. : Современное слово, 2005. – 720 с.

185. Педагогическая энциклопедия : [в 4 т.] / [ред. И. Каирова, Ф. Петрова]. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – Т. 3 : Н–См. – 1966. – 880 с.

186. Педагогическая энциклопедия : [в 4 т.] / [ред. И. Каирова, Ф. Петрова]. – М.: Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 1 : А–Е. – 1964. – 832 с.
187. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.
188. Перелік навчальних видань рекомендованих МОНмолодьспорту України для використання в дошкільних навчальних закладах у 2011/2012 навчальному році // Дошкільне виховання. – 2011. – № 8. – С. 3
189. Перелік навчальних видань, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів у 2008/2009 навчальному році : [лист МОН від 29.08.2008 № 1/9-546] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //osvita.ua/legislation/Ser_osv/798/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/798/)
190. Перелік навчальних видань, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в дошкільних навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // [http ://iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/prohramno-metodychne-zabezpechennya-doshkilnoji-osvity/](http://iitzo.gov.ua/doshkilna-osvita/prohramno-metodychne-zabezpechennya-doshkilnoji-osvity/)
191. Петроченко Г. Развитие детей 6-7 лет и подготовка их к школе / под ред. А. Леушиной. – Минск : Высшая школа, 1975. – 208 с.
192. Пильдес И. В. Педагогические основы построения образовательных программ в учреждениях дополнительного образования детей : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пильдес Ингрид Валерьевна. – СПб., 2000. – 18 с.
193. Пильдес И. В. Педагогические основы построения образовательных программ в учреждениях дополнительного образования детей : дис. кан. пед. наук : 13.00.01 / Пильдес Ингрид Валерьевна. – СПб., 2000. – 154 с.
194. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : [монографія] / Ганна Беленька, Ольга Богініч, Зоя Борисова та ін. ; за заг. ред. Ірини Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2009. – 310 с.
195. Плохій З. Актуальні проблеми дошкільного виховання / З. Плохій //

Дошкільне виховання. – 1989. – № 8. – С. 2-3.

196. Погрібняк Н. Технологія створення парціальних програм у дошкільному навчальному закладі / Н. Погрібняк // Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2009-2010 навчальний рік : методичний аспект. Випуск восьмий / за наук. ред. К. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2009. – С. 81-87.

197. Подготовка детей к школе в СССР и ЧССР : кн. для работн. дошкольн. учрежд. / Н. Поддьяков, Л. Венгер, Т. Беньова и др.; под ред. Л. Парамоновой. – М. : Просвещение; Братислава : Словац. пед. изд-во, 1989. – 176 с.

198. Подготовка детей старшего дошкольного возраста к обучению : сборник научных трудов. – Свердловск, 1983. – 110 с.

199. Поддьяков Н. Особенности психического развития детей дошкольного возраста / Н. Поддьяков. – М., 1996. – 31 с.

200. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Поніманська. – К. : «Академвидав», 2008. – 456 с.

201. Пономаренко Т. Програмне забезпечення дошкільного закладу як умова та результат культуровідповідного управління / Т. Пономаренко // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка / Серія : Педагогічні науки. Вип. № 5 (168) березень. – Луганськ, 2009. – С. 72-80.

202. Попиченко С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Попиченко. – К. : Просвіта, 2001. – 154 с.

203. Постанова Кабміну України від 12.03.2003 р. № 305 «Положення про дошкільний навчальний заклад» // Дошкільне виховання. – 2003. – № 5. – С. 3-6.

204. Приказы Министерства просвещения УССР по вопросам народного образования // Державний архів Хмельницької області, Ф. Р-908, оп. 5, спр. 61, 28 арк.

205. Принципи побудови програм для роботи дитячих садків // Дошкільне виховання. – 1953. – № 12. – С. 3-8.

206. Про внесення змін та доповнень до порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв : [Наказ МОН України від 15.12.2008 р. № 1132] / Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/109](http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/109)

207. Про впровадження програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» : [Наказ МОН України від 23.11.2010 р. № 1111] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/11187/](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/11187/)

208. Про Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/about/>

209. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України : [Наказ МОН України від 17.06.2008 р. № 537] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0628-08](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0628-08)

210. Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році : [Інструктивно-методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України від 21.05.2012 р. № 1/9-388] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //iitzo.gov.ua/dokumenty/lystymonmolodsportu/](http://iitzo.gov.ua/dokumenty/lystymonmolodsportu/).

211. Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році : [лист МОН від 20. 06. 2013 р. № 1/9-446] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //iitzo.gov.ua/dokumenty/lystymonmolodsportu/](http://iitzo.gov.ua/dokumenty/lystymonmolodsportu/)

212. Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році : [лист МОН від 27.06.2014 № 1/9-341] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iitzo.gov.ua/dokumenty/lystymonmolodsportu/>

monmolodsportu/

213. Про організацію роботи з дітьми дошкільного віку у 2010/2011 навчальному році : [лист МОН від 18.08.2010 р. № 1/9-570] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/8761/](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/8761/)

214. Про організацію роботи з дітьми п'ятирічного віку : [Наказ МОН України від 27.09.2010 р. № 1/9-666] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9436/](http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/9436/)

215. Про роботу дошкільних навчальних закладів у 2011/12 навчальному році : [лист М-ва освіти і науки, молоді і спорту України від 20.06.2011 № 1/9-482] // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – № 17/18. – С. 3.

216. Про розроблення програм для дошкільної освіти : [Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 28. 02. 2013 № 1/9-152] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // [http : //iitzo.gov.ua/dokumenty/lysty-monmolodsportu/](http://iitzo.gov.ua/dokumenty/lysty-monmolodsportu/)

217. Проблеми якості освіти : теоретичні і практичні аспекти. – К. : СПД Богданова А., 2007. – 336 с.

218. Програма виховання в дитячому садку. – К. : Рад. школа, 1971. – 256 с.

219. Програма виховання в дитячому садку. Проект. – К. : Рад. школа, 1961. – 207 с.

220. Програма виховання дітей дошкільного віку : Малятко / наук. кер. З. Плохій. – К. : Інститут засобів навчання АПН України, 2001. – 286 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/749361/>

221. Програма виховання дітей дошкільного віку : Малятко / наук. кер. З. Плохій. – К., 1999. – 286 с.

222. Програма виховання дітей дошкільного віку : Малятко / під ред. З. Плохій. – К., 1990. – 280 с.

223. Програма виховання дітей дошкільного віку : Малятко / під ред. З. Плохій. – К., 1991. – 200 с.

224. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років : Дитина. – К. : Богдана, 2003. — 327 с.
225. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку : Дитина. – К. : Освіта, 1993. — 272 с.
226. Програма виховання та навчання в дитячому садку / під ред. Є. Таранової. – К. : Радянська школа, 1986. – 208 с.
227. Програма Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ussf.kiev.ua/comprehensive_child_program/
228. Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка. – К. : Радянська школа, 1985. – 80 с.
229. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013 . – 264 с.
230. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : у 2 ч. [упоряд. О. Кононко]. – К. : МЦФЕР–Україна, 2014. – ч. I. – 150 с.
231. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : у 2 ч. [упоряд. О. Кононко]. – К. : МЦФЕР–Україна, 2014. – ч. II. – 300 с.
232. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» / кер. проекту Б. Жебровський; наук. кер. А. Богуш. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 160 с.
233. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. Андрієтті, О. Голубович, О. Долинна та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 104 с.
234. Програма розвитку, навчання та виховання дітей : Дитина в дошкільні роки. / наук. керів. К. Крутий. – Запоріжжя : ЛПІС, 2000. – 268 с.
235. Програма розвитку, навчання та виховання дітей : Дитина в дошкільні роки. – вид. 2-е. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС», 2004. – 268 с.
236. Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі / відп. ред. Л. Артемова. – К. : Радянська школа, 1975. – 224 с.

237. Програма «Self-Esteem» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : static.klasnaocinka.com.ua/.../mizhnarodna_vihovna_systema_Self-Esteem/
238. Програми навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsgarmonia.com.ua/about/programmy-obucheniya.html>
239. Программа воспитания в детском саду / отв. ред. М. Васильева. – 9 -е изд., испр. – М. : Просвещение, 1982. – 160 с.
240. Программа воспитания в детском саду. – М. : Просвещение, 1970. – 175 с.
241. Программа воспитания в детском саду. – М. : Просвещение, 1978. – 160 с.
242. Программа и методические указания по воспитанию детей в дошкольном учреждении / отв. ред. Л. Артемова. – К. : Радянська школа, 1975. – 228 с.
243. Программа обучения и воспитания в подготовительной группе детского сада. – К. : Радянська школа, 1985. – 72 с.
244. Программы дошкольных образовательных учреждений : Методические рекомендации для работников дошкольных образоват. учреждений / сост. О. Соломенникова. – 2-е изд., искр. и доп. – М.: АРКТИ, 2002. – 112 с.
245. Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка. – К. : Держпедвидав «Радянська школа», 1955. – 163 с.
246. Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка. Статут дитячого садка. – К. : Держучпедвидав «Радянська школа», 1947. – 157 с.
247. Проект. Освіта для сталого розвитку для дошкільнят (Заявка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=738
248. Проскура О. Оновлення програми «Дитина» / О. Проскура, В. Кузьменко, Н. Кудикіна // Дитячий садок : управління. – 2010. – № 3 (17). – С. 14-18.
249. Рібцун Ю. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей

молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Ю. Рібцун. – К. : Освіта України, 2011. – 292 с.

250. Рогальська Н. Програмно-методичне забезпечення – запорука реалізації ігрової компетенції дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / Н. Рогальська. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1785/1/program_metod_zabezpech.pdf

251. Рудковская Н. Методическое пособие по оценке физического развития детей дошкольного возраста / Н. Рудковская. – К., 1966. – 18 с.

252. Руководство для воспитателя детского сада. – М. : Госучпедиздат РСФСР, 1953. – 170 с.

253. Савенков А. Концептуальный подход к развитию мышления дошкольников : программы умственного развития воспитанников детских садов / А. Савенков // Дошкольное воспитание. – 1998. – №10. – С. 18-38.

254. Савченко О. Освіта повинна бути не тільки доступною, а й якісною / О. Савченко // Початкова освіта. – 2001. – № 10. – С.1.

255. Савченко О. Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти / О. Савченко // Педагогіка і психологія. – 1999. – №4. – С. 6-17.

256. Савченко О. Якість початкової освіти : сутність і чинники впливу [Електронний ресурс] / О. Савченко. – Режим доступу : http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/4_8.pdf

257. Савчук М. Звіт керівника дошкільного навчального закладу за 2014 навчальний рік [Електронний ресурс] / М. Савчук. – Режим доступу: http://fastiv-dnz12.edukit.kiev.ua/zvit_kerivnika/

258. Система освіти в Україні : базові показники дошкільної освіти [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичні матеріали українського центру економічних і політичних досліджень Разумкова. – Режим доступу : <http://www.uceps.com.ua/ukr/all/events/table27/concept.doc>

259. Смирнов В. Логический анализ научных теорий и отношений между ними / В. Смирнов // Логика научного познания. – М. : Наука, 1988. – 272 с.

260. Современные образовательные программы для дошкольных учреждений : учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / под ред. Т. Ерофеевой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 344 с.

261. Содержание дошкольного образования – основа построения образовательного процесса ДООУ : учеб.-метод. пособие. – Магнитогорск : Изд-во МаГУ, 2002. – 41 с.

262. Содружество учёного и учителя : Л. Занков. Беседы с учителями. Работаем по системе Л. Занкова : книга для учителя / сост. М. Зверева, Н. Индик. – М. : Просвещение, 1991. – 272 с.

263. Сорочан Т. Науково-методичний супровід – нова концепція розвитку професіоналізму вчителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти / Т. Сорочан // Науково-методичний супровід модернізації початкової освіти. – Луганськ, 2002. – 32 с.

264. Справочник по дошкольному воспитанию: Основные законодат. и инструкт. док. / под. ред. А. Шустова. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1980. – 543 с.

265. Степанова Т. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ ст. [монографія] / Тетяна Степанова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 184 с.

266. Степанова Т. Зміст навчально-виховної роботи дошкільних закладів України в період із 1953 року по 1972 рік / Т. Степанова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди» : Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 235 – 239.

267. Степанова Т. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття) : [монографія] / Тетяна Степанова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 424 с.

268. Стеркина Р. Качество дошкольного образования и основные тенденции его изменения / Р. Стеркина // Дошкольное воспитание. – 1996. – № 6. – С. 2-14.

269. Стягунова О. О. Використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах Донеччини в 60 – 90-х роках ХХ століття : автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.01 / Стягунова Ольга Олександрівна. – Луганськ, 2012. – 22 с.

270. Тарапака Н. Науково-методичне забезпечення базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Н. Тарапака // Наукові записки Кіровоградського держ.пед.ун-ту ім. В. Винниченка. Серія : Педагогічні науки. Вип.88. – Кіровоград, 2009. – С. 236-239.

271. Типовая программа воспитания и обучения в детском саду / под ред. Р. Курбатовой, Н. Поддьякова. – М. : Просвещение, 1984. – 175 с.

272. Тихеева Е. Развитие речи детей / Е. Тихеева. – М. : Учпедгиз, 1948. – 215 с.

273. Тлумачний словник української мови / за ред. В. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2005. – 992 с.

274. Указ Президента України від 17. 04. 2002 р. № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

275. Указ президента України від 18. 01. 1996 р. № 63/96 «Про національну програму «Діти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/96>

276. Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка ; [упоряд. і літ. ред. Н. Б. Марченко] ; за заг. ред. Б. М. Жебровського. – К., 2003. – 132 с.

277. Улюкаєва І. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навчальний посібник. – [вид. 4-е, доп.] / І. Улюкаєва. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – 238 с.

278. Усова А. Обучение в детском саду. – 2-е изд. / А. Усова ; под. ред.

А. Запорожца. – М. : Просвещение, 1970. – 206 с.

279. Ушмарова В. Готовність магістрів до викладання як об'єкт контент-аналізу / В. В. Ушмарова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 10 (269). – ч. 3. – 2013. – С. 203-211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_10\(3\)_28.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_10(3)_28.pdf)

280. Федина Н. Некоторые аспекты разработки примерной основной общеобразовательной программы дошкольного образования / Н. Федина // Дошкольное воспитание. – 2008. – № 8. – С. 13 – 16.

281. Філософський словник / [за ред. М. Розенталя, П. Юдіна.] – К. : Політична література України, 1964. – 500 с.

282. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. – 3-тє вид., стер. / М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.

283. Фроленкова Н. Вивчення студентами програмно-методичного комплексу сучасного ДНЗ як умова ефективної практичної підготовки у ВНЗ / Н. Фроленкова // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету. Серія : Педагогіка. – Х., 2012. – ч. II. – вип. XXVIII. – С. 201-209.

284. Фроленкова Н. Дефінітивно-сміслова характеристика науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти / Н. Фроленкова // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XLII. – С. 171-176.

285. Фроленкова Н. Дидактично-категорійний аналіз поняття «освітня програма» у змісті дошкільної освіти / Н. Фроленкова // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний на національний виміри : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (26-27 березня 2015 року, м. Суми). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – Т.1. – С. 299-303.

286. Фроленкова Н. Еволюція науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти : від радянських часів до сьогодення / Н. Фроленкова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 14. – С. 431-435.

287. Фроленкова Н. Експлікативна характеристика регіональних програм у змісті дошкільної освіти / Н. Фроленкова // Теорія і практика освіти в сучасному світі : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (12-13 грудня 2014 року, м. Миколаїв). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 9-12.

288. Фроленкова Н. Експлікативно-структурний аналіз парціальних програм у змісті дошкільної освіти / Н. Фроленкова // Наукові підходи до моніторингу якості дошкільної освіти : науково-практичний посібник / авт.-упор. : Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцька, О. С. Мисик. – Хмельницький : ХГПА, 2015. – С. 162-165.

289. Фроленкова Н. Контент-аналіз дефініції «освітня програма» у просторі українського дошкілля / Н. Фроленкова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : збірник наукових праць / гол. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – вип. 4 (48). – С. 263-272.

290. Фроленкова Н. Концептуальні засади проблеми науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти в професійній підготовці фахівця / Н. Фроленкова / Удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів в контексті модернізації вищої школи : матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції аспірантів та молодих учених, (20 жовтня 2011 року, м. Хмельницький). – Хмельницький : ХГПА, 2011. – С. 132-142.

291. Фроленкова Н. Модернізація науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти на сучасному етапі / Н. Фроленкова // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. XLVI. – С. 156-160.

292. Фроленкова Н. Науково-методичний супровід дошкільної освіти : сучасні тенденції / Н. Фроленкова // Молодий вчений : науковий журнал. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. III, вип. 5 (20). – С. 150-152.

293. Фроленкова Н. Програмне забезпечення дошкільних навчальних закладів: концептуальний вимір / Н. Фроленкова // Педагогічний дискурс : зб.

наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 11. – С. 319-323.

294. Фроленкова Н. Соціально-економічні та нормативно-законодавчі засади регулювання змісту дошкільної освіти в Українській РСР (друга половина XX століття) / Н. Фроленкова // Історико-педагогічний альманах : науковий журнал / гол. ред. О. В. Сухомлинська. – Умань : УДПУ, 2014. – вип. 2 (19). – С. 73-77.

295. Фроленкова Н. Спеціальні освітні програми у змісті сучасного дошкілля : сутнісний аспект / Н. Фроленкова // Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (3 грудня 2014 року, м. Суми). – Суми : ВВП «Мрія», 2014. – Ч. 1. – С. 191-194.

296. Фроленкова Н. Сучасний поступ науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в руслі європейських тенденцій / Н. Фроленкова // Black Sea Scientific Journal Of Academic Research. – Multidisciplinary Journal. – Tbilisi, 2015. – Volume 22, Issue 04. – P. 26-29.

297. Фроленкова Н. О. Теоретико-пізнавальне осмислення змісту дошкільної освіти у вітчизняному освітньому просторі / Н. О. Фроленкова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 724-728.

298. Фроленкова Н. Трансформації науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти в Україні: історичний аспект (1940-1980 рр.) / Н. Фроленкова // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, (24-26 листопада 2011 року, м. Київ). – К. : Вища освіта України, 2011. – Додаток 2 до № 3. – вип. V (30) – С. 590-598.

299. Фроленкова Н. Якість дошкільної освіти в Україні : феномен поняття / Н. Фроленкова // Молодий вчений : науковий журнал. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. IV. – вип. 2 (17). – С. 116-119.

300. Фроленкова Н. Якість змісту дошкільної освіти в Україні в кінці ХХ століття: вплив соціально-економічних чинників / Н. Фроленкова // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2014. – вип. 17. – С. 195-200.

301. Фроленкова Н. Актуалізація проблеми оновлення навчально-методичного супроводу змісту дошкільної освіти / Н. Фроленкова // Дошкільна освіта у сучасних вимірах : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (24-25 вересня 2013 року, м. Хмельницький). – Хмельницький : ХГПА, 2013. – С. 258-263.

302. Фроленкова Н. Моніторинг програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти з проблеми охорони і збереження здоров'я дітей дошкільного віку / Н. Фроленкова // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2010. – вип. XXXV. – С. 26-29.

303. Фроленкова Н. Соціально-історичні детермінанти генези програмно-методичного забезпечення суспільного дошкільного виховання в Україні (1917-1940 рр.) / Н. Фроленкова // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2011. – вип. XL. – С. 54-57.

304. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. З. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.

305. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навчальний посібник. – Вид. друге, доповн. / за заг. ред. І. Улюкаєвої. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 213 с.

306. Хуторской А. Современная дидактика / А. Хуторской. – Москва – Харьков – Минск, 2001. – 544 с.

307. Чередніченко С. Культурологічна складова змісту дошкільної освіти : історичний аспект (1959–1990 рр.) [Електронний ресурс] / С. Чередніченко. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2014/9_2/40.pdf

308. Шабаева М. История педагогики : Учеб. пособие для студентов пед.

ин-тов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошкольная)» / М. Шабаета.
– М. : Просвещение, 1981. – 367 с.

309. Шадриков В. О новых программно-методических комплектах по дошкольному образованию / В. Шадриков // Дошкольное воспитание. – 1997. – № 11. – С. 4.

310. Шеремета І. Наші програми. Приватний дошкільний заклад «Я люблю Монтессорі» / І. Шеремета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https:// www.montessori.km.ua](https://www.montessori.km.ua)

311. Шинкаренко В. Базова програма Програма «Я у Світі» уже у світі // Дошкільне виховання. – 2009. – №1. – С. 3-4.

312. Ярмаченко М. Теорія дошкільного виховання дітей в умовах прискорення соціально-економічного розвитку країни / М. Ярмаченко // Дошкільне виховання. – 1986. – № 1. – С. 5-7.

313. Action Plan for Ukraine 2015-2017 / Рада Європи. План дій для України на 2015-2017 рр. – Схвалений на засіданні Комітету Міністрів Ради Європи – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http :
//reforms.in.ua/Content/Download/other_key_documents/Action%20plan%202015-2017_ua.pdf](http://reforms.in.ua/Content/Download/other_key_documents/Action%20plan%202015-2017_ua.pdf)

314. Brock C. Education in a Single Europe (2nd Revised edition) / Colin Brock, Witold Tulasiewicz. – London, New York : Routledge, 2000. – 404 p.

315. European Council conclusion, March 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http :
// ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-ri.eno.htm](http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-ri.eno.htm)

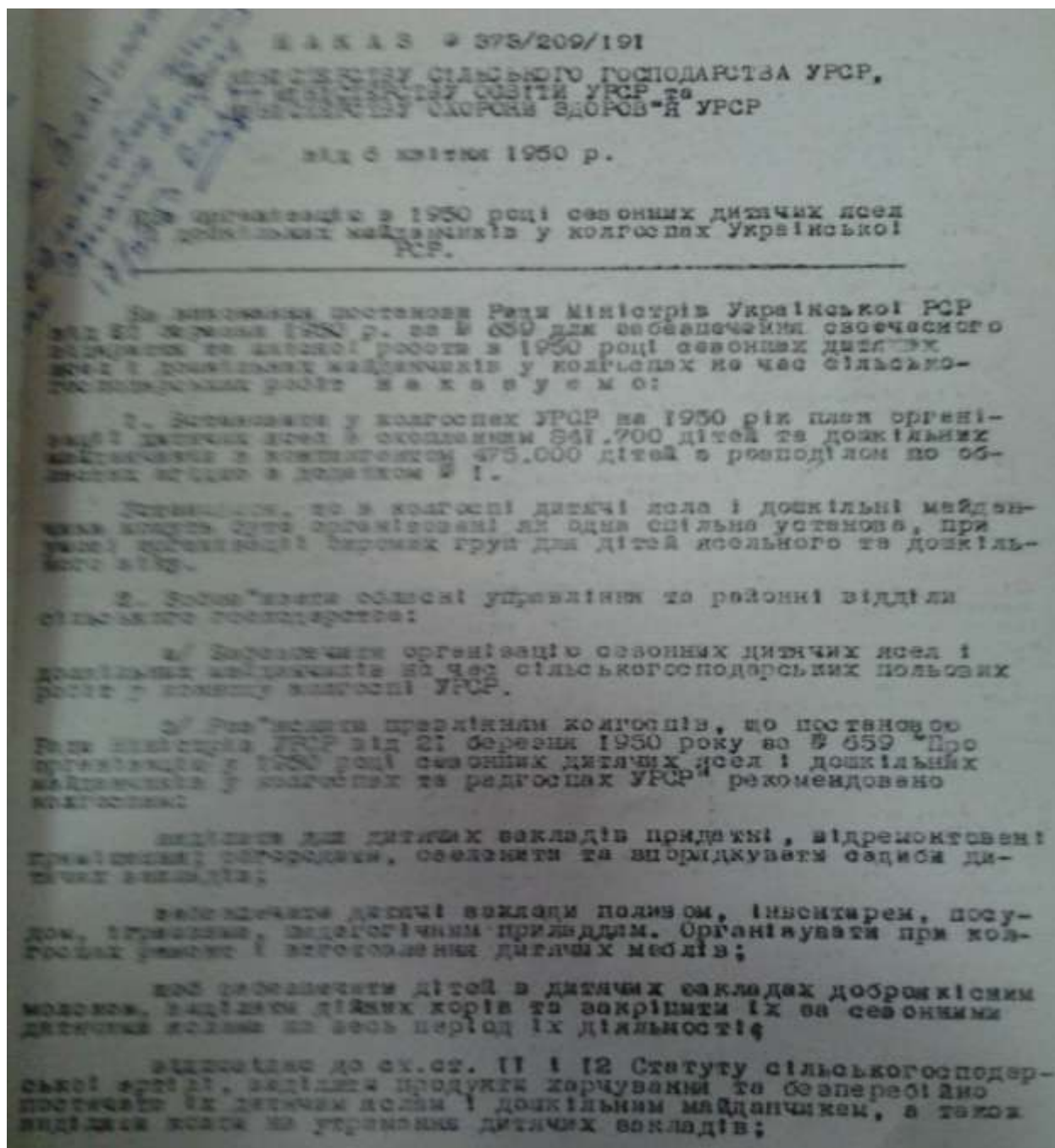
316. Western Europe – Educational Roots, Reform in the Twentieth Century, Contemporary Reform Trends, Future Challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http :
// education.stateuniversity.com/pages/2547/Western-Europe.html](http://education.stateuniversity.com/pages/2547/Western-Europe.html)

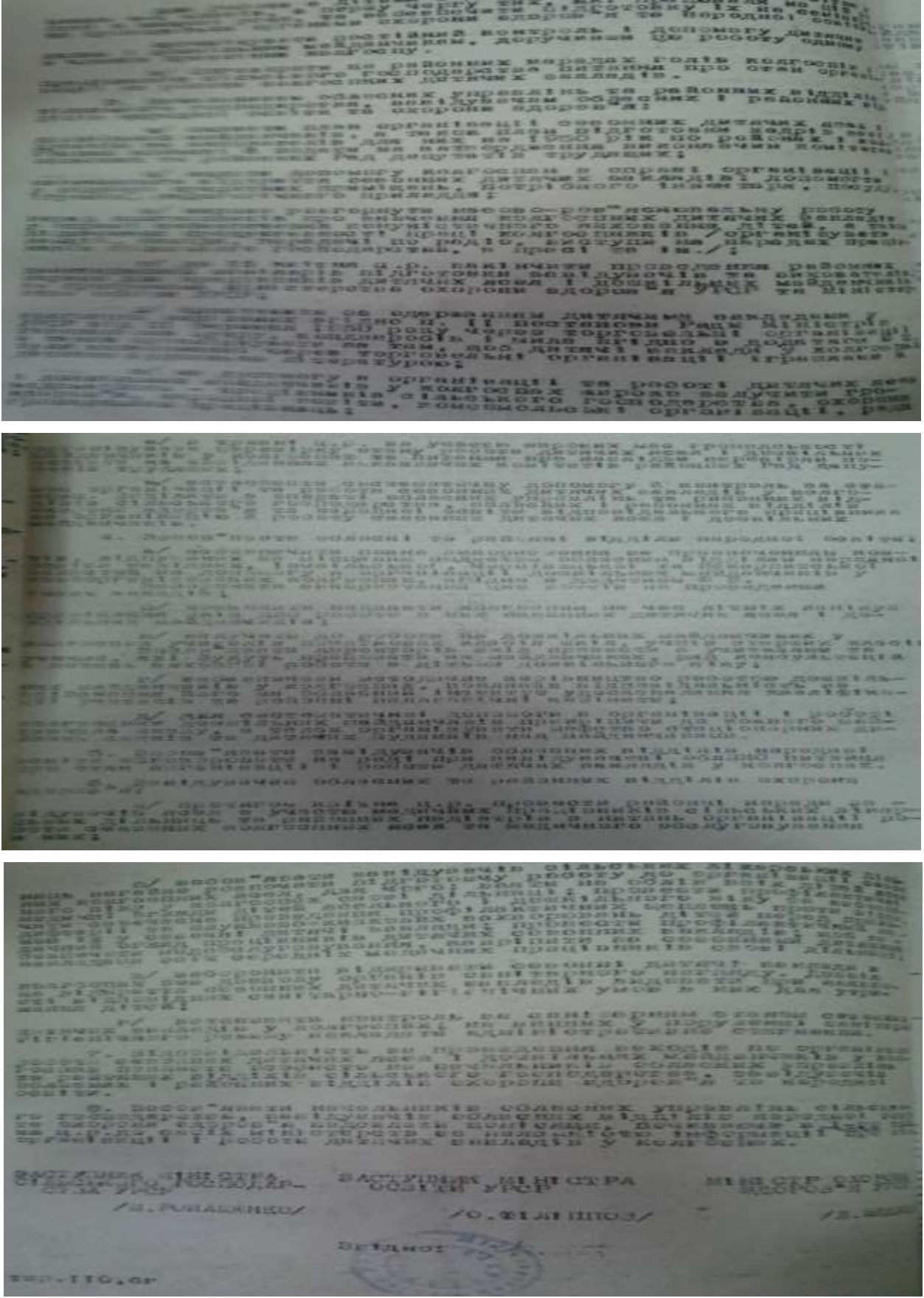
ДОДАТКИ

Додаток А

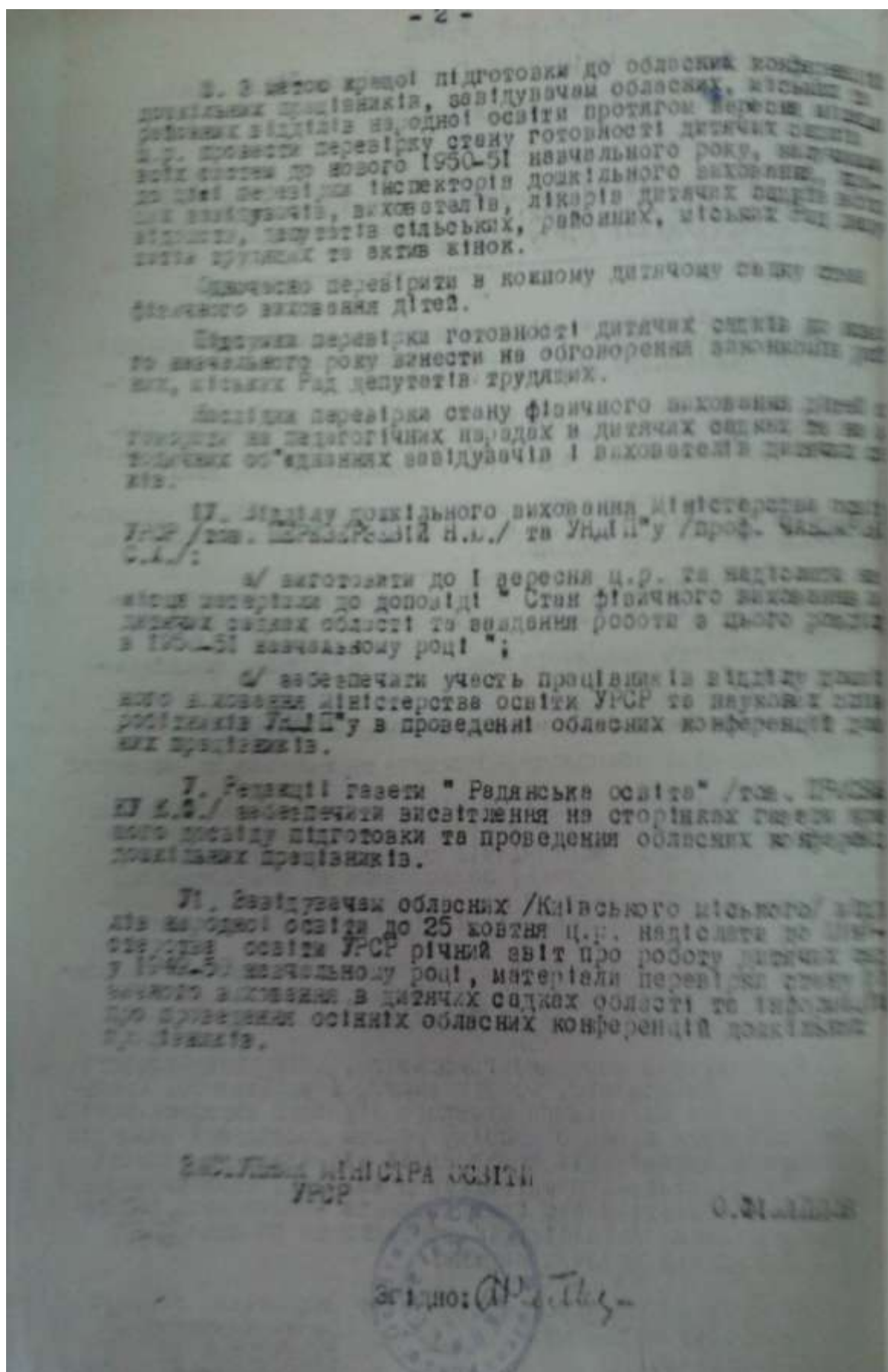
Накази Міністерства освіти щодо організації дошкільного виховання в УРСР у 1950 році

Наказ Ради Міністрів Української РСР № 373/209/191 від 6 квітня 1950 року «Про організацію в 1950 році сезонних дитячих ясел та дошкільних майданчиків у колгоспах Української РСР»

Джерело: [154].

Додаток Б
таблиця 1

Зміст дошкільного виховання в програмах і методичних документах (друга половина XX ст.)

Назва документа	Рік	Зміст навчально-виховної роботи за напрямками діяльності
Керівництво для вихователя дитячого садка: програмно-методичні вказівки	1947	уточнено зміст і методику роботи «Керівництва...» (1945) і доповнено за напрямками діяльності:
		фізичний розвиток (загартування, розвиток рухів, виховання культурно-гігієнічних навичок);
		розумовий розвиток (сприйняття, мислення, спостережливість);
		виховання волі (вміння докладати вольові зусилля, наполегливість, витримку);
		виховання довільної уваги;
		художнє виховання (розвиток творчих здібностей, формування вмінь: малювати, ліпити, вирізати, працювати з конструктором та іншими матеріалами);
		ознайомлення з природою (формування елементарних уявлень про явища природи, умінь спостерігати за змінами в природі (на майданчику, в лісі, парку);
		розвиток мовлення (збагачення словникового запасу, формування правильної звуковимови, робота над побудовою висловлювань (фраз); ознайомлення дітей з навколишнім;
Керівництво для вихователя дитячого садка	1953	математичний розвиток (набуття знань про величини предметів, геометричні форми).
		уточнено зміст і методику роботи «Керівництва...» (1947) і доповнено за напрямками діяльності:
		розумовий розвиток (розвиток уваги, пам'яті, уяви);
		математичний розвиток (формування уявлень про число, форму, величину предметів; порівняння предметів);
		художнє виховання (виховання художнього смаку, формування навичок зображувальної діяльності);
Програма виховання в дитячому садку	1962	розвиток мовлення (формування правильної вимови, збагачення словникового запасу та активізація його використання, розвиток зв'язного мовлення);
		доповнено розділом формування загальнонавчальних умінь (уважно слухати вихователя, висловлювати судження, зосереджено виконувати завдання).
Методичні вказівки до програми виховання в дитячому садку	1962	уточнено зміст і методику роботи «Керівництва...» (1953) і доповнено за напрямками діяльності: фізичний розвиток (профілактика малорухомості; формування фізичних якостей (швидкість, спритність, витривалість)).

продовження таблиці 1

		розумовий розвиток (виховання розумової активності, самостійності мислення); закцентовано увагу на застосуванні дітьми набутих знань, умінь у діяльності; математичний розвиток: оновлено зміст розділу «Лічба» (вивчення цифр, засвоєння уявлень щодо незалежності числа від розташування предметів у просторі, кількісного складу числа з одиниць); уточнено уявлення про геометричні форми (квадрат, прямокутник, коло, овал, трикутник); навчання дітей (порядкової лічби предметів у межах 10, порівняння множин, виражених суміжними числами, практичного встановлення рівності між множинами, порівняння суміжних чисел та визначення різницевого відношення, малювання на папері в клітинку засвоєних геометричних форм (квадрат, прямокутник, коло, овал, трикутник); мовленнєвий розвиток віднесено у розділ «Ознайомлення з навколишнім життям та розвиток мовлення» (навчанням початків грамоти (добукварний період); розвиток мовного спілкування, мовленнєвої активності, звукової культури мовлення, фонематичного слуху; формуванням уявлень про основні структурні компоненти складників мовлення (речення, слово, частина слова – склад, звук, буква; відповідного мовного запасу – достатньої кількості слів; граматичної правильності та зв'язності мовлення.
Програма виховання в дитячому садку (уведено в дію 1969 р.; перевидано 1970, 1971, 1972 рр)).	1968	зміст роботи за напрямками: фізичне, розумове, моральне та естетичне виховання відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей. уточнено зміст і методику роботи „Програми...” (1962) і доповнено за напрямками діяльності: фізичне виховання – повноцінний фізичний розвиток: формування знань, рухових умінь і навичок (зберігати правильну поставу (стоячи на місці, у русі, сидячи); ритмічно і легко ходити та бігати; стрибати з місця, з розбігу, поєднуючи розбіг і відштовхування, вміти легко приземлятися; користуватися різними видами кидання, ловлі, лазання тощо; правильно виконувати різноманітні гімнастичні вправи; рухатися виразно, співвідносити рухи з темпом і ритмом музичного супроводу); розвиток фізичних якостей (спритності, швидкості, координації рухів, почуття рівноваги, просторової орієнтації); розвиток інтересу до доступних видів рухової діяльності; створення запасу певних видів спортивних розваг і танцювальних рухів. «Програму...» (1968) доповнено вказівками щодо показників знань, умінь на кінець навчального року за віковими групами: виконувати фізичні вправи за наочним зразком (показом вихователя) та за словесною інструкцією; зберігати заданий напрям рухів; оцінювати правильність свого виконання відповідно до правил рухливих ігор; запам'ятовувати послідовність виконання кількох складних щодо координації рухів; самостійно застосовувати засвоєні на заняттях знання й уміння в практичній діяльності;

продовження таблиці 1

	розумове виховання (формування правильних уявлень щодо найпростіших явищ природи і суспільного життя; реалістичного розуміння природних явищ; інтересу до навчання і бажання вчитися в школі; набуття інтелектуальних умінь і навичок (спостерігати, порівнювати, виокремлювати суттєве в спостережуваних явищах, розуміти найпростіші причинно-наслідкові зв'язки між ними, аналізувати й систематизувати, виокремлювати спільні та індивідуальні ознаки, робити узагальнення, формувати судження, умовиводи, поняття); удосконалення відчуттів і сприйняття; розвиток (стійкості уваги, спостережливості, уяви, мислення, мовлення, допитливості і розумових здібностей); набуття умінь (уважно стежити за розповіддю й поясненням вихователя, підпорядковувати свої дії); набуття найпростіших навичок навчальної діяльності; розвиток мовлення (удосконалення вимови відповідно до норм рідної мови, граматичної правильності, зв'язності й послідовності висловлювань, виразності); розвивати (фонематичний слух, здатність до звукового аналізу усного мовлення, здатність відчувати художній образ, поетичний слух як здатність уловлювати звучність, музичність, ритмічність поетичної мови, виразність читання, відчуття і розуміння образної мови казок, оповідань, віршів); виховувати (любов до книги, художньої літератури, організованість, дисциплінованість, взаємодопомогу, уміння і бажання самотійно об'єднуватися для спільної гри і праці); музичне виховання (формування стійкого інтересу та любові до музики, бажання слухати улюблені твори); розвиток (мелодичного слуху, відчуття ритму, тембрового слуху, музичного смаку, виразності співу, образності, ритмічності рухів, вправності, координованості); формувати співацький голос; образотворча діяльність (розвиток художньо-творчих здібностей (цікаві задуми в малюнку, ліпленні, аплікації, пошук засобів виразності), самоконтролю, самооцінки при виконанні робіт). розвиток елементарних математичних уявлень (виконання лічильних операцій у межах першого десятка, складання і розв'язання елементарних задач); орієнтовні показники розвитку дитини на кінець дошкільного віку (відповідально ставитися до своїх обов'язків, дружно працювати разом, підкорятися вимогам учителя, мати елементарні знання про навколишній світ, бути здатною до найпростіших видів самотійної розумової діяльності, мати добре розвинене правильне і виразне усне мовлення).
Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі	1975 уточнено зміст і методику роботи „Програми...” (1968) і доповнено за напрямками діяльності: передбачено більш широку й усебічну фізичну, розумову, моральну й естетичну підготовку, наближення програмового змісту виховання й навчання в дитячому садку до засвоєння шкільного курсу; урахування вікових можливостей дітей та встановлення наступності між різними віковими групами дитячого садка і школою; розширено обсяг загальнодидактичних умінь і навичок (уміти слухати, розуміти й доповнювати висловлювання

	педагога та однолітків, діяти за планом вихователя, виконувати запропоноване педагогом розумове завдання, користуватися короткою і розгорнутою формою відповіді залежно від поставленого запитання, граматично правильно висловлювати свої думки, правильно оцінювати результати своєї діяльності); фізичне виховання (зміцнення здоров'я дітей, підвищення витривалості організму, формування правильної постави, удосконалення рухів (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння), формування уміння шикуватись у колону, рівнятись у колоні та ін.); навчально-пізнавальна діяльність (формувати стійку увагу, спостережливість, інтерес до навчання, бажання та вміння навчатися в школі, розвиток здатності до аналізу та синтезу, уміння виділяти спільне та відмінне в предметах і явищах (робити узагальнення, формулювати судження та умовиводи, формувати поняття та ін.), розвиток пізнавальних інтересів дітей); мовленнєвий розвиток (розвиток фонематичного слуху, здатності до звукового аналізу усного мовлення, здатності відчувати художній образ, поетичного слуху (звучність, музичність, ритмічність поетичної мови), виразності читання, відчуття і розуміння образної мови казок, оповідань, віршів; формувати граматично правильне мовлення, звукову культуру; навчати елементам грамоти (ознайомлення з реченням, визначення кількості і порядку слів у ньому, поняття про голосні й приголосні звуки, тверді та м'які приголосні, збільшення кількості букв до 18 (а, у, о, и, і, е, м, ш, с, р, л, н, п, т, к, г, в, д), вміння складати і читати по складах та злито одно-, дво- і трискладові слова); ознайомлення з природою та розвиток мовлення (розширення та уточнення уявлень про живу та неживу природу, пори року (встановлювати відмінності між літніми та осінніми, зимовими та весняними явищами, та ін.), про рослини та тварин (свійських і диких), про охорону природи). підготовка дитини до письма (розвиток п'ястка руки і дрібних м'язів пальців, набуття вміння координувати рухи руки, пальців, очей, передпліччя, розвиток окоміру (уміння визначити центр, середину аркуша паперу, підпорядкувати рухи руки, зір контролю свідомості), уміння наслідувати зразок; формування просторових уявлень (зліва, справа, внизу, над і під лінією, між лініями), розвиток точності і ритму рухів; набуття вміння проводити безвідривні рухи олівцем на папері, у зошиті; образотворча діяльність (малювання, ліплення, аплікації, конструювання), формування умінь (відтворювати свої враження в малюнку, ліпленні, аплікації як за власним задумом, так і на теми, запропоновані педагогом; знаходити на основі аналізу предметів та передавати в малюнку, ліпленні, аплікації відмінність і подібність різних предметів за формою; використовувати в декоративному малюванні та аплікації мотиви української кераміки, вишивки, декоративного розпису, хохломського розпису; передавати колір, його відтінки в малюнку, аплікації; розташовувати малюнок, аплікацію на аркуші паперу; виділяти в конструкції предметів основні частини; будувати з різного будівельного матеріалу з пам'яті, за уявою; виготовляти основну викрійку для конструювання об'ємних іграшок та ін.); розділ з музики доповнено танцями та музичними вправами, розширено репертуар музичних творів (слухання).

закінчення таблиці 1

Експериментальна програма навчання і виховання дітей у підготовчій групі дитячого садка	1983	прагматична спрямованість та підпорядковування завданню озброєння дитини певним обсягом елементарних знань, умінь і навичок, що мали б забезпечити їй успішне навчання в школі.
Типова програма навчання і виховання в дитячому садку	1984	узгоджено розділи в підготовчій групі дитячого садка та підготовчих класів школи, програмно-методичних документів та наочних посібників. забезпечено взаємозалежність між естетичним, розумовим, моральним, трудовим, фізичним вихованням і між основними видами діяльності дітей (грою, працею, навчанням)
Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка	1985	уточнено зміст і методику роботи за напрямками діяльності
Програма навчання та виховання дітей в дитячому садку	1986	виокремлено розділи: «Розвиток мови»; «Ознайомлення дітей з явищами суспільного життя», «Художня література» та виділено відповідні заняття.

продовження додатка Б

таблиця 2

Змістове наповнення методичного забезпечення до програмових документів другої половини XX століття

Рік	Назва	Автор	Зміст
1959	Навчання рахунку в дитячому садку	Г. Леушина	Запропоновано вказівки щодо нового теоретико-множинного підходу у методиці навчання лічби: за вихідне поняття методики формування математичних уявлень у дошкільників взято не число, а конкретну множину; практичні дії дітей з множиною розглянуто як початкові етапи лічильної діяльності
1961	Естетичне виховання дошкільників	Є. Фльоріна	Визначено вимоги до творів мистецтва для дітей дошкільного віку
1974	Навчання і виховання дітей дошкільного віку	Л. Артемова, З. Лебедева, Н. Савельєва	Зміст і методика навчання і виховання дошкільників в процесі фізичної, математичної підготовки до школи, ознайомлення з природою, формування навичок навчальної діяльності
1976	Підготовка руки дитини до письма	А. Богуш	Вказівки щодо практичної роботи та виконання вправ з підготовки руки до письма, проведення зорових і слухових диктантів, розвитку окоміру, координації рухів, орієнтування у просторі, довільної уваги, пам'яті дітей
1976	Спортивні вправи і розваги для дітей шостого року життя	Т. Дмитренко	Розкрито основні положення методики проведення спортивних вправ і розваг, подається розробка програмового змісту
1976	Моральне виховання дошкільників	Р. Буре, Н. Виноградова, Г. Годіна, Л. Загик, В. Нечаєва	Рекомендації щодо загальних основ, особливостей планування та проведення цілеспрямованої роботи з морального виховання (формування позитивних моральних почуттів, виховання любові до рідного краю, Батьківщини тощо)
1979	Розумове виховання дошкільників	В. Кондратова	Розкрито зміст навчання дітей дошкільного віку, завдання розумового розвитку (зокрема на етапі підготовки до школи). Рекомендації щодо добору форм і методів оптимізації педагогічного процесу
1982	Фізіологічні особливості дітей шостого і сьомого року життя	Г. Ляшенко	Вказівки щодо виховання гігієнічних навичок, фізичної культури, самостійності та культури поведінки

закінчення таблиці 2

1985	Розвиток пізнавальних здібностей дошкільників	О. Проскура	Рекомендації щодо забезпечення психолого-педагогічних умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу та шляхів і засобів формування пізнавальної діяльності дітей.
1985	Методика навчання образотворчої роботи і конструювання	В. Єзикеєва	Подано вказівки щодо процесу сприймання дітьми художньої творчості та виділено її кілька етапів. Перший етап – дітей ознайомлюють із змістом художньої картини. Другий – аналізують ті засоби зображення, які є основними для вираження певної ситуації. Але не всі засоби зображення потрібно характеризувати відразу (кольорове рішення картини, зображення предметів у русі, композиційна будова картини тощо). Третій – вихователь за допомогою запитань співвідносить сприймання картини з тими завданнями, які ставляться перед ними.
1986	Навчання старших дошкільників	Т. Кондратенко, В. Котирло, С. Ладивір	Вказівки щодо забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою, особливостей формування передумов навчальної діяльності у старших дошкільників за умов дитячого садка, шляхів і засобів здійснення диференційованого та індивідуального підходу до дітей на заняттях та в процесі реалізації різноманітних видів діяльності.
1987	Підготовка до навчання грамоти в дитячому садку	А. Іваненко	Методологічні основи змісту, форм і засобів підготовки дітей-дошкільників до оволодіння звуковим аналізом. Методичні рекомендації щодо розробки навчальних занять з дітьми старшого дошкільного віку.
1987	Виховання і навчання дітей шостого року життя		Вказівки щодо змісту і методів освітньо-виховної роботи з дітьми на заняттях і в процесі самостійної діяльності дітей. Методика формування передумов навчальної діяльності, організації занять навчального типу.
1988	Виховання сенсорної культури дитини від народження до шести років	Л. Венгер, Е. Пилюгіна	Рекомендації щодо сенсорного розвитку дітей дошкільного віку у зв'язку з переходом на навчання в школі з шести років. Система дидактичних ігор і вправ, спрямованих на послідовний розвиток у дітей сприйняття кольору, форми та величини предметів.
1990	Навчання п'ятирічних дітей початкам грамоти	Є. Бережковська Н. Варенцова	Способи мовленнєвого розвитку, прийоми «діяльності малими групами» як показника закономірного результату ходу психічного розвитку, природної форми навчання для п'ятирічних дітей.

Додаток В

**Науково-методичне забезпечення для програм дитячих садків у
другій половині XX століття**

таблиця 3

Програмне забезпечення		Методичне забезпечення		
Рік	Назва	Рік	Назва	Автор
1947	«Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка»	1947	Обов'язкові заняття в дитячому садку	Усова О.
		1947	Робота дитячого садка із сім'єю	
		1948	Заняття в дитячому садку	Усова О.
		1948	Дидактичні ігри в дитячому садку	
		1948	Методика роботи в сільському дитячому садку	
		1948	Розвиток мови дошкільника	Тихеева Є.
		1948	Дитина у дошкільні роки	Аркін Ю.
		1949	Питання навчання дітей в дитячому садку	Усова О.
		1950	Культура мови дітей у сім'ї	Синиця І.
		1950	Навчання дітей в дитячому садку	Усова О.
		1951	Творчі ігри в дитячому садку	Менджерицька Д.
		1952	Навчання рідної мови	Пеньєвська Л.
		1952	Ознайомлення з явищами суспільного життя	Радіна Є.
		1953	Рахунок в дитячому садку	Пігулевська З.
		1955	Читання книги в дитячому садку	Жуковська Р.
		1955	Розвиток основних рухів у дітей дошкільного віку	Леві-Гориневська Є.
		1955	Навчання основних рухів дітей дошкільного віку	Бикова Г.
1955	«Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (УРСР)	1956	На допомогу вихователю молодшої групи дитячого садка	Сухенко Є., Губенко Т., Шейко М.
		1956	Фізкультурні заняття в дитячому садку	Шейко М.
		1956	Методика розвитку мови і навчання рідної мови в дитячому садку	Соловйова О.
		1957	Рухливі ігри	Шейко М.
		1957	Батькам про виховання дітей	Аркін Ю.
		1958	Виховання дитини-дошкільника в сім'ї	Шейко М.
		1958	Виховання слухняності та дисциплінованості у дітей дошкільного віку	Губенко Т.

продовження таблиці 3

		1958	Картинка як дидактичний посібник в роботі дитячого садка	Глухенька Л.
		1958	Виховання дітей у грі	Менджерицька Д.
		1958	Заняття із рахунку в дитячому садку	Михайлова Ф. Бакст Н.
		1959	Трудове виховання в дитячому садку	Введенська Т.
		1959	Навчання рахунку в дитячому садку	Леушина Г.
		1959	Виховання здорової дитини раннього віку	Щелованов М.
		1960	Фізичне виховання дітей у сім'ї	Тур А.
		1960	Дитяча психологія	Ельконін Д.
		1960	Розвиток довільних рухів	Запорожець О.
		1961	Наочність при навчанні грамоти	Дорошенко М.
		1961	Роль гри в дитячому садку	Радіна Є.
		1961	Естетичне виховання дошкільників	Фльорина Е.
		1961	Музичний буквар	Ветлугіна Н.
1962	«Програма виховання в дитячому садку»	1962	Методичні вказівки до програми виховання в дитячому садку	
		1962	Система естетичного виховання	Ветлугіна Н.
		1963	Методика фізичного виховання в дитячому садку	Бикова Г.
		1963	Навчання арифметики дітей 6-ти років	Чекманов Я.
		1963	Вчись рахувати	Чекманов Я.
		1963	Навчання грамоти в дитячому садку	Воскресенська А.
		1963	Куточок природи	Веретенникова С.
		1963	Навчання дітей читання слів	Лещенко О.
		1964	Особливості сприйняття простору у дітей	Ананьєв Б., Рибалко Е.
		1964	Методика розвитку рідної мови в дитячому садку	Сухенко Є., Косма Т. Лещенко О.
		1964	Особливості сприйняття простору у дітей	Ананьєв Б.
		1965	Виховання дітей раннього віку в дошкільних закладах	за ред. Щелованова М.
		1965	Грамота в дитячому садку: короткі методичні вказівки	Воскресенська А.
		1965	Малювання у дошкільному дитинстві	Сакуліна Н.
		1966	Методичний посібник з оцінки фізичного розвитку дітей дошкільного віку	Рудковська Н.

продовження таблиці 3

		1966	Природа і діти	Сизенко-Казанець З.
		1966	Розвиток мови дітей від 3-х до 5-ти років	Ядешко В.
		1967	Психічний розвиток дитини	Валлон А.
		1967	Розвиток мови дітей	Тихеева Є.
		1967	Дидактичні ігри і заняття з дітьми раннього віку	Радіна Є.
		1967	Уява і творчість у дитячому садку	Виготський Л.
		1968	Виховання правильної мови	Городілова В., Радіна Є.
		1968	Розвиток мови дітей від 3 до 5 років	Ядешко В.
		1968	Особистість і її формування в дитячому віці: психологічне дослідження	Божович Л.
		1968	Розумове виховання дітей раннього віку	Радіна Є.
		1968	Навчання найменших	Аванесова В.
		1968	Музичний розвиток дитини	Ветлугіна Н.
		1969	Навчання грамоти в дитячому садку методичні вказівки	Богущ А.
		1969	Гімнастика в дитячому садку	Осокіна Т.
		1970	Дидактичний матеріал для навчання елементів грамоти в дитячому садку	Богущ А., Макляк М., Іваненко А.
		1970	Розвиток рухів у дітей першого року життя	Кістяківська М.
		1970	Навчання в дитячому садку	Усова О.
		1970	Подорож з домашніми рослинами	Верзилін Н.
		1970	Пори року	Плавильщиков Н.
		1970	Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку	Конфорович А., Лебедева З.
		1970	Музика для ранкової гімнастики в дитячому садку	Митлов М.
1971	«Програма виховання в дитячому садку» / Л. Артемова (УРСР)	1971	Розповіді про спостереження в природі	Тетюрев В.
		1971	Розвиток вольової поведінки у дошкільників	Котирло В.
		1971	Розумове виховання дошкільників	Поддьяков М.
		1971	Виховання правильної звуковимови у дітей старшого дошкільного віку	Жильцова О.
		1972	Методика навчання рідної мови та грамоти	Лещенко О.

продовження таблиці 3

		1972	Гімнастика і масаж у ранньому віці	Губерт К., Риссе М.
		1972	Навчайте дітей спостерігати природу	Васильєва А.
		1973	Дидактичні ігри і вправи по сенсорному вихованню	Венгер Л.
		1973	Образотворча діяльність в дитячому садку	Комарова Т., Сакуліна Н.
		1973	Дидактичні ігри та заняття з дітьми раннього віку	Новосьолова С.
		1973	Дивний світ рослин	Денисова Г.
		1973	Дитячий садок улітку	
		1973	Дітям про рироду	Лучич М.
		1973	Ознайомлення дошкільників з природою	Веретенникова С.
		1974	Виховання і навчання в дитячому садку	Артемова Л., Богуш А., Лебедєва З.
		1974	Трудове виховання дітей	Логінова В.
		1974	Вихователю про розвиток дитини	Люблінська Г.
		1974	Організація життя дітей дошкільного віку	Абрамова Л.
		1974	Моральне виховання дошкільників	Нечаєва В.
		1974	Формування елементарних математичних уявлень в дітей дошкільного віку	Леушина А.
		1974	Підготовка дітей до школи в сім'ї	Котирло В.
		1974	Художня творчість в дитячому садку	Ветлугіна Н.
		1974	Заняття з математики в дитячому садку	Лебедєва З.
1975	«Програма і методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі» / Л. Артемова	1975	Моральне виховання в дитячому садку	за ред. Маркової Т. Нечаєвої В., Пен'євської Л.
		1975	Дидактичний матеріал з формування початкових математичних понять	Лебедєва З.
		1975	Геометрія для малюків	Житомирський В.
		1975	Від одного до десяти (Веселий рахунок)	Маршак С.
		1975	Формування математичних уявлень у дітей дошкільного віку	Гриневич Т. Водоп'янов Ю.
		1976	Моральне виховання дошкільників	Буре Р., Виноградова Н., Годіна Г., Загик Л., Нечаєва В.

продовження таблиці 3

	1976	Підготовка дітей до школи в сім'ї	за ред. Маркової Т.
	1976	Розвиток мови дітей дошкільного віку	Сохін Ф.
	1976	Підготовка руки дитини до письма	Богущ А.
	1976	Спортивні вправи і розваги для дітей цього року життя	Дмитренко Т.
	1976	Спостереження і праця дітей в природі	Мазуріна А. Розіна Т. Сакевич А. Соминська Н. Тихомирова О.
	1977	Завтра в школу	Котирло В.
	1977	Математика в дитячому садку	Метлина Л.
	1977	Мислення дошкільника	Поддьяков М.
	1977	Система естетичного виховання в дитячому садку	Глінська І.
	1977	Теорія й методика образотворчої діяльності у дитсадку	Косминська В., Васильєва Є., Халезова Н.
	1978	Дидактичні ігри і вправи по сенсорному вихованню дошкільників	Венгер Л.
	1978	Діагностика розумового розвитку дошкільників	Венгер Л.
	1978	Навчання грамоти в дитячому садку	Жукова Л.
	1978	Рідний край	Козлова С.
	1979	Розумове виховання дошкільників	Кондратова В.
	1979	Заняття з розвитку мови в дошкільному садку	Богущ А.
	1979	Фізична культура для малюків	Лайзене С.
	1979	Вихователь і діти	Буре Р.
	1979	Розвиток мови дітей дошкільного віку	Сохін Ф.
	1980	Виховання дошкільника в праці	за ред. Нечаєвої В.
	1980	Розвиток математичних уявлень у дошкільників	Тарунтаєва Т.
	1980	Виховання у дітей правильної вимови	Фомічова М.
	1980	Малювання в дитячому садку	Дяченко Н.

продовження таблиці 3

		1981	Сенсорне виховання в дитячому садку	Поддьяков М., Аванесова В.
		1981	Навчання розповідання в дитячому садку	Короткова Е.
		1981	Математична веселка	Богданович М.
		1981	Виховання в процесі навчання на заняттях	Буре Р.
1982	«Програма виховання в дитячому садку», перевидання / відп. ред. М. Васильєва	1982	Навчання математики в підготовчих класах	Кочина Л.
		1982	Фізіологічні особливості дітей шостого і сьомого року життя	Ляшенко Г.
		1982	Формування уявлень про час у дітей дошкільного віку	Рихтерман Т.
		1982	Чи правильно говорить ваша дитина?	Максакова О.
		1983	Навчайте дітей працювати	Буре Р., Година Г.
		1983	Психологічний аналіз навчання дітей 3-7 років (на матеріалі математики)	Непомняща Н.
		1983	Образотворча діяльність і художній розвиток дошкільників	Казакова Т.
		1983	Ігри і розваги дітей на повітрі	Осокіна Т.
		1983	Я сам	Кононко О.
		1983	Виховання дітей раннього віку в сім'ї	Лісіна М.
1984	«Типова програма навчання і виховання в дитячому садку» / Р. Курбатова, М. Поддьяков	1984	Мовленнєва підготовка дітей до школи	Богущ А.
		1984	Про математику дітям	Щербакова К.
		1984	Колір, форма, кількість	Альтхауз Д., Дум Е.
		1984	Образотворча діяльність дошкільників в дитячому садку	Комарова Т.
		1984	Календар природи	Плохій З.
		1984	Формування взаємин 3-5-річних дітей у грі	Щербакова К.
		1985	Емоційний розвиток дошкільника	Кошелева А.
		1985	Спілкування і мова: Розвиток мовлення у дітей у спілкуванні з дорослими	Лісіна М.
		1985	Заняття з фізичної культури в дитячому садку	Вільчковський Е.
		1985	Ігрові задачі для дошкільників	Михайлова З.

продовження таблиці 3

		1985	Розвиток пізнавальних здібностей дошкільників	Проскура О.
		1985	У світі раннього дитинства	Кононко О.
		1985	Розвивайте у дошкільників творчість: конспекти занять малювання, ліпки, аплікації	Казакова Т.
		1985	Методика навчання образотворчої роботи і конструювання	Комарова Т., Єзикеєва В., Лебедєва Є.
		1985	Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку	Кенеман О., Хухлаєва Д.
1986	«Програма виховання та навчання в дитячому садку» / Є. Таранова	1986	Розвиток соціальних емоцій у дітей дошкільного віку	за ред. Запорожця О., Неверович Я.
		1986	Проблеми онтогенезу спілкування	Лісіна М.
		1986	Навчання старших дошкільників	Кондратенко Т.
		1986	Сюжетне малювання в дитячому садку	Кириченко М.
		1987	Виховання і навчання дітей шостого року життя	Буре Р., Ветлугіна Н., Осокіна Т.
		1987	Підготовка до навчання грамоти в дитячому садку	Іваненко А.
		1987	Формування взаємовідносин дошкільників в дитячому садку і сім'ї	Котирло В.
		1987	Формування позитивних взаємин у дитячому колективі	Приходько Ю.
		1987	Художня праця в дитячих садках СРСР	Пантелєєва Л., Каменєв Є., Станосвич М.
		1987	Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей	Грибанова О., Щербакова К., Белова С.
		1988	Виховання сенсорної культури дитини	Венгер Л.
		1988	Заняття з аплікації у дитячому садку	Богатєєва З.
		1988	Виховання сенсорної культури дитини від народження до шести років	Венгер Л., Венгер Н., Пилюгіна Е.
		1988	Трудове виховання дітей в сім'ї	Кононко О.

закінчення таблиці 3

		1988	Заняття з розвитку мови	Богущ А.
		198	Формування елементарних математичних уявлень у дошкільників	Столяр А.
		1988	Моральне виховання дітей в процесі ознайомлення з явищами суспільного життя	Козлова С.
		1989	Куточок природи в дитячому садку	Марковська М.
		1989	Мова ваших дітей	Богущ А.
		1989	Рухливі ігри в дитячому садку	Вільчковський Е.
		1989	Фізичне виховання дошкільників у сім'ї	Вільчковський Е.
		1990	Дидактичні ігри з картинками	Яновська О.
		1990	Психогімнастика	Чистякова М.
		1990	Старша група дитячого садка	Плохій З.

таблиця 4

Науково-методичне забезпечення для програм дошкільних закладів кінця ХХ століття					
Програмне забезпечення			Методичне забезпечення		
Рік	Назва	Автор	Рік	Назва	Автор
1991	«Дитина в дошкільні роки» (Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків). У 3-х ч.	Денисенко Н.	1991	Нестандартна дитина	Леві В.
			1991	Розвиток внутрішнього світу дитини	Тищенко С.
			1991	Сходінки творчості або розвиваючі ігри	Нікінін Б.
			1991	Щоб особистість здійснилась	Кононко О.
			1992	Дошкільник і екологія	Лисенко Н.
	«Малютко»: Програма виховання дітей дошкільного віку	Плохій З.	1992	Екологічне виховання дітей-дошкільників	Лисенко Н.
			1992	Математична мозаїка	Яновська О.
			1992	Робота дитячого садка із сім'єю: пошуки і перспективи	Кононко О.
	«Українське дошкільня: Програма виховання дітей у дитячому садку»	Білан О. , Міськів Н.	1992	Методика розвитку рідної мови та ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі	Богущ А., Зеленко Н., Лихолетова В., Орланова Н.
			1993	Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку «Малютко»	Плохій З.
1993	Дитина: програма виховання і навчання дітей дошкільного віку	Проскура О.	1994	Екологічне виховання дітей дошкільного віку	Лисенко Н.

продовження таблиці 4

			1995	Вчитися граючись	Артемова Л.
			1995	Розвивай свої здібності	Савченко О.
			1996	Індивідуальний підхід: суть і шляхи реалізації у вихованні дошкільників	Кононко О.
			1996	Методика формування елементарних математичних уявлень дошкільників	Щербакова К.
			1996	Я – дошкільник	Кулачківська С., Ладивір С.
			1997	Диференційоване навчання дітей дошкільного віку математики	Степанова Т.
			1997	Колір, форма, величина, число	Артемова Л.
			1997	Розвиток дітей дошкільного віку в музично-руховій діяльності	Шевчук А.
			1997	Ціннісне ставлення як показник формування особистості дошкільника	Кононко О. за ред. Сухомлинської О.
			1998	Вчимося мови та розмови	Крутий К., Лопатинська Н., Маковецька Н.
			1998	Вчимося писати цифри	Заїка А., Ночвінова О.
			1998	Критерії оцінювання стану здоров'я та рухової підготовленості дітей дошкільного віку	Вільчковський Е.
			1998	Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласником	Проскура О.
			1998	Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві	Кононко О.
			1998	Творчість Софії Русової: наукова спадщина і перспективи	Слюсаренко В., Проскура О.
1999	Малювання дітей дошкільного віку (друге видання доповнене та доопрацьоване) «Українське дошкільня: Програма виховання дітей в дошкільних закладах»	Плохій З. Білан О., Міських Н.	1999	Азбука в віршах та малюнках	Соловійов В., Ходос Ю., Ходос С., Чурюков К.
			1999	Вправи у соціальній поведінці дітей за системою М. Монтессорі	Дичківська І., Поніманська Т.
			1999	Зошит № 1, 2 для підготовки руки дитини до письма	Богущ А., Крутий К., Маковецька Н.

закінчення таблиці 4

			1999	Математика в малюнках та віршах	Соловйов В., Ходос Ю., Ходос С., Чурюков К.
			1999	Математична абетка для дошкільників	Фадєєва Т.
			1999	Математична скарбничка	Фадєєва Т.
			1999	Практична екологія для дітей	Лисенко Н.
			1999	Родинна скринька	Тимофєєва О.
			1999	Сучасне мовленнєве заняття: досвід, проблеми, пропозиції	Крутій К.
			1999	Цікава математика	Походжай Н., Шост Н.
2000	Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей Програма виховання та навчання дітей дошкільного віку «Українське дошкілля»	наук. ред. Крутій К. Білан О., Дідух О.	2000	Підготовка старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням (методичний посібник для педагогів та батьків)	Карабаєва І.

Додаток Г

Структура дошкільного виховання в державних нормативних документах на початку незалежності України

таблиця 5

Дошкільне виховання в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993)

Дошкільне виховання		
Родинне виховання		Суспільне виховання
Завдання	Напрями	Шляхи
створення належних умов для розвитку і виховання дитини	розвиток у дитини духовності	комплексне вивчення проблем родинного і суспільного дошкільного виховання
піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання	виявлення ранньої обдарованості	встановлення вікових нормативів розвитку дітей
розвиток мережі дошкільних виховних закладів	дослідження стану здоров'я і психічного розвитку дитини	відродження родинних традицій
оновлення змісту, форм і методів дошкільного виховання	інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання	створення мережі дошкільних виховних закладів різних типів і профілів
	удосконалення навчально-виховного процесу в дошкільних виховних закладах	розробка державних і авторських програм дошкільного виховання

таблиця 6

Структурування Концепції дошкільного виховання в Україні (1993)

Національне дошкільне виховання	
Мета	Завдання
Вихідні засади концепції розвитку й виховання дитини	
Зміст	Засоби
фізична, гігієнічна культура та охорона здоров'я	рідна мова
	природа рідного краю
	рідна історія
суспільна, краєзнавча, історична обізнаність	державна і народна символіка
	фольклор
моральна, естетична сфера	гра та іграшка
мовна, комунікативна готовність	національне мистецтво
естетично-прикладний цикл конструктивний, математичний розвиток	народний календар
	родинно-побутова культура
	народні традиції
програма і педагогічний процес	
педагогічні кадри	Психологічна служба

Розвиток науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти в період незалежності України (з 1991 р. – до 2014 р.)

Додаток Е
таблиця 8

Структурування змісту основних освітніх програм початку 2000-х років

Назва освітньої програми для дітей дошкільного віку			
Розподіл на вікові періоди	Експериментальна Базова програма розвитку дитини дошкільного віку (2004)	Програма «Дитина» (2003)	Програма «Малятко» (2001)
	- раннє дитинство (вік немовляти до 1 рок); - ранній вік від 1 до 3 р.); - дошкільне дитинство (молодший дошкільний вік 3-5 р., старший дошкільний вік 5-6/7 р.)	- наші малюки (II молодша група); - дослідники, чомусики (середня); - наша старша група; - від гри до навчання (підготовча група)	- ранній вік (перша група раннього віку – 1 р.ж.; друга група раннього віку – 2 р.ж.) - молодший дошкільний вік (перша молодша група – 3 р.ж.; - друга група раннього віку – 4 р.ж. - середня група (5 р.ж.) - старша група (6 р.ж.) - підготовча до школи група (7 р.ж.)
Структура програми за змістовими блоками	-Загальні особливості вікового етапу. -Характеристика психологічного віку. -Освітні завдання. -Основні лінії розвитку: фізичний; соціально-моральний; емоційно-ціннісний; пізнавальний; мовленнєвий; художньо-естетичний; креативний. -Загальні показники компетентності. -Вимоги до розвивального середовища. -Специфіка впливу різних соціальних інститутів. -Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності.	- Особливості розвитку та завдання виховання і навчання. - Організація виховання і навчання. - Зростаємо дужими. - Мова рідна, слово рідне. - Граючись, зростаємо. - Віконечко у природу. - Математична скарбничка. - Чарівні фарби і талановиті пальчики. - Привчаємось працювати. - Діти, що потребують допомоги батьків і вихователів. - Разом із сім'єю. - Прилучаємось до музичної скарбниці. - Розвивальне предметне середовище дошкільного закладу.	- Психологічні вікові характеристики дітей. - Діти, які потребують підвищеної уваги. - Виховуємо здорову дитину. - Гра. - Дитина і навколишній світ. - Рідна природа. - Мовленнєве спілкування. - Художня література. - Цікава математика. - Образотворче мистецтво. - Конструювання. - У світі музики. - Праця. - Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї. - Виховання дитини в сім'ї.

продовження додатка Е
таблиця 9

Структурування змісту освітніх програм для дітей старшого дошкільного віку початку ХХІ століття

Назва освітньої програми			
Програма для дітей п'ятирічного віку «Стежки у Всесвіт» (2011)		Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2013)	
Розділи програмового змісту	Освітні завдання	Розділи програмового змісту	Освітні завдання, поради, показники
Психолого-педагогічна характеристика	Гендерна соціалізація; Основи безпеки життєдіяльності.	Фізичний розвиток	фізичний розвиток; охорона життя та зміцнення здоров'я дітей; основи здорового способу життя та безпека життєдіяльності; розвиток рухової активності; перелік рухових умінь і навичок потрібних для повноцінного фізичного розвитку старшого дошкільника; поради батькам; показники фізичного розвитку дитини.
Фізичний розвиток. Здоровий малюк			
Розвиток особистості	Ігрова діяльність. Сюжетно-рольова гра; театралізована гра; ігри з правилами; мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування; розвиток мовлення; пропедевтичний курс навчання грамоти; риторика; художньо-мовленнєва діяльність; підготовка руки дитини до письма; навчання дітей другої мови; навчання дітей іноземної мови; соціалізація; формування оцінно-контрольних дій; розвиток духовного потенціалу дитини.	Пізнавальний розвиток	загальнопізнавальний розвиток; логіко-математичний розвиток; поради батькам; показники загальнопізнавального розвитку дитини; показники логіко-математичного розвитку.
		Мовленнєвий розвиток	розвиток зв'язного мовлення і комунікативних умінь; поради батькам; показники мовленнєвого розвитку.
		Художньо-естетичний розвиток	образотворча діяльність; музична діяльність; театралізована діяльність; поради батькам; показники художньо-естетичного розвитку.
Розвиток пізнавальної сфери	Введення у світ кількості, логіки, простору та часу; конструювання; економічна освіта; комп'ютер у дошкільному навчальному закладі; ознайомлення з предметним довкіллям;		

	екологічна освіта; вступ до природознавства (світ неживої природи, природа Космосу, жива природа); елементарні історико-географічні уявлення	Ігрова діяльність	сюжетно-рольові ігри; конструкторсько-будівельні ігри; театралізовані ігри; дидактичні ігри; рухливі ігри; інтелектуальні ігри; народні ігри; поради батькам; показники сформованості ігрових умінь
Естетичний розвиток	Світ мистецтва; театральне мистецтво; образотворче мистецтво; музика; свята та розваги.	Трудова діяльність	самообслуговування; господарсько-побутова праця; праця в природі; поради батькам; показники володіння трудовими навичками та вміннями.

продовження додатка Е
таблиця 10

Структурування змісту основних освітніх програм для дітей раннього віку початку ХХІ століття

Назва освітньої програми для дітей раннього віку					
Розподіл на вікові періоди	Програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Маляточко» (2000)	Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» (2004)	Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2014) Ч. І.	Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг» (2014)	Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник» (2014)
	-Перший рік життя. - Другий рік життя. - Третій рік життя.	-Пренатальний етап. -Перший рік життя: <i>новонароджений</i> (1-й місяць життя); <i>немовля</i> (від місяця до 1-го року). - Ранній вік: <i>другий</i> рік життя. <i>третій</i> рік життя.	- Вік немовляти: перше півріччя (1 р.ж.); друге півріччя (1 р.ж.); Ранній вік: 2 р.ж., 3 р.ж.	Пренатальний період. Перші 10 днів життя. Дитина-немовля: (розвиток від 10 днів до 3 місяців); (від 3-х до 6-ти місяців); (від 6-ти до 9-ти місяців); (від 9-ти до 1-го року). Дитина раннього віку: (від 1-го до 2-х років). Дитина раннього віку (від 2-х до 3-х років)	-Немовлятко: розвиток, навчання і виховання дітей першого року життя. -Малятко: розвиток, навчання і виховання дітей другого року життя. -Мовленятко: розвиток, навчання і виховання дітей третього року життя.
Структура програми за змістовими блоками	Психолого-педагогічна характеристика дітей: раннього віку; переддошкільного віку. <i>Фізичний розвиток.</i> Здоровий малюк (1-3-й р.ж.)	Розвиток до народження (пренатальний етап) <i>Лінії розвитку:</i> - фізичний розвиток;	- <i>Освітня лінія</i> « <i>Особистість дитини</i> »: -фізичний розвиток; -розвиток особистості	Усвідомлене батьківство. -Вікові особливості. -Основні завдання: <i>Моторний розвиток;</i> <i>Психосоціальний розвиток;</i> <i>Розвиток передмовленнєвих голосових реакцій</i> (від 10 днів до 3 місяців);	Розвиток і виховання тіла; Розвиток і виховання душі та серця; Мовленнєво-комунікативний розвиток; Розвиток і виховання розуму; Художньо-естетичний розвиток;

закінчення таблиці 10

Структура програми за змістовими блоками	-Когнітивний розвиток предметний світ; сенсорний розвиток; формування чуттєвого досвіду; світ природи (2-3-й рік життя). -Розвиток особистості соціалізація; мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, розвиток мовлення; гра (2-3-й рік життя). - Естетичний розвиток музика (1-3-й рік життя); Світ мистецтва (3-й рік життя) Образотворча діяльність (3-й рік життя)	-емоційно-соціальний розвиток; -пізнавальний розвиток; -розвиток мовлення; -екологічний розвиток; -художньо-естетичний розвиток. Специфіка впливу соціальних інститутів. Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності.	- Освітня лінія «Дитина в соціумі». - Освітня лінія «Дитина природному довкіллі». - Освітня лінія «Дитина у світі культури»: - Предметний світ; Світ мистецтва (образотворчого, музичного, театрального, літературного). - Освітня лінія «Діяльність дитини» - Освітня лінія «Дитина сенсорно-пізнавальному просторі». - Освітня лінія «Мовлення дитини».	-Мовленнєвий розвиток (від 3-х місяців до 1-го року); -Фізичний розвиток (від 1-го до 3-х років (збереження і зміцнення здоров'я, розвиток діяльності)); -Сенсорно-пізнавальний розвиток (від 1-го до 3-х років (розвиток сенсорики, психічних процесів; розвиток предметної діяльності; пізнавальна діяльність у найближчому природному і предметному довкіллі)); -Емоційно-соціальний розвиток (від 1-го до 3-х років (розвиток спілкування дитини з дорослими й однолітками)); -Мовленнєвий розвиток протягом 1- 3-го років (розуміння мовлення дорослого; розвиток активного мовлення); -Художньо-естетичний розвиток (від 1-го до 3-х років (розвиток образотворчих задатків; розвиток музичних задатків; залучення до театралізованої діяльності)) -Показники розвитку. -Поради батькам.	Розвиток ігрових умінь та навичок; Розвиток і виховання здібностей і творчості.

продовження додатка Е
таблиця 11

Структурування змісту основних освітніх програм початку другого десятиріччя ХХІ століття

Назва освітньої програми для дітей дошкільного віку						
Розподіл на вікові періоди	Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2009)	Програма «Дитина в дошкільні роки» (2011)	Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012)	Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (2012)	Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (2014)	Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2014) у 2-х ч. Ч.2
	- раннє дитинство (вік немовляти до 1 року, ранній вік від 1 до 3 р.); - дошкільне дитинство (молодший дошкільний вік 3-5 р., старший дошкільний вік 5-6/7 р.)	- Маляточко (1 р.ж., 2 р.ж., 3 р.ж.); - Кроки до самостійності (молодший дошкільний вік). - Подорож у довкілля (середній дошкільний вік). - Стежинки у всесвіт (старший дошкільний вік).	- ранній вік (3 р.ж.); - молодший дошкільний вік (4 р.ж.) - середній дошкільний вік (5 р.ж.) - старший дошкільний вік (6 р.ж.)	- Діти раннього віку (3 р.ж.). - Наші малята (4 р.ж.). - Дослідники, чомусики (5 р.ж.). - Наші старші діти (6-7 р.ж.)	- Помагайлик: розвиток, навчання і виховання дітей 4 р.ж. - Пізнавайлик: розвиток, навчання і виховання дітей 5 р.ж. - Дослідник: розвиток, навчання і виховання дітей 6 р.ж.	- Молодший дошкільний вік (4 р.ж., 5 р.ж.) - Старший дошкільний вік (6 р.ж., 7 р.)

закінчення таблиці 11

Структура програми за змістовими блоками	Загальні особливості вікового етапу. Характеристика психологічного віку. Освітні завдання. Основні лінії розвитку: фізичний; соціально-моральний; емоційно-ціннісний; пізнавальний; мовленнєвий; художньо-естетичний; креативний. Загальні показники компетентності. Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності.	<i>Ранній вік:</i> Психолого-педагогічна характеристика вікового періоду. Фізичний розвиток. Здоровий малюк. Когнітивний розвиток. Розвиток особистості. Естетичний розвиток. <i>Молодший, середній, старший дошкільний вік:</i> Психолого-педагогічна характеристика вікового періоду. Фізичний розвиток. Здоровий малюк. Розвиток особистості. Розвиток пізнавальної сфери. Естетичний розвиток.	Психологічна характеристика дитини. Співпраця із сім'єю. Фізичний розвиток. Соціально-моральний. Пізнавальний розвиток. Мовленнєвий розвиток. Художньо-естетичний розвиток. Креативний розвиток. Ігрова діяльність. Статева ідентифікація та диференціація. Трудова діяльність.	-Загальні уваги. -Зростаємо дужими. -Мова рідна, слово рідне. -Художня література. -Дитина у довкіллі. -Граючись, зростаємо. -Віконечко у природу. -Математична скарбничка. -Чарівні фарби і талановиті пальчики. -Будуємо, майструємо, творимо. -Очка бачать, вушкачують. -Гуртки (6-7 р.ж.). -Подорожуємо у світ англійської мови (6-7 р.ж.). -Діти, які потребують особливої уваги вихователів і батьків. -Діти з особливими освітніми потребами.	Розвиток і виховання тіла. Розвиток і виховання душі і серця. Мовленнєво-комунікативний розвиток. Розвиток і виховання розуму. Художньо-естетичний розвиток. Розвиток і виховання здібностей та творчості. Розвиток ігрових умінь та навичок.	Інваріантна складова змісту -Освітня лінія «Особистість дитини»: -фізичний розвиток; -розвиток особистості; - Освітня лінія «Дитина в соціумі». - Освітня лінія «Дитина в природному довкіллі». - Освітня лінія «Дитина у світі культури»: - Предметний світ; - Світ мистецтва (образотворчого, музичного, театального, літературного). - Освітня лінія «Діяльність дитини»: - ігрова діяльність як провідна навчальної діяльності (6-7 р.ж.). -Трудова діяльність (6-7 р.ж.). - Освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі». - Освітня лінія «Мовлення дитини» Варіативна складова змісту -Освітня лінія «Іноземна мова» (англійська). -Освітня лінія «Хореографія». -Освітня лінія «Комп'ютерна грамота» (6-7 р.ж.) Освітня лінія «Шахи» (6-7 р.ж.)

Додаток Ж

Порівняльний аналіз основних освітніх програм для дошкільної галузі

Подаємо витяг із звіту результатів комплексного дослідження діагностики сектору дошкільної освіти, здійсненого європейською дослідницькою асоціацією у січні 2013 року [51, с. 68-74].

Порівняльний аналіз освітніх програм дошкілля здійснено доктором психологічних наук, професором О. Кононко [51, с. 68-74]. Програми, були рекомендовані до використання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України відповідним листом № 1/9-568 від 13.08.2012 року «Про чинні програми та посібники для дошкільних навчальних закладів», який містив перелік навчальних видань, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в дошкільних навчальних закладах у 2012-2013 навчальному році.

Перелік основних програм подаємо у таблиці.

таблиця 12

Рік	Назва програми	Автор
2009	Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (3-тє вид., випр.)	наук. кер. та заг. ред. О. Кононко
2011	Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років	наук. кер. О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна
2011	Дитина в дошкільні роки. Комплексна додаткова освітня програма	наук. керівник К. Крутій
2012	Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку	О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін.
2012	Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку	О. Андрієтті, О. Голубович, Т. Дяченко, Т. Ільченко та ін., кер. проекту Б. Жебровський

Джерело: [51, с. 68].

Схарактеризуємо Базову програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі».

Програма є третім виданням, що вийшло у 2009 році з доопрацюваннями (перше видання було експериментальним, вийшло 2004 році, друге доповнене – у 2008 році) під науковим керівництвом О. Кононко.

«Я у Світі» – програма нового типу. В ній відображено базовий зміст дошкільної освіти, спрямований на збалансований розвиток дитини, формування елементарних форм її життєвої компетентності, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу, оснащення вмінням бути у злагоді з довкіллям і згоді з собою.

Програма «Я у Світі» – інтегрована, має на меті відкрити дитині світ в його єдності й різноманітності через освоєння чотирьох основних сфер життя – Природи, Культури, Людей, Власного Я; сформувати цілісну картину світу; виховати ціннісне ставлення до оточуючого довкілля та самої себе; закласти основи життєвої позиції (екологічної свідомості та природодоцільної поведінки, зачатків духовності, моральної свідомості та відповідальної діяльності, самосвідомості); сприяти реалізації дитиною свого фізичного, соціально-морального, емоційно-ціннісного, пізнавального, мовленнєвого, художньо-естетичного та креативного потенціалів.

Концепція державної базової програми базується на ідеї ампліфікації, збагачення дитячого розвитку, оптимальне використання можливостей кожного вікового етапу на відміну від ідеї раннього форсованого розвитку. Програмою заявлено турботу про повноцінне проживання дитиною сьогодення, культивування дитячої субкультури та відповідних їй видів діяльності. Вона спрямована на досягнення певного стандарту як системи вимог до змісту освіти, який забезпечує оптимальний ступінь розвитку дитини кожного психологічного віку.

Базова програма є відкритим за своїм характером документом: формулюючи освітні цілі й завдання, орієнтуючи на пріоритети та світові тенденції розвитку, вона водночас створює простір для творчого використання

різних педагогічних технологій, гнучкості у підході до дитини. Працюючи за нею, вихователь виступає не лише провідником національного та загальнолюдського, але й носієм власного гуманістичного досвіду, особою, що здійснює вибір, приймає самостійні рішення в розв'язанні тих чи інших педагогічних завдань, створює конкретні умови для розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. Такий підхід дозволяє поєднати ідею так званої «стандартизації» з грамотною побудовою варіативного освітнього простору.

Програму «Я у Світі» спрямовано на розширення розвивального, виховного та навчального простору зростаючої особистості, виведення її за межі традиційного, штучно створеного дорослими, цілеспрямованого, жорстко унормованого, організованого у вузьких рамках групової кімнати процесу у широке реальне життя, наближення до нього, допомогу у визначенні свого домірного місця в соціумі.

Програма «Я у Світі» базується на досягненнях вітчизняної та світової психологічної та педагогічної наук. В її основу покладено концепцію психологічного віку як етапу, стадії дитячого розвитку, що характеризується своєю специфікою, особливими стосунками дитини з дорослими, певною ієрархією видів діяльності, новоутвореннями свідомості та особистості.

Оскільки психологічний вік дитини, як правило, не співпадає з її хронологічним віком, у Програмі виділено два психологічних віки – раннє дитинство (стадії немовляти і ранній вік) та дошкільне дитинство (молодший і старший дошкільний вік). Така вікова періодизація дозволяє бачити індивідуальну перспективу розвитку кожної дитини і водночас не регламентує характер об'єднання дітей в колективі (одно-чи різновіковий) .

Назва Програми – «Я у Світі» – відображає орієнтацію змісту дошкільної освіти на системність, збалансованість різних її сторін, на гармонійне поєднання «Я» і «Світу» (зовнішнього – природного, предметного, соціального) і внутрішнього (душевного). Вона закарбовує значущість для дошкільника «вписування» в оточення, знаходження в ньому свого домірного

місця, відчуття комфорту й захищеності. Символічним є те, що назва Програми починається із займенника «Я» – цим аж ніяк не применшується провідна роль дорослого в розвитку дошкільника і штучно не звеличуються його можливості. В такий спосіб підкреслюється виняткова роль власної активності дитини в особистісному зростанні, привертається увага до проблеми саморозвитку, якій досьогодні не надається належної уваги. Основним лейтмотивом Програми є ідея діалогу дитини з дорослим як обов'язкової умови забезпечення середовищу розвивального характеру.

Основним лейтмотивом Програми є відхід від монологічної, орієнтованої на пріоритет навчання, адаптивно-дисциплінарної, приписувальної педагогіки до педагогіки діалогу, рефлексивно-гуманістичної, співтворчої. Якщо перша спрямовувала на засвоєння заданих ззовні істин, підготовку до школи, то друга орієнтує на вічний її пошук, відкриття проблемності, безкінечний розвиток особистості, повноцінне проживання сьогодення.

Вартими уваги є моменти та відмінності від усіх попередніх та нині діючих програм: проголошено ідею самобутності дошкільного дитинства; впроваджено компетентнісний підхід до освіти дітей перших шести (семи) років життя; уведено поняття «цілісна картина світу», «розвиток особистості у різних сферах життєдіяльності», «ціннісне ставлення до світу та «Я», «базові якості особистості»; привернута увага до становлення свідомості та самосвідомості, суб'єктної активності дошкільника, його емоційної та вольової сфер; наголошено на важливості розвитку креативності, статевого виховання, попередження дитячої нервовості, роботи з комп'ютером, вивчення іноземної, врахування впливу на дитину різних соціальних інститутів. Матеріали систематизовано за віковими етапами (психологічним віком), а не віковими групами дитячого садка; показники розвитку подаються не щорічно, а на кінець вікового етапу; існує стратегічна частина і практична; відсутні імперативні вирази типу «вихователь повинен», «зобов'язаний», «необхідно», використано інші – «доцільно», «корисно», «варто» тощо; у таблицях зведено показники розвитку для кожного етапу; замість напрямів педагогічної роботи вихователя

подано лінії розвитку дитини (реалізована ідея дитиноцентризму); концепція, зміст і структура Програми повністю відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти України; всі нові моменти пояснено у Коментарі до нього, опублікованому на прохання практиків у 2003 році перед апробацією першого експериментального варіанту; розрахована на розвиток, виховання і навчання дітей всіх вікових груп – від народження до шести(семи) років.

Варто вказати на те, що програма містить чимало наукових, зокрема психологічних термінів, завелика за обсягом, що ускладнює користувачеві процес роботи; містить як суто програмові вимоги, так і наближені до методичних рекомендацій матеріали (які варто вилучити з неї), таблиці з показниками розвитку дитини кожного вікового етапу доцільно було б подати окремо в кінці Програми; недостатньо чітко диференційовано вимоги до дітей шести і семи років.

Перейдемо до аналізу програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина».

Програма є третім, доопрацьованим і доповненим виданням під науковим керівництвом О. Проскури, Л. Кочиної, В. Кузьменко та Н. Кудикіної. За обсягом є найбільшою з усіх програм – її матеріали викладено на 492 сторінках. Програма починається вступним словом наукового керівника проекту, ректора Київського університету імені Бориса Грінченка, в якому вона опублікована. Основні завдання Програми авторський колектив вбачає у розвитку особистості, формуванні її світогляду, культури поведінки, моральних почуттів, психологічної готовності до майбутнього навчання в школі, формування передумов навчальної діяльності.

Структура третього видання Програми близька до попередньої, хоча й обсяг суттєво збільшився за рахунок нових одиниць (перераховуються у переліку позитивних моментів). З одного боку, це природно, оскільки з часу попереднього видання минуло вісім років, багато чого змінилося; з другого – авторами однаково виділено в структурі Програми зовсім різні аспекти – особливості розвитку особистості за всіма віковими групами одночасно, робота

з сім'єю, програмовий зміст освітньої діяльності (дітей раннього віку, тобто 2-го і 3-го років об'єдано разом, а починаючи з четвертого – окремо), музична скарбничка, предметне середовище, підготовка до школи, рекомендована література.

Характерним для програми «Дитина», яка виокремлює її з-поміж усіх інших, є застосування в ній «грайливої форми» назв, так званих «дитячих» виразів, художнього їх забарвлення (їх автором є перший керівник авторського колективу О. Проскура). Це, зокрема, стосується таких назв, як: «Зростаємо дужими», «Мова рідна, слово рідне», «Математична скарбничка», «Чарівні фарби і талановиті пальчики», «Очка бачать, вушка чують», «Віконечко у природу» тощо.

Позитивними аспектами є те, що автори звертають увагу на процес становлення і розвитку особистості (хоча це радше відбито в окремому розділі «Зростає особистість», ніж у змісті матеріалів усіх інших). На виконання вимог Державного стандарту дошкільної освіти 2012 р. автори внесли зміни, уточнення і доповнення у зміст окремих розділів Програми. Деталізовано компетентнісний підхід та принцип інтеграції через представлення можливостей кожного тематичного підрозділу. Подано показники успішного розвитку дитини дошкільного віку (хоча й програма не є програмою розвитку, а виховання і навчання). Додано нові розділи та підрозділи, зокрема «Діти раннього віку», «Художня література», «Подорожуємо у світ англійської мови», «Діти з особливими освітніми потребами», «Місточок до школи». Визначальними для змісту Програми виступили принципи гуманізації педагогічного процесу, індивідуального підходу, інтеграції, орієнтації на основні сфери дійсності тощо. Автори намагалися зберегти структурну своєрідність матеріалів попередніх видань Програми «Дитина».

Варто звернути увагу на те, що відсутній вік немовляти – перший рік життя, протягом якого малюк розвивається найбільш інтенсивно. Цей етап слугує підґрунтям для подальшого становлення особистості дитини. Надзвичайно великий обсяг матеріалів не лише стратегічного, а й методичного

спрямування. Існує певне протиріччя між заявленою ідеєю дитиноцентризму і концептуальними засадами Програми – в її центрі знаходиться не стільки дитина, скільки педагог і навчально-виховний процес, який він організовує.

Розкриємо основні засади програми розвитку, навчання та виховання дітей «Дитина в дошкільні роки».

Попереднє видання Програми датоване 2000 роком. Програма зорієнтована одночасно на розвиток, навчання та виховання дошкільника. Підготовлена відомими в Україні фахівцями під науковим керівництвом К. Крутій. Програма орієнтує користувачів на пріоритет цінностей та інтересів дитини, врахування її вікових можливостей, збагачення дитячого розвитку, необхідність врахування усіх сторін життя малюка. Мета Програми – забезпечення повноцінного фізичного, пізнавального та естетичного розвитку зростаючої особистості.

Автори Програми рядоположно використовують поняття «ранній» і «переддошкільний вік», що не відображено у Законі «Про дошкільну освіту» віковому розподілу та використаній в ньому лексиці. Матеріали структуровано за віком дітей, починаючи з першого і закінчуючи старшим дошкільним. Структурування матеріалів здійснено за розділами у кожному з яких виділено чотири напрями освітньої роботи – фізичний, когнітивний, розвиток особистості та естетичний (різні критерії покладено в основу структурування). Науковці поділяють напрями на фізичний, психічний і соціальний. Розвиток особистості має відношення до всіх трьох. Вибір авторами своєї й недостатньо науково обґрунтованої схеми призвів до нечіткості у розміщенні матеріалів Програми: предметний та природний світи увійшли до складу когнітивного розвитку; сенсорний розвиток відірвано від предметного світу; у розділ, присвячений розвитку особистості, увійшли гра, художня-мовленнєва діяльність (варто було розвести проблеми становлення і розвитку особистості на різних вікових етапах і види діяльності, в ході яких це відбувається).

У Програмі наголошено на таких важливих освітніх завданнях, як полегшення дитині процесу входження у широкий світ і розвиток її внутрішніх

сил, озброєння наукою життя (відхід від типової традиції готувати дитину до школи); автори оперують поняттям «базисні характеристики особистості», що за суттю відповідає настановам Базового компонента дошкільної освіти України, хоча і в іншому звучанні – «базові».

Варто вказати на те, що у назві Програми навчання передуює вихованню дітей дошкільного віку. Існує невідповідність між заявленою у Пояснювальній записці орієнтацією на психологічний вік і структуруванням матеріалів Програмами за віковими групами. Суперечність прослідковується і у використанні заявлених Базовим компонентом понять «фонд можу» і «фонд хочу»: автори наповнюють останній змістом, який не має безпосереднього відношення до прагнень, бажань, інтересів, цінностей, намірів дитини. Залишається незрозумілим, чому автори не диференціюють освітню роботу з старшими дошкільниками, тобто з дітьми шостого і сьомого років життя. У Пояснювальній записці йшлося про важливість пізнавального розвитку, в тексті відбулась підміна понять – йдеться про когнітивний. Має місце вільне трактування змісту і структури окремих категорій. Спрощено напрям естетичного розвитку. Відсутні розділи, пов'язані з емоційним та моральним розвитком дітей дошкільного віку – важливими складовими повноцінного розвитку особистості. Матеріал мав би бути більше пов'язаний з ідеєю компетентності як особистісного інтегралу.

Охарактеризуємо програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».

Передостанній варіант програми було опубліковано у 2000 році, останній, оновлений і доповнений – у 2012 році. Мета програми – розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми від двох до шести років, розкриваючи етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону України.

Завдання програми розглянуті крізь призму Базового компонента дошкільної освіти. Структуру Програми визначають лінії розвитку дитини. У змісті Програми розділи виокремлюються за віковою періодизацією: ранній вік

(третій рік життя), молодший дошкільний вік (четвертий рік життя), середній дошкільний вік (п'ятий рік життя), старший дошкільний вік (шостий рік життя). Кожний розділ завершується показниками компетентності дитини.

Програма побудована на принципах науковості, інтеграції, гуманізації. В ній реалізується особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання дошкільників, актуалізується важливість прилучення дітей до системи цінностей, культури, традицій українського народу та формування в них цілісної картини світу.

Надаючи важливого значення окремим аспектам педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку, автори виокремлюють розділ, спрямований на співпрацю з сім'єю (на початку), підрозділи, присвячені: розвитку ігрової діяльності як провідної, статевій ідентифікації та диференціації, організації трудової діяльності (вони розміщені один за одним після ліній розвитку у кожному з чотирьох розділів).

Структурування матеріалів Програми, на думку О. Кононко, недостатньо досконале й цілісне: з переліку запозичених з Базової програми «Я у Світі» ліній розвитку чомусь вилучено «емоційно-ціннісний розвиток», пов'язаний з дитячими бажаннями, потребами, ціннісними орієнтаціями, інтересами, що неправомірно з огляду на задекларовану авторами особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти; на наш погляд, збіднено зміст пізнавального розвитку, який пов'язаний лише з довкіллям, проте не пов'язаний з самою особистістю (дитячим «Я», самопізнанням, самоспостереженням); в той же час до нього штучно прив'язане «Народознавство», якому місце радше у «Соціально-моральному розвитку»; соціальну складову «Соціально-морального розвитку» належним чином не розкрито (мало б йтися про соціалізацію, комунікативні уміння, здатність відповідально самовизначатися та посідати певний статус в групі однолітків, домагатися визнання авторитетними людьми своїх чеснот і досягнень, уміння розв'язувати конфлікти у соціально прийнятний спосіб, поводитися совісно тощо); креативний розвиток автори чомусь пов'язали лише з конструктивною та театралізованою діяльністю,

хоча він відбувається у всіх видах діяльності, формах активності, сферах життя дошкільника; авторами неправомірно використовуються як відокремлені поняття «ознайомлення з довкіллям» та «ознайомлення з природою» (все окрім «Я» є довкіллям, яке включає природу, рукотворний та соціальний світи); за рахунок вилучення з розділу «Художньо-естетичний розвиток» підрозділу «Театралізована діяльність» та з підрозділу «Образотворча діяльність» конструктивної діяльності, розділ виглядає збідненим, клаптевим, недостатньо зрозумілим для користувача; структура матеріалів виглядала б гармонійнішою й ціліснішою, якщо б автори пояснили логіку виділення двох видів діяльності – ігрової та трудової (які знаходяться не поруч), залишивши поза увагою спілкування та учіння (учбова та навчальна діяльності для дитини 5-6 років набувають все більшого значення); на погляд О. Кононко, у програмі доцільніше було б проблему статевої ідентифікації та диференціації розглядати в контексті проблеми «Статевого виховання»; у порівнянні з попереднім виданням змінилася орієнтація авторського колективу: у 2000 році програма кваліфікувалася як програма виховання та навчання, а у 2012 – програма розвитку, що не зовсім правомірно з огляду на те, що йдеться про перевидання, а не створення нової програми.

Дану Програму виділяє з-поміж усіх інших програм усвідомлення авторами важливості прилучення дітей дошкільного віку до цінностей, культури, традицій українського народу (цьому питанню присвячено підрозділи «Народознавство» у кожному з основних розділів (вони були відсутні у попередньому виданні). Має місце правомірне розширення та ускладнення авторами виховних і навчальних завдань відповідно віку дітей. Для кожної вікової групи подано психологічну характеристику. Заслужовують на інтерес та підтримку показники компетентності випускника дошкільного закладу по кожному з означених ліній розвитку на виході з дошкільного закладу.

Аналогічно Базовій програмі «Я у Світі» виокремлено Додатки, які містять музичний репертуар та орієнтовний перелік художніх творів (по віках).

Варто зауважити, що відсутній вік немовляти (перший рік життя) і другий рік життя як етап раннього віку. Має місце неправомірне звуження змісту поняття «креативний розвиток» (автори чомусь пов'язують з ним лише конструктивну і театралізовану діяльність, в той час як воно стосується усіх без виключення видів діяльності і форм активності дошкільника). У передмові програми використовуються через кому поняття «інтеграція», «системність», «комплексність», що заважає чіткості сприйняття авторського підходу і плутає користувача. Недосконала структура матеріалів Програми (про що йшлося вище).

Проаналізуємо програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт».

Розроблялася як програма розвитку, виховання і навчання дітей п'яти-шестирічного віку, які не відвідують дошкільний заклад. По закінченні роботи була перетворена на програму загальної спрямованості, рекомендовану для використання дошкільними закладами України в якості пріоритетної. Опублікована у 2012 році.

Програма є до певної міри калькою програми «Я у Світі», її спрощеним, дещо зміненим і доповненим варіантом: збережено основні концептуальні засади Базової програми, частково – лексика, чотири з семи ліній розвитку, які названо розділами, характеристика психологічного віку з усіма її складовими, розкритими у Базовій програмі, схема і зміст освітніх завдань (розвивальних, виховних, навчальних) тощо.

Програма ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до розвитку, виховання і навчання дошкільників, ідеї тісної взаємодії навчального закладу і родини у формуванні основ його життєвої компетентності перед вступом до школи, пропонує орієнтири змістового наповнення освітньої роботи, скеровує педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей п'яти-шести років за основними напрямками, організацію різних видів і форм трудової діяльності, акцентує увагу на ігровій діяльності як пріоритетній.

Основний програмовий зміст упорядковано за такими розділами: фізичний розвиток, пізнавальний розвиток, мовленнєвий розвиток, художньо-естетичний розвиток, ігрова діяльність, трудова діяльність.

У кожному розділі окреслено ключові освітні завдання, подано поради батькам щодо організації спільного буття дорослих з дітьми та визначено показники розвитку дітей. У програмі сім'ю визнано основною соціальною інституцією, відповідальною за якісну підготовку дітей до оволодіння життєвою компетентністю.

Схвальним є те, що звернено увагу на дитині-випускнику дошкільного закладу, велику роль приділено сімейному вихованню дитини 5-6 років, підкреслено велике значення таких аспектів навчально-виховної роботи, як нервово-психічний розвиток дошкільника, формування трудових умінь і навичок, організація ігрової діяльності як провідної, проведення дослідів з дітьми вказаного віку.

Варто звернути увагу, що наявні запозичення з Базової програми «Я у Світі»; відсутність таких важливих розділів, як соціальний і моральний розвиток, зазначених в Базовому компоненті як пріоритетні та вкрай важливих напередодні вступу до школи; не приділено уваги креативному розвитку та розвитку емоційної сфери як надзвичайно важливих для дитини вказаного віку. На погляд О. Кононко, науково недостатньо обґрунтовано структурування матеріалів – в основу будь-якого цілого мають бути покладені одні критерії, а не різні, як це має місце у даній Програмі: перші чотири розділи присвячено напрямкам розвитку дитини, а два останніх – видам діяльності, тобто умовам, завдяки яким фізичний, пізнавальний, мовленнєвий і художньо-естетичний розвиток відбувається.

Поза увагою авторів залишилися важливі для дитини п'яти-шести років види діяльності, як спілкування і учіння. Важко погодитися і з тим, що музичні і літературні нахили вилучено з переліку художніх, подано поряд з ними.

Отож, за О. Кононко, існують проблеми, які ускладнюють процес реформування системи дошкільної освіти України і потребують розв'язання:

- залишковий принцип підходу держави до розвитку, виховання і навчання дітей від народження до шести(семи) років;
- відсутність Концепції розвитку особистості в дошкільному віці;
- необов'язковість дотримання кожним авторським колективом розробників програм основних положень і принципів Базового компонента дошкільної освіти України;
- необов'язковість апробації та широкого обговорення практиками кожної новоствореної програми;
- відсторонення фахівців, які започаткували в Україні новий підхід і вперше створили набір нормативного та програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти від подальшої роботи, пов'язаної з його вдосконаленням та перевиданням;
- безвідповідальне, некоректне, протиправне ставлення Міністерства до авторських прав фахівців, наукового та практичного доробку попередників;
- неспівпадання проголошуваних Міністерством і реально сповідуваних та відображених у документах підходів до організації та контролю діяльності дошкільних закладів;
- відсутність з боку Міністерства координації діяльності різних соціальних інституцій, відповідальних за розвиток, виховання і навчання дітей першого-сьомого років життя та їх реальної підтримки;
- неузгодженість змісту стандартів, з одного боку, дошкільної та початкової школи (останній структуровано за предметами, а не лініями розвитку особистості); з іншого – Базового компонента як дошкільного стандарту та стандарту вищої освіти (в основу покладено предмети та методика їх викладання), яка готує фахівців для системи дошкільної освіти [51, с.75].

Додаток 3
таблиця 13

Структурування змісту Базового компонента дошкільної освіти в Україні (1999)

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (1999)		
Систематизація змісту за сферами життєдіяльності	Змістові лінії	Зміст освіти
Сфера «Природа»	«Природа планети Земля»	Світосприймання природного довкілля (Повітря. Вода. Ґрунт. Властивості. Якості. Стани. Явища природи (сезонні, природні). Рослини (багатоманітність, будова та умови зростання). Тварини (багатоманітність, будова і спосіб життя). Людина (діяльність людини, екологічний стан довкілля і здоров'я).
		Екологічно-доцільна поведінка.
	«Природа Космосу»	Світосприймання (Зірки. Планети. Планета Земля і Місяць). Екологічно-доцільна поведінка.
Сфера «Культура»	«Предметний світ»	Ознайомлення з предметним довкіллям (Житлове середовище. За межами житла).
		Практична діяльність (Користування предметами. Споживання. Виготовлення предметів. Виробництво (постановка мети, процес досягнення мети, результати діяльності, оцінка результатів праці).
	«Світ гри»	Гра як форма пізнання світу. Розвиток гри та особистості (Сюжет як показник змістовності гри. Правила рольової поведінки в грі. Взаємозв'язок знань та ігрових можливостей. Іграшка як засіб формування світосприймання. Іграшка як складова предметно-ігрового середовища та передумова розвитку гри).
	«Світ мистецтва»	Естетичне ставлення до реального світу та мистецтва (Ознайомлення з творами мистецтва (образотворчого, музичного, театрального, літературного). Художній образ мовою мистецтва (образотворчого, музичного, театрального, літературного). Художньо-практична діяльність (образотворча, музична, театральна, літературна). Дитяча творчість (образотворча, музична, театральна, літературна).
Сфера «Люди»	«Сім'я. Родина»	Сім'я (Взаємини з батьком і матір'ю. Стосунки з братами і сестрами, ставлення до бабусі і дідуся. Сімейне буття).
		Родина.
	«Інші люди»	Розподіл людей з ознакою спорідненості (Рідні. Знайомі. Чужі).

продовження таблиці 13

Сфера «Я сам»	«Людство»	Вікові відмінності людей (Дитина. Людина юнацького віку. Доросла людина. Стара людина).
		Особливості спілкування з людьми різного віку (Старі та дорослі. Позиція, щодо молодших за себе. Стосунки з однолітками. Ставлення до старших дітей).
		Статеві відмінності між людьми (Розрізнення людей за статевою належністю. Ототожнення статі із соціальними ролями. Ставлення до дорослих різної статі. Стосунки з дітьми ідентичної та відмінної статі).
		Розрізнення людей за ознакою прихильності (Дружба. Товаришування. Байдужість, неприязнь).
		Держава.
		Народи.
		Людство.
	«Фізичне Я»	Образ тіла (Будова тіла. Призначення та дія органів. Органи чуттів).
		Розвиток організму (Вікові зміни в організмі. Умови розвитку організму).
		Живлення організму (Харчування та розвиток. Спрага і голод. Культура споживання їжі).
		Гігієна тіла (Мікроорганізми. Догляд за тілом та його органами. Основні гігієнічні процедури. Користування гігієнічними засобами. Гігієна праці).
		Загартування організму (загартувальні процедури, їх роль).
		Здоров'я. Хвороба (показники здоров'я. Показники захворювання та поведінка під час його перебігу. Роль шкідливих звичок у погіршенні здоров'я. Опір захворюванню. Здоровий спосіб життя. Вади (фізичні та психічні).
		Розвиток рухової активності (Основні рухи. Гімнастичні вправи. Рухливі ігри).
		Фізична витривалість (Витривалість і шкільне навчання. Фізична саморегуляція)
		Статева диференціація та ідентифікація (Визначення своєї статевої незалежності. Ідентифікація з представником своєї статі. Оголеність).
		Безпека організму (Знання правил та знаків. Самодопомога. Відчуття межі безпечної поведінки).
	«Психічне Я»	Розвиток свідомості (Пізнавальна активність. Емоції та почуття. Довільна поведінка).
		Розвиток самосвідомості (Освоєння простору «Я». Власне ім'я, прізвище, по батькові. Самооцінка. Домагання визнання. Ставлення до себе як представника певної статі. Уявлення себе у часі. Ставлення до прав і обов'язків.)
	«Соціальне Я»	Адаптація до нових умов життя.
		Соціалізація.
		Комунікативні здібності (Фонетична, лексична і граматична компетенція. Мовленнєва компетенція).

		Позиція у спілкуванні з людьми, які поряд (За межами сім'ї. Групова взаємодія. Статус. Ставлення до авторитету. Розуміння чужої точки зору. Регуляція спільної діяльності. Ставлення до асоціальних вчинків. Розв'язання спірних питань. Совість).

Джерело: [12].

продовження додатку 3

таблиця 13

Структурування змісту Базового компонента дошкільної освіти в Україні (2012)

Базовий компонент дошкільної освіти (2012)		
Систематизація змісту за складовими	Освітні лінії	Зміст освіти
Інваріантна складова	«Особистість дитини»	Здоров'я та фізичний розвиток (Безпека життєдіяльності. Здоров'я та хвороба. Гігієна життєдіяльності. Рухова активність та саморегуляція. Здоров'язбережувальна компетенція).
		Самоставлення (Самосвідомість. Особистісно-оцінна компетенція.)
	«Дитина в соціумі»	Сім'я.
		Родина (Родинно-побутова компетенція).
		Люди (Дорослі. Діти. Група. Соціально-комунікативна компетенція).
	«Дитина в природному довкіллі»	Природа планети Земля (Явища природи. Рослини. Гриби. Тварини).
		Життєдіяльність людини у природному довкіллі.
		Всесвіт (Природничо-екологічна компетенція).
	«Дитина у світі культури»	Предметний світ (Житло. За межами житла. Предметно-практична діяльність. Предметно-практична компетенція).
		Світ мистецтва (Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва. Художньо-продуктивна діяльність (образотворча, музична, театральна, літературна). Художньо-продуктивна компетенція).
	«Гра дитини»	Гра як провідна діяльність (Сюжетно-рольова гра. Конструкторсько-будівельні ігри. Іграшка).
		Формування особистості в грі (Ігрова компетенція).
	«Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»	Сенсорні еталони.
		Пізнавальна активність (Сенсорно-пізнавальна компетенція).
		Елементарні математичні уявлення (математична компетенція).
	«Мовлення дитини»	Звукова культура мовлення (Фонетична компетенція).

Варіативна складова		Словникова робота (Лексична компетенція).
		Граматична правильність мовлення (Граматична компетенція).
		Зв'язне мовлення.
		Діалогічне мовлення (Діалогічна компетенція).
		Монологічне мовлення (Монологічна компетенція).
		Українська мова як державна (Мовленнєва компетенція. Комунікативна компетенція).
	«Комп'ютерна грамота»	Інформатична компетенція.
	«Іноземна мова»	Комунікативно-мовленнєва компетенція.
	«Хореографія»	Хореографічна компетенція.
	«Шахи»	Шахово-ігрова компетенція.

Джерело: [11].

Додаток К**Нормативно-правова база дошкільної освіти України****Закони України:**

1. від 06.07.2010 р. № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу»
2. від 2007 р. «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»
3. від 2006 р. «Про дитяче харчування»
4. від 2001 р. «Про дошкільну освіту»
5. від 1994 р. «Про фізичну культуру і спорт»
6. від 1992 р. «Про охорону праці»
7. від 1991 р. «Про освіту»
8. від 1991 р. «Конвенція про права дитини»
9. від 1989 р. «Про мови в Українській РСР»

Укази Президента України:

1. від 30.09.2010 р. № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні»
2. від 30 вересня 2010 р. № 929/2010 «Про Державну премію України в галузі освіти»

Постанови Кабінету Міністрів України:

1. від 6.08.2014 р. № 353 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах»
2. від 08.10.2012 р. № 910 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі дошкільної освіти та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)»
3. від 16.11.2011 р. № 1204 «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад»

4. від 12.03.2003 р. № 306 «Про затвердження Положення про навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»

Акти Кабінету Міністрів України:

1. від 6.08.2014 р. № 353 Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2005 р. № 1591»

2. від 30.03.11 р. № 311 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності з надання освітніх послуг у системі загальної середньої і професійно-технічної освіти та визначається періодичність здійснення заходів державного нагляду».

3. від 6. 10.2010 р. № 930 «Про затвердження типового положення про атестацію педагогічних працівників»

4. від 5.10.2009 р. № 1122 «Питання штатного розпису дошкільних навчальних закладів»

5. від 5.10.2009 р. № 1124 «Про затвердження Положення про центр розвитку дитини»

6. від 8.08.2007 р. № 1019 «Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг»

7. від 22.11.2004 р. № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах»

8. від 12.03.2003 р. № 305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад»

9. від 26.08.2002 р. № 1243 «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів»

10. від 14.06.2002 р. № 826 «Про затвердження Порядку медичного обслуговування дітей у дошкільному навчальному закладі»

11. від 5.05.1994 р. № 228 «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів»

Накази міністерства:

1. від 12.05.2014 р. № 572 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення навчальної літератури для дітей дошкільного віку»
2. від 28.05.2013 р. № 621 «Про створення експертно-консультативної ради з питань аутизму»
3. від 15.05.2013 р. № 512 «Про створення робочої групи з питань дошкільної освіти дітей з особливими потребами в Україні»
4. від 26.02.2013 р. № 202/165 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
5. від 01.10.2012 р. № 1059 «Про затвердження Інструкції про ділову документацію в дошкільних закладах»
6. від 22.05.2012 р. № 615 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція)».
7. від 21.05.2012 р. № 604 «Про навчальну програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»
8. від 15.05.2012 р. № 582 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс професійної майстерності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів «Вихователь року»
9. від 25.11.2011 р. № 1365 «Про посилення контролю щодо проходження обов'язкових медичних оглядів працівниками дошкільних навчальних закладів»
10. від 25.11.2011 р. № 1368 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад сімейного типу»
11. від 30.06.2011 р. № 714 «Про затвердження Примірного положення про консультативний центр для батьків або осіб, які їх замінюють і дітей, які виховуються в умовах сім'ї»
12. від 26.04.2011 р. № 398 «Про затвердження Примірного положення про батьківські комітети (раду) дошкільного навчального закладу»

13. від 23.11.2010 р. № 1111 «Про впровадження програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»
14. від 09.11.2010 р. № 1070 «Про затвердження Типового положення про методичний кабінет дошкільного навчального закладу»
15. від 04.11.2010 р. № 1055 «Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів»
16. від 06.10.2010 р. № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
17. від 27.09.2010 р. № 1/9-666 «Про організацію роботи з дітьми п'ятирічного віку»
18. від 20.08.2010 р. № 828 «Про проведення I Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти»
19. від 29.01.2009 р. № 41 «Про впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»
20. від 15.12.2008 р. № 1132 «Про внесення змін та доповнень до Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 р. № 537»
21. від 28.10.2008 р. № 985 «Про затвердження Інструкції з організації охорони життя і здоров'я дітей у дошкільних навчальних закладах»
22. від 20.08.2008 р. № 1/9-532 «Щодо здійснення заходів пов'язаних із проведенням ремонтних робіт, облаштуванням приміщень діючих, а також тих, що будуються навчальних закладів»
23. від 17.04.2006 р. № 298/227 «Про затвердження Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
24. від 27.03.2006 р. № 240/165 «Про затвердження Порядку комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу
Наказ МОН, МОЗ

25. від 30.08.2005 р. № 432/496 «Про удосконалення організації медичного обслуговування дітей у дошкільному навчальному закладі»
26. від 02.08.2005 р. № 458 «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України»
27. від 05.05.2005 р. № 275 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 29.03.2001 р. № 161»
28. від 23.03.2005 р. № 178 «Про затвердження Примірного положення про порядок звітування керівників дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів передпедагогічним колективом та громадськістю»
29. від 16.08.2004 р. № 658 «Про внесення змін до Порядку державної атестації загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів»
30. від 24.04.2003 р. № 257 «Про затвердження Примірного статуту дошкільного навчального закладу»
31. від 24.12.2003 р. № 847 «Про ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти Затверджені наказом МОН від 24.12.03 року»
32. від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»
33. від 11.09.2002 р. № 509 «Про затвердження типового обліку обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок в дошкільних навчальних закладах»
34. від 24.07.2001 р. № 658 «Порядок державної атестації загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів»

35. від 17.02.1999 р. № 27 «Про затвердження Типового положення про навчання з питань охорони праці»

36. від 29.07.1993 р. № 58 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників»

37. від 13.05.1993 р. № 135 «Про затвердження Положення про логопедичні пункти системи освіти»

38. від 15.04.1993 р. № 102 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти»

Листи міністерства:

1. від 17.10.2014 р. № 1/10-2961 «Щодо Державних санітарних норм та правил «Влаштування, обладнання, утримання дошкільних навчальних закладів та організації життєдіяльності дітей»

2. від 29.09.2014 р. № 1/9-500 «Щодо вирішення окремих питань про зарахування до дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів дітей, у яких відсутні обов'язкові профілактичні щеплення»

3. від 26.09.2014 р. № 1/9-494 «Щодо окремих питань державної атестації та рейтингового оцінювання»

4. від 23.09.2014 р. № 1/9-482 «Щодо організації роботи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у дошкільних навчальних закладах»

5. від 19.09.2014 р. № 1/9-477 «Щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. № 1591»

6. від 18.09.2014 р. № 1/9-473 «Щодо вирішення окремих питань діяльності керівників гуртків дошкільних навчальних закладів»

7. від 13.08.2014 р. №1/9-411 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації роботи груп для дітей старшого дошкільного віку при загальноосвітніх навчальних закладах»

8. від 07.08.2014 р. № 1/9-399 «Про перелік навчальної літератури, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, для використання у дошкільних навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»

9. від 27.06.2014 р. № 1/9-341 «Щодо організації роботи в дошкільних навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році»
10. від 12.06.2014 р. № 1/9-310 «Щодо прийому до дошкільних навчальних закладів дітей, які прибули з Донецької та Луганської областей на постійне або тимчасове проживання до інших населених пунктів України»
11. від 17.04.2014 р. № 1/10-949 «Про Постанову Кабінету Міністрів України від 01.03.2014 року № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» лист Міністерства освіти і науки України
12. від 02.04.2014 р. № 1/9-187 «Щодо переліку документів, необхідних для зарахування дитини до дошкільного навчального закладу та електронної реєстрації»
13. від 03.02.2014 р. № 1/9-83 «Про поширення у дошкільних навчальних закладах музейної педагогіки як напряму навчально-виховної діяльності»
14. від 28.01.2014 р. № 1/9-78 «Щодо процедури ліцензування фізичних осіб – підприємців у сфері дошкільної освіти»
15. від 19.12.2013 р. № 1/9-891 «Щодо атестації педагогічних працівників ДНЗ, які працюють не за фахом»
16. від 16.11.2013 р. № 1/9-839 «Щодо прийому дітей до дошкільних навчальних закладів»
17. від 15.11.2013 р. № 1/9-813 «Про організацію додаткових освітніх послуг у дошкільних навчальних закладах»
18. від 12.11.2013 р. № 1/9-803 «Про дотримання чинного законодавства України при наданні додаткових освітніх послуг у дошкільних навчальних закладах»
19. від 28.10.2013 р. № 1/9-750 «Про здійснення заходів щодо раціонального харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
20. від 05.09.2013 р. № 1/9-608 «Щодо благодійних внесків».
21. від 17.07.2013 р. № 1/9-499 «Методичні рекомендації щодо створення уніфікованої системи електронної реєстрації дітей дошкільного віку»

22. від 25.06.2013 р. № 1/9-452 «Про посилення контролю за організацією харчування дітей у дошкільних навчальних закладах».
23. від 20.06.2013 р. № 1/9-446 «Щодо організації роботи в дошкільних навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році».
24. від 28.02.2013 р. № 1/9-152 «Про розроблення програм для дошкільної освіти».
25. від 27.02.2013 р. № 1/9-142 «Щодо вирішення окремих питань при організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
26. від 07.02.2013 р. № 1/9-89 «Щодо посади інструктора з плавання у дошкільному навчальному закладі»
27. від 05.02.2013 р. № 1/9-74 «Зупинити насилля над дітьми – справа нашої професійної гідності»
28. від 16.11.2012 р. № 1/9-839 «Щодо прийому дітей до дошкільних навчальних закладів»
29. від 01.11.2012 р. № 1/9-794 «Про проведення Всеукраїнського фестивалю «Гармонія руху»
30. від 29.10.2012 р. № 1/9-786 «Про зміну порядку ведення діловодства у дошкільних навчальних закладах»
31. від 23.05.2012 р. № 1/9-396 «Про здійснення контролю за організацією харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
32. від 15.05.2012 № 1/9-363 «Щодо проведення державної атестації дошкільних навчальних закладів»
33. від 10.09.2012 р. № 1/9-639 «Про освітню розвиваючу технологію «Радість розвитку»
34. від 13.08.2012 р. № 1/9-568 «Про чинні програми та посібники для дошкільних навчальних закладів»
35. від 21.07.2012 р. № 1/9-552 «Щодо терміну перебування дітей, які досягли шестирічного віку, у дошкільних навчальних закладах»
36. від 23.05.2012 р. № 1/9-413 «Про організацію фізкультурно-оздоровчої роботи в дошкільних навчальних закладах у літній період»

37. від 21.05.2012 р. № 1/9-388 «Про організацію роботи в дошкільних навчальних закладах у 2012/13 навчальному році»
38. від 25.04.2012 р. № 1/9-317 «Про підготовку та проведення Всеукраїнського Дня дошкілля»
39. від 22.03.2012 р. № 1/9-213 «Про забезпечення в штатних розписах управлінь (відділів) освіти відділів (секторів) з питань дошкільної освіти»
40. від 16.03.2012 р. № 1/9-198 Інструктивно-методичні рекомендації «Організація роботи в дошкільних навчальних закладах у літній період»
41. від 09.02.2012 р. № 1/9-97 «Щодо посади керівника дошкільного навчального закладу»
42. від 25.08.2011 р. № 1/9-645 «Про комплектування штатів дошкільних навчальних закладів, що вводяться в експлуатацію»
43. від 25.08.2011 р. № 1/9-644 «Про новітні комп'ютерні технології при веденні документації по організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»
44. від 19.08.2011 р. № 1/9-634 «Про забезпечення взаємодії в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку»
45. від 19.08.2011 р. № 1/9-635 «Інструктивно-методичні матеріали щодо організації та проведення «Тижня безпеки дитини» в дошкільних навчальних закладах»
46. від 19.08.2011 р. № 1/9-634 «Інструктивно-методичні рекомендації «Про забезпечення взаємодії в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку»
47. від 29.07.2011 р. № 1/9-577 «Про організацію короткотривалого перебування дітей у дошкільних навчальних закладах»
48. від 21.07.2011 р. № 1/9-552 «Щодо терміну перебування дітей, які досягли шестирічного віку, у дошкільних навчальних закладах»
49. від 20.06.2011 р. № 1/9-482 «Інструктивно-методичний лист «Про роботу дошкільних навчальних закладів у 2011/ 2012 навчальному році»

50. від 25.05.2011 р. № 1/9-389 «Про дотримання порядку прийому дитини до дошкільного навчального закладу»
51. від 22.02.2011 р. № 1/9-118 «Про застосування деяких норм Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
52. від 18.02.2011 р. № 1/9-114 «Про застосування Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів»
53. від 18.02.2011 р. № 1/9-114 «Про застосування Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів»
54. від 26.01.2011 р. № 1/9-44 «Про застосування деяких норм Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
55. від 26.01.2011 р. № 1/9-44 «Про застосування деяких норм Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
56. від 06.01.2011 р. № 1/9-6 «Про застосування Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
57. від 26.11.2010 р. № 1/9-812 «Про затвердження Примірного положення про консультативний центр для батьків або осіб, які їх замінюють і дітей, які виховуються в умовах сім'ї»
58. від 27.09.2010 р. № 1/9-666 «Про організацію роботи з дітьми п'ятирічного віку»
59. від 18.08.2010 р. № 1/9-570 «Про організацію роботи з дітьми дошкільного віку у 2010/2011 навчальному році»
60. від 16.08.2010 р. № 1/9-563 «Методичні рекомендації «Фізичний розвиток дітей в умовах дошкільного навчального закладу».
61. від 26.07.2010 р. № 1.4/18-3082 «Інструктивно-методичні рекомендації "Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі"»
62. від 13.05.2010 р. № 1/9-316 «Про використання приміщень дошкільних навчальних закладів»
63. від 19.02.2010 р. № 1/9-99 «Про проект Порядку розроблення та затвердження програм для дошкільних навчальних закладів»

64. від 13.05.2010 р. № 1/9-316 «Про використання приміщень дошкільних навчальних закладів»
65. від 26.11.2009 р. № 1/9-810 «Про призначення завідувача дошкільного навчального закладу»
66. від 26.11.2009 р. № 1/9-812 «Про організацію роботи дошкільного навчального закладу з сезонним перебуванням дітей»
67. від 03.07.2009 р. № 1/9-455 «Планування роботи в дошкільних навчальних закладах»
68. від 10.06.2009 р. № 1/9-393 «Організація освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах у 2009-2010 навчальному році»
69. від 16.03.2009 р. № 1/9-165 «Про атестацію музичних керівників, інструкторів з фізкультури дошкільних навчальних закладів»
70. від 17.12.2008 р. № 1/9-811 «Про здійснення соціально-педагогічного патронату»
71. від 17.12.2008 р. № 1/9-812 «Про прийом дітей до навчально-виховних комплексів «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад, загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад».
72. від 15.12.2008 р. № 1/9-804 «Про функціонування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу»
73. від 26.11.2008 р. № 1/9-764 «Про доплату за перевищення планової наповнюваності груп»
74. від 18.07.2008 р. № 1/9-470 «Підбір і використання іграшок для дітей дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі»
75. від 23.05.2008 р. № 1/9-335 «Про використання приміщень дошкільних навчальних закладів»
76. від 08.05.2008 р. № 1/9-290 «Щодо збору коштів в окремих навчальних закладах».

77. від 26.02.2008 р. № 1/9-101 «Щодо проведення інструктажів з питань безпеки життєдіяльності з дітьми у дошкільних навчальних закладах (вступних, первинних, позапланових тощо)».

78. Лист Міністерства «Роз'яснення щодо внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» у частині забезпечення обов'язковості здобуття дошкільної освіти дітьми п'ятирічного віку».

79. від 24.01.2007 р. № 1/9-36 «Про режим роботи дошкільних навчальних закладів»

80. від 07.05.2007 р. №1/9-263 «Про організацію обліку дітей дошкільного віку»

81. від 26.11.2007 р. № 1/9-706 «Про присвоєння педагогічних звань «вихователь-методист» та «старший вихователь»

82. від 21.06.2007 р. № 1/9-394 «Про здійснення контролю за організацією харчування дітей у дошкільних навчальних закладах»

83. від 17.11.2007 р. № 1/9-711 «Про проведення державної атестації у дошкільних навчальних закладах»

Накази інших міністерств:

1. від 03.10.2013 р. № 853 «Про застосування Державних санітарних норм та правил «Влаштування, обладнання, утримання дошкільних навчальних закладів та організації життєдіяльності дітей» Наказ МОЗ України

2. від 23.11.2007 р. № 742 «Про атестацію молодших спеціалістів з медичною освітою» Наказ МОЗ, МОН України

3. від 27.03.2006 р. № 240/165 «Про затвердження Порядку комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу» Наказ МОЗ, МОН України

4. від 30.08.2005 р. № 432/496 «Про удосконалення організації медичного обслуговування дітей у дошкільному навчальному закладі» Наказ МОЗ України

5. від 29.11.2002 р. № 434 «Про удосконалення амбулаторно-поліклінічної допомоги дітям в Україні» Наказ МОЗ України
6. від 5 червня 2001 р. № 1/12-1459 «Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу. ДСанПіН 5.5.2.008-01»
7. від 30.12.1998 р. № 12 «Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей. ДСанПіН 5.5.6.012-98»

Листи інших міністерств:

1. від 17.04.2014 р. № 1/12-2303 «Про Постанову Кабінету Міністрів України від 01.03.2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» лист Міністерства фінансів України
2. від 27. 01.2012 р. № 03.05/77-і Державна санітарно-епідеміологічна служба України

Розпорядження міністерства:

1. від 01.03.2012 р. № 2/4-2 «Про підсумки апробації програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» Рішення Колегії МОНмолодьспорт
2. від 14.03.2011 р. № 24-р «Про проведення Всеукраїнських Інтернет-зборів батьків майбутніх першокласників»
3. від 27.08.2010 р. № 1721-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року» Розпорядження КМУ
4. від 27.08.2010 р. № 1717-р «Про типові штатні нормативи дошкільних навчальних закладів» Розпорядження КМУ
5. від 21.03.2008 р. № 3/2-2 «Про затвердження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» Рішення Колегії МОН України

Джерело: [85; 162; 163; 174].

Додаток Л

**Поняття «освітня програма» у наукових виданнях другої половини
XX – початку XXI століття**

таблиця 14

№ п/п	Автор, підручник, рік	Визначення поняття	Примітка
1.	И. Каиров, Ф. Петров, «Педагогическая энциклопедия» (1966)	(від грец. – оголошення, наказ) документ, що визначає по навчальному предмету зміст і обсяг знань, вмінь і навичок, що необхідно засвоїти, а також зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [185, Т. 3, с. 515].	навчальна програма
2.	В. Ядешко, Ф. Сохин «Дошкольная педагогика» (1978)	державний документ, що визначає мету, завдання, зміст виховної та навчальної роботи з дітьми в дошкільному закладі. В ній передбачені завдання різностороннього виховання дошкільників у відповідності до їх вікових та індивідуальних особливостей [66, с. 122].	програма виховання в дитячому садку
3.	В. Логинова, П. Саморукова «Дошкольная педагогика» (1988)	документ, який містить необхідний обсяг знань та умінь про навколишню дійсність на рівні уявлень та переходу до найпростіших понять. Побудована на основі принципів відбору знань та умінь для дошкільників, забезпечує поступовий різносторонній розвиток та підготовку до вивчення шкільних предметів, до успішного оволодіння основами наук. Програма знань та умінь реалізується в організованому навчальному процесі, успіх якого залежить від правильної побудови навчального процесу в дошкільному навчальному закладі [67, с. 37].	програма для дитячого садка
4.	С. Гончаренко «Український педагогічний словник» (1997)	документ, який визначає завдання навчання й виховання дітей, зміст і обсяг знань, умінь та навичок, які підлягають засвоєнню з різних освітніх розділів, а також їх розподіл за віковими мікроперіодами дошкільного дитинства [39, с. 222].	програма дошкільної освіти
5.	И. Костева «Памятки для педагогов дополнительного образования» (1998)	документ, що відображає педагогічну концепцію відповідно до заявлених цілей діяльності, що містять умови, механізми, методи і технологію досягнення цілей, а також передбачуваний кінцевий конкретний результат; документ, що розкриває структуру організації, послідовність здійснення, інформаційне, технологічне та ресурсне забезпечення освітнього процесу відповідно до обґрунтованих цілей і змісту освіти [182].	освітня програма
6.	Т. Ерофеева «Современные образовательные программы для дошкольных учреждений» (2000)	1) виклад змісту і мети освітньої, педагогічної діяльності; 2) короткий виклад змісту навчального предмета [260, с. 338].	освітня програма

продовження таблиці 14

7.	И. Пильдес «Педагогические основы построения образовательных программ в учреждениях образования детей» (2000)	організаційно-управлінське знання про цілі, зміст, етапи, способи організації та основні результати процесу освіти, яке необхідне для якісного функціонування установ освіти [193]	освітня програма
8.	Н. Волкова «Педагогіка» (2001)	документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [32, с. 258].	навчальна програма
9.	А. Хуторської «Современная дидактика» (2001)	визначають зміст освіти певних рівнів і спрямованості. Автор поділяє програми на такі: програми дошкільної освіти, початкової загальної освіти, основної загальної освіти, вищої професійної освіти [306, с. 75].	освітня програма
10.	Т. Поніманська «Дошкільна педагогіка» (2004)	державний документ, який визначає цілі, завдання і зміст роботи з дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, на основі якого здійснюється робота дошкільного навчального закладу [200, с. 125].	програма виховання й навчання дітей дошкільного віку
11.	Н. Родионова «Оценка эффективности реализации программ образования детей: компетентностный подход» (2005)	Орієнтовна модель спільної діяльності педагога і дитини, засіб цільового формування здатності оцінювати соціокультурні цінності, розвитку в дітей умінь розв'язувати проблеми, створюючи основи для усвідомленого вибору і засвоєння знань [180].	освітня програма
12.	Н. Виноградова, «Дошкольное образование. Словарь терминов» (2005)	продуманий план якої-небудь діяльності, роботи, стислий виклад основного змісту навчального предмета [69, с. 365].	програма
13.	Л. Галигузова «Педагогика детей раннего возраста» (2007)	документи, що визначають зміст освіти, знання, уміння й навички, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісні відношення до світу, засвоєння яких забезпечує розвиток особистості [36, с. 39].	освітні програми
14.	Н. Мойсеюк «Педагогіка» (2007)	нормативний документ, у якому визначається зміст навчального матеріалу із виділенням розділів, тем і орієнтовної кількості годин на їхнє вивчення [150, с. 207].	навчальна програма
15.	С. Пальчевський «Педагогіка» (2008)	документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [181, с. 215].	навчальна програма
16.	А. Кузьмінський «Педагогіка», (2008)	документ, затверджений Міністерством освіти, в якому подається характеристика змісту навчального матеріалу із зазначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин на їх навчання [129, с. 142].	навчальна програма

закінчення таблиці 14

17.	О. Долинна «Дошкільна освіта: питання розробки та впровадження програм для дошкільної освіти» (2008)	своєрідні навчальні видання, які, на відміну від навчальних програм для загальної середньої освіти, не лише визначають зміст, обсяг, порядок вивчення і подачі дітям певного навчального матеріалу, а й орієнтують на комплексну реалізацію виховних, розвивальних, навчальних завдань із поступовим ускладненням на кожному віковому етапі, стадії, фазі. Будь-яка нова програма для дошкільної освіти (загальна або профільна) буде актуальною, якщо розроблятиметься з урахуванням вимог часу, прогресивних тенденцій і підходів до організації, змістового наповнення педагогічного процесу та відповідатиме затвердженим освітнім стандартам [60, С. 4].	програма для дошкільної освіти
18.	В. Панасюк «Якість освітніх програм» (2008)	документ нормативно-методичного характеру, в якому визначаються, прописуються з тим чи іншим ступенем подробиці різних аспектів [183].	освітня програма
19.	М. Фіцула «Педагогіка» (2009)	документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь і навичок з кожного навчального предмета, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [282, с. 108].	навчальна програма
20.	К. Крутій, О. Фунтикова «Дошкільна освіта: словник-довідник» (2010)	нормативно-управлінський документ, який характеризує специфіку змісту дошкільної освіти конкретного закладу й особливості організації освітнього процесу, тобто це короткий виклад багатокomпонентного змісту освіти в межах певного тимчасового простору [64, с. 112].	освітня програма дошкільного навчального закладу
21.	Л. Лохвицька «Дошкільна освіта: історія і сьогодення довідник» (2011)	державний документ, який визначає цілі, завдання і зміст роботи з дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Науково, методично обґрунтована програма покликана синтезувати історичні надбання, нові досягнення теорії та практики дошкільної освіти, актуальні суспільні вимоги до неї, відповідати особливостям пізнавальної діяльності дітей, забезпечувати їхній гармонійний розвиток [63, с. 141].	програма виховання й навчання дітей дошкільного віку
22.	Т. Степанова «Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки» (2011)	навчальне видання, нормативний документ, у якому відповідно до державного стандарту дошкільної освіти (БҚДО) окреслено зміст навчання, виховання і розвитку дітей дошкільного віку за відповідними розділами, зміст яких конкретизовано в кожній віковій групі; передбачає організацію життя дітей, режим дня в ДНЗ; передбачає різні види діяльності; має чітку структуру та регламентований зміст, спрямована на формування у дітей знань, умінь і навичок [267, с. 75].	програма для ДНЗ
23.	Г. Кравченко «Контроль та аналіз діяльності дошкільного закладу. Керівникам методистам» (2015)	основний документ освітнього закладу, будь-якого рівня, що визначає зміст основної та додаткової освіти, педагогічні технології, які використовуються, систему атестації та управління якістю освіти, а також кадрові та матеріально-технічні основи освітнього процесу [116, с. 259].	освітня програма

Додаток М

**Програмне забезпечення дошкільного виховання за градацією
становлення та розвитку її змістового компонента**

таблиця 15

Становлення програмового забезпечення дошкільного виховання (1950-1990)	
Роки видання	Назва програмового документу
1945	«Руководство для воспитателей детского сада» (Программно-методические указания), перевидання програми 1938 р. з доповненнями (м. Москва)
1947	«Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка»
1953	«Керівництво для вихователя дитячого садка», третє видання
1955	«Керівництво для вихователя дитячого садка» (м. Москва)
1955	«Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (УРСР)
1960	проект «Програма виховання в дитячому садку» (м. Москва)
1961	проект «Програма виховання в дитячому садку» (УРСР)
1962	«Програма виховання в дитячому садку»
1964	«Програма виховання в дитячому садку», перевидання
1970	«Програма виховання в дитячому садку» (м. Москва)
1971	«Програма виховання в дитячому садку» / Л. Артемова (УРСР)
1975	«Програма і методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі» / Л. Артемова
1978	«Програма виховання в дитячому садку», перевидання
1979	«Програма виховання в дитячому садку», перевидання
1981	«Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку» / Л. Артемова, А. Богуш
1982	«Програма виховання в дитячому садку», перевидання / відп. ред. М. Васильєва
1983	«Експериментальна програма навчання і виховання дітей у підготовчій групі дитячого садка»
1984	«Типова програма навчання і виховання в дитячому садку» / Р. Курбатова, М. Поддяков
1985	«Програма навчання та виховання в підготовчій групі дитячого садка» / Є.Таранова
1986	«Програма виховання та навчання в дитячому садку» / Є. Таранова
1988	«Програма. Лицем до дитини» / О. Винницька
1989	«Розвиток українського мовлення у дошкільників» / К. Стрюк, О. Кириченко
1990	«Малятко» : Програма виховання дітей дошкільного віку (апробаційне видання) / З. Плохій

продовження таблиці 15

Трансформація програмового забезпечення в період незалежності України (1991-2000)			
Рік видання	Назва програми	Автор	Документ про надання грифа
1991	«Веселка. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 6 років у дитячому садку»	Т. Доронова, В. Гербова, С. Якобсон	
1991	«Дитина в дошкільні роки» (Керівництво для вихователів дитячих садків та батьків). У 3-х ч.	Н. Денисенко	Рекомендовано МО України
1991	«Малютко»: Програма виховання дітей дошкільного віку	З. Плохій	Рекомендовано МО України
1991	«Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом» Ч. I	О. Хорошковська В. Мовчанюк	
1991	«Розвиток українського мовлення у дошкільників з українським мовним режимом» («Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом»)	Н. Дзюбишина-Мельник	
1991	«Розвиток українського мовлення у дошкільників. Програма»	А. Богуш	
1992	«Дитина і світ музики»: Програма і методичні рекомендації	С. Науменко	
1992	«Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом» Ч. II	О. Хорошковська, В. Кудикіна	
1993	«Мій рідний край, моя земля. Українське народознавство в дошкільному закладі»	А. Богуш, В. Ян	
1993	«Дитина: програма виховання і навчання дітей дошкільного віку»	О. Проскура	Рекомендовано МО України
1993	«Українське дошкілля: Програма виховання дітей у дитячому садку»	О. Білан, Н. Міських	
1993	«Програма комплексного естетичного розвитку дітей дошкільного віку та молодших школярів «Азбука почуттів»	Ю. Красний	
1994	«Пралеска» національна програма виховання і навчання в дитячому садку	Є. Панько, А. Васильєва	
1994	«Програма Всебічного розвитку дитини «Крок за кроком»	К. Хансен, Р. Кауфман, К. Уолш	
1994	«Мій рідний край, моя земля: Програма для дошкільних закладів»	Н. Лисенко	

продовження таблиці 15

1995	«Витоки: Базова програма розвитку дитини дошкільника»	Л. Парамонова, К. Тарасова та ін.	
1996	«Ранній інтелектуальний розвиток». Програма за методикою М. Веракси		
1997, 1999	«Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма»	А. Богуш	
1997	«Здоровий малюк: Програма з фізичної культури для дітей від народження до трьох років для батьків та вихователів дошкільних закладів»	Е. Вільчковський	
1997	«Музичний розвиток дітей від 2 до 7 років в умовах дошкільного закладу: Програма та методичні рекомендації»	Т. Науменко	
1997	«Програма з фізичного виховання «Будь здоров, малюк!» (для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату)»	Е. Вільчковський, Н. Денисенко	
1998	«Комплексна програма валеологічного виховання дітей у дошкільних закладах та в сім'ї»	В. Музирова, Л. Шевцова	
1998	«Програма з фізичної культури для дошкільних закладів фізкультурно-оздоровчого напрямку виховання»	Е. Вільчковський	
1999	«Малюк: програма виховання дітей дошкільного віку» (друге видання доповнене та доопрацьоване)	З. Плохій	Рекомендовано МО України
1999	«Українське дошкілля: Програма виховання дітей в дошкільних закладах»	Н. Міськів, О. Білан	
1999	«Природа Космосу. Програма та методичні рекомендації»	К. Крутій, О. Каплуновська	
1999	«Театр фізичного виховання і оздоровлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: авторська програма»	М. Єфименко	
Оновлення програмового забезпечення згідно з державним стандартом дошкільної освіти на початку XXI століття (2000-2011)			
2000	«Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей»	наук. ред. К. Крутій	Рекомендовано МО України
2000	«Дошколятам про Космос. Програма та методичні рекомендації»	О. Каплуновська	
2000	«Малюк. Програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку»	наук. ред. К. Крутій	
2000	«Програма виховання та навчання дітей дошкільного віку «Українське дошкілля»	О. Білан, О. Дідух	Рекомендовано МО України
2000	«Розцвітай же, слово. Програма розвитку українського мовлення дітей з елементами французької мови для дошкільних закладів з російськомовним режимом»	Л. Биваліна	

продовження таблиці 15

2001	«Малюнок: програма виховання дітей дошкільного віку»	З. Плохій, С. Кулачківська, С. Ладивір	Рекомендовано МОН України від 22.08.2001 р. лист № 1/11-3580
2001	«Українське народознавство в дошкільному закладі. Програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів (додаток до програми «Дитина в дошкільні роки»)	А. Богуш	
2001	«Українське народознавство в дошкільному закладі: Програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів»	Н. Лисенко	
2002	«Будьте здорові, діти!» Програма з валеології для дошкільнят	Н. Денисенко, Л. Мельник	
2002	«Світ неживої природи». Програма та методичні рекомендації	К. Крутій	
2003	«Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років»	під ред. О. Проскури	Рекомендовано МОН України, від 12.12.2000 лист № 1/11-3394
2004	«Дитина в дошкільні роки : Програма розвитку, навчання та виховання дітей»	під ред. К. Крутій	Рекомендовано МОН України
2004	«Експериментальна Базова програма розвитку дитини дошкільного віку»	Наук. кер. О. Кононко	Наказ МОН України від 01.04.2004 № 264
2004	«Малюнок-здоров'ятко. Комплексна програма формування культури здоров'я дітей дошкільного віку»	Н. Денисенко, В. Музирова, Л. Шевцова, Л. Мельник	
2004	«Малюточко. Програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку»	під ред. К. Крутій	Рекомендовано МОН України
2004	«Мовленнєві перлинки для кожної дитинки. Програма з мовленнєвого етикету та методичні рекомендації»	К. Крутій, Н. Маковецька	
2004	«Програма: Як сприяти індивідуальному розвитку дитини» (або «Лицем до дитини»)	О. Винницька	
2004	«Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»	О. Богиніч [та ін.]; за ред. О. Кононко	Схвалено комісією з дошкільної педагогіки та психології науково- методичної ради з питань освіти Міністерства освіти та науки України (протокол №2 від 29.07.2004)

продовження таблиці 15

2005	«Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку «Я – маленька людина»	М. Конько, Т. Шумей, З. Петрушина	
2006	«Моє довкілля. Програма ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям»	А. Богуш	
2008	«Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2-ге вид., випр.)	наук. кер. та заг. ред. О. Кононко	Затверджено МОН України, від 25.04.2008 лист № 1/11-1522
2008	«Дитяча хореографія. Програма та навчально-методичне забезпечення хореографічної діяльності дітей від 3 до 7 років»	А. Шевчук	Схвалено Протокол засідання предметної комісії з дошкільної педагогіки і психології НМР ІТЗО №1 від 13.08.2008 року
2008	«Кольорові долоньки. Програма з художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років»	І. Ликова	Схвалено Протокол засідання предметної комісії з дошкільної педагогіки і психології НМР ІТЗО №1 від 13.08.2008 року
2008	«Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»	П. Кононенко, Л. Касян, О. Семенюченко	Рекомендовано МОНУ, від 30.07.2008 лист № 1/ІІ-3516
2009	«Англійська мова для дітей дошкільного віку. Програма, методичні рекомендації.»	Т. Шкваріна	Схвалено Протокол засідання комісії з дошкільної педагогіки і психології НМР ІТЗО №2 від 01.07.2009 року
2009	«Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (3-тє вид., випр.)»	наук. кер. та заг. ред. О. Кононко	Затверджено МОНУ, від 25.04.2008 лист № 1/11-1522
2010	«Школа розумного руху: програма фізичного виховання в системі «ДНЗ – початкова школа»	О. Аксьонова	-
2011	«Граючись вчимося. Англійська мова. Програма для дітей старшого дошкільного віку, методичні рекомендації»	С. Гунько, Л. Гусак, З. Лещенко	Лист ІТЗО МОНмолодьспорту України від 29.06.2011 № 1.4/18-Г-494
2011	«Дитина в дошкільні роки. Комплексна додаткова освітня програма»	наук. керівник К. Крутій	Рекомендовано МОНУ від 08.12.2010 № 1/11-11178

продовження таблиці 15

2011	«Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років»	наук. кер. О. Проскура, Л. Кочина, В. Кузьменко, Н. Кудикіна	Рекомендовано МОНУ Лист від 08.12.2010 № 1/11-11177
2011	«Дошколятам про Космос. Програма та методичні рекомендації» 2-е вид., перероб. та доп.	О. Каплуновська	
2011	«Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс»	Ю. Рібцун	
2011	«Програма гурткової роботи з дітьми старшого дошкільного віку «Декоративна скарбничка»	О. Долинна, Н. Нечипорук, О. Шевченко	Схвалено Лист ІТЗО МОНмолодьспорту України від 12.04.2011 № 1.4/18 – Г- 229
2011	«Програма з розвитку соціальної компетентності і відповідальності у дітей старшого дошкільного віку «Один вдома»	Г. Кузь, Г. Сизоненко	Схвалено Лист ІТЗО МОНмолодьспорту України від 12.04.2011 № 1.4/18 – Г- 229
2011	«Програма патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку»	Н. Ситюк	Схвалено комісією ІТЗО МОНмолодьспорту України від 12.04.2011 Лист № 1.4/18 – Г- 229
2011	«Програма розвитку конструктивних здібностей дітей дошкільного віку «ЛЕГО-конструювання»	Т. Пеккер	Схвалено комісією з дошкільної педагогіки та психології НМР з питань освіти МОН України (протокол засідання комісії № 4 від 22. 10. 2010)
2011	«Стежинки у Всесвіт : програма для дітей п'ятирічного віку»	К. Крутій	Рекомендовано МОНУ Лист від 8.12.2010 року № 1/11-11178
Удосконалення програмового забезпечення відповідно до вимог оновленого стандарту дошкільної освіти (2012-2014)			
2012	Базова програма розвитку аутичної дитини дошкільного віку «Особлива дитина»	Д. Шульженко	Рекомендовано МОНмолодьспорту України від 11.09.2013 Лист № 1/11-13887

продовження таблиці 15

2012	«Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку»	О. Андрієтти, О. Голубович, Т. Дяченко, Т. Ільченко та ін. кер. проекту Б. Жебровський	Затверджено МОНмолодьспорту України Наказ від 21.05.2012 № 604
2012	«Програма розвитку дітей з порушенням опорно-рухового апарату»	Є. Єфіменко, М. Мога, О. Романенко та ін. заг. наук. ред. А. Шевцов	Рекомендовано МОНмолодьспорту України від 05.12.2012 лист №1/11-18795
2012	Програмно-методичний комплекс «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення п'ятого року життя»	Ю. Рібцун	Рекомендовано МОНмолодьспорту України від 05.12.2012 р. лист № 1/11-18798
2012	Програмно-методичний комплекс «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення»	Л. Трофименко	Рекомендовано МОНмолодьспорту України від 05.12.2012 р. Лист №1/11-18794
2012	«Програмно-методичний комплекс розвитку незрячих дітей від народження до 6 років»	Л. Вавіна, В. Бутенко, І. Гудим	Рекомендовано МОНмолодьспорту України від 05.12.2012 №1/11-18797
2012	«Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку»	О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін.	Рекомендовано МОНмолодьспорту Лист від 09.12.2011 № 1/11-11601
2013	«Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт»	Т. Скрипник	Рекомендовано МОНУ від 04.04.2013 № 1/11-6544
2013	«Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс»	Ю. Рібцун	Лист МОН від 05.12.2012 №1/11-18794
2013	«Про себе треба знати, про себе треба дбати. Парціальна програма з основ здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку»	Л. Лохвицька	Лист ПТЗО від 08.11.2013 № 14.1/12-Г-632
2013	«Програма розвитку глухих дітей дошкільного віку»	К. Луцько	Рекомендовано МОНУ від 17.07.2013 Лист № 1/11-11626

закінчення таблиці 15

2013	«Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю»	Г. Блеч, І. Гладченко та ін.	Рекомендовано МОНУ Наказ від 12.04.2013 Лист № 1/11-6940
2013	«Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко»	Т. Сак	Рекомендовано МОНУ Наказ від 12.04.2013 Лист №1/11-6943
2013	«Радість творчості. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку»	Р. Борщ, Д. Самойлик	Лист ПТЗО від 25.05.2012 № Г-106
2013	«Соняшник. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку»	Л. Калуська	Рекомендовано МОНУ від 02.07.2013 Лист № 1/11-10786
2014	«Грайлик. Парціальна програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі»	О. Березина, О. Гніровська, Т. Линник	Схвалено Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-501
2014	«Казкова фізкультура. Парціальна програма з фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку»	М. Єфименко	Схвалено Лист ПТЗО від 11.06.2014 № 14.1/12-Г-869
2014	«Оберіг. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років»	наук. керівник А. Богуш	Рекомендовано МОНУ Наказ від 24.06.2014 № 750
2014	«Програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом «Стежки у світ»	В. Жук, С.Литовченко, Н.Максименк о та ін.	Рекомендовано МОНУ Наказ від 12.04 2013 Лист №1/11-6942
2014	«Скарбниця моралі. Парціальна програма з морального виховання дітей дошкільного віку»	Л. Лохвицька	Схвалено Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1359
2014	«Стежина. Комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою»	А.Гончаренко, Н. Дятленко	Наказ МОНУ від 24.06.2014 № 750
2014	«Я у світі (нова редакція). Програма розвитку дитини дошкільного віку»	наук. керівник О. Кононко	Наказ МОНУ від 24.06.2014 № 750

Додаток М 1

таблиця 16

Навчально-методичне забезпечення змістового компонента дошкільної освіти початку ХХІ століття

Навчальні видання для педагогів дошкільного профілю (2001-2010)			
<i>Навчально-методичні посібники, методичні рекомендації</i>			
Рік вид-ня	Назва	Автор	Гриф
2001	Зображуємо оточуючий світ (методичні рекомендації з питань організації та планування продуктивних видів діяльності в молодшому дошкільному віці)	Олійник Л.	+
2002	Комунікативно-мовний розвиток дитини	Піроженко Т.	
2002	Виховання екологічної культури дошкільників	Плохій З.	+
2002	Дитина у світі скульптури	Огурцова С.	+
2002	Народні ремесла в дитячому садку	Калуська Л.	+
2002	Українське дошкілля	укл. Зінкевич Н., Зінкевич О.	+
2003	Дидактичні ігри та вправи дошкільнятам	Янківська О.	+
2003	Коментар до Базового компонента дошкільної освіти	за ред. Кононко О.	Лист МОНУ 1/11-2306 від 15.07.2002
2004	Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина»	наук. керівник Кузьменко В.	+
2004	Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко»	Наук. Керівник Кононко О.	+
2004	Мовленнєвий компонент дошкільної освіти	Богуш А.	+
2004	Hello! Англійська для дошкільнят	Гергель А.	+
2004	Школа дошкільнят (Мислення. Увага. Пам'ять)	Черняєва В.	+
2005	Дошкільникам про зоряне небо	Старченко В.	+
2005	Народні ремесла в дитячому садку	Калуська Л.	+
2005	Нові форми здобуття дошкільної освіти	Грицюк Л., Каратаєва М.	+
2005	Образотворче мистецтво	Федієнко В., Чемеренко О.	+

продовження таблиці 16

2005	Скарбничка паперових чудес	Котелянець Н., Дубинський І., Скринник С.	+
2005	Українське народознавство дітям дошкільного віку	Лозинська Є.	+
2006	В.О.Сухомлинський – дітям	за ред. Назарян Р.	+
2006	Вчитись ніколи не рано і ніколи не пізно	Ліщук В.	+
2006	Керівництво дошкільним навчальним закладом	Майор Н., Манилюк Ю. Тимофєєва О. та ін.	+
2006	М.Монтессорі: теорія і технологія	Дичківська І., Поніманська Т.	+
2006	Розвиток дошкільнят у музично-руховій діяльності	Шевчук А.	+
2006	Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят	Гавриш Н.	+
2006	У сім'ї росте дитина	Щербакова К.Й., Григоренко Г.І.	+
2006	Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років	Тищенко В., Рібцун Ю.	+
2007	Абетка чеснот української дитини.	Калуська Л.	+
2007	Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах	Калуська Л.	+
2007	Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я.	Чуб Н.	+
2007	Дошкільникам про основи здоров'я	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	+
2007	Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі	Горошко Н.	+
2007	Ігри упродовж дня	Чуб Н.	+
2007	Індивідуалізація виховання в дитячому садку	Колектив авторів	+
2007 2006 2007	Навчально-методичний комплект «Віконечко у світ»: - для першої молодшої групи; - для другої молодшої групи; - для середньої групи.	Голян Л., Якименко С.	+
2007	Родинне сонцеколо	Калуська Л.	+
2007	Розвивальні ігри для дошкільників	Нечипорук Н., Томей О.	+
2007	Фізичне виховання дошкільників. Фізкультурно-оздоровча робота	Лущик І.	+
2008	Бережи себе, малюк!	Бойченко Т.	+

продовження таблиці 16

2008	Виховання людяності	Поніманська Т., Козлюк О., Марчук Г.	+
2008	Виховуємо соціально компетентного дошкільника	Кононко О.	+
2008	Виховуємо соціально компетентного дошкільника (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»)	Кононко О.	+
2008	Вчимося правильно читати: Букварик	Вавіна Л., Малярчук А.	+
2008	Дитяча хореографія. Програма та навчально-методичне забезпечення хореографічної діяльності дітей від 3 до 7 років.	Шевчук А.С.	+
2008	Дошкільникам про основи здоров'я	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	+
2008	Інтегроване планування. Старша група	Якименко С., Голян Л.	+
2008	Образотворча діяльність в дитячому садку. Молодша група.	Ликова І.	+
2008	Образотворча діяльність в дитячому садку. Середня група.	Ликова І.	+
2008	Образотворча діяльність в дитячому садку. Старша група.	Ликова І.	+
2008	Організація рухового режиму дітей дошкільного віку у закладах освіти	Вільчковський Е., Денисенко Н.	+
2008	Особлива дитина: від народження до 6 років	Сак Т.	+
2008	Розвиваємо у дитини вміння бачити: від народження до 6 років	Вавіна Л., Ремажевська В.	+
2008	Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»)	Гончаренко А.	+
2008	Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»)	Терещенко О.	+
2008	Соціально-педагогічний патронат у системі дошкільної освіти	Машкіна Л., Зданевич Л.	+
2008	Українське народознавство дітям дошкільного віку	Лозинська Є.	+
2008	Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»)	Старченко В.	+

продовження таблиці 16

2008	Формування математичної компетентності старших дошкільників	Зайцева Л.	+
2009	Англійська мова для дітей дошкільного віку (книга для вчителя)	Шкваріна Т.	+
2009	Екологічне виховання дітей (практикум для педагога)	Вербицький В.	Лист МОНУ від 15.04.2009 № 1/11-2532
2009	Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»	наук. керівник Кононко О.	Лист МОНУ від 17.02.2009 № 1/11-999
2009	Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників	Гончаренко А.	+
2009	Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності	Терещенко О.	+
2009	Скарбничка ігор і віршованої мозаїки для дітей раннього та дошкільного віку	Іванюк Г.	Лист МОНУ від 17.02.2009 № 1/11-999
2009	Формування логіко-математичної компетентності у старших дошкільників	Старченко В.	+
2010	Витоки здоров'я дитини	Денисенко Н., Лиходід Л., Лупінович С., Михайличенко А.	Лист ПТЗО від 12.02.2010 № 1.4/18-Г-55
2010	Відкриваємо Світ: система інтегрованих занять з дітьми п'ятого року життя	Лаба Н., Поніманська Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2010 № 1.4/18-Г-163
2010	Входимо у Світ: система інтегрованих занять з дітьми четвертого року життя	Лаба Н., Поніманська Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2010 № 1.4/18-Г-163
2010	Дитячий садок і родина. Посібник для батьків. Частина 1, 2, 3, 4, 5	Шевцова О., Кутепа С., Мараховська І., Сита І.	Лист ПТЗО від 11.06.2010 № 1.4/18-Г-293
2010	Дошкільна освіта: історія і сьогодення. Довідник	Лохвицька Л.	Лист ПТЗО від 17.11.2010 № 1.4/18-Г-770
2010	Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей	Вільчковський Е., Денисенко Н., Шевченко Ю.	Лист ПТЗО від 02.07.2010 № 1.4/18-Г-460
2010	Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина»	наук. ред. Кудикіна Н., Кузьменко В.	Лист ПТЗО від 05.07.2010 № 1.4/18-Г-474
2010	Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку	Бурова А.	Лист МОН від 20.10.2009 № 1/12-4307
2010	Особистість дошкільника: перспективи розвитку	Піроженко Т.	Лист МОНУ від 15.02.2010 № 1/11-877

продовження таблиці 16

2010	Особливості організації навчально-виховного процесу в різновікових групах дошкільного навчального закладу	Нечипорук Н.	Лист ПТЗО від 11.06.2010 № 1.4/18-Г-291
2010	Перетворюємо Світ: система інтегрованих занять з дітьми шостого року життя	Лаба Н., Поніманська Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2010 № 1.4/18-Г-163
2010	Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах	Лохвицька Л.	Лист ПТЗО Від 02.07.2010 № 1.4/18-Г-461
2010	Спостереження в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу	Бевз Н.	Лист ПТЗО від 03.06.2010 № 14.1/18-Г-266
2010	Сучасна модель освітнього процесу у різновікових групах дошкільних навчальних закладів	Шавровська В., Шавровська Н.	Лист ПТЗО від 08.11.2010 № 14.1/18-Г-746
2010	Формування у молодших дошкільників основ свідомого ставлення до власного здоров'я	Денисенко Н.	Лист ПТЗО від 02.07.2010 № 1.4/18-Г-452
Навчальні видання для спільної роботи педагогів з дітьми дошкільного віку (2000-2010)			
<i>Навчальні посібники, хрестоматійні збірки для дітей</i>			
Рік видання	Назва	Автор	Гриф
2000	Вчуся читати і писати (альбом розвивальних вправ для дітей старшого дошкільного віку)	Карабаєва І.	+
2001	Даруймо дітям радість (пісенний збірник)	Катричко М.	+
2001	Дитяча творчість	Підкурманна Г.	+
2001	Довкілля (книга для читання дітям дошкільного віку)	укл. Богуш А., Ільченко В.	+
2001	Екологічне виховання дошкільників	Яришева Н.	+
2001	Методи вивчення психічного розвитку старшого дошкільника	за ред. Кулачківської С.	+
2001	Мої улюблені вірші	укл. Паронова В.	+
2001	Розвивальні вправи та ігри для дітей дошкільного віку (5 альбомів для дітей 3,4,5,6,7 років життя)	за ред. Кулачківської С.	+
2001	Розвиток мовленнєвої творчості у дошкільному віці	Гавриш Н.	+
2002, 2003	Альбоми розвивальних вправ та ігор для дітей 3,4,5,6,7 років життя	за ред. Кулачківської С.	+

продовження таблиці 16

2002	Андрійкова абетка	Набока Ю.	+
2002	Дошколарик	Лапшина І., Литовченко В.	+
2002	Золотий колосок, II частина	укл. Дзюбишина- Мельник Н.	+
2002	Казкова математика	Якименко С.	+
2002	Мандруємо у дивосвіт (географічний атлас для найменших)	Європіна І., Зузук Ф., Місюк Т., Чайковський О.	+
2002	Серія робочих зошитів «Дошкільнятко»: «Світ навколо нас», «Думаємо і рахуємо», «Мислимо та вирішуємо», «Веселий комп'ютер», «Граємо та пишемо», «Говоримо та читаємо», «Розмовляємо англійською», «Розмовляємо німецькою»	Колектив авторів	+
2002	Серія робочих зошитів «Крок до школи»: «Вчимося читати без проблем», «Вчимося писати без проблем», «Вивчаємо англійську без проблем», «Вивчаємо німецьку без проблем», «Природа рідного краю»	Федієнко В.	+
2002	Серія робочих зошитів «Перша книга малюка»: «Цифри», «Лічба», «Букви», «Слова»	Якименко С.	+
2003	Заняття з англійської мови для дітей дошкільного віку	Шкваріна Т.	+
2003	Музичне джерельце № 1, 2, 3	Левченко Л.	+
2003	Світлячок. Чеберяйчик. Дошкільнятко. (збірки для читання дітям дошкільного віку)	укл. Січовик І.	+
2003	Серія робочих зошитів «В коротеньких штанцях»: «Словесні ігри на свіжому повітрі», «Вчимося творчо мислити», «Вчимося рахувати», «Вчимося читати», «Готуємо пальчики до письма», «Форма, розмір, об'єм»	Гончарова- Горянська М., Лилицька М., Гончаров- Горянський М., Горянська Є.	+
2003	Чарівний олівець	Нікуліна О.	+
2004	Ми живемо в Україні (музична збірка)	Давидова Л.	+
2004	Музичне джерельце (1,2,3 випуски)	Левченко Л.	+
2005	«Чарівний промінь» (Казки про природу)	Конюхова Т., за заг.ред. Беленької Г.	+
2005	Букварик для дошкільнят	Луценко І.	+
2005	Дошколарик	Лапшина І., Литовченко В.	+
2005	Зошит дошколарика: крапка, риска, завиток – ще до школи один крок	Тимофеева О., Пензилик М.	+

продовження таблиці 16

2005	Пізнай природу і себе в ній (зошит з екології для розвитку дітей 3-4 років)	Плохій З.	+
2005	Пізнай природу і себе в ній (зошит з екології для розвитку дітей 5-6 років)	Плохій З.	+
2006	Вчимося читати (для дітей 4-5 років)	Шелестова Л.	+
2006	Комплекти розвивальних ігрових вправ: «Увага», «Уява», «Сприйняття» та ін.	укл. Бистров О., Бистрова О.	+
2007	Веселі пальчики (зошит для підготовки руки дитини до письма)	Цимбалару А., Онопрієнко О.	+
2007	Веселка здоров'я (хрестоматія)	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	+
2007	Знаки-задавки. Математика для дошкільнят від 5 років	Ігнат'єва С., Яковлева О.	+
2007	Лічилочка. Математика для дошкільнят від 4 років	Ігнат'єва С., Авдеева Р., Калмикова А.,	+
2007	Навчи мене бути здоровим! Зошит з основ здоров'я (старша група)	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	+
2007	Навчи мене малювати. Альбом 1.	Сірченко Л., Самарець С., Дядищева В.,	+
2007	Навчи мене малювати. Альбом 2.	Сірченко Л., Самарець С., Дядищева В.	+
2007	Незвичайний календар для спостережень за погодою	Тимофєєва О.	+
2007	Раз – лічилка, два – лічилка	Яловська О.	+
2008	Буквар «Читайлик»	Федієнко В.	+
2008	Криничка. Для читання наймолодшим (до програми «Зернятко»).	Грицюк Л. Каратаєва М.	+
2008	Логіко-математична палітра	Старченко В.	+
2008	Математика в світі казок	Зайцева Л.	+
2008	Навчи мене малювати. Альбом 3.	Сірченко Л., Самарець С., Дядищева В.	+
2008	Українська мозаїка. Книга для читання в дошкільному закладі та родинному колі (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»)	Вакуленко Н., Долинна О., Копейкіна О., Низковська О.	+
2009	Зошит до школярика: крапка, риска, завиток – ще один до школи крок	Тимофєєва О., Пензилик М.	Лист ПТЗО від 02.07.2009 № 1.4/18-Г-249
2009	Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»	Наук. керівник Кононко О.	Лист МОНУ від 17.02.2009 № 1/11-998
2009	Навчаймо читати українською мовою (за методикою М.Зайцева)	Зайцев М., Біла Е.	+
2009	Навчаймо читати українською мовою (за методикою М.Зайцева)	Зайцев М., Біла Е.	Лист ПТЗО від 20.07.2009 № 1.4/18-Г-357

закінчення таблиці 16

2009	Навчи мене малювати. Альбом 4. (декоративне малювання)	Сірченко Л.	Лист МОНУ від 30.03.2009 № 1/11-1956
2010	Буквар «Читайлик»	Федієнко В.	Лист ПТЗО від 08.07.2010 № 1.4/18-2825
2010	Вчимося читати (у двох частинах)	Шелестова Л.	Лист ПТЗО від 02.07.2010 № 1.4/18-Г-463
2010	Здорові і розумні	Тищенко В., Шевцова Л., Попова Л.	Лист ПТЗО від 13.04.2010 № 1.4/18-Г-140
2010	Квітка здоров'я	Тищенко В., Шевцова Л., Попова Л.	Лист ПТЗО від 13.04.2010 № 1.4/18-Г-140
2010	Мудра скарбниця	Тищенко В., Шевцова Л., Попова Л.	Лист ПТЗО від 13.04.2010 № 1.4/18-Г-140
2010	Творимо природу разом. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяня Н.	Лист ПТЗО від 06.08.2010 № 1.4/18-Г-667

продовження додатка М1
таблиця 17

Поділ чинного навчально-методичного забезпечення згідно з освітніми лініями БКДО

Навчально-методичні, методичні посібники, методичні рекомендації.			
<i>Загальні питання організації освітнього процесу і життєдіяльності дітей</i>			
1.	Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи.	Долинна О., Бурова А., Низковська О., Носачова Т.	Лист ПТЗО від 12.04.2011 № 14.1/18-Г-229
2.	Аналіз, планування, контроль як функції управлінської діяльності керівника дошкільного навчального закладу.	Романюк І.	Лист ПТЗО від 15.06.2011 № 1.4/18-Г-369
3.	Соняшник. Навчально-методичний посібник.	Калуська Л.	Лист МОН України від 02.07.2013 № 1/11-10786
4.	Організація харчування дітей у дошкільних навчальних закладах.	Алексєєнко К., Баранова Ю., Омельяненко Н., Рябчун Л.	Лист МОН України від 21.08.2013 № 1/11-13231
5.	Виховуємо дитину – зростаємо як батьки.	Піроженко Т., Хартман О.	Лист МОН України від 21.11.2013 № 1/11-17878
6.	Педагогічна рада у дошкільному навчальному закладі: технологія розробки, підготовка і проведення.	Романюк І.	Лист ПТЗО від 15.05.2014 № 1.4/18-Г-690
7.	Система орієнтовного перспективно-календарного тематичного планування за програмою «Українське дошкілля» (у 4-х частинах)	Наумчук Т., Салацька А., Кондратець І. В.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1358
8.	Дошкільникам – освіта для сталого розвитку.	Гавриш Н., Пометун О., Саприкіна О.	Лист ПТЗО від 25.07.2014. № 14.1/12-Г-1356
Ранній вік			
9.	Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дітей третього року життя.	За ред. Поніманської Т.	Лист ПТЗО від 29.12.2012 № 14.1/12-Г-442

продовження таблиці 17

10.	Пренатальна і перинатальна педагогіка.	Азаренко Т., Грищенко А., Гурковська Т. та ін.	Лист МОН України від 30.04.2013 № 1/11-7898
11.	Вихователю найменших (система роботи з дітьми третього року життя).	Олійник Л., Романюк І.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/ 12-Г-682
Особистість дитини			
12.	До здоров'я дітей через освіту дорослих .	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	Лист ПТЗО від 07.12.2011 № 1.4/18-Г-819
13.	Фізичне виховання, основи здоров'я і безпеки життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку.	Богініч О., Левінець Н., Лохвицька Л., Сварковська Л.	Лист МОН України від 19.07.2013 № 1/11-11744
14.	Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення.	Кононко О., Луценко В., Сидельникова О. та ін.	Лист МОН України від 04.10.2013 № 1/11-15148
15.	Особистість дошкільника: перспективи розвитку.	Піроженко Т.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-508
16.	Сім'я – берегиня здоров'я дитини.	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	Лист ПТЗО від 15.05.2014 № 14.1/12-Г-692
Дитина в соціумі			
17.	Цікава філософія для дітей	Гавриш Н., Лінник О.	Лист ПТЗО від 15.06.2011 № 1.4/18-Г-374
18.	Рід, родина, Україна і патріотичне виховання старшого дошкільника за літературними творами В. Сухомлинського	Тоцька Т.	Лист ПТЗО від 15.06.2011 № 1.4/18-Г-373
19.	Київські передзвони.	Беленька Г., Машовець М.	Лист ПТЗО від 14.11.2011 № 1.4/18-Г-774

продовження таблиці 17

20.	Формування ціннісного ставлення до праці за творами В.Сухомлинського. Старший дошкільний вік.	Тоцька Т.	Лист ПТЗО від 17.07.2012 № 14.1/12-Г-174
21.	Соціальний розвиток дитини. Старший дошкільний вік.	Поніманська Т., Дичківська І., Козлюк О. та ін.	Лист МОН України від 12.07.2013 № 1/11-11414
22.	Дитина в довкіллі.	Беленька Г.	Лист ПТЗО від 31.12.2013 № 14.1/12-Г-700
23.	Музей у дитячому садку.	Беленька Г., Литвиновська В.	Лист ПТЗО від 10.02.2014 № 14.1/12-Г-91
Дитина у природному довкіллі			
24.	Природничі науки у казках, запитаннях, завданнях, дослідях.	Беленька Г.	Лист ПТЗО від 13.09.2011 № 1.4/18-Г-737
25.	Дошкільнятам про світ природи. Старший дошкільний вік.	Беленька Г., Науменко Т., Половіна О.	Лист МОН України від 12.07.2013 №1/11-11415
26.	Віконечко в природу.	Беленька Г.	Лист ПТЗО від 31.12.2013 № 14.1/12-Г-699
27.	Кришталеві джерела.	Тимофєєва О., Тимофєєва І.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1362
Дитина у світі культури			
28.	Музика розвиває, виховує, оздоровлює.	Нечай С.	Лист ПТЗО від 08.09.2011 № 14.1/18-Г-727
29.	Музична діяльність майбутнього першокласника. Методичний аспект	Андренко Н., Сорокопуд І., Щербак А.	Лист ПТЗО від 07.12.2011 № 1.4/18-Г-820

продовження таблиці 17

30.	Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.	Шульга Л. М.	Лист ПТЗО від 07.12.2011 № 1.4/18-Г-818
31.	Затія-дивоглядія: Як зробити ляльковий театр другом кожної дитини.	Тимофєєва О. та ін.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
32.	Дітям про Святого Миколая.	Квасниця І.	Лист ПТЗО від 20.02.2014 № 14.1/12-Г-150
Гра дитини			
33.	Ігрова діяльність дошкільника.	Піроженко Т., Карасьова К.	Лист МОН України від 05.08.2013 № 1/11-12530
34.	Рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивних ігор для дітей старшого дошкільного віку.	Бабачук Ю., Богініч О.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-504
35.	Універсальні дидактичні ігри для дітей від 2 до 6-7 років.	Наумчук Т., Шиманська Г.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1360
Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі			
36.	Формування логіко-математичної компетентності дітей 4-го року життя.	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 26.05.2011 № 14/18-Г-316
37.	Формування логіко-математичної компетентності дітей 5-го року життя.	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 26.05.2011 № 14/18-Г-317
38.	Розкриваємо таємниці довкілля.	Зайцева Л.	Лист МОНмолодьспорту від 27.12.2011 № 1/11-12520
39.	Народні перлини для маленької дитини.	Яловська О.	Лист ПТЗО від 17.07.2012 № 14.1/12-Г-184
40.	Формування логіко-математичної компетентності дітей 6-го року життя.	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 14.08.2012

			№ 14.1/12-Г-210
41.	Пізнаємо світ разом (методичний конструктор)	Гавриш Н., Кіндрат І.	Лист МОН України від 15.05.2013 № 1/11-8236
42.	Формування елементарних математичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку.	Степанова Т.	Лист МОН України від 28.10.2013 № 1/11-16304
43.	Математична скарбничка (частина І).	Машовець М.	Лист ПТЗО від 31.12.2013 № 14.1/12-Г-698
Мовлення дитини			
44.	Словничок для діточок: пароніми.	Рібцун Ю., Рібцун О.	Лист ПТЗО від 12.04.2011 № 14.1/18-Г-228
45.	Мовлення як засіб самовираження старшого дошкільника	Аніщук А.	Лист ПТЗО від 15.06.2011 № 14 /18-Г-370
46.	Мовленнєвий компонент дошкільної освіти.	Богущ А.	Лист МОН України від 05.06.2013 № 1/11-9481
47.	Культура речевого об'єднання дітей дошкільного віку.	Богущ А., Аматьєва О., Хаджирадєва С.	Лист МОН України від 05.06.2013 № 1/11-9479
48.	Запрошуємо до розмови. Розповідання за сюжетними картинками.	Богущ А., Гавриш Н.	Лист МОН України від 12.07.2013 № 1/11-11413
49.	Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: методичний посібник, предметні картинки.	Богущ А., Гавриш Н.	Лист МОН України від 29.08.2013 № 1/11-13405
50.	Вчимося розповідати. Складання розповідей за серіями сюжетних картин на основі літературних творів.	Богущ А., Гавриш Н.	Лист МОН України від 14.11.2013 № 1/11-17452
51.	Готуємо руку дитини до письма.	Богущ А.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-502

продовження таблиці 17

52.	Навчання українського мовлення у групах дітей старшого дошкільного віку.	Трунова В., Низковська О., Пармакова М. Хоменко О.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-685
53.	Навчання розповідання з використанням наочності (старший дошкільний вік).	Білан О.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1360
Навчальні посібники, хрестоматійні збірки, альбоми, робочі зошити для дітей.			
Інтегрованого змісту			
54.	Розвивальні ігри та вправи для дітей третього-четвертого року життя.	Піроженко Т., Ладивір С., Вовчик-Блакитна О. та ін.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 № 1.4/18-Г-263
55.	Розвивальні ігри та вправи для дітей п'ятого року життя.	Піроженко Т., Ладивір С., Вовчик-Блакитна О. та ін.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 № 1.4/18-Г-264
56.	Розвивальні ігри та вправи для дітей шостого року життя.	Піроженко Т., Ладивір С., Карабаєва І. та ін.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 № 1.4/18-Г-265
57.	Розвивальні ігри та вправи для дітей сьомого року життя.	Піроженко Т., Ладивір С., Карабаєва І. та ін.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 № 1.4/18-Г-266
58.	Зошит майбутнього першокласника (в трьох частинах) та методичні рекомендації до нього.	Назаренко А.А., Яковлєва О.П.	Лист ПТЗО від 19.09.2011 № 1.4/18-Г-742
59.	Пірамідка. Навчально-методичний комплект для дітей від 4 до 5 років: - методичні рекомендації; - робочі зошити (осінь, зима, весна).	Остапенко А., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1353
60.	Пірамідка. Навчально-методичний комплект для дітей від 5 до 6 років: - методичні рекомендації; - робочі зошити (осінь, зима, весна).	Остапенко А., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1352

продовження таблиці 17

61.	Скарбничка успіхів дошкільника 5-6 років.	Швайка Л.	Лист ПТЗО від 18.08.2014. № 14.1/12-Г-1535
62.	Веселковий дошколарик (малюємо, міркуємо, розвиваємося). Робочий зошит розвивальних ігор і вправ для дітей четвертого, п'ятого, шостого років життя.	Наумчук Т., Зв'язун Т. В.	Лист ПТЗО від 29.09.2014 № 14.1/10-1594
63.	Пирамидка. Учебно-методический комплект для детей от 4 до 5 лет: - методические рекомендации; - рабочие тетради (осень, зима, весна).	Остапенко А., Уварова Т..	Лист ПТЗО від 11.11.2014 № 14.1/12-Г-1759
64.	Промінчики знань: інтегровані заняття для дітей 3 років. Промінчики знань: інтегровані заняття для дітей 4 років. Промінчики знань: інтегровані заняття для дітей 5 років.	Діб Л., Новікова В.	Лист ПТЗО від 11.11.2014 № 14.1/12-Г-1758
65.	Пирамидка. Учебно-методический комплект для детей от 5 до 6 лет - методические рекомендации; - рабочие тетради (осень, зима, весна).	Остапенко А., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 25.12.2014 № 14.1/12—1855-Г
Особистість дитини			
66.	Дошколарик. Комплект навчальної літератури. Частина IV «Я сам»: - навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку; - методичні рекомендації; - робочий зошит.	Дерипаско Г. Резніченко І. Дерипаско Г.	Лист ПТЗО від 05.03.2014 № 14.1/12-Г-321
67.	Навчи мене дбати про себе! Робочий зошит з основ здоров'я. (старший дошкільний вік).	Лохвицька Л., Андрющенко Т.	Лист ПТЗО від 15.05.2014 № 14.1/12-Г-693
68.	Формування навичок та умінь з безпеки життєдіяльності у дітей старшого дошкільного віку. Навчально-методичний комплект: - альбом розвивальних вправ і завдань; - альбом демонстраційних картин ; - методичні рекомендації	Пасічник К.	Лист ПТЗО від 16.06.2014 № 14.1/12-Г-881

продовження таблиці 17

Дитина в соціумі			
69.	Розвивайко.	Гуртова Л. Кондратова А. Курта С.	Лист ПТЗО від 29.05.2012 № Г- 111
70.	Развивайка.	Гуртовая Л., Кондратова А., Курта С.	Лист ПТЗО від 29.05.2012 № Г-110
71.	Дошколарик. Комплект навчальної літератури. Частина III «Люди»: - навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку; - робочий зошит.	Дерипаско Г.	Лист ПТЗО від 28.04.2014 № 14.1/12-Г-401
72.	Дитина і суспільство. Робочий зошит для дітей від 4-ти років (серія «Дивосвіт»)	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
73.	Дитина і суспільство. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»)	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
74.	Сонечко мандрує Україною. Навчально-методичний комплект: - збірка фольклорних та літературних творів для дітей старшого дошкільного віку; - зошит з українознавчими творчим завданнями для дітей старшого дошкільного віку; - методичний посібник; - демонстраційні картини.	Бадер С., Гавриш Н., Стаєнна О.	Лист ПТЗО від 15.05.2014 № 14.1/12-Г-691
Дитина у природному довкіллі			
75.	Дошколарик. Комплект навчальної літератури. Частина I «Природа»: - навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку; - методичні рекомендації; - робочий зошит.	Дерипаско Г. Носачова Т. Дерипаско Г.	Лист МОН молодьспорту від 26.12.2011 № 1/11-12336 Лист ПТЗО від 08.09.2011 № 1.4/18-Г-728

продовження таблиці 17

76.	У світі природи. Робочий зошит для дітей 5-6 років	Мечник Л., Вітушинська Н., Пилипів О.	Лист ПТЗО від 20.02.2014 № 14.1/12-Г-149
77.	Природне довкілля. Робочий зошит для дітей від 4-ти років (серія «Дивосвіт»)	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-680
78.	Природне довкілля. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»)	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
79.	Знайомлюся зі світом природи. Робочий зошит для дітей старшого дошкільного віку	Беленька Г., Науменко Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-684
80.	Малятам про тварин. Альбом сюжетних картинок для дітей раннього віку з методичними рекомендаціями.	Смольникова Г., Чубач Г.	Лист ПТЗО від 23.09.2014 № 14.1/12-Г-1582
81.	Тварини: дикі та свійські. (серія «Розглядай та пізнавай») Навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку.	Товкач І.	Лист ПТЗО від 05.05.2015 № 14.1/12-Г-258
Дитина у світі культури			
82.	Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі.	Вакуленко Н., Гураш Л., Долинна О., Низковська О.	Лист ПТЗО від 26.05.2011 № 1.4/18-Г-318
83.	Образотворче мистецтво для малят. Комплект навчальної літератури з образотворчого мистецтва (3-4 роки): -навчально-методичний посібник; - альбом з образотворчого мистецтва.	Ланіна І., Кучєєва Н.	Лист ПТЗО від 15.06.2011 № 1.4/18-Г-375
84.	Образотворче мистецтво для дошкільнят. Комплект навчальної літератури з образотворчого мистецтва (4-5 роки): -навчально-методичний посібник; - альбом з образотворчого мистецтва.	Ланіна І., Кучєєва Н.	Лист ПТЗО від 13.09.2011 № 1.4/18-Г-735

продовження таблиці 17

85.	Образотворче мистецтво для дошкільнят. Комплект навчальної літератури з образотворчого мистецтва (5-6 роки): -навчально-методичний посібник; - альбом з образотворчого мистецтва.	Ланіна І., Кучєєва Н.	Лист ПТЗО від 13.09.2011 № 1.4/18-Г-734
86.	Дошкільник. Комплект навчальної літератури. Частина II «Культура»: - навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку; - методичні рекомендації; - робочий зошит.	Дерипаско Г. М. Резніченко І. Ю. Дерипаско Г. М.	Лист МОНмолодьспорту від 26.12.2011 № 1/11-12336 Лист ПТЗО від 08.09.2011 № 1.4/18-Г-728
87.	Кольорові долоньки. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
88.	Кольорові плямки. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
89.	Паперові пластівці. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
90.	Пластилінові горошинки. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
101.	Пластилінові плямки. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
102.	Незвичайне із звичайного. Заняття з малюками від 1 до 3 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
103.	Чарівний пензлик. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
104.	Пластилінові цікавинки. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840

продовження таблиці 17

105.	Паперові вертульки. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
106.	Веселі ножиці. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
107.	Незвичайні візерунки. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
108.	Творимо природу разом. Заняття з малюками від 3 до 5 років.	Рагозіна В., Очеретяна Н.	Лист ПТЗО від 29.12.2011 № 1.4/18-Г-840
109	Осінь-зима (аплікація, ліплення, конструювання, оригамі). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-274
110	Зима-весна (аплікація, ліплення, конструювання, оригамі). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-274
111	Осінь-зима (малювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-274
112	Зима-весна (малювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-274
113.	Петриківський первоцвіт. Комплект навчальної літератури: - методичний посібник; - альбом майбутнього художника. 3-й рік життя; - альбом майбутнього художника. 4-й рік життя; - альбом майбутнього художника. 5-й рік життя; - альбом майбутнього художника. 6-й рік життя.	Купрієнко В., Міхіна Н., Корінько І. та ін.	Лист МОН України від 12.07.2013 № 1/11-11412

продовження таблиці 17

114.	Художня праця. Альбом для дітей старшого дошкільного віку.	Агєєва О., Котелянець Ю.	Лист ПТЗО від 18.10.2013 № 14.1/12-Г-601
115.	Осінь-зима (аплікація, ліплення, конструювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-683
116.	Зима-весна (аплікація, ліплення, конструювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-683
117.	Осінь-зима (малювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-683
118.	Зима-весна (малювання). Альбом для розвитку творчих здібностей дітей середнього дошкільного віку (серія «Маленький митець»).	Бровченко А.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-683
119.	Малюємо залюбки . Альбом дошкільника (3-4 роки).	Ланіна І.	Лист ПТЗО від 24.06.2014 № 14.1/12-Г-982
120	Малюємо залюбки. Альбом дошкільника (4-5 роки).	Ланіна І.	Лист ПТЗО від 24.06.2014 № 14.1/12-Г-982
121	Малюємо залюбки. Альбом дошкільника (5-6 роки).	Ланіна І.	Лист ПТЗО від 24.06.2014 № 14.1/12-Г-982
122	Альбом з малювання. Для дитини 4-го року життя (у 2-х частинах).	Панасюк І.	Лист ПТЗО від 24.07.2014 № 14.1/12-Г-1326

продовження таблиці 17

123	Альбом з малювання. Для дитини 5-го року життя (у 2-х частинах).	Панасюк І.	Лист ПТЗО від 24.07.2014 № 14.1/12-Г-1326
124	Альбом з малювання. Для дитини 6-го року життя (у 2-х частинах).	Панасюк І.	Лист ПТЗО від 24.07.2014 № 14.1/12-Г-1326
125	Альбом з аплікації та ліплення. Для дитини 4-го року життя. (у 2-х частинах).	Яковлева Н.	Лист ПТЗО від 25. 12 .2014 № 14.1/12-Г-1857
126	Альбом з аплікації та ліплення. Для дитини 5-го року життя (у 2-х частинах).	Яковлева Н.	Лист ПТЗО від 25. 12 .2014 № 14.1/12-Г-1858
127	Альбом з аплікації та ліплення. Для дитини 6-го року життя (у 2-х частинах).	Яковлева Н.	Лист ПТЗО від 25. 12 .2014 № 14.1/12-Г-1859
128	Кольорове намисто. Збірка літературних творів для дітей 4-5 років.	Беленька Г.	Лист ПТЗО від 31.12.2013 № 14.1/12-Г-697
129	Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошкільного віку.	Андрющенко Т., Лохвицька Л.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-506
130	Колискова для сонечка: поетична збірка.	Тимофєєва О.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-507
131	Весела скарбничка дідуся Сміховика: літературно-художня збірка.	Богуш А., Попова І.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 №14.1/12-Г-1354
132	Соняшникова читанка: хрестоматія для читання дітям раннього та дошкільного віку.	Калуська Л.	Лист ПТЗО від 16.06.2014 № 14.1/12-Г-882
Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі			

продовження таблиці 17

133	Математична скринька. Робочий зошит для дітей віком 3-4 років.	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 №1.4/18-Г-261
134	Математична скринька. Робочий зошит для дітей віком 4-5 років.	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 22.04.2011 №1.4/18-Г-262
135	Майбутнім відмінникам. Робочий зошит з логіко-математичного розвитку дітей 5-6 років (частини I, II).	Лавриненко О.	Лист ПТЗО від 12.04.2011 № 1.4/18-Г-227
136	Майбутнім відмінникам. Робочий зошит з логіко-математичного розвитку дітей 5-6 років (частини III, IV).	Лавриненко О.	Лист ПТЗО від 11.07.2011 № 1.4/18-Г-620
137	Математична скринька. Робочий зошит для дітей 5-6 років	Зайцева Л.	Лист ПТЗО від 14.08.2012 № 14.1/12-Г-210
138	Навчаємося математики. Робочий зошит для дітей старшого дошкільного віку.	Степанова Т.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-275
139	Цікава математика для дошкільнят. Навчально-методичний комплект для дітей старшого дошкільного віку: - навчальний посібник; - робочий зошит.	Листопад Н.	Лист ПТЗО від 18.10.2013 № 14.1/12-Г-602
140	Математика. Робочий зошит для дітей 5 років.	Вознюк Л., Пилипів О.	Лист ПТЗО від 19.02.2014 № 14.1/12-Г-145
141	Математика та логіка. Робочий зошит для дітей від 4-х років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
142	Математика та логіка. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
143	Математичні орнаменти. Робочий зошит для дітей старшого дошкільного віку.	Машовець М.	Лист ПТЗО від 15.05.2014 № 14.1/12-Г-689

продовження таблиці 17

144	Логіко-математична палітра. Робочий зошит для дітей старшого дошкільного віку.	Старченко В.	Лист ПТЗО від 25.07.2014 № 14.1/12-Г-1361
Мовлення дитини			
145	Майбутнім відмінникам. Робочий зошит з підготовки руки дитини до письма для дітей 5-6 років.	Лавриненко О.	Лист ПТЗО від 11.07.2011 № 1.4/18-Г-621
146	Майбутнім відмінникам. Робочий зошит з навчання елементів грамоти для дітей 5-6 років (частини I.II).	Лавриненко О.	Лист ПТЗО від 11.07.2011 № 1.4/18-Г-619
147	Rozvivayko. Навчальний посібник .	Кулікова І., Мережко Т., Куценко І.	Лист ПТЗО від 14.08.2012 № Г-105
148	Веселі казкарики.	Богуш А., Гавриш Н.	Лист ПТЗО від 08.07.2013 № 14.1/12-Г-276
149	Робочий зошит для підготовки руки дітей старшого дошкільного віку до письма.	Бондаренко Л.	Лист ПТЗО від 15.07.2013 № 14.1/12-Г-319
150	Моя перша абетка. Навчально-методичний комплект: - навчальний посібник (у двох частинах); - робочий зошит (у двох частинах).	Вашуленко О., Прищепа О.	Лист ПТЗО від 18.10.2013 № 14.1/12-Г-600
151	Тренуємо пальчики. Робочий зошит для дітей 5 років.	Вітушинська Н., Пилипів О.	Лист ПТЗО від 07.02.2014 № 14.1/12-Г-90
162	Віконечко в світ грамоти. Комплект навчальної літератури: - навчальний посібник для дітей старшого дошкільного віку (у двох частинах); - методичний посібник.	Товкач І.	Лист ПТЗО від 05.03.2014 № 14.1/12-Г-322
153	Малюємо. Штрихуємо. Робочий зошит (серія «Готуємось до школи»).	Шевчук Л.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-509

продовження таблиці 17

154	Майбутньому першокласнику: готуємося до письма.	Цєпова І.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-510
155	Тренуємо руку. Клітинка. Робочий зошит (серія «Готуємось до школи»).	Шевчук Л.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-509
156	Тренуємо руку. Лінійка. Робочий зошит (серія «Готуємось до школи»).	Шевчук Л.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-509
157	Зошит дошкolarика: крапка, риска, завиток – ще один до школи крок.	Тимофєєва О.	Лист ПТЗО від 31.03.2014 № 14.1/12-Г-503
158	Мовлення дитини. Робочий зошит для дітей від 4-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
159	Мовлення дитини. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
160	Вивчаємо літери. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Уварова Т.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
161	Підготовка руки до письма. Робочий зошит для дітей від 4-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
162	Підготовка руки до письма. Робочий зошит для дітей від 5-ти років (серія «Дивосвіт»).	Федієнко В., Волкова Ю.	Лист ПТЗО від 12.05.2014 № 14.1/12-Г-681
163	Я пізнаю світ грамоти. Робочий зошит для дітей 5-6 років (серія «Впевнений старт»).	Шевцова О.	Лист ПТЗО від 11.06.2014 № 14.1/12-Г-868
164	Читайлик. Навчальний посібник.	Федієнко В.	Лист ПТЗО від 23.09.2014 № 14.1/12-Г-1584
Наочні посібники			

закінчення таблиці 17

165	Пори року. - альбом репродукцій пейзажного живопису; - методичні рекомендації .	Івченко Г., Литвиновська В., Резніченко І.	Лист ПТЗО від 28.02.2012 № 14.1/12-Г-65
Програми і посібники для роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби			
166	Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю.	Блеч Г., Гладченко І., Чеботарьова О., Трикоз С., Дуброва І., Висоцька А., Королько Н., Василевська О., Лощених В.	Лист МОН від 12.04.2013 №1/11-6940
167	Програма розвитку глухих дітей дошкільного віку.	Луцько К.	Лист МОН від 17.07.2013 №1/11-11626
168	Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушенням опорно-рухового апарату.	За заг. ред. Шевцова А.	Лист МОНМС від 05.12.2012 №1/11-18795
169	Віконечко. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років	За заг. ред. Сак Т.	Лист МОН від 12.04.2013 №1/11-6943
171	Стежки у світ. Програма розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом.	Жук В., Литовченко С., Максименко Н. та ін.	Лист МОН від 12.04.2013 №1/11-6942
172	Програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень.	Островська К., Шульженко Д. Рибак Ю. та ін.	Лист МОН від 11.09.2013 №1/11-13887
174	Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс.	Бартенєва Л.	Лист МОНМС від 05.12.2012 №1/11-18796
175	Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс.	Рібцун Ю.	Лист МОН від 05.12.2012 №1/11-18794
176	Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку	Квітка Н.	Лист МОН від 12.04.2013 №1/11-6939

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgra@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

“10” квітня 2015 р. № 211/1

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Фроленкової Надії Олександрівни
на тему: «Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти
в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Сучасний етап розвитку суспільства зумовлює якісні зміни українського дошкілля на тлі реформування всіх ланок освітньої системи України. Їхнім орієнтиром є якість освіти. Її визнано світовим співтовариством на XXI сторіччя безумовною і головною метою, а також пріоритетним показником розвитку кожного суспільства, оскільки саме освіті підпорядковано і нею обумовлено показники буття людства. Якість функціонування її першої ланки в загальній системі об'єктивно узалежнена від науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти. Дисертантка вбачає його складовим і неподільним компонентом цілісного програмно-методичного комплексу.

Одним із джерел формування науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти дисертантка розглядає результати історико-педагогічного аналізу доробку теорії й практики українського дошкілля. Дослідницею вивчено еволюцію історії дошкільної освіти в руслі напрацювання її програмно-методичного комплексу, який неухильно супроводжував поступ суспільного дошкільного виховання в Україні впродовж другої половини XX – початку XXI століття.

Ознайомлення з матеріалами, які викладені в означеній дисертації, дозволяють дійти висновку проте, що вони вирізняються практичною цінністю і раціональною значимістю.

Зокрема, під час підготовки фахівців спеціальності «Дошкільна освіта» факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії використовуються теоретично-обґрунтовані та доведені доповнення до робочих програм професійно-зорієнтованих дисциплін підготовки фахівців означеного напрямку.

Апробація розроблених дисертанткою матеріалів підтверджує їхню наукову значущість і доцільність упровадження у зміст підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти.

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

О. М. Галус

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс: (0342) 3-15-74
e-mail inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

16.04.2015 № 01-15/03-565
На № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дослідження

Фроленкової Надії Олександрівни

«Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні
(друга половина XX – початок XXI століття)»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Упродовж 2010-2013 рр. у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» здійснено апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи Н. О. Фроленкової.

Актуальність дослідження зумовлена недостатністю вивчення змісту дошкільної освіти, його науково-методичного структурного компоненту, важливістю об'єктивної оцінки досліджуваного періоду у становленні дошкілля в Україні загалом, а також доцільністю використання історико-педагогічного доробку в сучасних умовах розвитку дошкільної освіти в Україні.

Варто відзначити теоретико-практичну цінність здійсненого дослідження: проаналізовано джерела формування науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти, розглянуто результати історико-педагогічного аналізу доробку теорії й практики, розкрито еволюцію історії дошкільної освіти в руслі напрацювання її програмно-методичного забезпечення.

Результати роботи дисертантки були позитивно схвалені викладачами педагогічного інституту й одержали схвальні відгуки під час впровадження курсу у роботу зі студентами, оскільки скарбами історико-педагогічної науки мають оволодівати майбутні фахівці дошкільної освіти, які без ґрунтовних історико-педагогічних знань не завжди спроможні повноцінно виховувати майбутнє своєї країни.

Досвід роботи Н. О. Фроленкової з реалізації досліджуваної теми може бути рекомендований для впровадження у вищих навчальних закладах України за спеціальністю «Дошкільна освіта».

Проректор з наукової роботи

А. В. Загороднюк

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

Вінницький обласний комунальний
гуманітарно-педагогічний коледж

вул. Нагірна, 13, м. Вінниця, 21019, тел./факс (0432) 68-62-25, тел. (0432)55-68-92

e-mail: vgpk@ua.fm, vgpk_nav@ua.fm Код ЕДРПОУ 05486450

« 12 » травня 2015 р. № 01-05-206

На № _____ від « _____ » _____ 20 _____ р.

АКТ

про впровадження результатів наукового дослідження

Фроленкової Надії Олександрівни

“Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга
половина XX – початок XXI століття)”

Ознайомлення з основними науковими результатами, викладеними в дисертаційній роботі Фроленкової Н.О. на тему “Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)”, поданій у спеціалізовану вчену раду К 20.051.01 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, дозволяє дійти висновку, що вона містить ряд наукових положень, які є суттєвими при підготовці фахівців дошкільного напрямку під час вивчення циклу професійно-орієнтованих дисциплін.

Зокрема, науково-теоретичні результати Фроленкової Н.О. використані викладачами циклової комісії дошкільної педагогіки та психології Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу при підготовці і викладанні навчальної дисципліни “Дошкільна педагогіка” для студентів спеціальності “Дошкільна освіта” такими лекційними матеріалами: “Моніторинг програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти”, “Дефінітивно-сміслова характеристика науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти”, “Структура і способи побудови освітніх програм для дошкільної галузі”, “Оновлення навчально-методичного супроводу змісту дошкільної освіти”, “Науково-методичний супровід дошкільної освіти: сучасні тенденції”.

Апробовані результати дисертаційного дослідження Фроленкової Н. О. можуть бути рекомендовані до використання у вищих навчальних закладах України при підготовці студентів спеціальності “Дошкільна освіта”.

Директор коледжу

К.Ф. Войцехівський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

№ 1019
від «18» травня 2015р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Фроленкової Надії Олександрівни

на тему: «Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні
(друга половина XX – початок XXI століття)»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати дисертаційної роботи Фроленкової Н.О. були впроваджені у навчально-виховний процес зі студентами спеціальності «Дошкільна освіта» Мукачівського державного університету. Одержані результати впроваджено у процес навчання з метою досягнення студентами належного рівня готовності до використання у дошкільних навчальних закладах здобутків змісту дошкільної освіти у досліджу вальний період.

Виокремлені автором принципи (наукове обґрунтування об'єктивних чинників впливу на зміст навчальних матеріалів програм для ДНЗ, розвивальний потенціал засобів дошкільної освіти, динамічний поступ фахових знань), методи (репродуктивний, проблемне викладання знань, частково-пошуковий, дослідницький), форми (лекції-презентації, інтерактивні семінари), педагогічні умови (розвиток творчого потенціалу майбутніх вихователів у процесі вивчення здобутків досліджуваного періоду, організація співпраці викладачів спеціальності «Дошкільна освіта» із працівниками дошкільних навчальних закладів, формування пізнавального інтересу майбутніх вихователів до професійної самореалізації) забезпечили підвищення рівня готовності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до застосування результатів дослідження у професійній діяльності.

Одержані результати дослідження дозволяють рекомендувати запропоновані матеріали Фроленкової Н.О. до впровадження у навчально-виховний процес педагогічних вишів України.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Фроленкової Надії Олександрівни на тему «Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» обговорено та затверджено на засіданні кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету (протокол №14 від 15 травня 2015 р.).

Перший проректор Мукачівського
державного університету, д.е.н., доц.

Гоблик В.В.

011444

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

58012, м. Чернівці, вул. М. Котлябинського, 2, тел. (0372) 584810, 584811, факс (0372) 552914, e-mail: rector@chnu.edu.ua

28.05.2015 № 14/15-2554

На № _____

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
ФРОЛЕНКОВОЇ НАДІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ
«Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні
(друга половина XX – початок XXI століття)»**

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича упродовж 2014-2015 рр. здійснювалася апробація основних положень дисертації Фроленкової Н. О., що були впроваджені у навчально-виховний процес зі студентами спеціальності 6.010101 «Дошкільна освіта».

У дисертаційній роботі Фроленкова Надія Олександрівна теоретично обґрунтувала та довела доцільність творчого використання здобутків теорії й практики змісту дошкільної освіти України у руслі її науково-методичного забезпечення.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання дослідницьких завдань застосовано комплекс взаємопов'язаних наукових методів: теоретичний аналіз наукової літератури; історико-генетичний метод для визначення вихідних теоретичних позицій дослідження; порівняльно-зіставний, системно-структурний аналіз з метою систематизації теоретичних питань науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти у другій половині XX ст.; проблемно-цільовий і порівняльний методи для аналізу, зіставлення, узагальнення, систематизації, інтерпретації досліджуваних матеріалів; ретроспективний аналіз для виявлення та врахування особливостей використання набутого досвіду в сучасних умовах; математичної статистики для уточнення дефініції освіти програма; контент-аналіз – вивчення змісту науково-методичного забезпечення дошкільної освіти з подальшою інтерпретацією результатів та їх узагальненням.

Вважаємо, що досвід другої половини XX початку XXI ст. в руслі означеної проблеми та її здобутки можуть слугувати як джерело наповнення сучасної теорії і практики дошкільної освіти, так як зібрані й узагальнені наукові матеріали уможливають збагачення змісту курсу історії педагогіки, дошкільної педагогіки та фахових методик для педагогічних навчальних закладів та сприяють написанню методичних рекомендацій з історії української педагогіки, укладанню програм, спецсемініарів, розробці концепцій щодо розбудови системи суспільної дошкільної освіти із урахуванням потреб сьогодення, а також для подальших наукових пошуків з історії освіти й виховання, історії й теорії дошкільної педагогіки та її фахових методик.

Перший проректор

Р. І. Петришин

Міністерство освіти і науки України
Сумська обласна рада
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
вул. Римського-Корсакова, 5, м. Суми, 40007, тел. /Факс: (0542) 33-40-67;
e-mail: sumy-oippo@rambler.ru Код ЄДРПОУ 02139771

08.06.15 № 612-А

на № _____ від _____

Акт

**про впровадження результатів наукового дослідження,
виконаного Фроленковою Надією Олександрівною
«Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні
(друга половина XX – початок XXI століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Критичний аналіз наукових результатів, отриманих дисертанткою Фроленковою Н.О. при підготовці дисертаційного дослідження на тему «Науково-методичне забезпечення змісту дошкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)», дозволив дійти висновку, що вони представляють практичну цінність у процесі підвищення кваліфікації фахівців дошкільної галузі.

Зібрані й узагальнені наукові дані уможливили збагачення змісту навчальної дисципліни «Історія дошкільної педагогіки». Зокрема, доповнено навчальний матеріал такими темами: «Проекція соціально-економічних та нормативно-законодавчих чинників на якість змісту дошкільної освіти в Українській РСР у другій половині XX ст.», «Трансформації науково-методичного супроводу змісту дошкільної освіти в Україні (1940-1980 рр.)», «Еволюція науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти: від радянських часів до сьогодення», «Тенденції сучасного поступу науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти». Вказаний матеріал збагатив знання слухачів про становлення та розвиток змісту суспільної дошкільної освіти в Україні у другій половині XX століття.

Виходячи із вищезазначеного, вважаємо дисертаційне дослідження Н. О. Фроленкової актуальним для теорії й практики дошкільної освіти України, а наукові результати дисертантки рекомендуємо до використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів України.

В.о. ректора
кандидат історичних наук, доцент

Ю.О. Нікітін